

A TÁLTOSFIU

REGÉNY

IRTA
OLÁH GÁBOR

DEBRECEN, 1925.

A „MÉLIUSZ” KÖNYVKERESKEDŐ-VÁLLALAT KIADÁSA.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2013
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5292-40-8 (online)
MEK-11183

TARTALOM

1. Két kis magyar találkozik.
2. A tekintetes ur rózsája.
3. Leszurtak egy embert.
4. Ács Zsuzsika belép az életbe.
5. Pusztai emberek.
6. Asszonyok veszedelme.
7. Katonák.
8. Arany ködök.
9. Viszik a lányt menyecskének.
10. Rügy pattan a fán.
11. Jött egy kis ember.
12. Szaporodik a család.
13. Lakodalom.
14. Megszületik a táltosfiu.
15. Mi történt a halápi erdőben...
16. Az átkozott pénz.
17. Akasztás.
18. Gyönyörű gyermekkor.
19. A pillangó bontogatja szárnyait.
20. Egy kis baleset.
21. Óh, régi álmok!
22. Rém.
23. Venus és Adonis.
24. A jaj-huszár.
25. A virágot leszakítják...
26. A kibontakozó lélek.
27. Rajongás.
28. Családi nyavalyák.
29. Házavatás.
30. A szárnyas ember.

I. Két kis magyar találkozik.

Az egész határt hófehér takaró borítja.

Tegnap este kiszakadt az angyalok párnája s egész éjszakán keresztül pilinkéltek a mennyei pihe-pelyhek. Most, reggelre kelve már a kerek ég határáig fehér selyembe öltöztették a kifakult földet.

E nagy fehérségben egy pici fekete pont mozog.

A töretlen országut elmosott medrében uszik lassan, de fáradhatatlanul előre, kelet felé, egy parányi hajó. Egy lélek törékeny hajója, aki valami révbe tart.

A Szikgáti cserépvető tájékaról indult el, még szürkületkor, s lobogó vitorlájába ridegen kap bele a decemberi szél.

Egy pöttöm kis ember koporcol serényen a kihalt pusztaságon, amelynek se napja, se holdja, csak hamuszínű fátyola. Egy kis gyermek, akiről első pillanatra meg se lehet mondani: fiú-e vagy leány? Kis patkós csizmája szaporán topog a hóban: tip-top-tip-top; fejére kötött posztó kendője át van kötve keresztbe a mellén s a hátán bokrára hagyva. Két kis kezecskéje nem látszik, elbujt valahová, a nagy meleg kendő bundájába. Arcocskájából csak az orrocskája csillan elő, az is piros: cinkét fogott. Hátán vászontarisznya lapul, benne bizonyosan karéj kenyér, ócska Ábécé társaságában.

Ha a hosszan alvó, öreg Nap kinyitná szemét: leánygyermeket ismerne benne föl.

Arany cérnaszál-vékony hangocskája éneket ereszt a hideg levegőbe:

Az Ur énnékem őriző pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom.
Gyönyörű szép mezőn engemet éltet,
És szép kies folyóvizre legeltet;
Lelkemet megnyugtatja szent nevében,
És vezérl engem igaz ösvényében.

A drága, üde dallamon, mint tündérpók arany fonalán, vonult tovább, tovább a havas pusztaság kis vándora.

Körülte, mellette senki; de fölötte a jó Isten vigyázó angyala.

Kelet felé, az álmok halványkék ködében, alszik a város. Még nem látszik: csak két magas tornya virraszt a fehér némaságban. Majd ha kivillan a Nap első sugara: tündökölve ragyog a torony havas orma, reggeli világító-toronyként a messzeségből közelgő kis hajónak.

Most még szürke az ég; a fehér föld veti rá föl fénye rideg mosolyát.

Ahol az ebesi ut belekanyarodik a szoboszlói országutba, egy talyiga tűnik fel. Vidám nyehőzéssel biztatja álmos lovát a hajtó: egy összegömbörcödött fakó szür, amelynek fekete báránybőrsapka van a tetején. Olykor-olykor vékony füttyszó sir föl az ünnepi csendben, s valahol a levegőben összeölelkezik a távolban haladó kis lány énekszavával.

A talyiga vidám pofácskájú kis hajtója, kerek képű fiú, észreveszi az előtte baktató kis leányt; megcsapkodja lova farát, hogy gyorsabb kocogásba kapassa. Nemsokára be is éri a gyaloghaladót. A kis lány illendően utfélre huzódik, hogy a lovas alkotmány szabadon ügethessen el

mellette. A talyiga el is kocog szépen, jó néhány lépésre. A hajtó csak akkor fordul hátra és kiált úgy félvállról a gyalogosra:

- Hé! Hova mégy te, kis rébék?

A kis patkós csizmák szaporábban kopognak, hogy lépést tarthassanak a két friss kerékkel; kedves gyermeki hang csendül föl:

- Megyek az iskolába.

Jó darabot így mennek egymás mellett, szótalantul.

A talyigán hegyelő kis gazda újra meg méltóztatik szólalni:

- Ilyen jókor, te?

- Messzire lakunk, - piheg a kis lány, - a szikgáti cserépvetőben. Hat órákor el kell indulnom, hogy beérjek nyolcra.

A kis legény valami kacskaringós nótavéget füttyölt erre, azután ujfent szól:

- Mi a nyavalyának jársz iskolába? Nem lányynak való az. Én félesztendőt se jártam, mégis kisebbik kocsis vagyok Óry uramnál.

A leány mosolyog; szeme nagyot csillan a kendő alól:

- Szép ám tanulni!

A fiu nem méltatná feleletre, ha ez a talyiga nem gördülne alatta. Így mégis mond ennyit:

- Ostoros fiunak lenni se kutya.

Megint elhaladtak egy dülőföldet. Egyszer csak eszébe jut a fiunak valami:

- Hallod, te, rébék. Ül fel, gyere, ide mellém, beviszlek a városba. Melyik utcán van az iskolátok?

A leány szaporán topog és felel:

- Miklós-utcán.

- Na jó. Én is arra megyek.

A talyiga megáll, a kis iskolás gyerek felkuporodik az Óry Tamás uram ostorosa mellé.

Jaj, be pompásan kocog ez a kis csikó, eszem a lábát! Milyen jó így menni, hogy az embernek a lába sem éri a földet.

A kis lány összebuvik a kis fiuval, úgy melegítik egymást.

- Nem félsz, hogy elkap valami farkas? - kérdi az ostoros gyerek.

- Énekelni szoktam. Az énektől megszeliidül a farkas is.

Azzal kérértlenül belekezdett az iménti énekbe: „Az Ur énnékem őriző pásztorom...”

A fiu egyideig hallgatja, azután balkönyökével oldalba döfi a kis kántálót, hogy annak nyekken a hangja és elszakad, mint a megrántott cérnaszál.

- Eredj már, bolond! Ad is a farkas a te énekedre valamit.

A kis lány zokon vette ezt a hitetlenséget, mert eszébe ötlött jó öreg tanítójának a multkori meséje. Igenis, szent emberek, igaz lelkek énekétől még a sivó farkas is megjuházik. Persze, ez az ostoros gyerek nagyon hátat fordíthatott az iskolának, hogy még a tanító ur mondását is kirázza a füléből.

A fakó talyiga vidáman döcögött a város felé; a kis szür és a tetején gubbaszkodó báránybőr sapka kacskaringós füttyöt eregetett a józan levegőbe.

Egyszer csak elharapja a füttyöt és elneveti magát a fiu:

- Te. Az imént minek kezdted rá az éneket? Tán azt gondolod, én is farkas vagyok?

Huncut kedveskedéssel hátba düffenti a kis lányt.

Az apró patkós csizmák gazdája mosolyog: hm, hogy is ne.

Amerre elhaladnak, jókedvűn ropog a hó s szinte figurázva domborodnak kerék alá a fagyott rögök. Mikor egyet-egyed dökcsen a talyiga, picikét nyekken a két gyerek, egymásra pillognak és mosolyognak. A kis szür meg a nagy kendő.

- De jó kis talyiga ez, - mondja a lány. - Én még soha nem ültem ilyen fáin talyigán.

Az Öry Tamás ostorosa megint füttyszóban röppenti meglepedését az égre. Nagysokára annyit mond:

- Hát még az öt lovas szekér!

Amott domborul már a város háta, fehéren-feketén, mint az aluvó tarka tehéné. A két nagy torony lejjebb ereszkedett, a házak teteje pedig kibujt a hóból, a ködből. A keleti ég alján mintha a serkenő hajnal sejtelve derengene már.

Egy sivalló lélek nem jár kint a pusztán a két gyermek kivül. Az egyiket a nagy Ábécé viszi az iskolába, a másikat roppant hivatala az Öry gazda portájára.

A kislánynak fájni kezd a lába. Először csak össze-összekocantja a kis patkókat, de azután nem állja a dicsőséget, megszólal csendesen:

- Leszálok.

Az ostoros fiu nem érti, hogy kívánczozhatik le valaki az ő talyigájáról.

- Még nincs itt az iskola - mondja.

- De fázik a lábam - szégyenkezik a kis lány üde hangja.

A fiu gunyosan nevet: látszik, hogy rokolya, nem nadrág; kis kanta, nem paszuly. Megcsendesül, megáll; na, hát szállj le szatyor a szekérről, gyalog is elmehetsz.

A kis lány leperdül, szaporán topognak a hóban a furcsa kis csizmák. Frissen szedegeti lábát, jól esik a bátor mozgás, mert foga van a reggeli szélnek. Már úgy sincs messze a város, itt torpad a sorompó, láncos nagy géme szabad utat enged a tanyáról bekocogó kis szürnek, fakó talyigának, iskolás leánynak.

Jó darabig együtt haladnak még. A kis gyalogos lány orcáskája kipirul, mint az érő alma. A talyiga ülésdeszkáján hegyelő fiu rá nem nézne a veres toronyért; baktató lovának dérebe csapzott füle közzé bámul, az az irányzéka, mig csak Péterfia-utcán be nem fordul az Öryék kapuja alá.

Mikor Miklós-utca sarkára érnek, azt kérdi a kis szür a kopogó kis patkós csizmától:

- Hogy hínak, te?

- Ács Zsuzsinak - mondja szaporán az iskolás gyerek.

A fiu nem szól rá, megy tovább.

Már itt elválik a szekéru a gyalogjárótól. A kis Ács Zsuzsi szivecskéje frissen kilimpel, mintha valami meglepetés érné. Érti, hogy mondani kellene még valamit.

- Hát téged hogy hínak, te fiu? - kiáltja cérnahangján a hideg levegőbe; csak úgy ködlik szájacsckájából a hang, a pára.

Megáll, hogy jobban hallja a választ.

A kis szür gazdája még fejét se nyaklintja meg, úgy veti vissza a szót:

- Bakó Misinek hínak.

A kocogó ló viszi tovább.

Ács Zsuzsika még utána kiáltja:

- Köszönöm, hogy felvettél a talyigára, Bakó Misi!

De az Őry Tamás kis ostoros legénye ezt nem hallotta már.

A parányi patkós csizmák vidáman topognak tovább, tovább a friss hóban, viszik a nagy posztókendőt, a kis rokolyát, a libegő vászon tarisznyát, meg mindazt, ami benne van.

Meg sem állnak a Miklós-utcai iskola kapujáig.

2.

A tekintetes ur rózsája.

A kis méhkas zugott már, mikor Ács Zsuzsika belépett és letopogta a havat csizmácskájáról, tanító ur parancsa szerint. A homályos nagy terem jobb felében fiúk, bal felében leányok futkározó raja siserahadázott. A pad-oszlop első fele: első osztály volt, második fele második osztály. Mig a tanító ur be nem nyitott az ajtón, ez a szigorú rend a fején táncolt. Nagy Pista épen most vetett gáncsot Kovács Teréznek; Teréz kisasszony boldogabb felével pottyant a padlóra s ellapult, mint a palacsinta; Tóth Gergely, második osztályos, lovagiasan kiugrott a kis bukott leány védelmére s úgy legyintette tarkón Nagy Pistát, hogy az nekioldalozott az ablaknak s a belső szárnyát szerencsésen betörte. A kis mokány Nagy Pista megijedt, s elkezdett acsarkodni, mintha sással metszenék a fenekét. Az osztály többsége indián-táncot lejtett örömeiben, hogy ilyen pompásan kezdődik ez a hét. (Épen hétfő reggel volt.) A félénkebbek meglippentek, mint a kezes tyukok és balsejtelemmel pillogtak az összehasadozott üvegtáblára. Tóth Gergely, mint tapasztalt egyén, hirtelen a terem sarkába inalt, hamarosan legyűrte bőven foldozott nadrágját s egy egész vászontarisznyát és három zsebkendőt gyűrte be a feneké alá, hogy majd ha jön a számadás keserű órája, szelidebb suhogással csókolgassa hátsó részét a tanító ur igazmondó nádpálcája. Az egy-utcai fiúk megható buzgalommal segítettek neki.

Ács Zsuzsika, miután rendbe hozta orrocskáját, szépen leült a helyére, a második padsor belső szélére. Előkotorászta vászontarisznyája mélyéből öreg Ábécéjét, kitette maga elébe a padra és várt. Bántotta érzékeny kis fülét a siketítő lárma; az ablak betörésekor pedig hallhatóan feldobogott kis szivecskéje. Nagyon szerette a rendet, és kimondhatatlanul tisztelte a felsőbb-séget.

Egyszer aztán nyílik az osztály ajtója, belép a tanító ur.

Egy-két elkésett kiáltás röppen még a levegőbe, azután kis bakancsok topognak, kis csizmák dobognak, nyikorognak az agyon-nyargalt padok, elpihennek a hanghullámok és lassan rendre simítja a termet a Csend.

Az egész osztály feláll és legfelsőbb hadurára szegezi arcát.

A legfelsőbb hadur, Szabó János tekintetes ur, kissé álmos szemét hunyorgatva jártatja meg csapatán; úgy tesz, mintha mindent észrevenne, bár igen keveset lát. Rövidlátó. Pápaszemet is szokott hordani, mikor a nagytiszteletű esperes ur iskolalátogatásra betoppan. Most nem teszi föl, mert nincs értelme. Hajlott nyakán bánatos feje néha meginog, mintha le akarna esni; meggondolja a dolgot: még marad. Harcsa bajusza lecsorog a szájába, mint a jégcsapok az ereszről; a sok pipálás kisárgította szőkéske, s már-már deresedő szőrszárait. Feje bubján holdvilág süt: tiszteletre méltó jelül a nem közönséges intelligenciának. Ádámcsutkája, mikor beszél, föl s alá sétál tulságosan bő inggallérja fölött, mintha valami kis egerecske bujkálna a nyeldekölője alatt. Sárga nádpálcájával egyet üt a katedrára, azután feltartja kezét: ötven-hét torok zsilipje hirtelen lepattan, egészséges, üde, vékony hangforrások bugyognak föl a teremben, cseng az ének:

Mint a szép hives patakra
A szarvas kívánczok:
Lelkem úgy óhajt uramra
És hozzá fohászkodik.

A kis gonosz Dosóczky, második osztályos, ott a leghátulsó padban, mindig így énekli az első sort: „Mint a szép csöves paprika, hasamba kívánkozik...” A mellette ülő Pap Jóska elvihogja magát, lehajtja nagy hóka fejét a padra és csendesen röhög.

Felállnak, imádkozik a napos. Azután megkezdődik a munka.

Míg az első osztály a számtan szövevényes rengetegében tévelyeg, addig a második osztály szépírási gyakorlatul tizenkétszer írja le egymás után ezt a mondatot: „Ki korán kel, aranyat lel”. Tóth Gergely epedve várja, mikor int már neki tanító ur a nádpálcával; a betört ablak üvegje vádolón tekint reá, ha odapislant írás közben.

Az első óra minden baj nélkül suhan el.

A második óra közepén Szabó János tekintetes ur, megunva a katedrán ülést, elkezd föl s alá sétálni a teremben. Középen és két oldalt. Tóth Gergely már egyengeti maga alatt a „talajt”, sejtí, hogy sorsa betelöben. A kis Kovács Teréz, attól féltében, hogy bele találják keverni az ablaktörés ügyébe, rémülten dobogó szívvvel feláll és pityergő hangon jelenti:

- Az ablakot nem én törtem be, tanító ur kérem szépen.

A mester szemöldöke homlokára szalad:

- Miféle ablakot?

- Azt ni, - mutatja Kovács Teréz.

A tanító ur csak most fedezi föl a kárt. „Egyházi vagyon rongálása”, - dörmögi bosszúsan. Ezt keményen kell büntetni. Megsuhogtatja nádpálcáját, fejét és hangját magasra emelve, kérí:

- Ki cselekedte ezt?

A légy zúgását, ha volna még légy, meg lehetne hallani.

Tóth Gergely nem szól semmit, csak feláll, végigmegy a padsorok közt, ki a katedra elébe, ott szépen derékszögbe hajlík, szenvedésre kész felét (egy vászontarisznyával és három zsebken-dővel terhelt) legfelsőbb hadurára fordítván. Gondolja: minek itt a sok haszontalan fecse-gés? Legjobb hamarosan keresztül esni rajta.

Szabó tekintetes ur látja ezt és megérti. Megérti és haragra lobban. Haragra lobban és cselek-vésbe lendül karja. Cselekvésre lendülő jobb karjával a meggörnyedő fiura mutat, mondván:

- Mindjárt gondoltam! Fogd meg csak a nagy lábadujját.

Tóth Gergely lábán csizma volt, a bátyja elviselt lábbelije. Legjobb akarattal sem tudta hát megfogni a nagy lábujját. (A hüvelyket, tudniillik.) Szó szerint véve a parancsot, leül a katedra dobogója szélére, jobb lábát a bal térdére vetve, kezdi lehuzni hóvizes csizmáját.

- Mit akarsz, te pernahajder?

- A nagy lábom ujját... - motyogja Gergely.

- Rögtön hajolsz meg itt előttem! - kiáltja a tekintetes ur; fogod meg a csizmad orrát, semmi-rekellő lator! Mindjárt elhegedülöm én rajtad a Szent Dávid zsoltárát.

A kis gézengúz engedelmesen nekifarolt jóra tanítójának és tartotta tartani valóját.

A sárga nádpálca levegőbe emelkedett és suhogva csapott le a vászontarisznyával s miegy-mással bélelt nadrágra. Nagyot szól, mint egy kis puskalövés. Tóth Gergely érezte is, nem is. Jött a második, harmadik, negyedik püffenés. Ez mind középtájra esett, tehát nem ért eleve-nebb részeket. Azonban az ötödik ütés el talált tévedni s a gyerek lábászárát érte. Az éles csípésre feljajdult Gergely és a derékszögből függőleges egyenesbe ugrott. Aha, gondolta a

tekintetes ur, most találtam el az Archimedesi pontot. Odaint a legnagyobb fiunak, Takács Gyurinak:

- Fogd fel!

Takács szolgálatra készen kiugrik s hirtelen nyakába kapja a Tóth Gergely két karját, hátára rántja s pompás ívben meghajlik vele a tanító ur előtt. Ez az, mondja Szabó János mester csöndesen; s nekifohászkodva: folytatja ott, ahol elhagyta. Most már nem a középtájat, hanem a lábszárat üti. Élesekét csattan a pálca, még élesebbeket visít a szenvedő gyerek. Öt, hat, hét, nyolc, kilenc, tíz - egy ütés, egy visítás. A Tóth Gergely csizmája csak úgy kalimpál a levegőben, mint a rossz úszóké a vízben; de Takács keményen tartja, nem menekülhet.

Az igazságszolgáltatás e félelmes zajába egyszerre csak vékony siró hang vegyül. De nem az élő deresen fickándozó fiu sir, hanem valaki az osztályban. Valaki, ott, a második padsor belső szélén.

A kis Ács Zsuzsika lány szive megesett a kinlódó fiun, keserves zokogásba tört ki; felnyújtotta mutató ujját, jelezvén a tanító urnak, hogy szólni akar.

Szabó tekintetes ur megállott:

- Na, mit akarsz?

- Ne tessék olyan nagyon ütni, tanító ur kérem szépen, mert igen fáj neki, - zokogja a kis lány, mintha valamelyik állatvédő egyesület tagja volna.

- Ül le, csacsi! - inti a tanító ur; s megkérdezi Takácsot: Hányat is adtam már neki, te?

- Tízet, - kiáltja a mozgó teher alatt izzadó, s nekiveresedő eleven deres.

- Na még kettő hátra van, - állapítja meg a legfőbb hadur, s szabályszerűen kiutalja fennlevő járandóságát az acsarkodó Tóth Gergelynek.

- Tizenkettő! - kiáltja a tanító ur, hatalmas pontot téve a mondata végére.

A kis Tóth Gergely talpa földet ér; sajgó fenekét két tenyerébe fogva, furcsán szaladó lépésekkel iszkol a helyére, még sokáig tapogatva a vászontarisznya és három zsebkendő táját. Nem jó helyre tette őket, most látja be, későn. Lejebb kellett volna.

A tanító ur, eleget téve a világi törvényeknek, megfenyegeti az ötvenhét kis ijedt arcot:

- Így jár, aki az iskola butorát rongálja!

Szörnyűséges csend. Csak a Tóth Gergely szipogása és a kis Ács Zsuzsika piszegése hallatszott.

Szabó tekintetes ur azonban a hasznost kellemessel szokta vegyíteni. Behozta a hegedűjét s rázendítette a Csokonai kedves dalát Haydn ur muzsikájával:

Hamar követje a tavasznak
Himes pillangó, idvez légy!
Még nincs rózsza s te a kopasznak
Mégis csókolására méggy?
Miért szállsz ama puszpángokra?
Hiszen nem a víg kikelet
Adott még új kantust azokra;
Átöldellik ők a telet.

Ötvenhét kis torok megzendült s édes üdeséggel cifrázta a pillangó-csapongáshoz hasonló melódiát. A lányok a szopránt csicseregtek, a fiuk a diszkantot fújták hozzá. Tóth Gergely

rigó-füttyhöz hasonló hangja messze kihallott az összesből. A tanító ur ismerte ezt a pompás anyagot; mosolyogva fektette arcát a hegedűjére: milyen tisztán cseng a huncut skálája, használt neki, hogy megkenegessem. Csokonai tavaszi dala úgy kifujta a kis Tóth Gergely szivéből a bánatot és testéből a fájdalmat, mintha nem is ő lett volna az imént a tanító ur eleven üllője.

...Dél felé megindult a kis Ács Zsuzsika, vissza, a Szikgáti cserépvetőbe. Teleszitta lelkecskét gazdag, szép tudással, megfürdette szivét gyönyörű dallamokban, csak a gyomrocskája kezdett követelőzni, mert hiába - az iskola kenyeret nem ad. Éhes volt; most még szaporábban szedegette patkós csizmácskáját, mint reggel.

Amint kiér az országutra, megindul a hó. Jó kövér pelyhek szállingóznak, mintha fehér pillangók raja ereszkednék alá valami távoli, virágos mezőről. Óh, gyönyörű téli havazások! Karácsony közeledőben; a drága kis Jézus már kezdi pakolgatni azokat az ajándékokat, amelyeket majd a gazdag gyermekek kapkodnak el a szegények elől; mert ilyen a földi igazság: még a Megváltót is kisajátítja a boldogoknak.

De ezt a felséges világot, ezt a mesebeli fehér tündérséget nem vehetik el a szegényektől. A hó hatágu csillaga mindenkire hull. A kis Ács Zsuzsika kihevült arcocskáján elolvadnak a pelyhek, és drága gyöngyszemekként remegnek, ragyognak bőre piros bársonyán.

Egyre sűrűbb, egyre sűrűbb a hulló hó-özön. Millió, meg millió kis tündér imbolyog, lengedez odafenn a hamuszínű magasságban, s olyan álmodozón, olyan boldogan hullonganak alá, mintha nem sárba foszlanék szét fagyott angyalszárnyuk. Körülropkodik a kis vándort, megcirógatják az arcát, rászállanak orrocskájára, csapatosan ülnek meg a kendőjén, fejetején és vállán; ezüstfehér, puha szőnyeget borítanak lába alá, s égtől földig érő álm-ráccsal veszik körül a föld kis lakóját. Ugy lobog odabenn a kis gyermek lelke, mint piros láng a pici Betlehemben, amelyet angyalok visznek Karácsony hetében házról-házra. Maga ez a kis vándor: élő parányi Betlehem; ártatlan szivében a Szeretet édes Jézusa. Valamikor ez is egy világot fog megváltani, akármilyen kis világ legyen is az. Még ha a Bakó Misi lelkénél nem nagyobb - az se baj.

Két órai gyaloglás után beér Ács Zsuzsika a cserépvetőbe. Olyan fehér, mint a hó-ember. Alig győzik leszedni róla az égi fehér cukrot. Édes anyja magához öleli, megmelengeti didergő kezecskéjét és megkérdezi tőle:

- Éhes vagy, kis bogaram?

- Bizony éhes!

Estig a ház körül tesz-vesz a fürge cselédke; sokan vannak az Ács gyerekek, ő a legkisebb, de a munkája kettőjével fölér. Megrokkant apja, a hajdani híres szijgyártó, boldogan legelteti rajta fátyolos szemét: eszem a szivedet, te kis vakarék!

Este, a hófehér világ közepén, duruzsoló kandalló mellé települve, ősi kálvinista zsoltárokat, adventi énekeket zengenek a jó Isten dicsőségére. Ács István uram, aki nagy borissza volt világeletemben, most már józanon magasztalja az Urat, mióta balkarját szélütés érte. Dercés hangja rozsdásan surolja a csemeték tiszta, ezüstös énekét; mindegy, mire fölér a mennyei trónus elé, époly drága csengéssel zeng, mint a kicsiké!

Ének után elregélget az elmúlt időkről. Ezelőtt hét évvel nagy napokat éltek át a magyarok. 1848... 1849... Rá egy esztendőre született a kis Zsuzsika.

- A muszkák bejövételét tessék elmondani - kéri a kis lány.

Apja eldünnyög magában, és szétszórt beszéddel rákezd:

- Augusztus 2-ikának a délutánján, emlékszel anyja, épen a pitarban feküdtem, déli álmra hajoltam le; a fejem a küszöbön... még aznap a kutya se hitte volna, hogy bejön az orosz...

Igaz, az istálló hidlását felszedtük, ami szijunk volt, kész hám, kantár, miegymás, beletemet-tük egy nagy ládába; ne szurjon szemet a kozáknak, ha jön. De még akkor nem hittük, hogy jön. Hát... ott aluszom, a fejem a küszöbön... egyszer csak: bumm... megint rá: bumm... ahogy felszerkenek félálomból, érzem, még a föld is reszket alattam. Hühaj, mondom anyátoknak, ez olyan, mintha ágyu szólna. Keljen fel, szól az asszony, itt van a muszka! Bizony, igazat mondott. A Nyulason, meg a nagyerdő-szélben, meg a Tócós-kert hátulján, ott táborozott Nagy Sándor tábornok. A tiszt urak még délben az Arany Bikában ebédeltek; mikor három óratájt csak rohan egy staféta lóhalálában, a Nyulas felől, be a Bikába. Ez jelentette legelő-ször, hogy itt a muszka... Hej, micsoda nagy búcsújárás volt aznap délelőtt! Aki tudott, főzött a honvédeknek, vagy kenyeret sütött, mert muszáj volt; a tábornok megparancsolta. Szegény fiuk nagyon le voltak hervadva, a szakadatlan hajrá meg a rossz ételmezés tönkre silányította őket. Emlékszem, a mi udvarunkból is kondér leves, meg egy egész kenyér vándorolt ki a Nyulasra. Ugy bizony... Hát - mit is akartam mondani?

Ránéz révedező szemével a feleségére, hogy segítse ki. Gondolatai néha elakadnak a nagy hófúvásban, mióta a „Veres Ember” megütötte balkezét.

- Egy staféta jön lóhalálában a tábornok urhoz, - igazítja rendbe valamelyik gyerek.

- Az ám. Igen. Most már tudom. Három óratájban történt ez. Négy órakor már szólt az ágyu. Mikor én kinéztem Mester-utcára, szekerek vágattak Vámospércs felé, parasztagdák vonul-tak a tanyára. Menekültek a muszka elől. Vagy két óra hosszáig tarthatott az ütközet. Hat óra felé özönlenni kezdett a honvédség a Tócós-kert tájékáról, meg a nagyerdő felől. Ott rohantak végig a Mester-utcán. Hü, micsoda zürzavar, micsoda száguldozás... A csata elveszett...

Elhallgatott Ács István uram, mintha még mindig nyomná lelkét a szomorú idők terhes bánata. De a gyerekek olyan feszült figyelemmel csüggöttek a szaván, hogy nógatni kezdték: beszéljen még. A gazda átadta a szót feleségének s az folytatta:

- A szegény honvédek már futás közben lehányták az atillát, csákót, meg a nadrágot is ma-gukról. Beugráltak a berenán keresztül az udvarokba, úgy könyörögtek, hogy rejtjük el őket, mert legyilkolja a muszka. Minálunk is lappangott egy fiu; besoroztuk cselédnek. Emlékszik, apó, Mester-utca végén arra a huszárra, akit három pikás kozák üldözött? Jaj Istenem, milyen borzasztó volt az... Véres volt már az arca szegénynek, a sapkája valahol elmaradt, csak a kardját forgatta rettenetes módon. Három kozák vágatott utána... arról jöttek, az ujbárosi ut felől. Az utca végén, mikor már majd utólérik, megfordítja a lovát a magyar, s neki a szembe rohanó muszkának. Kettőt levág; azoknak a lova úgy nyargal világgá, gazda nélkül. Mi bennünk reszket a lélek; a kapuból nézzük. A huszár újra megkanyarodik, rohan előre, be a városba. Az egy kozák utána! Pikája előre szegezve, hogy felnyársalja. A huszár káromkodva néz hátra, sejti, hogy nincs menekvés. Egyszer csak átveti magát a lován, leugrik a földre. A muszka elrohan mellette, a huszár felé vág kardjával. A kozák nagyot ordít, megfordítja lovát s keresztbe áll az uton. Biztosan látja közeledő társait, azoknak integet. Jönnek is csapatos rohanással az országut felől. Az egy szál boldogtalan huszár ott áll, gyalog, hajdonfőtt, az utca közepén, előtte az utat elzáró kozák, mögötte az ordítva vágató lovas csapat. A szegény fiu néz hátra, előre, látja, hogy minden elveszett. Egy borzasztó ordítással beugrik a házak alá, neki veti hátát a falnak, megmarkolja kardját s úgy várja az üldözőit. Azok egyenest neki! A huszár kardja, mint a malomvitorla, úgy forog, körbe-körbe; lecsapja a pikát, megsebesíti az egyik muszkát, védi életét kétségbeesett elszánással. Mikor már kifogy a lélekzete, elejti kardját, kitarja két karját, mintha keresztre akarná magát feszíteni - úgy szurkálják halálra a hosszú rokolyás doni kozákok. Ott rogyott össze a Jámbor Jánosék háza előtt. Azok temették el szegényt... Azt se tudtuk, ki fia volt a szerencsétlen.

A gyerekek tágra nyíló szemmel, s izgalomban repeső lélekkel élik át a veszített csata borzal-mait. Nem most hallják először, mégis annyira meg vannak rendülve, hogy időbe telik, míg

multba tévedt lelkük megtalálja ámuló testüket. Nagy, őszinte sóhajok szállnak levegőbe. Az éjszaka álmát ennek a halálra vadászott huszárnak az alakja teszi majd nyugtalanítóvá.

- Bizony, bizony... - dűnnyögi Ács István, hogy pontot tegyen felesége beszédének a végére.

- Azután mi lett? - kérdi a kis fiu, Gábor.

- Azután? Muszkavilág, majd egy esztendeig. Elözönlötték a várost, kirabolták a házakat, megettek a világon mindent, még a faggyut is. Nyár volt, a földeken tömérdek dinnye, gyümölcs. Ágyásba gázolták, falták, halámolták; kolerát kaptak, hogy csak úgy fordultak fel tőle. Kivájták a féldinnyét, teletöltötték tejfellel, zöld ugorkát mártogattak belé s azt ették. A nyavalya üsse ki a bendőjüket.

A gyerekek kacagtak, lepattant kis lelkükről a borzalom csattja. Megkönnyebbültek.

- A fegyvereket, a magyar katonák puskáit összehordták egy halomba, ott, a Köntös-kert végén. Kis pisztoly, nagy karabély, ezerszámra. Meggyújtották. Amint a tűz kezdett harapózni, puff, paff, egyre-kettőre sülték el a töltött fegyverek. Elfelejtetnék kiszedni belőlük a golyót. Két muszka tiszt ott válogat a csomó puskában. Lehetek ott szép pisztolyok, azokat akarták megkaparítani maguknak. Hanem rosszul jártak: az elsülő puskák golyója mindkettőjüket agyonlőtte. Ott nyultak el az égő puskahalom mellett. A szegény, elesett honvédek még holtan is bosszút állottak a nyomorultakon.

- Nagyszerű! - kiáltja valamelyik gyerek, elragadtatással.

Az öreg kandalló békésen duruzsol a szegletben; két piros szemű szór regeszerű világosságot a homályos szobában. Lámpát nem gyujtanak: kívülről szelid fénnel világít a hó. Odakinn felhő üzi a felhőt, bujdosó holdvilág barangol a magasságban; valami pajkos angyal hol eloltja, hol meggyújtja a pici csillagokat. Idebenn jó meleg terjeng, dalolnak vagy sirnak az ázott fahasábok; egész hosszú éneket elzengedeznek a kályha tüzeiben.

Édes anya belekezd egy énekbe:

A nap immár elenyészett,
Az ég besötétedik;
Nyugvóra szállt a természet
És minden csendesedik...

A lassan hullámozó dallamot átveszi édes apa, s dercés, bortól surolt hangján buzgón rezegteti a végső akkordokat. A csapat gyerek, mint üdészavu kis csengőcskék, bele-belecsilingelnek a szülők harangszavába; olyan andalító, olyan álomba ringató az együttes, hogy szinte látni a végtelen fehér lépcsőt, amely a felhőkbe és csillagokba vesz, s amelyen a jó kis lelkek tünődve ballagnak fölfelé az örök Isten trónusáig.

Mire a második vers elhangzik, a kis Zsuzsika feje félrebillen édes anyja ölében, boldog lelkét angyalok szárnya röpti az álmok fényes birodalmába.

3. Leszurta egy embert.

Bakó Misi megállt az Öry gazda kapuja előtt és nagyot kiáltott:

- Kaput, hé!

Természetesen, a kutya sem vakkantott szavára.

Egy ideig várt, gömbölyödő haraggal dalmahodva ki apró szüréből. Nem akart leszállani a talyigáról; bosszantotta, hogy még Juli, a szolgáló, sem emelintette füle botját sem harsány híradására. Igaz, hogy ő volt legkisebb cselédje Öry uramnak, de mégis úgy gondolta: illenék a lóval járónak kaput nyitni. Várakozott még egy kicsit. Hasztalan. Mikor megunt a dicsőséget, fohászodott egyet magyarán: na, hogy a pók szőjjön be valahányótokat! Ha ti nem dugjátok ki az orrotokat, bedugom én.

Kaput nyitott s borzalmas orditózások közt behajtotta az egy lovat.

Sándor, a nagyobbik kocsis, megbotránkozva lépett ki az istállóból:

- Tán kiesett a negyedik kereked, hogy azt műveled itt, mint a várvirrasztó. Csámpás.

Misi kegyetlenül haragudott ezért a „csámpás” szóért, mert Juli, a szolgáló ragasztotta rá. Férfi emberre pedig nincs nagyobb sértés, mint ha asszony-ember csufondáros szava marad rajta.

Szóvalan dühvel hánytá le talyigájáról azt a harminc sárga tököt, amelyet a tehéneknek hozott be a tanyáról. Közben jókat rugott a Pejko első lábán; mintha az is vele figurázna. A Pejko tudniillik tréfából vagy miből beleharapott a szorgoskodó Misi sapkájába és kirántotta a fejéből. Ezen pogány haragra lobbant s jól megfincoltatta az állatot.

A nagyobbik kocsis csak nézte; nem szólt érte, mert igazat adott Misinek: lóval keményen kell bánni.

A kis ostorossal nem törődött a világon senki. Tanyán, idehaza: a lovakkal volt egy hálószobája. A szénatartóban vackolt: ráfeküdt az egyik fülére, a másikkal betakaródzott. Telente kis szürébe gubózott be s késő tavaszig ki sem bujt belőle. Esztendőre kapott egy pár csizmát vasalással; míg csipős volt az idő, abban járt, ha megenyhült, csak a maga bőréből szabottat nyütte. Árva fiu volt, se apja, se anyja. Mint a fájáról leszakadt levelet: sodorta a szél a nagy, kietlen világba. Félévig járt iskolába, megtanulta az öreg Ábécét, számvetést, olvasta a nyomtatott betüket, mi kell egyéb egy ostoros fiunak, egy árva gyerekeknek? Meg tudta olvasni a kezére bizott kondát, ha százötven malacból állott is; téli napokon, ha kalendáriumhoz jutott, elbaggadozott rajta hónapokon keresztül; Sándor, a nagyobbik kocsis, nem értett a betükhöz, de szerette hallgatni a hátborzongató vagy vidám históriákat - Bakó Misi olvasgatta neki karácsonytól tavaszi vásárig. Olykor-olykor a nevét is alakörmölgette egy-egy elismervénynek, nyugtatványnak. Ezen a réven bizonyos tekintélye volt még Juli szolgáló előtt is, mert a nagy üsző lány Misivel szokott iratni levelet a babájának, aki „cugszfiren” volt a Pavillonkaszárnyában.

Bakó Misi kettőt szeretett a világon: a lebbencs levest, meg a szép lovat. Lebbencs levest az egész Basahalma táján nem főztek olyan jót, mint Öry Tamásék; hiszen maga a nemzeti asszony adta meg savát, borsát; szebb lovak sem igen jártak ekhós szekér előtt, mint az Öry gazda gyönyörű jószágai. Nyolc kigömbölyödött ló dobogott most is a hatalmas istállóban,

amelynek egyik végén Sándor, a nagyobbik kocsis pipált mélabusan, a másik végén Misi sóhajtott nagyokat.

Ott ült a kis legény a szénatartó mellett, szűrőbe temetkezve. Órák jöttek, órák multak a végtelen időbe, egy emberi szó le nem hullott a csend fájáról; csak a szénát és répát ropogtató lovak prüsszöltek nagyokat a levegőbe, vagy dobbantottak a hidláson. A Sándor kocsis dohányának különös izü füstje beterjengette a lószagu istállót s kellemesen izgatta a Misi jólszabott orrcimpáját. Ettől a pipafüsttől édes ábrándozásba merült a kölyök; az istálló melege, a lovak családias zaja elzsongította a hideg levegőről bekerült legénykét; és olyan szép képek usztak át a lelkén, mintha panorámát nézne a komédiában. Olykor-olykor halvány füttyszó sirt föl összecücsöritett száján; az is olyan volt, mint a félbeszakadó gondolat: egyszer csak eltűnt a levegőben. Valami vasárnapias, ünnepies, jóleső érzés bizsergette a mellét, meg a feje hátulját, a tarkóját; nem álmodott, de mégis behunyt szemével mintha a másik élet partján andalogna.

Az elmélázásnak ebből a fehér ködéből egyszer csak kiválik valaki. Egy kis baktató leány alakja. Azé, akivel a szoboszlói országuton találkozott, akit fölvelt a talyigájára. Látja nagy kendőbe kötött fejét, ki-kiragyogó értelmes, eleven barna szemét; hallja patkós kis csizmájának friss kopogását, mikor tovább halad Miklós-utca sarkán. Tetszik lelkének ez a kép; úgy befelé rá-mosolyog a furcsa kis leányra. Ha úgy fordulna a dolog, mindig szívesen fölvenné maga mellé, s eltengelyezné, ha kellene, a Szikgáti cserépvetőig is.

Odakinn az udvaron álomszerűen hull a hó, hull a hó. Az istálló félig nyílt ajtaján kiréved az andalgó kis legény s félöntudatban valami kimondhatatlan szépet lát. Homályos sejtelmek nyugtalankodnak parlagon hagyott lelkében, zsendülő vére izgalmas vágyakat sodor bugyogó piros hullámán. A nagyobbik kocsis, az istálló másik végében, régi, szomorú dalba kezd; halkán, csöndesen dudorássza, hogy meg ne zavarja a természet nyugalmát. A lovak, mihelyt emberi dalszót hallanak, mindjárt családiasabb vidámsággal ropogtatják az abrakot; csápolva suhog hosszúra nőtt farkuk, orrcimpájuk meg-megremeg, mikor nagyokat horkantanak a jászolba, vagy a lábuk alatt szimatoló kis Bársony kutyára.

Odakinn egyre mélyebb a sötétség; az éjszaka lassan-lassan az egész földet beborítja fekete köpönyegével. Valahonnan, távolról, nóta sir idáig; a szomszéd udvaron nyikorog a kut-gém: itatják a teheneket. Az első házból Juli szolgáló hangja riong mulómódon, közbe-közbe az Öryné nemzetes asszony parancs-szava pattog.

Bakó Misi átszenderül az álmok ködös világába.

Álmodik estétől éjfélig sok futó képet, sok különös alakkal találkozik, de egy kis feketeszemű lány minden fordulónál felbukkan, felé nyujta kezecskéjét, azután a semmibe oszlik. Ugy szeretné megfogni, úgy szeretné szólani hozzá, de lába leszegezve: nem mozdulhat, nyelve lekötözve, nem beszélhet. Verejték veri ki homlokát, kis szive, ott, a szűr alatt, riadozva dobog.

Egyszer, már jól bent, az éjszaka közepén, félálom-félébrenlét hidján tántorog megzavart lelke - s valami hangot hall. Lassan kivilágosodik a zaj: emberi beszéddé, leány-susogássá. Miska meg se moccan a szénatartóban, de figyel. Ketten suttognak, odaát, a másik zugban... ez a Sándor kocsis dörmögő hangja... ez meg a Juli szolgáló sesegése-susogása. Hát Juli éjszaka itt alszik? Vagy csak idejár? Ejnye, vajjon mit akarnak ezek itt éjnek idején? A Bakó Misi szive uj izgalomban kilimpel. A leány fel-felkacag, röviden, ingerlően, mintha valaki a hóna alá nyulna.

Bakó Misit annyira kiforgatta magából ez a láthatatlan, csak hallható színjáték, hogy nem tudott többé elaludni.

Valahol egy éber kakas hajnali egy órát kukorékol, mikor csak megdöngetik, de hatalmasan, az Öry porta hatalmas kapuját. Bakó Misi jól hallja az ijesztő dobogást, mintha az Éj rémülete elől menekülne valaki. Az egész ház alszik; csak itt az istállóban van ébren ez a három ember.

Uj, istentelen dobogás. Egy hang ordit is hozzá:

- Öry bátyám, nyissák ki a kaput! De rögtön! Baj van!

Erre már Miskában is felágaskodik a lélek, felugrik és elkiáltja magát:

- Sándor bácsi! Odakünn valami baj van!

Az istálló sötétjéből motozás, dörmögés, ruhasuhogás és szalmazizegés hallik; utána egy mély hang:

- Az öreg Isten bánja... bánom én.

Az istálló ajtaja halkán nyilik - aha, most suhant ki Juli. Misi látta az alakját, a hó rá világított.

A förtelmes dörömbölés fokozódik. Miska nem bírja tovább, kiperdül az udvarra, rohan a kapuhoz, a kulcs benne, megfordítja, ráugrik a kilincsre, a nagy kapu sarka egyet kordul, kinyilik. Ahogy kipattan az utcára: egy emberalak csak ráborul Misire az egész súlyával s annyit nyög: „Jaj...” Egy másik alak hirtelen átkarolja és fenntartja, hogy a hóba ne zuhanjon. Megszólal:

- Te fiu. Deák István gazdát megszurták. Alig tudtam hazáig hozni. Rögtön ágyba kell fektetni. Valaki szaladjon doktorért.

Misi megragadja a tántorgó alakot s azzal a másik emberrel nagynehezen besegíti az udvarra. Izgalmában nem látja, milyen halálosan sápadt a megszurt ember arca; csak a kezére csöppen valami meleg: - vér.

Ekkorra már Öry gazda maga is talpon. Jön a házból kifelé. Látja a fiatal Deák Istvánt, a vejét, aki vele egy udvarban lakik: rákiált:

- Hát te mi az istent csináltál? Részeg vagy?

- Dehogy! - mondja a támogató ember, Deák Istvánnak valamelyik borbarátja, - megszurták szegényt.

- Megszurták? - horkan fel a nemzetes ur.

- Meg bizony. Törös bottal.

- Kicsoda?

- Valami deák.

- Hol?

- Csapó-utcán, a „Két golyó”-ban.

- Hijnye, a megváltó Istenét...

Beviszik a sebesült embert a szobába, levetkőztetik, lefektetik. A mellén, jobb oldalt, egy kis piros pont, s néhány csöpp vér. Ott szaladt be a deák hosszú, hegyes törje.

A nagy kocsiszt zavarják doktorért. Sándor, a paradicsomból kiugratott ember, káromkodik, nincs mehetnékje. Az ég szakadjon erre a Deák István gazdára, ezt is épen ma éjszaka tudták megszurni, mikor az embernek más dolga van. Mérgében Miskát üti föbe:

- Nem fogod mindjárt be azt a lovat?

Befognak, mindaketten felülnek, rohannak orvosért. Az öreg Ujházy doktort álmából verik fel: jöjjön doktor ur, haldoklik egy ember...

- Marha! - kiáltja recsegősen dörmögő hangján a hatalmas termetű tudós, - nem tudtál hamarabb vagy később jönni? Takarodjatok innen; akkor megyek, mikor nekem jól esik.

- De most szurták meg, tekintetes ur, - magyarázza Sándor kocsis.

- Megszurták? - ereszti le a hangot Ujházy. - Marha, hát miért nem mondtad mindjárt.

Azzal magára hányja fantasztikus ruháját és megy.

Csunya, csontkaparó szél üvölt szemközt velük. Sándor, aki nagy munkájában kifáradt és megizzadt, úgy érzi, mintha forró vízből jégbe esett volna. Káromkodik és veri a lovat irgalmatlanul. A szekérben a tekintetes doktor ur mormog, bele csavarva magát hétrétű lebernyegebe. Különös gallérja úgy lobog a szélben, mintha ördög szárnya volna. Aki mellett elvágtnak: halálra sápad rémületében: az ördögöt viszik ekhós szekéren!

Deák István gazda igen csendesen várta a halált, vagy a doktort. Hiába kérdezték, egy betű nem sok, annyit se szólt. A cimborája, aki hazatámogatta, zürzavarosan hadart valamit egy leányról, meg egy deákról; megcsufolásról és bosszuról. De a sebesült ember ránézett, ha érdekesebb kanyarodóba hajolt beszéde s ilyenkor a hadaró pajtás csak elharapta a szót s egészen más utra terelődött. Utoljára így kötött kungörccsöt a mondókájára:

- Szóval, más valaki helyett kapta szegény István ezt a csunya sebet. Bosszúból.

Az öreg Ujházy doktor mindenkit kikergetett a szobából és megvizsgálta a beteget.

- Verekedtél, ugy-e bicskás? - dörrentett a páciensre. - Na, most bekaptad a legyet. Kihül a bőröd, ha meg nem tudlak gyógyítani. De ha rám hallgatsz, talpra állitalak. Nehéz a lélekzésed, te, marha?

Ez a *marha* szó kedveskedő megszólítás volt nála.

Deák István a szemével intett rá igen-t.

- Hm, - mormogott a doktor, - a tüdőt is cseszte... - Megcsóválja bozontos, sörényes fejét, sokáig néz a sebesült sápadt arcára, számítgatva a napokat, hónapokat, míg elhuzhatja. Mert bajosan gázol ki belőle a bicskás. Ez megkapta a magáét. Alaposan.

Kiadja a házbelieknek a rendelkezést, összeszidja Öry nemzetes uramat, amiért nem hányatja el a havat a kapuja előtt; ráparancsol Deák Istvánra, hogy nyugodtan feküdjék, ne mozogjon, mert baj lesz. Azzal becsapja az ajtót és káromkodva tűnik el a fehér éjszakába.

A kis Bakó Misi lelkét nagyon összeforgatta ez az éjszaka. Sokszor hallgatózott ezután a szénatartóban, sötétlő éjféleken: nem hall-e valami susogást?

De többször nem ment be Juli az istállóba. Sándor kocsis keményen megfázott akkor éjjel, tüdőgyuladást kapott, egy ideig kornyadozott, árnyéka lett hajdani magának; azután ott hagyta Öry gazdát, és más vidékre költözött. Bakó Misinek kedvezett a szerencse: ő lépett a helyébe, nagy kocsis lett, alig tizenöt éves fővel.

Deák gazda hónapokig nyomta az ágyat. Elhervadt, elfonnyadt, mint az ágáról leszakított levél. Lassan-lassan kiszivárgott annak a rejtelmes éjszakának a története, Bakó Misi füléhez is eljutott. Nem tévedésből, nem más helyett szurták meg István gazdát, hanem szerelmi bosszúból. A Csapó-utcai „Két golyó”-kávéházban bódította akkortájt a hevesvérű ifjúságot egy Róza nevű aranyhajú tündér, polgári állására nézve pénztáros kisasszony, akinek a diákok közül is többen csapták a szelet; a fiatal gazdák is sokat forgolódtak körülte. Egy Zsufai nevű jó szál diák, aki versekben magasztalta Róza kisasszony bájait, nagyon közel jutott már az

éjszakák királynőjének a kegyéhez, mikor észreveszi, hogy a zömök, markos, jó vágású Deák István keresztezi az ő utját. Egy este, akkor december éjszakáján, összetalálkozik a két him, egymásba botlanak s a szilaj Zsutai diák vállával félrelöki a pénztárosi pulpitus elől Deák gazdát:

- Félre innen, paraszt! Ez a hely az uraké.

Deák István nem pazarolja a szót, hanem egy-kettő átnyalábolja a nagy diákot, acélkarjával magához kapcsolja és kiviszi az utcára, úgy, hogy lába sem éri a földet; odakinn lelöki a hóba, úgy, hogy a háta is éri a földet. Maga pedig isteni, vagy más szóval civis nyugalommal visszamegy Róza kisasszony bűvös körébe.

A csúffá tett diák bosszut liheg. Hazaszalad törös botjáért és lesbe áll Vár-utca sarkán. Éjfél után lép ki a „Két golyó”-ból Deák István s gyanutlanul indul hazafelé, Péterfia irányában. Vár-utcának egy sötét kapualja alól hirtelen kivillan a Zsutai deák fényes, hosszú törje - s egy-kettő, úgy átszalad a zömök parasztgazda tüdőjén, hogy észre sem veszi. Utána jön egyik pajtása, az, aki hazakisérte; az látja a gyilkost, amint veszett futással tűnik el a görbe, sötét utcák utvesztőjében. Utána kiált, üldözi, de bizony kisurran a keze közül. Visszafut Deákhöz; akkor már imbolyogva, fálnak támaszkodva botorkál előre az átszurt ember; cimborája faggatózására csak annyit mond:

- Megszurtak. Egy deák. Zsutai.

Zsutait később elfogták, börtönre ítélték. Deák István pedig, öt hónapi lassu sorvadás után, itt hagyta fiatal feleségét, szép gazdaságát, pompás lovait és átköltözött a Péterfia-utcai temetőbe.

Zsutai deák nem irt több verset. Mikor kiszabadult, életének ez a szégyene ráült lelkére, nem hagyta nyugodni, nem engedte becsületes emberré lenni. Kétségbeesett és Pesten a Dunába vetette magát a Lánchídról. Valahol, az égi mezőkön, találkozhatott újra Deák Istvánnal, aki átszurt tüdejét panasztalanul adta vissza Urának... Odafenn kibékültek.

Bakó Misi sokszor elnézte még Juli szolgálót; különösen a nyári forró napokon. Éhesen legeltette felnyiladozó szemeit a parasztleány összesulykolt tagjain. Ezzel birkózott valamikor a szalma közt Sándor kocsis. Látta Róza kisasszonyt is egy izben, kinn állt a „Két golyó” ajtójában; vörösszőke haja volt és igen fehér arcbőre. Ezért szurták keresztül Deák István gazdát. Összevetette józan gyerek fejében azt a két furcsa históriát, amely annyira megrázta fiatal lelkét, hogy soha többé nem felejtette el; összevetette és belátta, hogy az asszonyi népnek valami különös, végzetes hatalma van a férfi emberen. Babonás félelemmel huzódott egy ideig e rontó csapás elől: hátha neki is meg kell egyszer ölnie valakit valakiért?

4. Ács Zsuzsika belép az életbe.

Tavaszi napon történt, április utolján.

Ács István, a kis Zsuzsika édesapja, valami kemény szijat akart megpuhítani a nagy bárdolatlan tölgyfa asztalon; de a rideg bőr sehogysem engedelmeskedett neki: mindig visszarugódott előbbi merev görbeségébe. A mester haragra lobbant és nehéz káromlások között levágta a szijat az asztalra s rádólt teljes erejével. Szélütött balkeze nem birta megmarkolni az anyagot, tehetetlenül lefordult róla; ez csak hatalmasította dühét. Amint így nekifohászkodik a munkának: egyszerre, mintha megpattanna benne valami, meghanyatlik a nagy ember, meginog s egy jajszó nélkül elvágódik az asztal mellett. Homlokát beleütötte az asztal lábába s csendesen vérzett. Ácsné a pitarból szaladt be a zuhanásra, a gyerekeikkel fölemeli a kidőlt házoszlopot s lefektetik az ágyba.

Ez történt ugy délelőtt tiz óratájban. Estére már halott volt Ács István szijjártó mester és árva a hét Ács-gyerek.

Olyan volt ez, mint a villámütés. Váratlan, rettentő, halálos.

A család hamarosan szétszóródott. A két fiu közül az idősebb, László, ácsmesterségre adta magát; a fiatalabb Gábor tanítónak készült. A nagy lányok: Klári, Eszter, Mari, cselédeknek szegődtek el tehetős gazdákhöz, a legkisebbik: Zsuzsika még az anyja szárnyai alatt maradt. Csakhogy az iskolát ott kellett hagynia; nem lánynak való, nincs értelme. Mikor elbucsuzott Szabó János tekintetes urtól, a mester levette szemüvegét, úgy nézett az okos kis Ács Zsuzsika arcába, s annyit mondott neki:

- Kár, te kis Ács. Kár. Ha fiunak születnél volna, nagy ember lett volna belőled.

A kis leány keservesen sirt, mikor átlépte az iskola küszöbét. Háta mögött épen a Csokonai kedves pillangó-dala röppent fel: „Hamar követeje a tavasznak, himes pillangó, idvez légy...” Ragyogott, csillámolt az aranypillangó szárnya, körül-körül röpködte a távozót és valami kimondhatatlan bánatot hullatott szívére; aranyhimpör volt ez a hulló bánat, amely a muló idővel egyre szebb, egyre édesebb lett, úgy zsongatta a szívet, mint hajnali boldog álom. A fájdalomtól lassanként édesen gyötrő emlék finomult; a növekvő gyermek vitte magával, vitte, keresztül egy hosszú életen.

Ács Zsuzsika lelkében haláláig ott zsongott egy gondolat: „Ha fiunak születtem volna, nagy ember lett volna belőlem”. Dehát, szegényke, leánynak született. Ez az agyába égetődött féljóslat, melyet eltévesztett születésével soha be nem telővé rontott, később, asszony korában, uralkodó hatalommal fog majd fellobbanni azokon a nagy éjszakákon, amelyeken szíve alatt pihegő magzatának sorsát álmodja meg; azok között is egyét, egy fiút, aki az ő eltévesztett és eljátszott jóslatát fogja beváltani gyötrelmesen szép és tragikusan nagyszerű életével...

Tavaszi napon, május ifju ragyogásában vált meg Ács Zsuzsika az iskolától; a drága öreg háztól, ahol gyermekora legbüvösebb napjait élte át. Az ötvenhat kis pajtás meghatottan intett Istenhozzád-ot a nyájból kiszakadó báránykának. Kovács Teréz hangosan sirt, Tóth Gergely pedig meghatottságában beleharapott az előtte ülő Nagy Pista fülébe. A jó öreg pásztor, Szabó János tekintetes ur, megsimogatta az Ács Zsuzsika barna haját, megáldotta, egy kis verses könyvet dugott a kezébe és utnak eresztette. Eredj hajó, repülj hajó, pici kis lélekvesztője a végtelen Élet oceánjának; ragadjanak jó áramok, röpítsen kedvező szél, hogy eljuthass álmaidnak szép kikötőjébe.

Ment a kis vándor, a szoboszlói széles országuton, ment, mendegélt, a megtépászott ősi fészek felé. Kétfelől zöldelő szántóföldek jöttek elébe s maradtak el mögötte; mezei pacsirta zengett a levegőben, úgy hömpölyögve a reggeli napfény arany árjában, mint egy szárnyas golyó, amely frissen csattogó dalt fütyöl estében. Jóságos nyárfák zizegtek, susogtak ezüst nyelven kedves dolgokat fülébe; a nagy, komoly jegenyék pedig atyai intellemmel mutatták neki az egyenes, a helyes utat. Előre. Tavaszi felhők andalogtak a kék mennybolt alatt; úgy tetszett a kis lánynak, mintha drága angyalok könyökölnének rajtuk, felhő-könyöklőkön s néznének a mennyország ablakából a földi világba. Óréa. Az Ur angyalai - jutott eszébe az ének - tábort járnak a jó lelkek körül. Érezte, hogy a láthatatlan jó Isten szeme rajta függ - nem veszhet el, nem tévedhet el.

Kinyitotta a kis könyvet, amelyet a tanító ur csusztatott a kezébe. A legelső lapon Szabó János szépen kanyargó betűivel ez az ajánlás állt: „Ács Zsuzsikának, volt kedves tanítványomnak, nagy szeretettel. Szabó János m. k. ref. tanítómester”. - A kis Ács Zsuzsikának kigördült a könny szeméből; különösen két szó fájt neki és két szó esett jól nehezülő szívének: *volt* tanítványomnak, és *nagy* szeretettel... *Volt* és *nagy*... Ugy elsirdogált ezen a két rövid szón ott az országutfélen, mintha megint nagy halottja volna. Magát siratta szegényke, aki már csak volt tanítványa a jó öreg tekintetes urnak, aki az ő kis szolgálját nagy szeretettel szerette és szereti.

Mikor odaért, ahol az ebesi düllő belefoly az országutba, hirtelen kedves jelenet kapaszkodott fel emlékezetében. Eszébe jutott az a havas decemberi reggel, amelyiken összetalálkozott egy fiuval. Bizony, a nevét már elfelejtette, csak a talyigájára emlékszik, meg szürke szemére, s talán még báránypőr sapkájára. Jó kis pofa volt, az bizonyos, ahogy ott hegyelt a talyiga ülődeszkáján. Szinte fülébe rémlik fel-felsippanó füttye, döcögős szava; látja csufondáros tekintetét, furcsa mozdulatát, amint egyet ránt vállával a fakó kis szürön... Azután ködbe foszlik az egész. Lelkébe fordult szeme újra beleütközik a külső világba: május van, sárga vadvirágok hajbókolnak elébe a vetés szélén, az árokparton; a fűrjmadár suhogva sodorja szárnyával a kelő buzát, fent a kék levegőben pacsirta dalol.

Odakinn élt özvegy édes anyjával a Szikgáti cserépvetőben, egy világtól elszakadt major ódon házában, ahol rejtelmes dalokat dudol a kürtön beszabadult szél. Nyaranta, a leboruló esték csillaggal himes sötétjében, önkénytelenül ősi babonák merülnek föl az álmodozó ember pusztai lelkéből. Egy-egy bevetődött kondás, vagy tanyai vén asszony, hátborzongató történetekkel zavarja föl a lélek csöndes vizét. A kis Ács Zsuzsika félt ezektől a babonás estéktől, de mégis szinte reszketve várta: mikor hall uj borzalmakat.

A pusztai emberek pedig hozták, két kézzel szórták a babonás históriákat. Különösen Matkó bácsi, a kis hörcsög ember, juhász, terített minden este hideg lepedőt az Ácsné meg a kis leánya hátára, hogy a gyermek szinte vacogott bele. De hallgatta. Matkó urammal esett az meg, egy péntek éjszakán, hogy mikor a Haláldombnál halad kis talyigáján, a sötétbe meredő akasztófa csak megszólal, rámordul, sőt ráugat. Azóta nyavalyatörős az öreg. Máskor, kinn hálnak a szabad mezőn, valahol a Kondoros vize mellett; szép csillagos a holdatlan éjszaka, táncoló ködök, vagy tán holdleányok libegnek a remegő levegőben. Ott fekszik a három juhászbojtár a gyepen; a csillagokból szinte permetezve hull a harmat. A jószág alszik vagy kérőzik a karámokban. Egyszer csak vad muzsika, hujjahó, szekérsörgés, láncsörgés kavarodik fel a messze pusztamélyből, először álomszerűen, mulómódon, azután egyre közeledve, folyton erősödőn. A pusztaságon nem látni semmi emberi vagy állati alakot: mozdulatlan az éjszaka tengere. De az ördögi láрма, a pokoli rialom már itt forgószelezik, a kőhajításnyira vivő szekérunon. Mintha több szekér robogna az ugaron; lódobogás, segéd-lánc csörgése, emberi zsvaj, különös hangszerszámok fekete muzsikája zürzavaros összevisszaságban lármázik, de csak emberi fülnek hallhatóan, mert a két örkutya fel se vakkant rá álmából, sem a nyáj nem mozgolódik, bizonyosan nem hallja. A három juhászbojtár fennakadó szívdobó-

gással vár, fülel - Uristen, mi lesz ebből? Most hirtelen, mintha kettévágnák, abbaszakad a babonás lárma, olyan csend rogyik a pusztára, hogy szinte hallani a csillaglángok távoli percegését. Egy különös hang kiált az éjszakában: „Hó! Megálljatok. Eltört a tengelyünk”. Erre hosszabb csend áll be. Láthatatlan alakok láthatatlan tanakodása tart. Ujra felsir valami nem emberi hang: „Ott fekszik három ember. A tulsó szélsőnek vegyétek ki a ballába szárcsontját, az jó lesz tengelypótlónak. Mához egy évre, hét hónapra, hét napra, éjfélkor visszaadjuk”. Utána szörnyüségcsend... A három juhászbojtárban megfagy a vér. Nem bírnak megmozdulni; valami pokoli büvölet tartja leszegezve őket. Várnak, irtóztos sejtelemtől szakgatva. Nem tudja a két szélső, melyikőjüket értik; Matkó középen fekszik; jobbra tőle Sós Mihály, balra Nagy Gergely. Amint így halálra válva várnak, egy idő múltán újra felharsan az éji lárma, lódobogás, szekérdübörgés, lánccsörgés, különös muzsikaszó, táncoló alakok lábado-baja, hujjához, kisérteti nóta - és a láthatatlan karaván pokoli lármájával lassan-lassan belevész a pusztaságba, az éjszakába... Ujra csend; olyan, hogy a fü növését lehet hallani. Nagy Gergely, viális, bátor legény, kacag fel legelőszőr: „Na, a fene egye meg ezeket a banyákat, jól megfincoltatták a lelkünket. Azt gondolták, megijedünk. De jó, hogy egyikünk sem szólt el magát: hátracsavarták volna a fejünket, vagy a fülünkig huzzák volna a szánkat”. Jót nevettek rajta mind a hárman; s a nyomasztó rémület alól felszabadulva, elaludtak mélyen. Reggel, ahogy ébrednek, talpra áll Matkó meg Sós Mihály; de Nagy Gergely, amint tápázkodik, csak visszahanyatlik: a ballábszárában nincs egy iznyi csont! „Hü, fiuk, a keserves istenét - azok az éjszakai lidércek csakugyan kivették a ballábom szárcsontját!” Próbáltak azzal a lábbal mindent a világon: a doktorok, kuruzslók, javasasszonyok - nem ért az semmit. Matkónak eszébe jutott a láthatatlan rém mondása: „Mához egy évre, hét hónapra, hét napra, éjfélkor visszaadjuk”. Meg kell próbálni. Augusztus végén történt ez az eset; a rá következő második esztendő április hónapjának hetedik napján megint kifelődtek mindahárman ugyanarra a helyre. És vártak, vártak, szivdobogva. Eljön az éjfél, semmi nesz, semmi hang. Eljön a hajnal - csend. Eljön a reggel - a láthatatlan babonás csapat odamaradt. Már épen káromkodásra eresztik a nyelvüket, mikor Nagy Gergely hirtelen talpra ugrik, nagyot csap a ballábaszárára s felhujjant: „Nincs már nekem semmi bajom!”

- Azóta, - végezte be mondókáját Matkó -, azóta félek a pusztaságtól, különösen éjszaka, mikor azok a láthatatlan boszorkányok, vagy elátkozott lelkek járnak.

A kis Ács Zsuzsika úgy odabujt anyja ölébe, mintha össze akart volna vele nőni. Szivecskéje hangosan, rémulten vert, vert, dobogott - az élet babonássága, titokzatossága kopogott kapuján. Ácsné maga sem nevette ki soha Matkó uramékat; mert az életünk tele van rejtelmekkel. Ő maga is hallott a kék lánggal fölvetődő pénzről, elásott kincsekről, melyeket a Lidérc átok alatt őriz; míg azt az átkot meg nem törí valaki, a pénz bujdosik egyik helyről a másikra. Csalogató lidérclángját gyakorta látja a pásztor babonás éjszakákon.

- A táncos Kovács históriáját szavahihető emberektől tudom, - mondta csöndes megilletődéssel Ácsné. Valahol rengeteg pénzre bukkant, de avval az átokkal ásta el valaki, hogy a megtalálóját minden éjszakán tizenkettőtől egyig táncoljon az ismeretlen emberrel.

Meg is fogta az átok Kovácsot: minden éjjel veszettül táncol egy órahosszáig - Valakivel; de azt a valakit senkisémet látja. Pedig már sokan meglesték az ablakon, meg a kulcslyukon.

Az ilyen babonás beszélgetések, mint a böjti szelek, ugyancsak fújták, forgatták a gyermekleány képzelődésének tündéri vitorláját. Különös, megdöbbentő, sokszor elragadó képeket álmódott. Képzeteinek két országa volt: egy sötét és egy fényes; a komorsötét birodalomban a babonák, a kisértetek, lidércek, ördögök, gonosz szellemek raja zsibongott; a fényes birodalom szemvakító ragyogásában édes angyalok és átváltozó tündérek fürödtek. Amannak a Sátán volt fölként fejedelme; emennek az Atyaisten ült királyi trónusán. Az Atyaisten, akinek hatalmáról, bölcseségéről és szerelméről olyan gyönyörű dicséreteket tanult az iskolában:

„Nagy az Ur, ki fényes házát építette, ott fenn a számtalan egeknek fölötté, hol sok ezer napok fényesítik pitvarát, magasság és mélység határozzák udvarát; ujul a föld színe vidám tekintetétől, tengelyestől reszket bus gerjedezésétől”. Oh, azokon a drága téli délutánokon, mikor Szabó János tekintetes ur álla alá szoritotta szinte emberi beszédü hegedűjét és megindította a zsoltaérok, dicséreték magasztos szólamainak emelő áradatát: a kis Ács Zsuzsika lelke fehér galambként repült, repült a magasságos égbe, a mindenható Isten trónjának zsámolyáig, ahol sugárból szótt szárnyu angyalok vették át és folytatták a földön megindult melódiákat, s az édességes hangokra megálltak a csillagok futásukban, megállt örök utján a Nap is, mintha korona gyanánt szikráznának az Örökkévaló homlokán.

És az elragadtatásnak ilyen pillanatában látta az Atyaistent... Igen, látta, mint hófehér szakállu, méltóságos aggastyánt, akinek szeméből olyan fény sugárzott, hogy halandó bele nem tekinthetett. Rózsaszínü és kék oszlopok emelték fölötté a roppant menny boltozatát, amelyről aranybaszegett fehér és biborszínü felhók csüngöttek selyem függöny gyanánt. Köröskörül leboruló angyalok fehér végtelensége, mintha bárányfelhőkkel volna behintve a mindenség. Az Ur trónusa mély biborban lángolt, mintha óriás görögtüzek égnének alatta, mögötte. (Zsuzsika egyszer, szüret hetében, látott ilyen éjszakában kigyuló piros görögtüzet, egy nagy urnak a kertjében; gyermeki fantáziáját elkábitotta ez az ismeretlen, álomszerű fény, akkor villant eszébe; hogy a Mennyország is ilyen lehet!) Látta álmaiban a meghasadó eget, mintha villám vágta volna ketté s a megnyilt boltozaton át annak a másik, kimondhatatlanul gyönyörü világnak a ragyogása ömlött csillagözönként a feketébe borult földre. Ha katolikusnak születik és papok körébe jut: bizonyos, hogy Jézusnak áldozza vagy szenteli ártatlan életét; mert a vallásos rajongásnak valami késői csilláma vibrált kis lelkében, mintha őseinek fölfelé menő sorában valahol egy erős, fanatikus katolikus lélek kísértett volna, akinek delejes hatalma utolsót rezdül a kálvinistává tompult dédunokában. Így a protestánsok józansága lehütötte az elkésett lángolást; csak a lélek tudattalan mélyében élt és bujdosott ez a fanatikus fény,

Élt benne valami határozatlan vágy, mártir-vágy: szeretett szenvedni, szeretett fájdalokat elviselni. Szülei soha nem verték meg, hiszen utolsó gyermek volt a családban, s a legkisebb mindig a legkedvesebb. Anélkül is törékeny testecskeje szinte visszaparancsolta a fenytést. De Ács Zsuzsika maga kinezta meg sokszor hitvány kis alkatát; odaszoritotta mutató ujját az ajtóval és addig sajtolta, míg elzsibbadt, elkékült vagy a vér is kiserkent belőle. Ilyenkor boldog volt, hogy kiállotta sirás nélkül. Egyszer összekötözte kezét-lábát, guzsba, belegöngyölte egész testét a kötelékbe, úgy, hogy összezsugorodva se felállni, se mozogni nem tudott; így hevert összezsibbadt, fájó tagokkal sokáig; valamelyik testvére szabadította ki, de hiába faggatták: meg nem mondta, hogyan került ilyen kellemetlen helyzetbe. Valami régi könyvben, rémhistóriában, olvasott a kinzószerekről; balgatag kis lelke szinte sóvárogta ezt a kort: megpróbálta volna, hogyan tud jajszó nélkül nagy kinokat elszerveneni. Ha az iskolában keményen megvert a tanító ur valakit, keservesen siratta a jajgató, kinlóó gyereket; szeretett volna kiállani helyettük s magára venni a büntetést, mert tudta, hogy ő sokkal jobban bírná, némán tüné az ütéseket s valami megmagyarázhatatlan kéjes érzéssel társulna testén a fájdalom.

Ilyen különös gyermek volt a kis Ács Zsuzsika.

A babonás nyári estéék, a kísértetekkel borzalmasított pusztai történetek szinte szellemlátóvá tették a gyermekeket. Sokszor rémlett föl előtte meghalt apja árnya, mikor a sötét szobában ülve kitekintett az ablakon; sokszor látta, hogy suhan át az udvaron, hogyan tűnik el a falban, hogy lép át álmainak határán a valóságba.

Mert csaknem kézzel foghatta halovány alakját, árny-öltözetének hüvös szele meg-meglepyintette s tisztán hallotta elhaló sóhaját. Az ilyen jelenések megriasztották szivecskéjét s úgy vert, úgy dobogott, hogy majd megszakadt bele. Mikor édes anyjának elrebegette látomásait, Ácsné megsimogatta boltozatos fehér homlokát s annyit mondott neki:

- Ne félj. A halottak nem bántanak. Visszajárnak hozzánk, de nem bántanak.

Azok a drága énekek, amelyeket az iskolában tanult, megnyugtatták vergődő lelkét; kis szive remegését elcsitították, és szárnyakat adtak homályos vágyódásainak: repülni, szállani valami boldogabb tartomány felé. Arany cérnaszálhoz hasonló vékonyka hangja csillámolva huzódott át a csöndes majoron, föl, a csillagos ég felé, vagy a tétovázó felhők iránt. Bizonyos, hogy őrangyalok jártak tábornak körülötte, mert soha tisztább imádatokkal gyermeki lélek nem olvadt föl az örök Isten mindenhatóságában, mint az övé.

És mégis fenéig kellett ürítenie a keserüség poharát.

Édes anyja, rövid pár év alatt, megrokkant, összeesett. Mint a párját veszített madár, betegesen gunyasztott üres fészke mellett. A majorságban nem vették hasznát, tehát fiatalabb erővel cserélték föl. El kellett onnan költöznie. Legidősebb fia, László, már családot alapított, egy száraz malma örte a búzát benn a város közepén. Kasza-utcán; odakérezkedett hozzájuk. László szívesen adott hajlékot előregedett anyjának, de bizony felesége, a gögös asszony, keserüvé tett minden falatot az utjában álló öregnek. Ezen sokat vittak-veszekedtek, de már segíteni nem lehetett rajta; a fiatalság mindig más nótát dalol, mint az öregség. Ácsné nem vihette magával a kis Zsuzsikát, hiszen maga is kegyelemkenyéren élt, maga is elég teher volt az Ács László hirtelen szavu feleségének.

Igy hát cselédnek állott a kis barna szemű, félénk leányka, aki nagyon szerette a rendet és kimondhatatlanul tisztelte a felsőbbiséget.

Bizony Csicsó nevezetű fűszerkereskedő volt az első gazdája. Alig tizennégy éves volt akkor Ács Zsuzsika; pesztonkának fogadták egy haszontalan, kártékony kis csemete mellé. Ez a másfél éves szörnyeteg folyton ordított, mint az éhes farkas; hatalmas gyerekfeje csupa száj volt, amely éjel-nappal eledelért üvölt. Zsuzsikának kellett mulattatni az örökrívó gépet és Zsuzsikának kellett fölfogni bak-rugásait, gonosz harapásait és macskakarmolásait. Gyuszika, az aranyos csemete, mint a sakál, ment neki a pesztonka fejének; összeborzolta és tépte barna haját, vörös vonalakat hasított drága körmöcskéjével a szenvedő és hallgató kis áldozat arcára; hasba rugta és nyakon harapta. Nappal ott haszontalankodott az ölében; éjjel, mikor a halálra fáradt kis cseléd ki akarta pihenni a mult nap robotjának súlyát, mintha ördög bujt volna a nagyfejű kis szörnyetegbe: kettőzött, sőt hármazott erővel acsarkodta szövegetlen, de fülhasító énekszámait. Nem volt olyan vándor, német operaénekes Magyarországon, aki versenyt birt volna üvölteni ezzel a kis kiállhatatlan féreggel. Bizony, Zsuzsikának föl kellett kelnie legédesebb álmából, ölébe kellett vennie a kis mérges, vörös hustrombitát és altatni, ringatni, rázni, míg csak végig nem trombitálta minden darabját, kürtjelét, indulóját, fölkelőjét, lefekvőjét, imáját és roham-riadóját. Ha kimerülten az átvirrasztott éjszakától, el talált szunnyadni, a ház urnője nem sajnálta pofonokkal ébreszteni árva kis pesztonkáját. Szegény Ács Zsuzsika sirni sem mert; még ő szégyelte magát jobban, hogy nem tudott fölébredni reggel öt órakor.

Bizony, könnyel szóta azt a sovány kenyeret, amelyet úgy dobtak neki, mint a házörző kutyának.

Csicsó ur hiába volt vajszivű ember, nem az ő szava állott a háznál, hanem az asszonyságé. Csicsóné asszony pedig pompásan tudta játszani az urat, különösen egy tekintetben: hogyan lehet halálig bosszantani az alája rendelt személyeket. Itt egyet értett aranyos Gyuszikájával; mintha összebeszéltek volna, bámulatra méltó kitartással rugdosták, harapdálták, pofozgatták a szenvedő kis cselédet. De hiszen Ács Zsuzsika éppen erre született! Az ő martiromságot áhító bolondos-édes kis lelke itt talált rá élete fő próbájára; ime, elérkezett a kinzó kamarába, amelyről valamikor olvasott; hősi elszánással ment neki a hüvelykszorító, lábszárkicsavarró, izeket elszagató kinpad borzalmainak - hadd törjék, gyötörjék, vágják, vérezzék remegő sovány testecskejét: nem fogják hallani egy jajszavát, egy rimánkodó kérését; hősiesen, szen-

tekhez méltó türelemmel, egy másvilági szebb élet reményében hajtotta alázatos fejcskékjét a lelki hóhér bárdja alá: ölje meg, ha akarja, ő szívesen megy föl édes Jézusához; mert a szenvedőké a mennyeknek országa.

Volt Csicsó urnak egy segéde: Samuka, aki szinte testvéri rokonszenvet érzett a kis pesztonka iránt. Nagyon fáj neki, hogy olyan embertelenül bánnak az árva gyerekkel; azért, a maga módján, mindent elkövetett földerítésére. Különösen vasárnap délutánoként vonta körül Zsuzsikát bolondozásainak, tréfáinak csöngő-bongó komédiájával. Pompásan tudta utánozni a számarbögést, a kutyaugatást, a macskanyávogást, meg a kakaskukorékolást. Előszedte ilyenkor minden tudományát s nem nyugodott, míg a kis elmélázó, vagy andalgó leánykának ki nem ült a mosoly ajka szögletére. Hóbortos meséket rángatott elő fiókos eszének gazdag tárházából, ahol úgy guggoltak egymás fölött a tréfák, huncutságok, bolondos viccek és tündérmesék, anekdoták és szaftos mondások, mint a Csicsó ur boltjában a fűszeres fiókok.

Tőle tanulta meg Ács Zsuzsika a *Csizmadia-kirukkolás* című furcsa versezetet, amely így kezdődik:

A jövő hónapnak huszadik napjára
Csizmadia-müszer kirukkol mustrára;
Szükséges léssen ott négy kommandérozó:
Óbester, adjutáns, prófosz és szószóló.

Áll a divízió hatvanhat kaptából,
Az altisztek lesznek az ikses sámfából;
A középső zászló lesz a szegező ár,
Stabil-szolgálatra marad két májbőr-szár.

Felvonultak az árak, bőrvágó kések, csiriz, faszegek, lábszij, kapta, hovály, dikics, üllő, kis kalapács, kordován és bagaria, mint valami rettentő hadsereg, amelynek legfelsőbb hadura, királya: a csattogó suszterpapucsban pattogó csizmadia-mester.

Tőle hallotta Mátyás király regéjét; mikor ismeretlenül megszáll a nagy király Mikó nevű parasztnál, hat tojást kér vacsorára és hat aranyat rejt annak fejében a párna alá, amelyet reggel ámulva halász elő Mikó felesége; egy darab papíron ott a már messze járó király latin üdvözlete: „Hic fuit Matthias, rex, qui comedit ova sex”. (Itt volt Mátyás király, megevett hat tojást.)

Tündérmesék is hullottak ám ki Samuka bűvös rostájából; különösen *A király három leányáról* szólót tudta érdekesen előadni. A kis Ács Zsuzsika szíve hangosan dobogott, mikor a szép Ancellát halálos veszedelméből furfangos esze menti ki.

Hát még a magyar történelem halhatatlan hősei! A mondák aranykődéből kilépő vitézek, suhogó ruhás várkisasszonyok, méregkeverő boszorkák, koldusruhában bolyongó kis királyfiak! Óh, hogy rajzolták körül az ámulva hallgató pesztonka lelkét, hogy jelentek meg előtte álmaiban, milyen sajátságos sóvárgást oltottak szívébe, valami bizsergető vágyat ismeretlen szépségekért. A rettentő kis hustrombita, az eleven rivó gép, a haszontalan Gyuszika, ordithatott ilyenkor a csillagos éjig: Ács Zsuzsikának a lelke máshol járt, messze századok vártermeiben találkozott rég elporladt lovagokkal.

Vasárnap este, mikor Samuka regéi véget értek, majd mindig sirdogálva temetkezett el képmény ágyában a kis pesztonka. Kimondhatatlanul fáj neki, hogy nem tanulhat tovább. A szép tudás vára bezárt kapuval meredt reá az élet sivatagán, nem volt kulcsa, nem tudta a megnyitó varázs-szót, amely besegítse elvesztett paradicsomába. Olyan szomorú váddal hangzott ilyenkor a Szabó János tekintetes ur szava: „Ha fiunak születnél volna, nagy ember lett volna belőled”.

De már hiába!

Tizennégy éves mult ekkor Ács Zsuzsika, benn járt a tizenötödikben. Gyermekes mellecskéje most kezdett domborodni: perkál-ruháját egy picit kinötte, megfeszült a derekán, és fölszaladt a széle egészen térdéig. Barna haja két ágba fonva hullott hátra; sötét szeme bocsánatkérően mosolygott a nagy világba. Finom kis termete, fakuló kék ruhájában, úgy lengett-ringott az udvaron, mint a hajladozó buzavirág. Cérnaszálvékony, de arany csengésű hangján egyre dalolt, egyre dalolt; akár a zsarnokoskodó Gyuszikát kellett megszelidítenie, akár a fehérneműjét vasalta szombat estéken ünnepi napokra. Nagyon szerette az iskolában tanult zsoltárokat; ha templomba nem járhatott, templommá énekelte a Csicsó ur fűszeres boltját, az ódon tornácot, a nagy sivatag udvart, a kapu alját, ha onnan ki-kinézegetett a messze nyuló vásártérre, ahol szénás szekerek és ponyva sátorok állottak hosszú sorban. Mint a tündöklő arany és ezüst szálak, úgy ragyogtak édes dallamai a levegőben, a szobákban; befönték az embert bűvös hálójukba, megfogták a szívet, nem engedték el, ringatták, mint tündérhabok a fehér csolnakot; felkuszta a bőlóngató fák tetejére, megaranyozták a porfelhőt, amelyet nyári estéken a hazatérő csorda vert föl az égig; összekötötték a rokonlelkeket egymással, csöndre intették a lármás állatokat és bűbájos dalra lelkesítették a kalitkák énekes rabjait, a szivszakdva csattogó, gügyögő madarakat.

Samuka ilyenkor, ha csengett, remegett távolról a Zsuzsika dala, álmodozva méregette a borsot vagy a köménymagot a vásárló asszonyoknak s ilyenkor mindig háromszor annyit adott, mint kellett volna. Csicsó ur, számlakönyvébe mélyedve, ilyenkor kettős bevételt hozott ki és fele veszteséget. A Bársony kutya elbájolódva mozgatta fektében farkocskáját s barátságosan mosolygott a grummozó cicára. Kint a fecsegő verebek hallgatva ültek meg a fán: szokatlan élvezet rabjai lettek. Csak a gögös és szívtelen Csicsóné csapkodta dühösen az ajtót: „Én nem értem, mit kornyikál örökké ez a kis bestia! Nem hallgatsz el, te félbolond?” A rettentő csemete, Gyuszika, egyetértve drága mamájával, förtelmes ordításba fogott, tulharsogota, megölte, megette a kis pesztonka aranycsengésű dalát.

Egy este vendég érkezett: Farkas ur, Csicsóné asszonyság bátyja. Pesten lakott, valami üzlete volt odafenn. Pár hétre szabadságot vett magának s idejött nyaralni, vidéki rokonaihoz. Rossz tekintetű, bizalmatlanságot gerjesztő ur volt; agglegény, tul a negyvenen. Kopasz fejét vörös maradék-haj tarkázta volna, ha festett parókát nem visel. A bajusza tulságosan fekete színű, bizonyosan viselője akaratából. Nagy, kidülledő, vizes szemei olyan gonosz állatiasággal forognak a gödrükben, mint az anakonda szemei: oda akarnak bűvölni valakit magukhoz. Gazdag ember lehetett, mert Csicsóék még a helyét is megtörülték s minden szavára mosolyogtak.

Nyaralásának második hete már a vége felé járt, mikor egyszer csak *meglátja* a kis Ács Zsuzsikát. Farkas urnál a meglátás nagyon sokat és nagyon rosszat jelent. Mint névrokona, az éhes toportyán, kitátja förtelmes száját a gyanutlan pihenő bárányra és ráugrik, hogy kettéharapja torkát. Legalább is ez a szent érzés rohan át rajta, fejétől a sarkáig. Ingerli, izgatja a kis pesztonka üde ártatlansága; olyan gyümölcs, amelyet a főváros ritkán terem. A szatirvágyu agglegény nem sokat töpreng, hamarosan kész nemes tervével. Egy este, mikor már a házban mindenki lefeküdt, beszólítja a cselédszobában bóbiskoló kis leányt, hogy hozzon neki a kútról friss mosdóvizet. Zsuzsika serényen teljesíti parancsát s viszi neki be a friss vizet. Farkas ur hirtelen bezárja a szoba ajtaját és ráugrik a naiv bárányra. A pesztonka halálra rémül, sikolt, jajgat, kiabál, menekül, könyörög, imádkozik. A lármára Samuka fölneszel, rosszat sejt, kiugrik az ágyból, rohan a Farkas ur szobája felé. Csakugyan, onnan sikolt a megtámadott ártatlanság. Ráveti magát a kilincsré, az ajtó zárva belülről. Örülten elkezd dörömbölni, de úgy, hogy a Bársony kutya fölriad első álmából, tolvaj betöröt sejt, irtózatossággal ébreszti urait. Csicsó ur is felkászolódik, papucsot ránt és kilődül a udvarra. Már

ekkor Samuka az ablakhoz került és látva a szomoru, gyalázatos helyzetet, éktelenül el kezd orditozni: „Segítség! Gyilkos! Tolvaj! Segítség!” A kutyaszoritóba jutott Farkas utoljára is ajtót nyit és ártatlan pofával kérdezi: „Mi történt?”

Samuka magából kikelve rohan a földre zuhant kis pesztonkához, fölemeli és nagyot kiált Farkas urra:

- Az ur kérdezi ezt? Mit akart ezzel a gyermekkel?

Farkas ur méltatlankodva pillog a sógorára, s gyűlölettel szurja keresztül a lábatlankodó segédet:

- Ugyan kérlek, tanítsd már tisztességre ezeket a cselédeket, még nekik áll feljebb, ha valami gonoszságon rajtacsipi az ember őket. Hallatlan!

Csicsó ur tanácstalanul áll a küszöbön; nem érti a dolgot, csak azt látja, hogy a kis Ács Zsuzsika reklije össze van tépve, mellecskéje félig kivillan az ingből; arca halálosan sápadt, szeme könnyben, szólani nem bír, csak fuldokolva zokog; Samuka fogja, hogy el ne essék, Samukának a szemében hétágu villámok tüzelnek; viszont Farkas ur a megbántott méltóság látható, és a rajtacsipett aljasság titkolt arckifejezésével áll a szoba közepén, mintha valami roppant sérelem esett volna rajta.

Samuka fölzudul:

- Egy ilyen gyermekleányt! Nem szégyelli magát az ur? Ha nem a gazdám rokona volna, holnap feljelenteném a városházán!

- De hát mi történt itt? - csattan föl Csicsó ur.

A tizenhárom próbás Farkas közbevág:

- Az történt, hogy ha meg nem akadályozom, ez a drága legény (Samura mutat) erőszakkal megbecsteleníti ezt a szegény leányt (Zsuzsikára mutat). Megcsiptem az urat, a seladont, berángattam a szobámba és megfenyítettem - -

- Én? Engemet?! - ordít Samuka magából kikelve. - Hazudik az álnok kutya! Hiszen én kaptam rajta, mikor a szegény Zsuzsikát le akarta teperni - szóljon, nem igaz? Zsuzsika, te mondd meg - ez a lelketlen alak még engemet akar bemártani -

- Igenis, igenis, - recsegett a pesti ur, - maga, barátom, maga; hogy ez a lány mit mond, nem fontos; betanította; talán egyet is értenek, csak azért játszanak színt, mert véletlenül rajtakaptam - igenis - rajtakaptam - szemtelenek!

Ács Zsuzsika végre szóhoz jutott:

- Samuka engem soha nem bántott, egy rossz szóval sem. Az ur mondott csunya szavakat - az ur fogott le - mikor nem akartam meghallgatni - igenis - így van, Csicsó ur kérem szépen - ez az ur nagyon gyalázatosan bánt velem... Ha Samuka nem jön - megfojt - megöl - nem tudom, mit csinál... Ez az igazság. Erre meg is esküszöm.

Csicsó ur most már tisztán látott mindent. Zsuzsikát és Samukát elküldötte, menjen mindenki a maga szobájába. Mikor egyedül maradt sógorával, szeliden rátámadt: hogy tehet ilyet, okos ember léte? Volna lelke megrontani egy ilyen kis csenevész gyermeket?

Farkas ur hallgatta, hallgatta egy ideig; egyszer elneveti magát:

- Ugyan, kérlek, mit szavalsz? Hát azt hiszed, az ilyen kis bestiák nem tul vannak már mindenben? Ne félj, soha nem érkezünk elég jókor; biztosan megelőzött már valaki. Ez a buta segéd alighanem titkos szeretője. Ismerem az ilyen történeteket. Kár ezért szót is vesztegetni. Különben, mindig meg szoktam fizetni az élvezeteimet. Mi a fenének megzavarni?

Csicsó ur sarkon fordult, ott hagyta jellemes sógorát.

Másnap mi történik?

Az történik, hogy Csicsóné öngyűlölete, magára öltöztetve a Tiszta Erkölc és a Tántorithatatlan Becsületesség, nemkülönben a Megvesztegethetetlen Igazság ruháját, maga elé citálja a kis pesztonkát, leteremti, lemocskolja irtózatosan, hogy milyen szégyent hozott a házára, hogy milyen alattomos macska volt eddig vele szemben, hogy milyen korán kezdi a förtelmeskedést, hogy nem sült ki a szeme, tizenöt éves létére úgy viselkedni, mintha cimeres volna - egy szó mint száz: rögtön tisztuljon, takarodjék innen, soha utjába ne kerüljön, mert ha még egyszer megcsípi, azon mód viszi a főkapitányságra és ott veret rá huszonötöt, az egész piac láttára; az utolsó hónapi bérét pedig levonja, amiért ilyen pimaszul viselkedett az ő szolgálatában.

Odalökte neki cselédkönyvét s azzal vágta be előtte az ajtót: Mars!

Mint a kutyának szokták mondani.

A kis Ács Zsuzsika nem volt se holt, se eleven. Elképedve, elszédülve, megalázva, meggyalázva, legszentebb érzéseiben bemocskolva: állott, kitagadottan és kitaszítottan a tisztességes emberek sorából. „Óh, mindenható Isten, aki jól látsz a földön minden gonoszságot és igazságot, mutasd meg haragod vesszőjét annak az elvetemült léleknek, aki először zavarta meg lelke békéjét, először sároztta be szívem fehér templomát. És jelentsd meg szent akaratodat nekem, hogy velem vagy háborgatásom és megcsufoltatásom idején; mert ha te nem szólsz nyilván: eltévedtem, és soha a jó utra nem találok. Soha!”

Maga sem tudta, hogy tántorgott ki a rettenetes házból. Csak odakinn, az utcán, eredt meg a könnye, és sirt, sirt nagy keservesen, mintha a szíve akarna megszakadni.

5. Pusztai emberek.

1863-at irtak a kalendáriumok.

Az a jó Isten, akihez Zsuzsika olyan bizodalommal fohászokodott, úgy látszik, nagyon megharagudott a magyarokra. Nem elég, hogy rájuk szabadította a csehek és osztrákok patkány-seregét, még a természet bőséges tárházát is bezárta előlük. Az arany kalászos rónaságokon meghalt az élet; az ország hombárja üresen ásitott a hét szűk esztendő elé. Odafenn Bécsben a császár huzta keresztül egy-egy vonással a sarjadni kezdő reményeket; még föltebb, odafenn az égben, a másik nagy Monarcha, a császárok császára küldte ki legfeketébb angyalát, azzal a szomorú paranccsal, hogy a Duna-Tisza közén arasson le még aratás előtt minden gabonát, minden füvet.

A leigázott országra éhínség szakadt.

Őry gazda fázósan rántotta magára zöld krispinjét, pedig az augusztusi nap pokoli hőséggel lángolt. Odakinn, a tanya körül elvégtelenül rónaságon, lesülve sárgult a vetés. A szörnyű Angyal végigvonta rajta lángoló szárnyát és egy esztendő kenyere kiesett az éhes emberek szájából. A jószág kegyetlen télnek nézett elébe: a kétlábuak eszik majd előle el az árpát, zabot, murok-répat; még jó, ha szecska, vagy tengeri kóró jut neki vasárnapi eledelül. Őry Tamás olyanokat sóhajt már augusztus elején, hogy december végéig hallik.

A hegyke legénnyé surjázott Bakó Misi a lovakkal vesződik a tanyaszélben. Nyolc széltől vemhezett táltos sötét sörénye, hatalmas farka lobog körülötte. Nincs egyéb tenni valója: pihenni nem tudó erejét edzi a nemes állatokon. Még ezek nem érzik az inség sorvasztó lehelletét, még csillagot rugnak és kényesen nyihognak, ha a Miska kocsis ostorhegye megmegcsipi vékonyukat, vagy nagyot ordít rájuk jól ismert hangján. Egy fiatal pej, amelyiket nem régen fogtak hámba, sehogy sem akar engedelmeskedni szavának. Ezt idomitja már reggel óta fáradhatatlan buzgalommal. Felkantározza, kiszakítja a többi közül, gyeplőjét balkezére csavarva, ostorát jobb kezében suhogtatva, ügetésben kaptja a tanya körül.

A nemes állat horkol, prüszög, ágaskodik, nyihog és harap és rug és táncol, kavarog, két lábon igyekszik az égbe mászni - ahogy Bakó Misi mondja -, de acél-kar fogja fékét és nem bír kényére szabadulni. A kegyetlen kocsis most a hátára pattan, csak úgy szörén, mezt-lábával megsarkantyuzza, s vaskapocs térdeivel abroncsba szorítja. Gyűhó! - kiáltja neki s füle körül megsuhogtatja ostorát. A Nyalka röhög egyet, álnokul, mert ezt gondolja: na megállj kétlábu, most neki viszlek annak a vastag fának, úgy összetöröm ott a lábszáradat, hogy soha talpra nem állasz! Az ösztönző kiáltásra nekivadul és elkezd vágatni lóhalálában. Miskát eleinte ragadja a száguldás forgószele; de mikor a Nyalka csak nem akar engedelmeskedni irányt diktáló zablarántásának: észbe kap, itt még valami baj lehet. A megbokrosodott állat kiszámított kanyarodóban sodorul a nagy fának; már csak három ugrás - a lovas eleven malomköbe kerül. Egy villámló pillanat - Miska balkezére csavarja a kantárszárat s leveti magát a földre. A vad rohanás sodra elkapja, a ló viszi magával, térdével horzsolja a göröngyöket. A Nyalkát a vastag fához rántja lendülete, hozzáütődik, oldaláról lesurran a bőr egy darabon; egy szempillanásra meghököl, nagyot horkant: ejnye, ezt nem így akartam! Miska felhasználja az üres percet, két vaskarjával belefogózik a kantárszijba s olyat ránt a konok állaton, hogy megáll. Elkezd a fiu körül forogni, táncolni, mintha komédiában volna. Miska is forog a saját tengelye körül, de ki nem mozdul, mint a szárazmalom irdatlan bálványfája. Jó sokáig elpajkoskodnak így ketten, míg végül az ember megunja: magához rántja a lihegő állat fejét, hirtelen befogja horkoló orralyukát és kezdi ledobbantani. A Nyalka próbálkozik, sza-

badulni szeretne, rázza nagy bolond fejét, toporzékol, de nem menekülhet. Lélekzete fogy, egyre kinosabban szedi, szörböli a levegőt azon a parányi nyíláson, amelyet a vasmarok szabadon hagyott. A szeme kezd kidagadni, az erek megduzzadnak a homlokán. Horpasza nehéz fujtatással emelkedik, száll. Hörgése mindegyre szakadozottabb és borzalmasabb. Bakó Miska a jó Istent égből lehuzó káromkodással hármazza erejét, irtóztatós szavakat rág szét mérgében; a nyaka pedig olyan veres, hogy az inge majd lángot kap tőle. Na, lássuk, melyikönk bírja tovább! - lihegi a kinlódó állatnak. És addig szoritja, fojtja, míg a fuladó Nyalka két első lába meg nem roggyan s le nem térdel ura, királya előtt. Akkor elereszti az orrát, hatalmasat vág ökle kalapácsával a homlokára, hogy az állat csak úgy szédeleg bele. Nesze! - mondja neki ámenül. A Nyalka minden porcikája reszket s alig győzi visszahörbölni kifogyott levegőjét. A legény kantárszáron fogja s úgy vezeti be, megtörve, hám alá, nyereg alá, a tanyára.

Őry Tamás gazda messziről látta ezt a veszett birkózást. Csóválta, csak csóválta fejét, de nem szólt a legénynek, mert tudta, hogy Miskával nem jó ujjat huzni. Több hasznát vette, mint három más cselédjének.

- Mihály! - kiáltja a közeledőre. - A télen fuvarokat vállalunk; fát hordunk a guti erdőből, jó pénzen, mert a jószágnak felkopik az álla.

- Azért töröm hámba ezt az álnok dögöt - mormogott a kis Herkules. Jót rántott a Nyalka zaboláján; a csikó olyat ugrott, hogy majd az égbe verte fejét, - mint Bakó Misi mondaná.

Estefelé egy gulyás szivódott be a tanyára. Lóháton jött a Hortobágy felől. Azt a szomorú hírt hozta Őry Tamásnak, hogy kinn a kopár legelőn a rögöt eszi az elkényszeredett jószág.

- Hijnye, az istenét... - morfondírozott a nemzetes ur. - Még utoljára egymást faljuk fel ebben az itélet időben.

A tanyai földeken förtelmes módon elszaporodtak a hörcsögök. Amit a lángszárnyu Angyal, a perzselő hőség megkimélt, ez a kis szemtelen állat gyökerében rágta el. Őry gazda nem keresztes, hanem villás háborút hirdetett ellenük a maga földjén. Ahol lehetett, agyonverték a garázda állatot. De a jól befészkelte társaság önértetesebb tagjai körömhegyig védték a maguk igazát. Egy tanyás ember villanyelén felfutott a hörcsög a karján a vállára s beleharapott a nyakába.

- Ni, hogy az én Istenem égesse meg, micsoda karmazsin csókot adott a bitang!

Egy másik cseléd leütötte a válláról, s agyontaposta. De a halódó hörcsög búcsúzóul még annak is megpeccentette a lábát, foga hegyével.

Bakó Miska vérét perzselte a nyár és a fiatalság napja. Elért életének abba a forrongó szakába, mikor az ember nem bír magával. Nem bír a benne bizsergő szilaj és féktelen erővel. Reggelente órákhosszat ordítózott a lovakra, nem haragból, csak úgy jókedvéből, torokgyakorlatul. Birkózott a bevetődő csikósokkal, gulyásokkal, juhászokkal; olyanokat markoltak egymáson, hogy szakadt utána az eleven bőr; olyanokat dübbsentettek a bordákon, hogy közönséges ember csontja sirva repedt volna ketté bele. Veszett és örületes munkával, fáradtsággal gyűrték le magukban a bőrében nem férő vad erőt. Mázsás tele zsákokat emeltek roppant vállukon, hogy a rideg föld behorpadt lábuk iszonyatos sulya alatt. Lihegtek, röhögtek, ordítottak, kacagtak és káromkodtak. Különösen káromkodtak, mert kemény és kacskaringós szitok nélkül nem lobbant nagyot a lángjuk; ha az égzörgető Istent belefoglalhatták pogány miatyánkjukba, mindjárt könnyebben repedt a munka vasmarkuk alatt.

Bakó Miska ősei, apja, nagyapja, csontos, hatalmas termetű pusztai emberek voltak. Verekedésben és ivásban zúgott le nomád életük. Régi hadviselő, marcona katonák nemzették őket, akik idehaza az idővel és a földdel vívtak szakadatlan harcot, odakinn a nagy háboruk

viharában pedig Európa minden nemzetével összekoccantották a csákányukat vagy a fringiájukat. Eltemetett idők ős bölényei gyanánt barangoltak az új korszak rengetegében; ha összeakadtak a megváltozott világ kényesebb és fércelt inú gyermekeivel, megették őket elevenen, vagy szarvuk villájára hányták és bögve rohantak még mélyebben a rejtő vadonba. Az apja, Bakó György kocsmai verekedésben esett el, megrepedt koponyával, negyvenöt éves korában. Nagypját, Bakó Gergelyt, egy bika taposta, döfölte össze, úgy, hogy belehalt. Ha nem dult királyok harca, maguk kavartak háborút maguk körül. Harcokban nemzették őket, harc volt az elemük, harcban kellett kimulniok. Gyöngédséget nem ismertek; az asszony csak arra való, hogy megfőzze a mindennapi eledelt és kölyköket hozzon a világra, akik majd a helyükre álljanak, ha ők kidőltek.

Ez az ivadékok hosszú során leszállott vad erő tombolt a Bakó Miska vérében. Mióta némbert szagolt, vörös színbe borult előtte a világ. A Hortobágy vezérbikája nem hordozza haragosabb fenséggel gyönyörű szarva kettős dárdáját, mint ő hegyke kalapján az ott száradt virágot, vagy buzakalászt. Mindig szénaszálat rágsál, hogy a mezei növény vad ízével oltsa fel-fellobogó szomjuságát. Szomjusága pedig olthatatlan. Minden szoknya, bármily halkan suhog is el mellette, lángra lobbantja szenvedélye parazsát; nem sokat teketóriázik, legyűri a meglippenő fehérnépet, azután szélnak ereszti, mint a nyári pongyola pitypang szétfoszló pihéjét. A lányok reszketnek előtte és kábulva zuhannak az ölébe, mintha tüzes kútba vetnék magukat. Miska, mint az Élet kegyetlen kaszája, szilaj ritmusban vágja hanyatló rendbe őket, hogy gyönyörködve tekintsen vissza minden fordulónál a leterült asszony-sorokra.

Az inséges esztendő telén csakugyan fuvarokat vállalt a gazdája, Őry nemzetes ur. Három lovas szekérral fordultak meg naponta a Gút-ról, vagy az Apafája erdőről, hatalmas fatörzseket tengelyezve az éhező város didergő lakóinak. Egy iszonyatos ember volt a társa: Diószegi János, akit talán nem is ember nemzett emberrel; olyan volt az alakja, az arca, mintha óriási farkas vagy medve kapcsolódott volna be valahol őseinek sorozatába. Az agyonszurt Deák István testvére, az agyas-fejes, tömzsi Deák György csatlakozott hozzájuk; Őry Tamás hosszú, csontos alakja volt a negyedik. Mikor ez a négy kolosszális ember feltűnt a határon, iszkolt előle minden jótét lélek; még a kósza farkasok is babonás hosszú üvöltéssel ültek le a hátuljokra, s adták meg nekik a köteles tiszteletet, míg csak szemmel érhatték őket. A lovak táncoltak, horkoltak izgalmukban a toportyánféreg borzongató dalára, de Diószegi János leugrott a szekérről, hógolyót gyurt iszonyatos medve-markában és meggőrdítte az égre vonító csikas vadakat. Azok oldottak kereket, nem ők.

Ha jöttek úgy estende a hegyről, minden bolondságra szer volt ezt a négy ember. Őry Tamás a hosszú szekerezés elringató rázogatózásában elaludt; nagy bundájába begubózva, a hátulsó saroglyán bólogatott a havas erdő fáinak. Diószegi János a kulacsból szopogatott melegítőt s össze-összerugta a patkót Deák Györggyel. Amint észreveszi, hogy aluszik a gazda, farkas-szemével egyet villant Bakó Miskának: vigyázz a lovakra, csendesen hajts, de ha intünk: hajrá! - Leszállanak Deákkal a szekérről, négykézláb állva követik a saroglyát, ahol Őry gazda hajbókol. Deák ráül a Diószegi hátára s úgy lovagolva viteti magát. Diószegi egyszer csak elkezd irtózatosan üvöltöni, mint a megveszett farkas; hangja olyan kísérteties, olyan lélekrázó a holdfényes erdő mélyén, mintha valami vizözön elől menekülő őszállat vonitana. Az Őry jóvérű lovai, különösen az ideges Nyalka, felhorkannak ez állati harcrahívóra, hegyezik a fülüket, reszketnek. Bakó Miska hátranéz, elordítja magát, füle közzé csap az ostor-hegyesnek - azzal hajrá! Nekiereszti a gyepelőt, szabadjára vadítja a rémüldöző lovakat. A három táltos sügybe vágja fejét s mint a pelyhet, ragadja a szekeret, Őry Tamás urammal. A szörnyű vonításra, zajra, jajra, hajhira fölriad édes álmából s kegyetlen erősen kapaszkodik a zötyögő, imbolygó szekér saroglyájába, hogy a folyton hulló fahasábokkal ő is le ne pottyanjon a hóba. Távolról Diószegi fejét látja, egyebét nem; a Diószegi farkasfejen ül Deák György, ordítva, mint a fába szorult féreg. Mi történt azokkal? - int Miskának, jól hátba

vágva. Miska visszaordít: a farkasok! Azzal pőri, szabja, csépli a vágató jószágokat. Öry Tamás szive az inába száll: hű, a jó mindenit, Györgyeket eszi a farkas?

Szeretné megállítani a kocsisát, de nem szeretne az elmaradottak sorsára jutni. Mig így vesződik magában - zsupsz! Egy döccenőnél olyat ugrik a szekér, hogy Öry gazda a hóba pottyan. Megállj, Miska! - ordítja a tovább száguldóra; de az se hall, se lát, ereszti a sárkányokat tovább. Öry reszketve kémli a távot... ott, ott a hóban valami fekete mozog... két fekete... jön, jön... egyre közelebb... farkasok, Isten-Jehova ugyse, farkasok! Na most, hova legyek, bundában, csizmában? Szaladni lehetetlen, fáramászni képtelenség - holt biztos, hogy megesznek a bitangok. Reggelre csak a két csizmám meg a bundám gyászolja kimulásomat. Hirtelen eszébe ötlük, hogy talán a farkas sem bántja a halott embert... Halottnak tetteti magát! Levágódik arccal a hóba, elnyulik, mintha kiszállt volna belőle a lélek. Szivrepesve vár. Vár. A hideg hó olvad alatta a belső izgalomtól, melegségtől. Egyszer csak hóropogást hall - jaj, már jönnek a csikaszok, már itt is vannak. Istennek ajánlja lelkét - és visszaszorítja lélekzetét. Vár. Az a két bestia pedig óvatosan közeledik, körülszaglássza a talmi tetemet; forró lehelle-tüket érzi nyakánál. Öry gazda a legszebbik kálvinista énekre zendít, csak úgy belől, magában: „Te benned biztunk eleitől fogva...” A két lábszára haloványan remegni kezd a csizmaszárban. A duvadak mormogva mászkálják körül; úgy érzi, mintha az egyik a lábikrája körül kaparászna. Egy védtelen perc mászik így a semmiségbe. Egyszerre metsző fájdalom hasít a fülébe - az egyik állat bekapta! Jaj! - ordít nagyot a hosszú ember s az életösztön mindent merő bátorságával egy pillanat alatt megfordul és átkarolja a farkas nyakát. S az átkozott fenevad kacagni kezd, sőt - röhögni kezd! Ahogy a halálos rémület köde széthasad: a Diószegi János vörösbarna medve feje rezeg az Öry gazda jéggé vált kezében. „Ereszd a hajamat, vén sas! - kacagja szemébe - akkor én sem harapom le a füledet!” Mellette a tömzsi Deák György verdesi hahotázva a két combját:

- Na Tamás bátyám, kendnek se tudna most hét kovács egy zabszemet verni a fenekébe!

A talmi tetem feltápászkodik, leveri magáról a havat, s tréfát megértő hangon, de a félelem utórezgésével mondja:

- Jaj, te pokolra való! Hogy a szu essék belétek...

Ekkorára Bakó Miska is visszakanyarodott és kezdte szekérre rakogatni a lehullott fahasábokat. Nagy komolynak tetette magát, mintha nem tudna a huncuttságról semmit. A Nyalkát szidta, amiért olyan fertelmesen megugrott az ál-farkasok elől. Diószegi a sikerült játék boldog érzetével szedte öltre a hóba szóródott készségeket: a fejszét, szeredást és untalanul azt lihegte:

- A nyavalya ezeket a farkasokat, de megkergetett vagy kettő! Az egyik úgy hasonlított Deák Gyurihoz, mint a másik én hozzám.

Öry Tamás sunyi szemmel pillogott rájuk:

- Nem muszáj ezt mindenkinek az orrára kötni - otthon. Az asszonyok megijednének.

Természetesen, Diószegi János beharangozta vele a félvárost.

Igy figuráltak a mély télen át ezek a vad magyarok. Az ország éhen halhatott felőlük: az ő pogány jókedvük nyakára nem tudott ráhálni sem az élet, sem az idő. Pusztithatatlan anyagból kovácsolta őket a Természet.

De azért Öry gazda is szélnek eresztette két szolgáját: a béresét meg egy leány cselédet. A rettenetes Bakó Miska ott maradt. Nélküle bitangjára került volna a nyolc híres ló.

Tavaszi nyíltával, mikor Miska jön egyszer haza a tanyáról, új szolgáló nyitja ki előtte a Péterfia-utcai kaput. Csak úgy a szeme szögletéből villant rá egy oldalozó pillantást: karcsu, sovány, barna hajú fehérszínűnek látja. Nem is törődik vele többet.

Délután, mikor a lovakat itatja, megint összebukkannak a kutnál. A cseléd nagy kondérba merít vizet. Miska, kegyelemből, vagy kitüntetésből, odalök neki pár szót:

- Hát maga ki fia-borja?

A finom arcú kis cseléd megbántódva pillant rá. Nem felel. Eltűnik a tornácon.

Miskát most már kezdi bizgatni a fruska.

Estefelé az istálló előtt szökkennek össze. A leány óvatosan, nagy körrel kikerüli, sietve, szinte menekülve iparkodik előle. Miskának a büszkeségét surolja ez az „embertelenség”; mégsem illik: egy sárga csőrű kis pesznyes bestiának ilyen pökhendi módra jönni-menni egy régi cseléd mellett! Miért hordja ez olyan fent az orrát? Szeretné valakitől megkérdezni: honnan pottyant ide ez a barázdabillegető? De nem engedi méltósága, hogy ő járjon egy rangban alatta álló személy után. Majd ráfordul még ez a napraforgó kóró, csak ki kell várni az idejét.

Hanem bizony a rátarti kis cseléd nem nagyon igyekezett a Bakó Miska becsülését kinyerni. Sőt szemelláthatólag kerülte. Ugy suhant végig a nagy udvaron, úgy tűnt el a tornácon, vagy valamelyik ajtón, mintha nem is a földön járna, csak úgy a levegőben usznék. Furcsa egy kis bestia ez. A nemzetes asszony sem csereg-csattog azóta, mióta ez az új leány szolgálja. Bezzeg, a Juli korában zengett az egész ház!

Bakó Miska nem értette ezt a dolgot.

Egy reggel, mikor az istálló szénatartójából kikászolódik a legény, valami távolról beszűrődő, nagyon szép éneket hall. Fülel. Nem nóta ez, hanem valóságos ének; zsoltár. De milyen ismerős! Ugyan, édes jó Istenem, hol is hallotta ezt Bakó Mihály? Csavarja, csavarja az esztét, hogy utólréje azt az időt, amikor legelőször csendült a fülébe ez a hang, ez az ének. Mert maga a hang is ismerős. Ez a vékonyocska, aranyszálhoz hasonló, szivbe folyó leányhang, amely az angyalokat juttatja az ember eszébe. Miska tudja, hogy a cseléd énekel; de éppen az a bosszantó, hogy így énekelni már hallott valakit. S nem tudja: kit!

„Az Ur énnékem őriző pásztorom...”

A pásztorról eszébe jut a farkas, a farkas szó a havas nagy erdőt villantja föl emlékezetében, mikor Diószegi János olyan kegyetlenül megréfta Öry gazdát... De itt nincs semmi ének. Nem, nem ez az... Ujra csak a farkas képzelet lobban föl előtte... Ez már távolibb, homályosabb dolog... Tél volt akkor is... végtelen, havas pusztaság... hol a pokolban is járhatott akkor? „Az Ur énnékem őriző pásztorom...” Hiszen ezt valami gyermek énekelte! Persze. Most is az éneklő! Vagy - micsoda? Hogy is van már ez a história? Gyermek, kis gyermek... aha, aha! Ott baktat az országuton. Ott, a szoboszlói havas országuton! Az ám, az ám! Nagy kendőbe van bugyolálva a feje, hátán vászontarisznya, kis patkós csizmája furcsa, kedves nyomokat hagy a hóban. És énekel! Ez a pöttöm élő gép énekel! „Az Ur énnékem őriző pásztorom...” Ni, milyen érdekes. Megtalálta. Most már egészen tisztán áll előtte az a régi, téli reggeli kép. Felülteti az éneklős kis leányt a talyigájára s viszi Miklós-utca sarkáig, ott elereszti az iskolába. Jaj, csak a neve jutna még eszébe! De azt már örökre betakarta havával a végtelen idő... Mindegy! Ez a hang, ez az aranyszálhoz hasonló kedves hang csengett akkor is a havas országuton; úgy hát ez a száj lehelte azokat a hangokat és ez a tüdő! Ennek a szájnak, meg ennek a tüdőnek egy a gazdája - itt van, az Öry gazda udvarában; énekel, most is, odabenn valahol, a házban! Kicsoda ez a leány? Ha az a régi gyermek: ugyan hogy nem ismert reá, ha másról nem, a szeméről? Okos, értelmes, barna szeméről?

Megnézem! - gondolja, s megy az énekszó nyomán. Huzódik, huzódik rajta, végig, végig, mint a leesett pók maga után bocsátott fonálán. Megy, megy, és szépen beér a tornácra, a tornacról a pitvarba, a pitvarból a cselédszobába... Ott mángorol az új cseléd, ott énekel a régi kis leány...

Bakó Miska nekidől az ajtó félfának, nem zavarja az éneket. A leány végigzengette a zsoltárt. Akkor fölpillantott. Meglátta a rá bámuló legényt - és elpirult.

Miska, csendes hangon köszönt neki jó reggelt.

A leány visszaköszönt.

Csend.

Egyszer aztán, mintha mély kutból szólana, újra kezdi a legény:

- Mondja már, kicsoda maga?

A leány komolyan válaszol:

- A multkor egy kicsit ordináre módon köszönt rám! Különbö az Öry Tamás rokona vagyok. Árva. Ács Zsuzsikának hívnak.

Miska csak nézi, csak nézi.

- Én Bakó Mihály vagyok. Kocsis.

Rendben van. A leány tudomásul veszi. Mángorol tovább.

A legény már mintha látná arcában a régi kis leányt.

- Mondja csak... izé... nem járt maga iskolába?

Ács Zsuzsika nevet:

- De. Jártam. Egy esztendeig.

- Nem járt maga a szoboszlói országuton?

A leány figyelni kezd:

- Ott jártam iskolába. A szikgáti cserépvetőből. Ott laktak édes anyámék.

- Nem emlékszik: egy téli reggelen találkozott valami fattyuval, talyigán ült, felvette magát, elvitte Miklós-utca sarkáig?

Ács Zsuzsika szemei kinyílnak:

- Emlékszem. Szürben volt. Olyan kis mokány fiu.

Bakó Miska csöndesen nevet: az, az!

- Még azt is tudom, hogy énekeltem. Az a fiu kicsufolt érte. Oldalba döfött. Mert azt mondtam neki: a farkasok félnek az énekszótól.

- Az ám. Még az éneket is tudom, amit akkor énekelt. „Az Ur énnékem őriző pásztorom...”

A leány szemében most valami távoli fény csillámolt, mintha hirtelen kis csillag reszketett volna föl benne. Munkás keze megállott, egész valójával a legényre nézett.

- Én voltam az a kis mokány fiu; - szólt végre Bakó Miska.

- Na, ez érdekes! Hogy összekerültünk.

Most már vidámabban pergett-forgott keze alatt a mángorlófa, a szép fehér vászon, mintha frissen esett hó volna, puhán nyult el az asztalon. Havas országutat látott, rajta egy koporcoló kis gyereket, egy talyigát, azon egy szürbe gubózott kis fiut. Az idők távolából muló módon, de tisztán csengett az ének: „Az Ur énnékem őriző pásztorom...”

Igy bukkant rá Bakó Miska másodszer a kis Ács Zsuzsikára.

6.

Asszonyok veszedelme.

A kis Ács Zsuzsika csakugyan távoli rokona volt a gazdag Öry Tamásnak. Mikor Samukával kilépett a Csicsó ur szolgálatából, hazament László bátyjához, ahol betegeskedő édes anyjuk sirdogálva számlálta a hulló napokat. Magához ölelte legkisebb gyermekét és rimázkodott László fiának, a jó módu molnárnak, hogy vegye szárnyai alá a kis árva leányt. László szives-öröme adott volna neki ruhát, kenyeret és hajlékot, de zsugori felesége félreérthetetlenül megmondta szemébe:

- Vagy én, vagy ez a lány - de a kettő együtt nem! Elég, hogy az öreg asszonyt a nyakamba varrtad, van nekem bajom annyi, amennyi csak kell.

Igy hát Zsuzsikát újra kicsapták a világ utjára.

Pedig sirva mondogatta édes anyjának:

- Én nem megyek idegen emberekhez, mert azok nagyon rosszak.

A nemes jellemű Farkas ur gonoszsága nagyon beleévdött finom kis lelkébe. Rettegett a férfiaktól.

Ekkor jutott eszükbe a gazdag rokon, Öry Tamás. Felajánlották neki a kis árva lány szolgálatát, s minthogy Juli szolgálót épen lopáson kapták, kitéték a szürét és Zsuzsikát iktatták a helyébe. A nemzeti asszony nem bánta meg, mert soha jobb, okosabb és hivebb cselédje nem volt. Sem azelőtt, sem azután.

A hajadonná serdülő Zsuzsika kezében égett a munka. Kora hajnalban, mikor az utolsó őr-csillag még ott ragyogott az égen, már fölcsendült vékony, kedves hangja és beterjengette az ősi portát, mint valami jó illat. Akik álmukban virágos réteken andalogtak akkor, vagy anygokkal repültek: a hitvány kis cseléd szivből buzgó, lágyan simogató énekének köszönhatték.

- Hallod, anyja, hogy kántál a kis kanári madár? - mondogatta reggelenként a dalszóra ébredő nemzeti ur. A nemzeti asszony nem szólt semmit, csak mosolygott és szép nagyokat sóhajtott. A maga ifjúsága merült föl előtte.

Zsuzsika szépen, csinosan járt, hiába volt egyszerű karton a ruhája. A levegő szinte megfésnyesedett, ahol elment. A szilaj lovak fölfigyeltek, ha kis cipője megkoppant az istálló előtt és olyan bámuló tisztelettel néztek rá, mint a betlehemi barmok a jászolban siró kis istenfiura. A Bársony kutya nem birt hova lenni örömeiben, ha nevéen szólította; úgy táncolta körül, mint a vad ember a Nagy Szellem bálványát; úgy kísérte, mint az árnyéka; úgy nevetett rá okos pofájával, hogy szinte megszólalt. A finnyás, hiu és alattomos Mici cica etikettszerűen dörzsölődött lábához, vagy törölgette bajszos orrát a térdéhez, vagy szőtt-fönt éles karmaival a kötőjén, ha ölébe ugorhatott; s boldogan dorombolta végig mellette egy széken a fél éjszákát, ha a kis cselédnek halaszthatatlan, éjbe nyuló dolga volt. A tyukok, mint az anyakotlót, úgy sereglették körül; a malacok gyermekesen siránkozva szaladtak nyomába, ha üres volt a kis hasacska, olyan érthetően kisírták: „tessék már hozni azt a tengerit, hiszen majd elszedülünk az éhségtől”. A nagy Miska kakas harsány hangon trombitaszóval üdvözölte reggelenként a szemétdomb tetejéről, az ő tiszteletére hosszabban nyujtva a végső akkordokat, mint szokás és szabály. A hatalmas kanpulykák barátságosan öblögettek elébe; a döcögő járású kacsák, még a rátarti gácsérok is, messzehalló háp-hápolással adtak kifejezést barátságuknak és elismerésüknek. Még a kutágason vagy az eperfán csivogó verebek sem röppentek föl előle; tudták, hogy jó ember.

Ha assisi Szent Ferenc korában él, talán legendák támadtak volna róla s idővel szentté avatják.

Bakó Miska, akiből egyre borzasztóbban kezdett kibontakozni vad őseinek egész sorozata, különös szemmel kísérgette ezt a különös leányt.

Minthogy nem volt még a keze alatt olyan ló, amelyet meg nem tört volna, leány, akit meg nem nyert volna: egyszerűen birtokába akarta venni Ács Zsuzsikát is. Csakhogy szerencséje ez egyszer vakot vetett. Olyan gát meredt eléje, amelyen nem birt átugrani.

A kis rátarti cseléd soha nem felejtette el orra alá dörzsölni: hohó, hittyes kocsis, hátrább az agarakkal, én az Öry nemzetes ur rokona vagyok! Olyan bűvös kört kerített ártatlanságából maga köré, amelyen Bakó Miska sem tudott áttörni.

Különben is, akinek a tűz egyszer megégette az ujját, mindig óvakodik a kandallótól. Akit egyszer nagyon megijesztett az élet, soha nem mer az többé vele szembenézni. A Csicsó ur drága sógora, a pesti farkas, olyan leckét adott a kis pesztonkának a férfiak szerelméből, amit nem felejtett el soha. Azon a félelmetes nyári estén olyan rázkódás érte lelkét, hogy csaknem élete végéig betege maradt. Valami borzalmas gonoszságot sejtett minden férfiban, aki csak rávetette szemét ezután. Minden őt sóvárgó him szemében meglátta azt az iszonyu lángot, amely a Farkas ur zöld szeméből lobbant reá azon az emlékezetes éjszakán. Tiszta, gyermeki lelke oly távol repült minden földi szennytől, hogy az első sár-reácsapódás szégyenét lemoshatatlan bélyegnek érezte, s önmaga előtt tette csaknem utálatossá. Az élet, az állati élet a maga ismeretlen titkaival és szomorúságot nemző beteljesülésével oly durván rántotta le ábrándjainak egéből, hogy első csalódásának kimondhatatlan bánatát félszáz esztendő szélvihara sem bírta kifujni lelkéből. Ha katolikusnak születik, bizonyos, hogy zárdába lép és örök szüzesség hideg havával oltja el vérében a föl-föllobbanó élet és szerelem lángját.

Igy? Mint a francia költő eltört vázája, némán hordozta szívének láthatatlan finom sebet. Ki merte gondolni, hogy a kis paraszt cseléd a legfájóbb csalódás arisztokrata martirja?

Bakó Miska, mint az éhes farkas, vad kitartással ólálkodott a kis fehér akol körül. De a félénk, óvatos bárányt nem bírta foghegyre kapni. Addig csak megvoltak, míg szóval kerülgették egymást; de amint egyszer a fiu keze illetlenül kapott a leány derekához, megszakadt az ismeretség. Ács Zsuzsika hosszú hónapokra eltűnt a Bakó Miska életéből.

A hittyes kocsis égzörgető káromkodással próbált könnyíteni lelkén. De ez nem használt, inkább ártott. Akkor elővette a nyolc gyönyörű lovat, elkezdte őket fincoltatni, ugratni; megkinozta, megizzasztotta valamennyit. Mikor a Nyalka remek hajlásu nyakát oktalan dühében átkarolta, hogy letörje, ledobbantsa: úgy érezte, mintha a dacos kis lány sima dereka vergődne kezében; addig szoritotta, addig kulcsolta, míg egyszer csak könnybe buggyant szerelmmel bélelt haragja, s magához ölelte szilaj szenvedéllyel a pompás ló fejét és - megcsókolta. A ravasz Nyalka csak röhögött a bolondos két lábu állaton.

A legény morfondirozott magában:

- Pedig ilyen a lány is, mint ez a ló. Dacos, makacs, meg kell törni. Hm, mi az ég istenével van olyan nagyra ez a kis nyivásztá rébék, hogy még a kezem érintését sem állja? Porcellánból csinálták? Attól fél, hogy összetörik? Hiszen, ha egyszer amugy isten-igazában a mellemhez szorítom, darabokban szedik össze, az bizonyos... Érdemes egy vászoncselédért így veszkődni? Nyavalyát érdemes. Annyi az asszony, mint a kósza kutya. Ha elhajítom a botomat, mindig asszonyt talál.

Hej, de ez az egy más, mint a többi!

Hogy megbosszulja magát, három-négy nagy üsző leányt fogott az élete szekerebe és hajszolta, nyargalta őket, mintha napszámba menne az egész. Rettentő ereje kezdett kibontakozni

s félelmes tombolással ülte diadalát a hatalmába sodort asszonyokon. A Bakó Mihály neve csillag volt; ahol leány sóvárgott és asszony ingerkedett: mindig az jelentette a hajnalt. Bosszuló hadjáratra indult; annak az egynek a fukarságáért fizessen mind! Kamatostól! Az alig husz éves legényből kinyílt a soha jól nem lakó asszonyvadász; ha a spanyol Don Juan ezerhárom asszonyt számlált össze élete végén, a magyar fiunak is jutott minden napjára legalább egy.

Öry Tamás szörnyüködve támadt néha rá:

- Mi az öreg Isten jutott hozzád, te bolond? Megkergültél a tavaszi levegőtől? Mit akarsz? Hova rohansz? Hiszen nem késel még el, ne félj, előtted az egész élet. Meg akarsz csömöríteni időnap előtt?

- Meg! - vágta rá konokul Bakó Misi. És rohant az útján tovább.

Ács Zsuzsika nem is álmodta, milyen rendzavaró hatalommal tört be egy vad legény életébe.

Egyszer, amint megy Péterfia-utcán, a nagy kútnál három erős leány szócsatájára lesz figyelmes. Megüti fülét egy név: a Bakó Mihály neve. Róla szól az ének. Lassítja lépését, hallgatja a perelők nyelvháboruját:

- Megmondtam, kikaparom a szemét annak a gyalázatosnak, aki Bakót el akarja ütni a kezemről!

- Hallják már a kis élnetlent! Ez azt hiszi, hogy Miskát egyesegyedül neki szülte az anyja. Orrod tőle foghagymás!

- Kerepelhet a nyelvek itélet napjáig, az Öryék kocsisának mégis csak én vagyok a rózsája.

- Vagy te a kulyasintérnek! Hallottad ezt, Zsófi? Ha adsz valamit magadra, szegődj hozzám, ketten másszunk ennek a gyönyörű virágnak a képére!

- Jó lesz vigyázni, ifiasszony! Aki velem akasztja össze a tengelyét, sárba fordul.

- Igazán??

- Tessék megpróbálni.

Eddig folyt a szó. Most megindult a tett.

Ács Zsuzsika csak annyit látott, hogy két nagy leány nekifohászkodik a harmadiknak s tüneményes gyorsasággal kezdi pofozni, haját cibálni, kendőjét letépni, orcáját karmolászni. Hamarosan összegabalyodik a három test, már nem tudni: kit üt kicsoda? Mindenki kap és mindenki ad. Két ágra font hosszú hajak kibomlanak, fejkendők lobognak és szakadoznak, körmök serényen korcsolyáznak a vért siró bőrökön; lábak gáncsot vetnek, megbotoznak, összeroggyannak; függőlegesen álló testek vízszintesbe hanyatlanak; szörnyű nőstény visongás hasogatja a levegőt, s a három egybegabalyodott leányzó szemkikaparásig vállalt csatája a tetőponton lobog. Gyönyörű, festői, sőt szobrászi látvány! A nagy utca minden járója-kelője megáll, s alföldi flegmával élvezzi az ingyen cirkuszt.

A nagy ribillió közepén egy öt lovas szekér kanyarodik be a gőzmalom útjáról. Jön, jön a szerelemben gerjedező és véres csatát vivó három szüz iránt. Az ekhós szekér első saroglyáján Bakó Miska ül.

Amint egy irányba jut a kuttal, megpillantja a daliás mérköző hajadonokat, és egy szemvillanásra megismeri valamennyit. Mind a három osztályosa bőséges kegyének. Mosolyra csikor-dul a szája s valami furcsa szót rág szét a pipaszárja mellett. Azzal közzé vág az öt lónak, úgy elröpül az utána bámuló nép elől, mintha puskából lőtték volna ki. A fene ott egyen meg benneteket, - gondolta magában megbékülő szívvvel.

- Ott megy a gunárotok, te! - kiáltja most egy háromra szabott csipőjű kofaasszony a tusakodó némbereknek.

És ime! Csodák-csodája: a viaskodó karok lehanyatlanak, a megroggyant lábak kiegyenesednek, az egymásba harapott arcok fölemelkednek és az elvakult szemek újra kinyílnak, abba az irányba szegeződnek, amerre a csengős szekér vágat. Igen, megismerik mindhárman - az Őry gazda ekhós szekere; nem látják a kocsisát, de tudják, hogy ki ül a lovak mögött.

Bősz haragjuk lohadni kezd. Rendbe szedik magukat. Kiadták pulyka-mérgüket, most már haza lehet menni. Két kerezi korsó megellett, azokat már semmiféle tót Janó össze nem drótozza. Sebaj. Ennyi kárt csak megér ez a jó kis mulatság. Sőt; az az egy, akinek épen maradt a korsója, odaadja a magáét szerencsétlenül járt társának:

- Nesze Zsófi, téged megverne az asszonyod, ha korsó nélkül mennél haza. Az enyémmel lehet beszélni. Holnap megveszem.

Azzal szétsodródna három felé, mintha csak rövid tereferére állottak volna össze a Péterfia-utcai kuton.

- Mindahárom a Bakó Miska violája, - mondja valaki magyarázatul. S az emberek jóízűen mosolyognak a dolgon.

Ács Zsuzsika, mint a saját szobra, dermedten állott még mindig a kuttal szemben. Valami olyat látott, ami keserőséggel és fájdalommal töltötte el a szívét. Hát van szemük ezeknek a szemérmetlen lányoknak, hogy egy fiu miatt az egész világ szeme láttára összeverekednek? Kint, az utcán? És mindenki tudja, hogy ki miatt? Rettenetes... De valami nem ismert fájdalom is megszólalt odabenn, a keserőség mellett: ilyenekért töri magát az a szerencsétlen fiu? Hát érdemes ilyen lányokért egy város gunyos ingerlését magára venni? Lesz ezekből feleség vagy jó asszony valaha? Ej, soha, soha! Hát akkor minek?

Becsületes érzése megbotránkozott ezen a piaci szemérmatlenségen.

Hazament és sokáig eltűnődött a dolgon. Nehány hétig senki nem hallotta szavát. Pedig máskor mindig áténekelte az egész napot.

Mikor újra beköszöntött az izzó nyár, Bakó Miska beállott az Őry Tamás aratói közzé, rendet vágni. Az ebédet Ács Zsuzsika főzte odakinn az embereknek; a nemzetes ur szeme pedig, mint a serkentő pallér, ott nyugtalankodott az öt kaszás kezén: csak gyorsan, csak jól, csak becsületesen!

Hatalmas buzatábla ringott az aratók előtt. A mult évek borzalmas veszteségét szinte szégyelte ez a jó érzésű magyar föld: be akarta hozni a vámon, amit elvesztett a réven; tultengő bősséggel ontotta magából az „életet”. Öt arátónak lesz itten mit vágni, dulásig.

Bakó Mihály kora hajnalban megfente jó kis kaszáját, s egy nagyot fohászkozva: neki eresztette a vetésnek. Suhogott az éles vas, dallamosan, ütemesen; és sirt a lehanyatló buza, mint a halálra sebzett madár. Amint a ritmikus mozgás sodra kezdte ragadni Mihályt magával: szinte mámorosan a saját erejétől, zengő iverben hajtotta hatalma alá a hulló rendet. Gyönyörű hajlással fordult acélos dereka a kaszát rántó vaskezek után; szobornak illő meztelen lábai úgy ragadtak meg a földben, mintha mozgó gyökeret vertek volna: le voltak szegezve és mégis haladtak untalan előre. Fiatal, remekbe teremtett teste, minden izmával, minden porcikájával a munka himnuszát énekelte; a rettentő fáradtságon diadalmasan tulemelkedő férfi-erő a szabad verseny pusztai csodáját vitte végbe az ámuló Természet előtt. Pörge kis kalapján árvalányhaj esengett a reggeli szélben; a munka hevétől piros arcán szilaj öröm lángolt. Mire az első sort végigvágta, négy társa még alig cammogott a közepénél.

- Hol vagytok, hé! darutollas legények? - kiáltott ifjúságától ittasan az elmaradókra. Azok izzadó homlokkal, vízbecsapzott hajjal iparkodtak utána. De Mihály már megfordult és a másik szélén visszafelé kezdte döntögetni a rendet.

Őry gazda, a hosszú, csontos ember, becslő szemmel nézi, méri a páratlan munkát. Ott kullog, ott sullárog a szörnyű fiu nyomában, s nem győz betelni gépeket megszégyenítő, vad ereje csodálatával.

Ugy három órai hallgatás után megszólal:

- Hm, Mihály, még fáinul tudsz te kaszálni.

Bakó ráfordítja fejét és hunyoritva ennyit mond:

- Nem most tanultam, gazduram.

Azzal, mintha csak saját magát akarná legyőzni: a megbizgatott hiuság fokozódó hevével, megállás, lélekzetvétel nélkül vágja, csak vágja a kaszája elé hajló életet. Sui, suhu, si, - suhog a rettentő kaszavas. Mintha egy régi, embereket nyakazó roppant Bakó unokája tombolna most újra vérben; talán az ősi vér, az ősi gesztus mozdult, vagy ébredt föl Mihályban, hogy ilyen irgalmatlan tempóval dönti le lábáról az embernél nem hitványabb buzarendeket.

Az egyik nekilendülő vágásnál, hirtelen kedves kis fürj rebben föl a buza közül, fészkeből, amely ott pelyheskedik egy zombék-szélben. Bizonyosan apró fiókái is ottan sipognak még, gyámoltalanul. Mihály, a kaszája előtt fölriadó madár láttára, lendület közben ragadja vissza gyilkos eszközét és szerencsésen fölötte suhan el a fészeknek. Lehajol, - csakugyan két kis árva magzat hunyorog odalenn. Felrezzent anyjuk kétségbeesve kering a vetés fölött, szeretne visszaszállani, de ez a gyilkos óriás lebirhatatlan félelemmel tölti el kis szívét.

- Na, megálljatok, meghagyom a tanyátokat. Ne féljeteK, nem lesz semmi baj.

Szépen körülkaszálna a fészket; ott maradt, mint egy kis zöld sziget, a nagy sivatag közepében. Mikor már jól elhaladt Mihály, a rémüldöző anyafürj is visszaszállott kicsinyeihez. Az apró jószágok nagy örömmel fogadták; bizonyosan dicsérték az óriás jámborságát.

Déltájban, messziről, a fehér tanya felől, piros kendő villan meg a verőfényben. Piros kendő, mintha mozgó pipacsvirág volna, csöndesen ringadozva-rengedezve közeleg, közeleg. Fehér ingváll ragyog mellé, az alatt meg kék kötő repdes, mint valami nagy szárnyu madár. Az aratók észreveszik, megállanak, ernyőnek tartják kezüket a szemük fölé, úgy vizsgálják a távoli alakot. Mikor aztán kibontakozik a messzeség fényes ködéből, látják, hogy edényt hoz a jobb kezében.

- Ott jön az ebéd, komám!

- Az ám. Még pedig rokolyában.

Nyele végére eresztik a kifáradt kaszát, kézzel végigvonják a pengéjét, megnézegetik: mennyit csorbult az éle. Ingujjal megtörlik izzadt homlokukat s csendesesen megindulnak az enyhely felé, egy hatalmas fa árnyékába. Ott lesz az ebéd.

Bakó Mihály, talán észre sem vette a közeledő leányt, rendületlenül kaszál tovább. Őry gazda már kiáltott is neki, de nem hallja. Előtte csonka sor: azt még be akarja végezni. Nem is pillant még föl sem a kalapja alól, mig pontot nem tesz a sor végére. Akkor aztán körülnéz, mennyi van még lábon, mennyi rendben? Megbecsli az időt, a hátralevő munka idejét. Megtisztítja s megfeni jó kis kaszáját; odafektetni a sor szélére. Így indul meg a nagy fa alá.

- Gyere már, Mihály, nem marad!

- Pedig kettő helyett dolgoztál, - mondja Őry.

A kis Ács Zsuzsika kíváncsian néz rá. Félig félelemmel, félig gyűlölettel.

Mihály megpödrí a bajusza helyét s teszi magát, mintha észre sem venné a leányt. Hej, pedig látja, érzi, minden idegével; belélekzi a levegőben, tikkasztja a rá ömlő hőségzuhatagban, issza a hideg vízben, s minden pórusán testébe szívárog, mint a megfrissülő élet.

Körülötte nagy, bárdolatlan paraszt leányok nyulnak el a fűben; megtömték magukat szinig, és most kérőznek, mint a lomha tehének. Hajnal óta szakadatlan hajladozással követték az embereket ezek a marokszedő lányok; a fiatalabbja bizony nem egyszer kiszédült, de hideg vízzel újra felocsolták. Bámulatatos kitartásuk nemcsak a pompás faj erejéből fakadt, hanem abból a szégyenből is: hogy kacagnának rajtuk a legények, ha fuccsot mondana híres hetyeségük. Bakó Miska a vágyakozó hím szemével simogatta végig naiv szemérmertlenséggel kitárt testüket, amely buja volt, és égető, mint a szent természet.

A lángoló délutánt keresztülaludták. Majd csak este leszálltával fognak újra munkába.

Bakó is ott vergődött egy boglya tövében, de nem jött szemére álom. Forrt benne az élet, mint a gőzbe foszló forró víz. Valamit akart, valamire célt vetett - és nem érte el! Vérig bosszantotta ez a kudarc. Fájt szemének az Ács Zsuzsika tiszta, törekeny, kedves alakja; miért nem olyan ez is, mint a többi, mint ezek, akik szétszórva hevernek körülte, csaknem kitárt öllel? Vagy talán még jobb, hogy más? Veszettebbül ingerli anélkül is háborodott véré; vadító vörös posztó szenvedélye vad bikájának. Jaj neki, ha egyszer gátat szakít megáradt indulata!

Ács Zsuzsika nem sokat hederített az ácsingózó fiura. A munka volt istene; az parancsolt szívének, szemének; hajadon vére bugyogása nem a szerelem patakja volt, amely vakon rohan a mélységbe, hanem kis pusztai ér, amely részeg pillangókat és muzsikáló méheket ringat a habjain. Sokkal inkább gyermek volt, mint asszony. Az oroszlán szemü Miskától félt, mint valami szelidített vad állattól; soha nem tudja az ember, mikor ugrik reá. Bakó Miska próbált is egy párszor ugrani, de megütötte a bokáját. A kis paraszt nebánsvirág elérhetetlen magasságban ragyogott fölötte.

- Hiszen, csak ne volna rokona a gazdámnak!

Mikor Zsuzsika összeszedte az edényt és indulni akart be a tanyára, a fordulónál épen a boglya hüsében vergődő Bakóra bukkant. Egy pillanatra meghökkent, mintha kigyóra hágott volna. Menni akar tovább, de Miska megragadja a szoknyája szélét s nem engedi.

- Engedjen el... mit akar...?

Miska talpra ugrik, elfuladó hangon lihegi:

- Mondja, mit kinez maga engem?

A leány szeme csak elnyilott, mint egy sötét virág:

- Én? Minek kinoznám?

Bakó Miska összeszorítja fogát, s a boglyába markol, és egyet csavarint a kezébe akadt gabona-töreken. Valamit szeretne még mondani, de nincs szó, amely hangot adna érzésének.

Zsuzsika csöndesen vállat von és megindul.

A legény úgy áll, mintha a földgolyó volna lábához kötve: nem mozdulhat. Végre egyetlen szóban süvölti ki megáradt indulatát:

- Kisasszony!

A leány, csak úgy a válla fölött, visszanéz. Megbánódás, távoli rémület suhan át szeme tükörén. Nem érti tisztán, mit is jelenthet ez a szó: kisasszony. Sértés? Gúny? Vád? Hódolat?

Lehajtott fővel megy tovább.

Miska látja ezt a liliomként ringó drága termetet; látja fehér lábszárait, ingerkedve villannak az agyába; mert a feje zúg, zúg, mint az örvénylő folyó, ahol legmélyebb az árja. Hát soha nem lesz az enyém ez a kis rátarti bestia? Hiszen ezt sem mondva csinálták, ez is csak asszonytól lett a világra! Ugy jár, úgy néz, úgy viselkedik, mint egy grófné. Van már ennek valakije -?

Elönti agyát a vér, s utána kiáltja a lánynak:

- Kisasszony! Hova siet úgy? A gavallérja várja?

Ács Zsuzsika vagy hallotta, vagy nem. Vissza se nézett, meg sem állott; suhant a rá ömlő aranyos fényzárporban tovább. A kacskaringós gyalogösvény pajkosan futkározott előtte, s ő kénytelen volt követni szeszélyes kanyarulatait, hogy a tanyaházba érjen.

Bakó Miska, tehetetlen bűvában, nagyot harapott a saját karjába. S ahogy leveszi szemét a messzeségbe tűnő „kis bestiáról”, egy napsütötte meztelen lábszár gömbölyödik elébe. A szénaboglya másik oldalán fekszik valaki, ahhoz tartoznak ezek a tagok. Miska lezuhan a földre, magához rántja a tetemes combokat, amelyek folytatásaképpen egy nagy szőke lány pottyan az ölébe. Az félálomban, félímetten rámosolyog, s lebocsátott szempillája, tikkadó teste föltétlen beleegyezést piheg a legénynek.

Ez ideadja magát egy füttyszóra, - villan át a Miska koponyájában; s a másik pillanatban olyat vág öklével a szemérmetlenül hivalkodó combra, hogy gazdája egethasító visitással sikoltja ki fájdalmát. A többiek közül néhányan fölvetik a fejüket, a lányok összevihognak, gondolnak szépet és nagyot, azzal újra csendbe rogyik az izzó mező. Bakó Miska bősziúten törtet saját maga elöl, ránehezédő vágya elöl, de hiába fut, sarkában a lebirhatatlan ellenség.

Öntudatlanul is a tanya felé sodorja szenvedélye. Huzza maga után az a kis tökéletlen cseléd, kinek barna szemében valami magyarázhatatlan bánat ül, fehér homlokán sejtelmes fény lobog. Haragszik reá, gyűlöli, fél is tőle egy kicsit; de nem tud másra gondolni, csak reá. Érthetetlen egy betegség ez!

Leheveredik a tanya háta mögött a magas fűbe; vár. Várja a piros kendős, fehér ingvállas leányt. De lemegy a nap, egészen a föld karimájáig, Zsuzsika csak nem lép ki a küszöbön. Be nem mehet hozzá; csupa kinlódás, csupa gyötrelem ez a napja.

Feláll. Indul vissza, az aratókhoz.

A tanyaszélben fiatal tehének bogárzanak. Egymás hátára kapaszkodnak és úgy vitetik magukat, nagy gyönyörűséggel, órák hosszán keresztül. Mig elő nem bukkan valahonnan a pompás, kormos nyaku bika s rendet nem teremt a háremében. Ennek a füstös szemü szultánnak minden szabad; tizenhét fehér tehén boldogított boldogítója. Nem sokat teketóriázik, szabad utat enged vágyainak, s üli hosszantartó nászát szelid szemü asszonyaival.

Bakó Miska látja, tudja, hogy ennek az oktalan baromnak is van egy kiválasztottja. De ez nem affektál, nem szalad előle; boldog, ha kitünteti.

Elbusulja magát a bánatos fiu; ennek minden szabad, nekem nem! Fölkapja az utjában heverő nagy terméskövet, s úgy zuditja a bogárzó állatok közzé, hogy csontot tör, ha talál.

S bizony, a kő talált.

A pompás bika hátsó ballába csak meghanyatlik; az állat elbődül, rohanna, de három lábon nehezen tud bicegni tovább.

Bakó Miska hajítása eltörte a csontját.

A szelidszemü kis üsző bambán bámul utána.

7. Katonák.

Ezen a ősön vitték el Mihályt katonának.

Nagyon puszkaporos volt a levegő; szedték-vitték a legényeket nyakra-főre. Ferencz Jóskának poroszok és olaszok döngették a kapuját, így hát Magyar Miskáékhoz folyamodott; mindig azok rántották ki a sárból a Habsburgok elakadt szekerét. Most is voltak olyan jó bolondok, hogy megtették neki ezt a kis szivességet.

Bakó Miska észre sem igen vette, már ott állott glédában a Pavillon-kaszárnya előtt, a nagy gyakorlótéren.

Ruha nem volt az ujoncok számára, elvitték a harctérre menők. A parasztlegények, ahogy bevonultak, ingben, gatyá-szárban, mezitláb, fordultak, pattogtak a káplár ur ordítására. Még jó, akinek csizma ragadt a lábán: annak nem a lábaujját, csak a csizmája fejét taposták, rugdosták a rettentő őrmester urak.

Október hideg szele süvöltött az Epreskert felől. Messziről olyan gyönyörűen szóltak a trombiták; gyakorlatoznak a hornista-fiúk. Az őszi szél hol elkapja, hol ide csapja a bánatos melódiákat, amelyek Haydn ur zongoráján születtek meg valaha, jól fűtött biedermyer szobában. A magyar baka fiú dagadó pofával, szinte a megrepedésig fuja, fuja a dallamos kürtjeleket; azok, akiknek trombita nem jutott, izzadtan is fázva dobolják lábukkal a soha jól nem menő mars-ütemet. Fáznak az istenadták a szellős öltözetben; még november eleje is mezitláb találja őket a deres gyepen. Ennek a fajnak egyszer szabad csak meghűlni, hogy ne legyen melege többet azután.

Mit kékülsz-ződülsz, te bicskás? - ordítja fülükbe a káplár ur; s melegítőnek olyan pofonokat bődít az árva fiúk arcára, hogy csillagot szikrázik a szemük.

Éljen a császár!

Bakó Miskát hiába kovácsolták vasból, mégis csak megsínylette ezt a rettenetes, embertelen kinzást. Ami gyötrelmet agyafurt cseh tiszték, ostoba osztrák hadnagyok, tizenhárom próbás őrmesterek, szőrös fülű parasztfiú-káplárok esztendőik gyakorlatában csak kitaláltak: azt förtelmes kéjjel próbálták végig az állatnál-állatabb „bundásokon”, ökölcsapásoktól dagadtak a pofák, rugásoktól kékültek a bokák, irgalmatlan kezek rángatásától szakadtak fel a vérző fülek, és kardcsapásoktól dalmahodtak hurkák a lábszárakon. Ha pisszenni mert valaki: huzták deresre, óriás prófuszok vagy emberpecérek verték rájuk örült erővel a huszonötöt; nagyobb büntetéseknél az ötvenet.

A megkinzott katonának a leolvasott ütések után talpra kellett ugrani, „haptákban” megköszönni szépen a botokat, mert különben újra kezdték rajta. A híres szoboszlói bicskás legények sirtak, mint a taknyos gyerekek, míg bele nem szoktak; de mikor megszokták: gavallérosan koppantották össze a bakkancs-sarkot és szalutáltak a büntető őrmester urnak, abban az édes reményben, hogy egy év múlva ők verik vissza ezt háromszor a következő „bundás” nemzedéken.

Szép idők! Gyönyörű fegyelem!

Bakó Miska úgy járt, mint a iskolába fogott ló: először makacskodott, akkor megkinozták, erre észére tért és idomulni kezdett; mire „betörték”, pompás cirkuszló kerekedett belőle. Ugy táncolt, úgy galoppolt, úgy ágaskodott, úgy hengerbuckózott és ugrott és rohant, hogy a kiképző altiszt örömeiben is káromkodott. Pedig nehéz testü ember volt, szörnyü kinnal birta

izmait és idegeit gyors tempóba kaptatni. De ha sikerült neki valami: az kegyetlen szépen sikerült. Igaz, hogy az ő fülét is felszakította egyszer a főhadnagy ur, mert nem jól értette a német parancs-szót és hátraarcot csinált a féljobb helyett.

Dehát: ebsont és bakabőr hamar beforr.

Mikor az alapkiképzésen tulesett, a benne kujtorgó vad ritmusérzéktől sarkalva: dobosnak jelentkezett.

Fölvették, iskolázták.

Haj, ezek pompás délelőttök és délutánok voltak. Mikor megszokta a számárbőr makacs rugalmasságát és a gombos fadobverő ideges ugrándozását a rugalmas talajon: szédületes örömmel feküdt neki a „művészi” munkának. Már gyermekkorában elbűvölte, izgatta, föl-korbácsolta a marsoló katonák trombitaszava és dobpergése; a trombita nehéz volt, erős fujtató kellett hozzá, de a dobverőhöz alkalmas csuklókat örökölt. Pergett is a fürge dobverő, pergett szilaj kezében. Az alap-dallamot megcifrázta, körülteremtettézte sűrű mellékpergésekkel; sokszor, dobolás közben, földobta a jobb kezében ugráló dobverőt, az megfordult kétszer a levegőben, elkapta s verte az ütemet tovább, anélkül, hogy kihagyott volna. Ezt a „kunsztot” egy öreg dobostól tanulta, aki valamikor cirkuszi komédiás lehetett és zenész is volt akrobata művészete mellett.

A baka-század külön kis társadalom. Megvannak a törvényei, szokásai, bűnei és büntetései. Az egy hajóhoz láncolt gályaraboknak egy ütemre kell rántani a rettentő sulyu evezőt, mert ha pillanatot tévesztenek: a másik társuk issza meg a levét; a lekötöző lánc szörnyü bosszut áll a ritmusból kiesőn. Így van ez a katonáknál is; ha egy rosszul csinálja a gyakorlatot, akár butaságból, akár nembánomságból: az egész szakasz bünhődik érte. Ezek a szerencsétlen bünbakok elvesztek.

Volt a Bakó Misi századában egy Atyim nevü oláh fiu. Buta, indolens, makacs, mint a vad-szamar. Soha egy mozdulata jól nem sikerült. Örökös rugás, verés, pofozás, kurtavas és botozás között vánszorgott vitézi élete. Ha csak magának kellemetlenkedik, nem sokat törődnek vele; de Atyim testvér bajba rántotta az egész csapatot. Ezerszer és ezerszer csináltatták érte újra a rég elvégzett gyakorlatot; ezerszer és ezerszer futtatták érte ledobbanásig az egész századot; ezerszer és ezerszer kaptak érte kaszárnyaáristomot a legügyesebb katonák is. Az elkeseredés, a düh viharzó tengere háborogta körül a szerencsétlent. Ostoba volta mellett még enyveskezü is volt; hol ez tünt el, hol annak veszett nyoma. A gyanu lassanként a bumfordi mócra fordult. A káplárok, szakaszvezetők egeket széthasgató káromkodással esküdtek meg, hogy ennek a gyalázatos állatnak el kell tűnnie a föld színéről.

Egy este, mikor Atyim épen távol volt, az egész „cug” jelenlétében eltörték a pálcát feje fölött. Halálos bosszut esküdtek ellene; s ezt a bosszut közösen, egy értelemmel, örök titoktartás mellett fogják megállani rajta. Kijelölték a napot, megbeszélték a módozatokat, ki-osztották a szerepeket - s vártak. „Pokrócozásra” ítélték a komisz katonát.

A kijelölt nap estéjén, mikor Atyim belép a közös szobába, egy hatalmas pokróc zuhan a fejére; a lámpák parancs-szóra kialusznak - s megkezdődik a „pokrócozás”. A század valahány embere kézzel, lábbal, fegyverrel, bottal, vassal, kővel: üti, vágja, döngeti, tördeli a nehéz takaróba kavarodott szerencsétlen oláh legényt. Jajszava se hallik: megfulad, elkábul, elnyulik, megdöglük a borzalmas ütések alatt, mint egy megkövezett kutya. A pokrócot lerántják róla, ott hagyják a küszöbön s az egész század öt perc mulva már szabályszerűen alszik „haptákban” az ágyakon.

Másnap reggel fölfedezik a gyilkosságot.

Megindult a vizsgálat. Előveszik a századot, faggatják a legénységet: ki ölte meg Atyimot?

Megállapodás szerint egyszájjal kiáltja a század:

- Mind!

Mind ölte meg Atyimot. Nem egy, nem kettő, nem három: mind.

Ez a vad, rideg, egytagu, sulyos szó mindannyiszor felsüvöltött a kaszárnya udvaron, vagy a folyosón, vagy a nagy szobában, valahányszor Hoffmann kapitány ur, ez a tört magyarsággal ordító, kemény ember, ráordított a legénységre:

- Kuttyákok! Kicsoda megölte Atyim? Bicskás isteneteket!...

Mind!

Zúgott vészjóslóan a Dom Miguel-bakák zomtor szava.

Az egész század vállalta a felelősséget.

A tisztikar, a hadbiróság ürgette-forgatta a dolgot, színéről fonákjára, fonákjáról színére, de bizony nem tudott mire menni a konok, egy huron pendülő hajdusági fiukkal. Hoffmann kapitány ur sürgősen veresedve ordította:

- Egy pendelen hurolnak a gazemberek!... Egy pendelen!...

Atyim meghalt. Atyimot eltemették. A harmadik század élt és virult tovább. A vizsgálatot megszüntették; harminc napig egy baka sem léphetett ki a kaszárnya udvaráról.

Mindegy. A baka-társadalom törvényének eleget tettek.

A következő év nyarán felrakják a Dom Miguel-bakákat vonatra és viszik, viszik őket, a jó Isten tudja csak, hová? Annyi bizonyos a dologban, hogy a poroszokkal tört ki a háború; azok ellen sorakoztatja Benedek tábornagy ur a Ferenc József rebelleit.

Budapesten áthúzódnak, Bécsen keresztülvágtatnak, onnan szállanak észak felé, amerre az Adler és az Elbe folyó kanyarog. Más részük lekerül délnek, Stájerbe; Görz táján mássza a hegyeket. Ott az olaszok ropognak.

Bakó Miska a délre vonulókhöz jutott. Jó kis dobját elveszik tőle, csatatéren semmi szükség a dobolásra, legfőlegb a trombitajeleket adják le. Puska töri az ő vállát is, előltöltő régi puska, amelynek a kapszliját fogával harapja el a mokány baka. Vaspálca van dugva a fegyvercső ágyába, azzal verik le a fojtást. Fehér zubbonya vállán keresztbe két szij feszül: baloldalon a bajonett, jobb oldalon a vászontarisznya lóg le róla; hátul a bornyu guggol a hátán. Fejében nagy cylinder sapka, az is fehér, mint a lisztes zsák. Az osztrák hadsereg kék nadrágja és fűzős bakkancsa egészíti ki felszerelését. A bornyun félkörben az összehajtott köpönyeg posztószivárványa ível.

Igy mennek, szakadatlan tempóban, előre. Nem tudni: hová? Csak: előre. Országutak pora festi a kék nadrágot fehérre, a fehér bluzt mocskos szürkére. A rekkenő melegben kiszárad a torkuk, kiszárad a lelkük, a fejük ég, mintha lángot fogott volna. Mars, mars, vorwärts, előre! Mennek, mennek, mint a felhuzott gépek, ütemesen, automatikusan, ész nélkül, gondolkodás nélkül, előre.

Ahol kapnak: esznek, ahol nem: éheznek. A konzerves dobozok kifogynak; a bakkancs-talpak lerongyolódva elmaradoznak. Eső szakad rájuk: szétáznak. De mennek, mennek, valami szörnyű parancs-szóra - előre.

Bakó Miska mellett vágja az idegen országok földjét egy cingár, beteges fiu; szabólegény civilben. Ereje fogytán, reménye haltán számot vet ezzel a gyalázatos étellel; elmosolyodik: valami nagy dologra szánta el magát. Épen egy erdőn vonulnak keresztül. Egyszer csak azt mondja Bakónak, úgy könnyedén:

- Fogd meg a puskámat, míg beszaladok ide a fák közzé...

Bakó átveszi fegyverét, a cingár fiu beszalad az erdőbe. A csapat megy tovább. Bakó hátra-hátra villant: mikor jön már az a marha? A csapat megy tovább. Miska nyugtalankodni kezd, hátrakiált a szabónak: hé, Barna, gyere már!

A csapat megy tovább.

Barna csak nem jön. Miska jelenti az őrmester urnak, hogy egy ember elmaradt.

A csapat megáll.

Embereket küldenek hátra, arra a helyre, ahol Barna közlegény eltűnt. Kezdek kutatni az erdőt. Nem sokáig kellett fáradniuk: egy kiálló fagalyon ott himbálózott már akkor a cingár szabólegény. Felakasztotta magát.

Ruháját, felszerelését leszedik róla, a holttestet a fák közzé dobják. S a csapat megy tovább.

Csaknem egy hónapig uszítgatja így őket valami távoli parancs. És mennek jobbra, vissza-koznak balra, éjjel riadóznak, nappal átvágnak hegyeken, folyókon, erdőkön - anélkül, hogy ellenséget szagolnának. Néha-néha tompa dübörgés hömpölyög hozzájuk távolról: ott már beszélgetnek az ágyúk.

Akik ott vannak, legalább bizonyos előtt állanak, nem gyötri őket halálra a vak bizonytalanság, a rettegett jövő, az éhséggel vágató holnap. Vagy meghalni - vagy megállni valahol; de ez a szakadatlan vonulás előre, hátra, össze-vissza: ez rettenetes. Élelem sem jut el hozzájuk; ürgéket fognak, megsütik s azokat eszik. Mások a zsiros derékszijat főzik forró vízben s azt rágják, mint az állatok.

Egy éjjel sürgős parancsot kapnak. Föl, északra, a cseh határ felé!

Őrült vágatásban ragadja őket a vonat Bécs kapujáig. Odafent, az Elbe folyó partján, valami baj van. Összevonják a tartalék csapatokat és taszítják Olmütz irányában a poroszok elé.

Csakhogy - elkéstek.

Julius 3-ikán eldőlt a königgrätzi csata sorsa. A porosz trónörökös hátba támadta a diadalmasan előrenyomuló osztrákokat s kicsavarta kezükből a végső győzelem zászlóját. Benedek tábornagy pompásan kidolgozott és végrehajtott haditerve dugába dőlt; nagyszerű tüzerése már csak a visszavonulást fedezhette, hogy fölládozva magát, megmentse a derék sereget.

Bakó Mihályék visszaözönlő ezredekkel találkoztak. Megfordította őket is az áradat és sodorta Pozsony felé. A vesztett csatából menekülő, elkeseredett bakák harapós kedvükben nem is válaszoltak a kérdezőknek. A szép fehér osztrák bluzok sártól és vértől bemocskoltan huzódtak a Kárpátok gyűrűje mögé.

Csak idők múltán kezdett kipattanni egy és más a véres ütközet lefolyásából.

Egy nagy bajuszu hornista beszélte Szabó főhadnagy ur hősi rohamozásáról a következőket:

- Volt ott egy domb az erdőszélben. A poroszok szállották meg. Szabó főhadnagy ur szakasza parancsot kap délben: sturm! Megindulnak a fiuk, eljutnak a domb lábáig; iszonyatos puska-tüz szakad rájuk. A poroszok hátul töltik a fegyvert; nem egyet, hanem ötöt lönek egymás után. Mire a mi bakánk beleveri a fojtást a csőbe, oszt' elharapja a kapszliját: akkorára a porosz puska tizet szól. Bizony, visszaverték az első rohamot. Ahogy kifujja magát a legénység, Szabó főhadnagy ur, felsőbb parancs nélkül, azt mondja: „Fiuk én nem nyugszom, míg ki nem tüzöm a zászlónkat annak a dombnak a tetején. Ki jön velem?” Mentek mind! Ujra sturmoltak. Feljutottak a domb oldalába. Nem birtak tovább menni; fele ott veszett az embe-

reknek; visszajöttek. Szabó főhadnagy ur a száját rágta, hogy vérbe serkedt az ajka. Nézi, csak nézi azt a dombot, csóválja fejét: nem akar sikerülni. Rámordit: „Hornista, fujad a sturmot! Megyünk újra! Utánam, aki magyar!” Én fuvom a rohanót, hogy a trombitám, meg a pofám majd szétszakad; a főhadnagy ur kivont karddal, meg egy pisztollyal rohan felfelé a dombon. A fiuk, szegények, utána. Már csak nem hagyjuk a halál torkában főhadnagy urunkat. Iszonytató mézsárlás támadt a domb gerincén, mert feljutottak! A porosz őrség megingott, elhullt vagy menekült. „A zászlót!” kiáltja rekedten Szabó főhadnagy ur. Valaki csakugyan földbe üti a zászló nyelét, kibontja a lobogót. Hurrá! Ordít mindenki egy szájjal. Ebben a minutumban valami golyó találhatta szegény jó főhadnagyunkat: elvágódott, vergődött, kinlódott egy darabig, azután meghalt. Háromszor sturmolta meg a dombot; alig maradt embere, elfoglalta! Elfoglalta, és akkor elesett a domb tetején.

A fiatal katonák úgy hallgatták a nagybajuszu hornistát, mintha a jó Isten szólana belőle.

Egy másik rákezdí kis idő múlva:

- Hát a huszárok! A Krisztusát neki, még azok tettek csak kanyarítást. Volt ott egy nagy tengeriföld; magas, sűrű szárok, jól el lehetett közte bujni. Egyszer hozzák hirül, hogy a tengeriben poroszok guggolnak. Közelesen csak egy csapat huszár állott fegyverben, nem baj: lovas attakot csinálunk a tengeriföld ellen. Barátom, fujják a sturmolót, kard ki kard, hajrá! megindul a lovasság, neki a rejtelmes buvóhelynek. Ki akarták ugratni a meglapult németeket. Hanem, mi történik! Ahogy bevágnak a kukoricásba - puff, puff, puff! csak úgy dől rájuk a golyó. Még ez nem elég: a huncut poroszok drótsövényt húztak keresztül-kasul a tengeriben, a megbokrosodott huszárlovak úgy belegabalyodtak, hogy onnan egy szál meg nem menekült. Ott verték, vagy lötték agyon szegényeket, mint a törbe esett rókákat. Hej, de kár azért a sok szép huszárgyerekért!

A Bakó Miskáék csapata már nem került tűzbe.

Hanem Bécsben szétszórták őket kaszárnyákba, kórházakba. Sok volt a kolerás beteg.

Ott feküdtek az udvaron, sorba, egy-egy pokrócba csavarodva; ott kinlódtak, vergődtek, ordítottak, mikor rájuk jött a halálos görcs, amelyik összerántotta nyavalyás testüket és megfojtotta bennük az életet. Arcuk elszederedesült, vagy megfeketedett, mint a posztó. Hullottak napról-napra; mintha a félelmes poroszok bocsátották volna rájuk ezt a förtelmes bajt is.

Miska most közelebből látta a halált; kezdette megszokni.

Zsoldot nem kaptak, enni alig ettek valamit. Megengedték nekik, hogy a városban kolduljanak. És a császári Bécs fényes utcáin halvány beteges katonák nyujtogatták száraz karjukat az uri dámák és bürgerek felé: adjatok valamit a szegény bakának.

- Dom Miguel? - kérdezték a jószívü bécsiek.

- Dom Miguel, - mondta rá a baka.

Erre aztán pendült a tallér, a rongyos katona sapkájában.

Mikor elmúltak a nehéz idők, mikor a mindenfelől megtámadott császár végre fejére tette Szent István koronáját és megvágta a négy vágást a budai koronázó dombon: Bakó Mihályék is hazaszivárogtak Magyarországra. Haj, bizony nem diadalmi menetben marsoltak végig az utcákon; egy picit le volt törve a szárnyuk. Nem sokat törődtek vele. Nem a maguk hazáját védelmezték: az osztrákét. Talán még jobb, hogy így esett, ők ugyan keveset konyitottak a politikához, de a magyar embert csak nem lehetett agyondresszirozni bennük se német szóval, se puskatussal. És hiába, a gyönyörű osztrák vagy cseh tájak után olyan jól esett szemüknek az alföldi nagy rónaság, a kis fehér tanyák, a legelő gulyák, ménesek; a hazai tengeriföldek, ahol nincs elrejtőzve vasas lovasság.

Bakó Miska újra visszakapta kis dobját.

A csapat jobb oldalán haladt és pergette, verte, cifrázta a marsot kegyetlenül. Valami keserűség maradhatott a lelke fenekén, mert a számbőr szinte sirt a dobpergők szapora ütészapora alatt.

Hoffmann kapitány urnak is feltűnt ez a szokatlan kemény tempó. Tetszett neki. Odasuhant a dobosa háta mögé és sokáig szótlanul kísért a vad fiu munkáját. Egészen nekilelkesegett tőle. Látta, hogy dobja fel Miska levegőbe hol az egyik, hol a másik dobverőt, hogy kapja meg, ügyesen, hogy folytatja megszakítás nélkül a ritmust. Látta, hogy őrzöng a két gombosfejű dobverő a remegő bőrön, alig látni szemmel a szörnyű gyors pergésben. „Kunszt” ez, hiába.

Egyszer nem állhatja tovább, rákiált Miskára:

- Vágj bele jobban, a bicskás istenedet!

Miska megrezzen. Egy picit megzavarja a nyers riasztó. Hanem, mint jó katona, teljesíti rögtön a parancsot. Belevág a dobba úgy, hogy reng a föld is alatta. Megvadul a saját izommunkájától: még veszettebbül veri a marsot. A katonák lába, mintha rugón járna, úgy pattan ki térdben s úgy vágódik teljes talppal a földre: trapp, tropp, trapp, tropp. Rettentő gyönyörűen megy a mars. Szinte beszél a bakkancsok dobbanása, ötszáz bakkancs koppanása - ötszáz lányszív dobbanása! Mert nyílnak ám az ablakok is, szőke, barna lányfejek mosolyognak kifelé. Vesztett csata, katonai vak fegyelem, visszafojtott szerelem, Ács Zsuzsika, az elfelejtett édes kis gyermek, a háta mögött lépkedő farkasfejű kapitány - mindez úgy zuhan a Bakó Miska lelkére, hogy már nem is az a két verő fabot, hanem ő maga, egész súlyával, veri, döngeti a kétségbeesett dobot.

Ropp!

Egyszerre, mintha villám csapott volna a tamburba: kettérepedt a finom sárga bőr! A pergő hangok, mint a kiborult gyöngyszemek, a semmiségbe peregtek. A gyönyörű marsnak vége!

Bakó Mihály úgy beletalált vágni a dobjába, hogy a kis dob szörnyet hasadt - és számbőr lett belőle.

8. Arany ködök.

Vasárnapok! Édes vasárnap reggelek! Tündéri vasárnap délutánok! Mintha a jó Isten ilyenkor igazán lenézne ránk: ujul a föld színe vidám tekintetétől.

Kilenc órakor megkondul a nagy templom öt harangja. A szapora hangu kicsik kezdik, konganak-bonganak, csengenek-zengenek már jó ideje, mikor aztán beledörrent az öreg Rákóczi. Nagyságos Rákóczi György fejedelem hatalmas harangja, melyet az osztrák császár elvett ágyuiból öntöttek. Reng a tömérdek templom, mintha óriás szíve verné bordáit. Zugva ömlesztí bariton hangját a széles térre, a háztetőkre, az utcákra, ki a szabad mezőkre, az országutakra, ráül a futó szél szárnyára s elviteti magát a szomszéd helységbe; ott is hallják muló módon, hogy beszélget az öreg Rákóczi-harang a jó Istennel.

Varázsa, hűvössége van ennek a harangszónak. A káromkodó civis elharapja kacskaringós mondatát, a siró gyermek megjuházik, az érzékeny öreg asszonyok szemébe drága könny ül. A fiatal lányok szívében pedig megdobbann valami sejtelem: mintha fehér virágosó hullna messze nyúló mezők zöld bársonyára.

Ács Zsuzsikát minden vasárnap reggel behívta ez a hang a templomba.

A rég bezárult iskola kapuja helyett az Isten házának ajtója nyílt meg előtte. Boldog, boldog volt, hogy beülhetett a nagy emberek sorába, hogy tanítványa lehetett új tanítóinak, a zengő szavú prédikátoroknak. Az öreg tekintetes ur, Szabó János képe lassan elmosódott a múlt idők ködében; helyette új, fiatal, szép, lelkes, elragadtatott arcok merültek föl a szószék ünnepi homályából. A fekete palást nem-földi szárnyakként lobogott az ifju Timótheusok vállain; folyt az édes szó, a gyönyörű ige ajkukról, amely gyógyít, mint Gileád balzsama; hullongottak-szállongottak a mámorító szóvirágok, amelyek színesebbek Sáron völgye minden rózsáinál.

Mikor a hatalmas orgona, száz fényes sipjával, el kezdette magasztalni a Mindenható Urat, kinek jelen vannak multak s jövendők egy tekintésében: Ács Zsuzsika úgy érezte, az egész nagy templom emelkedni kezd fölfelé, a magasságos Isten trónja felé; a roppant, komor boltozat megfényesedik, mintha csillagok ezere ragyogna ki rajta; elkezd szélesedni, mélyülni, már nem is templomboltozat, hanem maga a végtelen Ég, a menny kék kupolája, amely lassan-lassan meghasad és vakító fényzáporával tekint le belőle az angyalok, az üdvözült lelkek éneklő serege. Az egek egéből hulló fény sugarat odatűz a művészi faragású szószékre, egy szép ifju homlokára; s mintha ez a mennyei tűz lobbantaná föl lelkét soha nem hallott gondolatokra: úgy szól, ahogy ember csak a megszállás isteni perceiben tud szólani. Ács Zsuzsika lelke szétfoly, szétárad, mint alkonyatkor a nyíló rózsák illata. Szíve tágul, a torokban érzi; ha most megszólalna: a szíve beszélne nyelve helyett; és alig-alig bírja törekeny kis teste a nagy boldogságot; csöndesen remeg, mint hajnali szélben a rózsalevél, vagy az ártatlan lilium; és harmata születik szemének: legördül fehér arcára, mint két drága-gyöngy.

Valami távoli hang, talán sejtelem, szól a szívében: „Ha fiúnak született volna, nagy ember lett volna belőled...”

Ez a hang ott lappang lelke legmélyén, mint fekete gyöngyszem az arany kehelyben. Sok idő elmulik, míg újra megcsendül; olyankor az arany kelyhet valaki megrázza. Indulatok, érzések, emlékek láthatatlan keze rázza. Most is megrezzen, most is hallja gyászosan is ünnepélyes hangját; és szíve megnehezül, mintha valamit borítottak volna reá. És fáj neki nagyon, hogy nem férfinak született. Nem tudja megmagyarázni ezt az érzést. Öreg tanítója vetette lelkébe, valamikor, a fájlaló szeretet bánkódó szavával.

Óh, milyen boldog odalent a katedrában az a fiatal káplán, aki levette földi gyászát, az Úr angyalaképen hirdeti a Megváltó eljövételét. Nő aligha volna képes ilyen fölszentelt munkára. Minden nagyot és minden szépet a férfi teremt; még a jó Isten arcát is férfi felséges arca- képen fogja fel képzeletünk. Az aranyhaju Jézus is férfi volt. Férfiak szegődtek első tanítvá- nyainak és férfiak vitték a Golgothára. A kis ábrándozó cseléd az angyalokat is kedves fiuk alakjában látta, csak hogy ilyen férfiak nem járnak a földön. Talán az a fiatal káplán, aki oly csodálatos varázssal fogta meg a szívét, mikor leelőször hallotta, és tartja bűvös hatalmában azóta is szakadatlan, talán ez volna a férfi... az a férfi, akiről az öreg tanító rejtelmes szava szólt. A nagy ember.

Ács Zsuzsika, a vallásos rajongás vasárnapi álmaiban, beleszeretett az aranyszavu, szép, fiatal káplánba.

De neki erről az égi szerelemről nem volt tudata.

Mindenkinek van vezérsillaga, lobogó szövétneke: az után megy. A kis juhokat a vezérüri kolompja csalja tovább; a nyiladozó violának a lángoló nap hívja ki a szerelmét; a hold örök sóvárgásban követi a napot; a csillagok egymás körül keringenek; - hát a szegény leánysziv- nek ne volna vezére, csillaga, napja? Kell, kell, ha más nincs, egy aranyfonál is, amelyikbe belefogózzék a nagy életmélységek fölött szédelgő asszonyember, amelyen fölszállhasson elaléló lelke a tiszta kielégülés birodalmába. Ács Zsuzsikának nem meséltek gyermekkorában tündérregéket, nem jelenhetett meg ábrándozásai kék felhőjében az aranyhaju királyfi, hogy kiszabadítsa a szegénység, a gond és fáradalom elátkozott fekete várából. Öneki ez a fiatal, szépszavu káplán volt az első tündérmesebeli alakja, aranyhaju királyfia, csillaga, angyala, mindene - hát hogyne felejtette volna rajta szemével együtt bolondos kis lelkét is?

Óh, bűvös karácsonyi vasárnapok! Diadalmasan száguldó pünkösti reggelek! Az égberagad- tatás áldozó csütörtök napja! Te kimondhatatlan gyászu nagypéntek! És te, minden halált meggyőző, halhatatlanság hajnala: felséges husvét! A ti szent misztériumotokat ki tudhatná szivbehatóbban megjelenteni az emberfiának, mint a Jézus szentlélek-lovagja, a fekete selyem palástban szárnyakat öltő fiatal, szép pap? Akinek szemében nem földi szerelem csillaga lobog.

A kis Ács Zsuzsika lelkében megszólalt egy hang:

- Ha valami gyönyörű véletlen föllebbentené sorsomról a titkok fátyolát és kiderülne, hogy nem közönséges szijgyártó gyermeke vagyok, hanem - óh, Istenem, ne büntess meg gondola- tomért! - hanem hatalmas, nagy ur leánya, hercegleány, vagy mondjuk: királyleány... és egy reggelen csak arra ébrednék, hogy tiszta selyem párnákon, hófehér nyoszolyában álmodom, csupa csipke, csupa selyemhab rajtam minden; aranyos bojtokkal rojtozott mennyezet borul rám, hatalmas ivű ablakok drága függönyén köszönt jó reggelt a napsugár; tizenkét udvari lány mosolyog szemembe, illatos fürdő langyos vize vár; távolról, nem tudni honnan, édes zene lopóznék a szobámba s úgy fürdetném benne álmostól alélt lelkemet, mint márvány medence fűszeres vizében a testemet... és azután ábrándos rózsák ligetében andalognék egyedül, ragyogó ruhában, hajamban pici kis arany korona; s egyszer, a fordulónál, hirtelen, váratlan, egy gyönyörű fiu bukkanna elébem, olyan szőke haja volna, mint Krisztus urunknak, vagy - nem bánom - mint ennek a szép szavu káplánnak; olyan kék szeme, mint a buzavirág, vagy mint a májusi ég; valamit mondana, valami gyönyörűt, hogy a szivem repesne belé, akár a galamb; és karomba fűzné karját és vinne magával, vinne, vinne, aranyos erdőbe, csengő füvek között, daloló fák árnyában, hogy olyan boldog volnék, mint... mint... az ártatlan gyermek, vagy mint az a lány, akit ez az édes szavu káplán megsókol valaha...

Az Óry Tamás kis cselédje valahol olvasta ezeket; most, az orgonaszó aranybarna zúgása közt, az egekbe csattogó szárnyu énekek hanghullámain és a káplán bársonyos szavain ringa-

tózva: vágyképen átélte. Egy hosszú pillanatra nemes hölgynek, királyleánynak álmodta magát; a boltozatos, komor ivű, ódon templom királyi palotává tündériesült, s a katedrában szónokoló fiatal pap a mesék aranyhaju, kék szemű királyfiának alakját vette magára. Valami lelki szédület fogta el Ács Zsuzsikát, ajaka halkán remegni kezdett, valami forróság tolult belülről a homlokába, szemébe, fülébe, és iker-könny született a szempilláján.

- Ha férfinak születtem volna, nagy ember lett volna belőlem.

Gondolatainak bűvös vetélője csak szőtt tovább:

- Ha fiut szülnék valaha világra, abból lehetne még nagy ember. Igen! Helyrehoznám születésem hibáját. Óh, be nagyszerű volna így tréfálni meg a sorsot! Leány vagyok - elég baj, nem lehetek azzá, akivé kellett volna lennem; de valamikor ám asszony leszek, fiam születik s az leszek én igazán! Az olyan nagy lesz, olyan híres lesz, mint - izé - Mátyás király.

Elpirult oktalan gondolatára.

Vasárnap volt. A templomból elment Klára nényéhez.

A szikár, fiatal özvegy épügy szolgált, mint ő. Pogány Tóth Bálintéknál vezette a házat, mert meghalt a nemzeti asszony. Először még nagy remények feszítették a mellét: hátha belép az elköltözött gazdasszony helyére? De Pogány Tóth Bálint azt mondta, mikor eltakarította élete társát:

- Jó asszony voltál, Sári; Isten nyugosztaljon. Hanem azért: elég egy kenyérből egy sütet.

Igy aztán Klárának másfelé kellett néznie. Nézett is.

Mikor Ács Zsuzsika belép a nénye kis kamrájába, egy kifent bajuszu, igen kék szemű ember áll föl a ládáról; s mint akit megzavartak: félszeg fészkelődéssel, néma jelekkel adja Klára tudtára, hogy menni akar.

- Várjon már, nézzen a szemé közzé a hugomnak is.

Igy hát szemébe néztek egymásnak.

Egy kicsit döcögött a beszélgetésük szekere, mint a talyiga göröngyös uton, de csak eljutottak odáig, ahová akartak. Ács Zsuzsika megtudta, hogy ezt a huszáros bajuszu, szőke embert Bakó Istvánnak hívják, nem rég szabadult ki a katonaságtól.

Mikor a két testvér egyedül maradt, azt mondja Klára a hugának:

- Láttad ezt az embert? Jól megnézted? Nahát, ez lesz az én második uram.

Zsuzsikának kerekre nyílt a szeme: igazán? Már meg is egyeztetek?

- Meg. Az őszön megesküszünk.

Ács Zsuzsikának hirtelen fényesség uszott el lecsukott szempillája előtt. Márványpalota... virágos liget... egy gyönyörű szőke fiu, királyfi... galambok, fehér galambok.

- Bakó Istvánné leszek második asszonynak - mondta Klára mosolygó önérzettel.

Bakó?

Zsuzsikának csak most ütődött a tudatába ez a név. Bakó! Nem ismeretlen előtte. Volt már dolga egy Bakóval.

- Van ennek az embernek testvére?

- Van. Egy öccse. Odavan a háboruban, katona. Bakó Mihály. Öry Tamásoknál volt nagy kocsis... hiszen, talán ismered?

Hogyne ismerné.

Na, hát ez érdekes. Annak a vad fiunak a bátyja ez a kisodort bajuszu? A szeme mindakettőnek olyan szürkés kék, mint az éretlen dinnye héja. De a Mihályé zöldes, mint a tigrisé; az Istváné szelid kék, olyan buzavirágszinü... mint azé a szép szavu kápláné.

Ács Zsuzsika nem szólt semmit a nénje választásához, de ugy magában nagyon lesajnálta. Ilyen tölgyfa-gatyás paraszt emberhez köti az egész életét! Lesz ebből boldogság valaha? Vagy soha! De hiszen a szegény leány nem is boldogságra születik; teherhordó, igavonó, mint az állat; ha ketten huzzák a szekeret: egyiknek mégis fele teher jut. Teher megosztás - ennyi az egész házasság. Nem boldogság, nem szerelem. Szerelem? Hahaha. Nem parasztnak való a fekete kávé.

Reménytelenség sivataga terült el a kis cselédleány előtt. Ha ez volna utjainak vége, akkor inkább maradjon örökké pártában. Félt, iszonyodott a magafajta férfiaktól. Finom lelke nemesebb érzések borával volt tele, minden jött-mentnek nem kínálhatja oda.

Elhivatásának misztikus érzésével valami csodára várt. Szabó János tekintetes ur nem hiába bocsátotta el azzal az emlékezetes mondással, neki más csillagokba van írva a sorsa, - mint a Kláráé.

És tünődött és álmodozott a kis cseléd; Hamupipőke, aki hercegre vár.

Ahogy a nyári nap fényében végigsuhan az udvaron: csakugyan több, mint parasztleány. Számüzött királyi vérnek látszik; arca fehérebb, kis keze puhább, mint a szolgál-sorsra kárhozottaké. Ahogy lehajol a vederért: élő szobornak tetszik filigrán alakja. Ha megáll a vén eperfa alatt: mintha mesebeli kép volna. Mikor a tornác lépcsőjét dalolva surolja: kibomló haja ugy omlik vállára, mint elvesztett királyi palástja. Téveteg ábránd, misztikus előre érzés holdfénye bujdosik szemében; ajaka félig nyitva, mintha valami nagy titok kezdő betűje lebegne rajta.

Azt a rendkívüli fiut hordja lelkében, aki nem ő, de akivé kellett volna lennie. Talán késői leszármazottja nagy és szent asszonyoknak, akik megváltókat ringattak áldott szivükben.

És hogy eljött az ősz, ahogy leszűrték a mustot, Ács Klára csakugyan megtartotta esküvőjét a kisodort bajuszu, világos kék szemü Bakó Istvánval, aki a Nádásdi-huszároknál szolgált, tehát viális ember volt.

Minthogy Klárának hirtelen elhalt első férjétől már maradt egy kis nagyfejű fia, magához vette hugát, legyen pesztrája a csemetének.

Igy került Ács Zsuzsika harmadik gazdájához, Bakó Istvánhoz, aki bátyja volt a rettenetes Bakó Mihálynak.

9.

Viszik a lányt menyecskének.

Egy pár esztendő megint csak legörgött az idő folyamán.

Ács Zsuzsika megtanulta, hogy nem az idegen a legrosszabb gazda. Csontos öklü nénje sokszor megkapkodta, ha nem elég gyorsan perdült parancsára; képen is törülte, igaz, hogy csak egyszer, mikor Pistuka urfinak elvágta kis ujját valami üvegcserép. Bömbölt a csepp jószág, (hogy lehet olyan parányi gépnek olyan hatalmas szirénája?), bömbölése felriasztotta kenyérdagasztó édesanyját s mint a kölykét féltő nőtény oroszlán, ment neki a gondatlan cselédnek:

- Nem tudsz arra a gyermekre vigyázni?

S ugy vágta arcon, kenyértésztába mártott kezével, hogy lisztes helye ott maradt a Zsuzsika arcán.

Ez volt az első pofon, amit életében kapott. És ezt is édes testvérétől!

Nem a szeme sirt, hanem a lelke. Nagyon fájt neki ez a bárdolatlanság. Idegen keze még nem ért hozzá. Csak annak az utálatos Farkas urnak az emléke kisértette; most a saját nénje felbőszült arca kapcsolódik a pesti lator aljas képéhez.

Akkornap este összeszedte ruháját, kendőbe kötötte, s megvárta, míg elaluszna a házban. Ugy éjfél tájban fölkelt, kiosont a pitvarba, onnan az udvarra. Amint tolvaj lépésekkel így óvatoskodik a kapu felé, csak elcsahintja magát a sötétben az óriás kutya, a Füttyöri, akit Pogány Tóth Bálintéktól csalt el Bakó István, mikor egyszer kinn takartak a tanyán. A Füttyöri ugyan megismerte Zsuzsikát (sok csontot kapott tőle), de a hangjára nem tett hangfogót, örömeben olyan ugatást vitt végbe, hogy a felleg is szétszakadt az égen és kíváncsi képpel bámészkodott le a hold.

A szökő leány megijedt, kétségbeesve csillapította volna jóakaró árulóját, de a Füttyöri játéknak vette a szorongó csitítást, még ölesebbeket ugrott, még baritonabb zengéssel dörgette a hangját. Az udvar hátulján, kint, a város alatt, a szélmalom óriás négyszárnyu vitorlája rémitett a félhomályban, mint valami szörnyeteg sárkány, aki a Bakó Istvánék házatáját őrzi, hogy onnan egy légy ki ne meneküljön. Zsuzsika úgy megijedt ettől az óriás rémtől, amely egészen bebámult a hátulsó berenán, hogy elejtette kis retye-motyáját; a Füttyöri kutya, abban a hiszemben, hogy urnője vele akar játszani, foghegyre kapta és vidám csaholással cibálta, ragadta, görgette, kapózott vele, labdázott, mint macska szokott az egérrel.

A nagy éjjeli zajra Bakó is kiugrott ágyából, egy koponyaszédítő dorongot felkapva, elordítja magát az ajtóban:

- Ki van ott, hé? Szóljon rögtön, mert agyonlövöm!

Zsuzsika rémulten kiáltott:

- Én vagyok, István bátyám, ne tessék löni.

A gazda csak nagyot nézett:

- Hát te hol kóborolsz itt éjnek éjszakáján?

Most aztán eltört a kis lány mécsese, gyöngyöztek a könnyei, egész házalja egeret megithatott volna vele. Ott a sötét udvaron, a megbolondult Füttyöri cirkuszi produkciója közben (kétszer átugrotta a szökevényt), ott vallotta be sógorának és gazdájának, miért adta fejét

bujdosásra. Bakó István megsajnálta, lecsillapította, beküldte, feküdjék le, ezután gondja lesz rá; ne féljen semmit.

Ács Zsuzsika, aki szörnyen tisztelte a felsőbbiséget, hajlott a szóra, bement és lefeküdt.

Bakó István pedig másnap reggelre kelve, nadrágszijjával megegyengette társát, emberséges indulattal:

- Hát így kell bánni a testvéreddel, te oktalan?

Klára asszony ki akart pukkanni mérgében, de sovány husa miatt nem lehetett. Így csak a kenyérsütés mezején eresztette szabadra szárnyait: kanyarított olyan cipót, hogy Toldi Miklós halálra vágott volna vele három embert, ha a bátyja bosszantó népe közzé dobja. Az óriás kenyér annyira kidagadt a kemencében, hogy nem lehetett kihuzni, nem fért ki az előtte nyílásán. Klára szétdarabolta és úgy vitte piacra. Csapó-utcán csodájára jártak a jó falusiak.

Valaki megvette s vitte hazafelé. Utközben gutaütés érte, szörnyet halt ott helyben; míg az óriás kenyér három darabban állotta körül tetemét. Akik tudták a históriáját elképedve morgogták:

- Megütötte a Bakóné haragja!

Klára egy hónapig nem szólt a hugához, ellenben a Fütüöri kutya sok ütleget kapott méltatlanul.

Egy őszi este valaki kopog a Bakó Istvánék ajtaján.

Zsuzsika kinéz - hát majd sóbálvánnyá válik: rettenetes Bakó Mihály áll az ajtó előtt. Civilben. Épen most bocsátották el a katonaságtól.

A legény is sok csodát látott lefolyt életében, de azért nyitva maradt a szája. Nini, az Öry Tamásék kis gőgös cselédje. Hogy kerül ez a bátyám hajlékába?

Volt aztán kipkedés-kapkodás, zür és zavar, hebegés-habogás, mekegés-makogás, mint ilyenkor lenni szokott. Klára asszony, mint a bösz tigris, járt és kelt konyhája szűk ketrecében; minthogy a hugával még mindig haragban volt, úgy intézte szavait, mintha Mihály sógor volna a fölvevő állomás és rajta keresztül futnának a szavak a címzetthez. Pistuka, a nagyfejű csemete, szintén segített rajtuk: harsányakat ordított s ilyenkor édes anyja őt használta hidnak:

- Ne sivalkodjál, Pisti! Nem látod, hogy ki van itt? Misi bácsi, katona bácsi, hozott neked német putinát Burkus-országából, meg kis arany trombitát, meg öt piros bojtot, bizony. Ha jó leszel, mind neked adja. Ne taposd össze a Zsuzsi néni kötőjét, mert a bábódra vágok. Nézze meg az ember a kis haszontalanját. A kacsód is maszatos, mint a malac lába. Az orrodra meg odapiszkolt a kis cica. Jaj, de sok bajom van veled, hogy a kutya vigye el a jókedvedet. Gyere csak Fütüöri kutya, harapd meg ennek a rossz fiunak a pöszörőjét.

Persze, Pistuka erre még jobban ordított.

Ács Zsuzsika ölbe vette, ringatta, csucsujgatta a haszontalant Közben pedig szörnyen szégyelte magát Mihály előtt. Megalázást érzett, olyanformát, mintha nála kisebbeknek lett volna szolgálja. Szeme ijedten kerülte a szóttalan ülő és rá bámuló embert; bizony, kicsi hja, hogy sirva nem fakadt.

Bakó Mihály, a hires dobos, kiszolgált Dom Miguel baka, idegen szivvel, lehervadt jókedvvel ült a kis nyárfa-széken, a kandalló mellett.

A katonaság szörnyü éveí lerázhatatlan felszerelés gyanánt nehezültek vállára, mellére; a vad, állati dresszura, a halálos fegyelem formájába betörve, még most, a forma leszakadta után is, úgy ült rá, mintha nyársat nyelt volna. Feszés, parancsra szabott magatartása csak még jobban

izgatta, borsolta a magában füstölgő Klára asszonyt, akinek egyedül kellett vinnie a szót ebben a kinos órában. Mig lehetett, tartóztatta magát; de egyszer kibillent a biztosító szelep, a felesleges gőz csak úgy süvöltött kifelé, a harag és düh csak úgy gőzölgött a szavában:

- Ugyan, a Jehova Isten szentelje meg, szóljon már egy árva szót maga is!

Bakó Mihálynak szólt, a kiszabadult legénynek.

Mihály szeme kicsit megrebbent, picit fészkelődött a széken, odavillant tekintete Ács Zsuzsikára - és hallgatott.

Hallgatott, szépen, szabályosan, vég és határ nélkül.

Klára asszony nem birta tovább, bevágta rájuk az ajtót: itt verjen gyökeret a lábatok, itt ragadjon székhez a feneketek!

Zsuzsika, magára maradva a szörnyű fiuval, egészen elvesztette fejét. Jaj, ha most neki talál ugrani - megszakad a szive rémületében. Torkáig dobogó szívére szoritotta kezét: meg ne hallja vergődését ez a borzalmasan hallgató és csak néző, néző, egyre néző vad ember.

De Bakó Mihály nem ugrott neki; Klára kivánsága szerint csakugyan a székhez ragadt, csakugyan gyökeret vert a lába. Édes bágyadás hullott lelkére; a gyötrelmes kinok, erőfeszítések és megunt férfitársak után most látott először asszonyt, most nyitotta rá fényes szemét az élet. Elég volt a halálos játék, elég volt a hosszú rabság; uj napok hömpölyögnek az Idő tengelyén; szabadság, meleg szoba, meleg asszony, házasság, szerelem...

Lassan-lassan nekividámodva gusztálta a filigrán kis cselédet, akivel egy téli reggelen találkozott legelőször. Takaros egy fehér-nép, hiába. A grázi tenyeres-talpas frajtlák hamarosan elmosódtak emlékezetében. Kezdte magát jól érezni. Lovagolva ült a széken, halk füttyszóba sirta mozgolódó boldogságát. Azután elkezdett dobolni egy vizes bádóg oldalán; jobb keze három ujjával gyönyörű marsokat vert ki a kongó edényen. Pistuka cikkcakkos figyelmét magára vonta ez a szabályosan pergő hang s nagy szeme kerekre nyíltan bámulta az idegen ember doboló ujját.

Zsuzsika nagyot sóhajtott: Jaj Istenem, csak menne már!...

Már estébe hanyatlott a nap, mikor Klára asszony bedörrentett.

- Hát maga még mindig itt van? - kiáltott sógorára.

Bakó Mihály mormogott valamit; megröstellte magát, felállott, jó éjszakát kívánt és elkövetkezett.

Pár nap múlva találkozik bátyjával, aki tengerit fuvaroz valamelyik gazda szekeren. Megállanak az utca közepén:

- Hát te hol jársz itt, öcsém?

- Kiszabadultam.

- Kiszabadultál? Nahát akkor meg kell házasodnod.

Hosszu csend.

- Ha az úgy menne, - szakad fel nagysokára a Mihály szava.

- Lásd, én milyen jó asszonyt találtam. Dolgos, rendes.

- Kicsoda az a cseléd István bátyáméknál?

- Aha. Láttad? Az a feleségem testvére.

- Micsoda?

Bakó Mihály előtt nagyot villant valami. Klára asszonytól meg sem tudakolta, mije neki az a barnaszemű, fehér képű kis lány. Zsuzsika sem árulta el. Így hát rokon? Ejnye, ha tudta volna.

A hosszú, szőke bajuszu, világos kékszemű Bakó István fölrántotta a szempilláját, csücsörített a szájával, egyet intett a fejével öccsének:

- Vedd el!

Azzal ott hagyta Mihályt.

Bakó Mihály gondolkozott. A bátyja odavetett szava, mint valami zörömbölő bogár, berepült a fejébe, s elkezdett odabenn ürgölni-forgolódni, motoszkálni; nappal elbódította, éjjel nem hagyta pihenni.

Nem rossz gondolat. Csakhogy, az a kis lány tulnéz őrajta.

István beröpítette az ötletét felesége fejébe; Klára, hosszú tusakodás után, méltóztatott megszólítani hugát és tovább adta neki. Zsuzsika halálra ijedt: gyászos ítéletét hallotta az irgalmatlan szóból. Hogy legyen ő felesége olyan embernek, mint Bakó Mihály?

Nem, soha, nem!

Akkor elkezdtek puhítani. Ha két testvér másik két testvér-lánnyal összeházasodik, mindig segíti egymást az élet zürzavarában. Jó az ilyen sógorosodás, van kire támaszkodni a rossz napokban.

Valamikor együtt összekaparnak annyit, hogy házat vehetnek belőle, a maguk urai lesznek. Nagy szó ez! Jobb fiatalon hozzákezdeni, mert akkor öregségre lesz hova lehajtani fejünket. Ne gondolkozzék sokáig!

De bizony Ács Zsuzsika gondolkozott.

Meghányta-vetette a dolog elejét és végét, rossz oldalát, jó oldalát, de csak az jött ki belőle: nem, soha nem!

Az a várt kis fiu, akiből nagy embernek kell lennie valaha, hogy szülessék meg ilyen házasságból? Annak más ember lehet az apja, nem bukó paraszt.

És fölrémlt lelkében az aranyzavú káplán arca - óh, miért is születtem ilyen szegénynek!

Nénje pedig szakadatlan sarkantyuzta: na, na, mi lesz már? meddig nyavalyogsz még? kire vársz, mire vársz? adj hálát a jó Istennek, hogy ilyen épkézláb embert vezet az utadba, mint Mihály. Talán disznókupecekre fáj a fogad? Vagy nagygazdát szeretnél? Vagy tekintetes asszony óhajtanál lenni? Bolond lélek. Verébnék veréb a párja, nem sármány-madár.

Zsuzsika egyszer elszólta magát:

- Micsoda gyermekeim lennének ilyen házasságból? Nekem megjósolta a tanítóm, hogy - ha - fiunak születtem volna, nagy ember lett volna belőlem... De ha már nem fiunak születtem - legalább a fiam legyen olyan, hogy beváltsa a jóslatot...

Szörnyen kinevették.

- Habókos! Mi jutott hozzád? Tán plánétát huzattál a komédiában? Hazudik ám a csizió!

Szegény Ács Zsuzsika lélekszorítóba jutott: sem előre, sem hátra. Mit tegyen? Hova legyen?

Ekkor ötlött hirtelen az eszébe, hogy elmegy tanácsot kérni az öreg tekintetes urhoz, Szabó Jánoshoz, hajdani tanítójához.

Elment.

A tekintetes ur épen Csokonai pillangó-dalát hegedülte kerek fejü tanítványainak, mikor Ács Zsuzsika bekopogott az öreg iskola ajtaján. „Hamar követje a tavasznak, himes pillangó, idvez légy!...” - Zengett elébe az egészséges kis torkocskák üde hangja, mintha csak a messze Tavasz hamar követjét köszöntötték volna benne. Zsuzsika mélyen elpirult a félig nyílt ajtóban: bemenjen-e, vagy megvárja az óra végét? De a szélső padokban ülő kis nebulók már meglátták, s szabály szerint felállottak és harsány szóval, unisono, üdvözölték a nagytekintélyü vendéget:

- Jó napot kívánunk!

Az osztály fele még mindig a Csokonai pillangójával évődött, míg a másik fele állva köszöntötte a látogatót.

Szabó János tekintetes ur behunyt szemmel feküdt a hegedűjére, elandalogva csalogatta ki belőle a Haydn ur dallamait, nem vette észre Zsuzsika belépését; most már az egész osztály elharapta az éneket, felállt és kántálta az üdvözlőt; csak a vén hegedű gajdolt magában. Egyszer a strófa végére jutott és megállt. Fölnézett az öreg és akkor látta, hogy egy emberrel többen vannak a teremben, mint rendesen. Letette szerszámát a katedrára, orrára biggyesztette pápaszemét és mélyen meghajolt a vérbe pirosult leány előtt.

- Alázatos szolgája.

Ács Zsuzsika hasztalan integetett a kis elemistáknak: „üljete le gyerekek, én is voltam ilyen gida, mint ti; üljete le!” - azok csak állottak kerekre nyílt szemmel. Hasztalan akart kezét csókolni a tekintetes urnak, Szabó János hátradugta és mély tisztelettel kérdezte:

- Valamelyik kis fiu szülője?

- Óh, dehogy, - pirongott a leány, - nem, kérem, én... hiszen tulajdonképen... hát nem tetszik rám ismerni, tanító ur?

Szabó tekintetes ur nagy sajnálattal intett nem-et. Nem.

- Én vagyok Ács Zsuzsika, ha tetszik még emlékezni a nevemre... ott ültem, a második pad szélén, Tóth Gergellyel egy sorban. Ezelőtt vagy - hadd lássam csak, hány évvel? Ezelőtt vagy tizenkét évvel.

Rimánkodva nézett az öreg pedagogusra: hát nem ismer rám?

Szabó tekintetes ur, szabály szerint, először leültette a fennálló osztályt, azután levette szemüvegét (nem a felettes hatóság jött), és befelé nézett, magába. Emlékei lomtárában kutatott, bizonyos Ács Zsuzsika nevezetü leányka után, de nagy sajnálatára: nem találta meg. Köhentett egy párat s valami futó leckét adott föl az osztálynak, míg a „kisasszonnyal” elvégzi a dolgát, s azután betessékelte volt tanítványát az irodába.

Az iroda tulajdonképen a tanító ur lakásának az előszobája volt. Egy asztal, két szék, Magyarország mappája meg egy kalendárium. No meg öt nagy pipa egy szögletben.

Leültette vendégét. Mit parancsol?

Ács Zsuzsika végtelenül röstelte már, hogy betolakodott. Zavarba hozta, hogy az öreg nem ismert rá, még a nevére sem emlékszik. Mindenáron tisztázni akarta a személyi adatokat:

- Egy esztendeig jártam csak a tekintetes ur elébe. - Akkor meghalt az apánk, kivettek. Akkor tetszett adni nekem egy verses könyvet, bele is irta tanító ur: „Ács Zsuzsikának, kedves tanítványomnak...” Én voltam az a lány, akinek azt mondotta tanító ur: hej, Ács Zsuzsi, kár, hogy nem fiunak születél, nagy ember lett volna belőled...

Az öreg tekintetes ur feje megrezzent. Aha, aha! Emlékezetének létráján egy ici-pici kis fehér emlék kapaszkodott fölfelé, egyre tisztább, egyre világosabb lett alakja, míg végül a kis Ács Zsuzsika barna szeme, fehér arcocskája bontakozott ki belőle. Most már látta kis tanítványát... az akkori Ács Zsuzsikát, ezelőtt tizenkét évvel.

- Az ám, az ám - dödörögte mosolyra nyiló szemmel -, csakugyan emlékszem, a kis Ács Zsuzsika, hm. Hogy meg tetszett nőni!

Most már barátságosabb lett a kis szoba. Ács Zsuzsika nekimelegedett, nekibátorodott és elmondta szívének nagy titkát.

Ő szentül hisz abban, hogy valamikor olyan fiacskája lesz, aki beváltja a tanító ur jóslatát: nagy ember, híres ember, mint Mátyás király, vagy - nem is tudja hamarosan, ki.

Elmondta őszintén, hogy olyan emberhez akarják adni, aki szerinte soha nem lehet az ő megálmodott fiacskájának az apja. Legalább ő így gondolja. Épen azért látogatta meg kedves mesterét, hogy tanácsot kérjen tőle: annak a nagy emberré váló kis fiunak az érdekében, nem jobb lesz-e várni, várni - valaki másra?

Elhallgatott. Csend volt. Csak az óra ketyegett a másik szobában. Csak a leány szíve dobogott a kabát alatt.

Szabó tekintetes ur édes andalgással legeltette szemét a kedves beszédű, gyermeki lelkű leányon. Ugy hullottak szavai a szívére, mint teljes rózsák az avar halomra. Mintha csak az ő leánya volna, olyan jó, olyan szelid, olyan okos, olyan bizalmas. Ej, Istenem, hogy nem ismert rá az első pillanatra? Szégyelni kezdte magát. De odabent ujongott lelke, hogy ilyen jó talajba hullottak tanításának magvai. Sokáig nem tudott szólni, el volt fogódva, valami rendkívüli szép óra suhant el fölötte, amilyenre mindig vágyódott életében. Most itt van, ez a gyermek hozta meg neki.

Kezébe vette a kezét, gyöngéden megveregette:

- Köszönöm, kedves fiam, hogy hozzám jött, hogy olyan sokra becsüli öreg tanítójának a tanácsát. Igaz, hogy tulbecsült, de már mindegy. Mondok valamit. A Gondviselés nem szokta beavatni az embert felséges titkaiba; kísérletezik velünk, nagy szándékait rajtunk keresztül viszi véghez, de nem jelenti ki akaratát. Én azt mondom magának, Ács Zsuzsika: ne féljen semmitől, ne féljen az élettől, ne féljen az emberektől. Ha maga van kiválasztva arra, hogy egy híres, nagy embernek életet adjon: odaadhatja a kezét, a szívét akárkinek, az a nagy ember ugyanis megszületik. Jézus urunk, a világ megváltója, szegény ácsmesternek volt a gyermeke, jászolban született; ki meri azt mondani, hogy egy szolgálégénynek nem lehet világhírű fia?

Ács Zsuzsika keze elkezdett remegni a tanító ur kezében; s akárhogy próbálta is visszafojtani: megeredt a könnye, és sirdogált csöndesen. A tekintetes ur nem háborgatta, csak hadd sirja ki magát.

Végre megszólalt:

- Akkor hát, tanító ur kérem, hozzámenjek? Hozzá? Még ha - még ha - nem szeretem is?

Az utolsó szavak szeget ütöttek a bölcs férfi fejébe. Itt már nem látott eléggé tisztán. A szerelem nem tartozott tantárgyai közzé, csak a vallás, a történet, a magyar nyelvtan, földrajz, számtan, ének, meg a szépírás.

- Azt nem tudom, kedves fiam, azt már nem tudom: mit kell tenni akkor, ha nem szeretünk valakit. Én csak annyit mondok: a világ megváltója ácsnak volt fia, és jászolban, istállóban született.

Ács Zsuzsika felállt, kezét akart csókolni, de az öreg ijedten tiltakozott: nem szabad!

- Vessen számot a szívével - mondta neki bucsuzóul.

Zsuzsika engedelmesen válaszolt:

- Igenis, kérem, számot vetek.

Nehéz szívvel lépett ki az iskola kapuján; mintha ifjúságát hagyta volna benne.

Most már hova menjen? Kihez forduljon?

Lent, a tudata alatt, a tengermélyben, ragyogott egy gondolattá nem edződött sejtelem: elmenni a szép szavu káplánhoz és megmondani neki, őt jelölte ki a Gondviselés valami nagyszerű tünemény létrehozására; nyujtsa felé a kezét, adja átál a szívét és menjenek együtt azon a fényes uton, amely a halhatatlanság felé vezet.

De ez csak olyan sejtelem-buborék volt, amely szétpattant, mihelyt tudata fölszínére ért.

Édes anyja még élt, László bátyja házánál. Talán neki panaszolja el különös bánatát? Tőle kérjen tanácsot? Micsoda tanácsot adhat egy szegény özvegy hetedik gyermekének, mint azt, hogy adja oda kezét, szívét a legelső férfinak, aki kéri.

Szomorú. Gyötrelém.

Mégis azzal feküdt le aznap este, hogy másnap elmegy édes anyjához.

És reggel jön a futó hír, a gyászhir: édes anyjuk hirtelen meghalt az éjjel.

Mintha örvénylő, mély folyam fölött függő hidon menne át s egyszerre leszakadna alatta a hid, zuhanna, menthetetlenül, le, a halálba - így érezte most magát.

Leborult az édes anyja halotti ágyára:

- Anyám, édes anyám: adj tanácsot, mitévő legyek? Miért hagyod ilyen bizonytalanságban szegény gyermekedet?

A márvány arcú halott hallgatott.

Ez a gyászos eset egyidőre elnémitotta a Klára asszony ösztökélő bizgatásait. De a szegény leány megostorozott lelkét új kinokkal verte föl a temetés napja, mikor csak megjelenik a koporsó fejénél az aranyszavu káplán, az álmok kékszemű királyfia és gyönyörű bucsuzatóval feszít gyémánt hidat az Isten elébe szálló léleknek. Ő bocsátotta utolsó utjára a drága halottat.

Ács Zsuzsika úgy zokogott, mintha a szíve szakadna ki.

Miért kellett épen ennek az embernek jönnie? És épen most? Vagy talán a Gondviselés jelené szándékát, titokzatosan, csak neki érthetően? Óh, szegény leány, szegény cseléd, mit akarsz? Egy papnak nem lehetsz te soha felesége, csak szolgáloja.

A temetés után újra megkezdődött a lélekhajszja.

Bakó Mihály ugyan nem jött többé a házhoz, de Klára asszony, meg az ura, felváltva vették munka alá a leány lelkét, minden este, minden reggel. Beszéltek, annyit beszéltek, hogy Zsuzsika beleszédült, s utoljára már nem is tudta biztosan: nem adta-e beleegyezését a házasságba valamikor?

Lassanként elfásult.

Kálvinista fatálizmus ült finoman remegő lelkére: aminek meg kell történnie, az ugyis megtörténik. Ha az van írva a csillagokba, hogy Bakó Mihálynak lesz a felesége: hasztalan minden ellenkezés, minden szabadkozás, sorsa már eldőlt.

Azután - ki tudja? A Názáreti is ácsnak volt a fia, és istállóban született.

Az a kis fiu, akire vár, aki nagy sorsát betölteni úgyis meg fog születni: mit bánja, kunyhóban vagy palotában lát-e napvilágot? Ő jön, mert jönnie kell.

Igy megkeményítve, elzsongítva gyöngé, fájó szívét, azt felelte egy este Klára néjének:

- Jó, hát nem bánom.

Február végén megesküdt a rettentő Bakó Mihállyal. És csodák csodája - épen az arany-szavu, szép káplán eskette össze őket!

10. Rügy pattan a fán.

Bakó Mihály katona korában látott már színházat is; összebeszélte a bátyjával: egy vasárnap este elvitték az asszonyokat színházba.

Páholyt váltottak, a földszintre. Ha már vigalom, adjuk meg a módját.

Az emberek fölöttötték tulipános, virágos szürjüket, az asszonyok fekete gyöngyös fejdíszben jelentek meg. Kisodort bajusz, jól megfésült haj piros arc és ragyogó szem: - a puszta bejött a városba, mulatni.

Ahogy kiülnek a páholyba, minden szem rájuk szegeződik. Az uri nép vidám döbbenéssel, jóleső csodálkozással vesz róluk tudomást; a hamis fiatal urak látócsövet illesztenek szemükhöz, mintha üstökös csillag jelent volna meg az égen. A finnyásabbak orrfintorgatva biggyesztk le szájukat: mégsem illik, hogy kocsisokat engedjenek uri páholyokba. Mivé lesz városunk tekintélye? Ugyis elég paraszt hírünk van az országban.

Az újságírók pedig felfirkantották az érdekes estét, holnap friss hírek trombitálják: „Cifra szűrők a családi páholyban”.

- Nézze már, hogy bámulnak bennünket! - méltatlankodott Klára asszony; de Zsuzsika föl se merte vetni a szemét, a nagy fényességben csak a könnyöklőre hajolt, mert az arca égett.

- Hadd bámuljanak, - mondta hegykén Bakó István, - sok bornyunak minden szür uj kapu.

Egyszer aztán csengetnek. Lent, a mélyedésben megszólalnak a trombiták, meg a sipok, meg a hegedűk; egy nagyhaju ember elkezd csápolni a két első lábával, jobbra hajlong, balra bólint, kis pálcájával úgy salapál, ahogy a muzsika kívánja. Cin, cin, bum, bum, düvő, düvő, fiola, viola, tütütü, fritty. Ugy csattognak, fityeregnek a hangok, mintha fülemile szólna az erdőn. Szép ez, hiába.

Hát még mikor átalmege az ugrós: bánkódó magyar nótába! Az ember szive kezd kifelé nyilni, a páholszék mintha levegőbe emelkednék; és olyan bódító fűszerillat gomolyog föl a nézőtérrel az óriás csillár felé, amely odafenn a boltozaton ragyog, mint a Fiastyuk-csillag az égen, - olyan bódító, hogy ébren lehet mellette álmodni.

Azután kialusznak a lámpák és felszalad a fényes függöny.

A tékozló fiu. Ezt játsszák. Csodálatos szépen beszélnek uri emberek, selyemruhás kisasszonyok. Gyönyörű kertek, holdvilág, zene, ének. A dús gazdag urfírból rongyos csavargó lesz; a szeretője elhagyja, éheznek, nyomorog; ez olyan szomorú. Meghal, és fehér angyalok viszik az égbe, „Gyulám, édes Gyulám!” - kiáltja, sikoltja a szép kisasszony. Bizony, az ember előveszi zsebkendőjét és törülgeti vele hulló könnyeit.

Valami szivreható történet ez!

Azonban, a támlásszék legelső sorában ül egy ur; vidéki birtokos lehet, afféle apró gentry; akinek a szívet nem igen hatja meg a szegény tékozló fiu esete. Sőt, vasárnapias vidámságra lelkesedik tőle. Már a második felvonás alatt csendesen dalolgatott, míg odafenn a színpadon javában kintozták egymást az izzadó színészek. Talán kellesténél mélyebben nézett a pohár fenekére: örökösen fészkelődik a helyén, méltó megbotránkozására a körülete ülő népeknek. De hiába püsszegnek, hiába morognak rá: oda se hederit; csak játssza a maga szindarabját. Egyszer, épen a leghatásosabb jelenet közepén: elkezd vetkőzni: leveti kabátját, leveti derékra valóját, s egy ingben dalol tovább a zenekar háta mögött. Nagyon hevitheti az alkohol, mert

épugy veresedik, mint az ágáló komédiások. Mikor pedig a lehulló függöny kettévágja a tragédiát, hangosan elsóhajtja magát: „Hej, Lina, Lina, te szőke kigyó!”

Ezt már nem lehet tünni tovább. Vészjel - rendőrök jönnek és kellő tapintattal friss levegőre viszik a mámoros embert.

- Lássátok, ilyenek az urak, - vonja le belőle a tanulságot Bakó Mihály.

A közönség föl van zudulva, mint a megbolygatott méhkas.

A szindarab folyik tovább.

De az utolsó felvonás ünnepi meghatottságába élesen sikolt bele a karzatról valami kis gyerek. Elaludt az anyja ölében, most fölserkent, megijedt valamitől, sivalkodik, mintha sással metszenék. Ujra háborog a közvélemény: ki kell vinni! A színészek egy percre megállanak, figyelnek: vajjon nem tüzet kiáltott-é valaki? Mikor elcsendesül a gyerek, folytatják tovább.

Végre az angyalok felviszik a halott lány lelkét a zsinórpaddásra, vagyis az égbe - a függöny álmosan lehull; hazamennek a vendégek. A bibor páholy tulipános szüreit már rég elfelejtette minden jótét lélek.

Az új asszony, mintha szép álomból ébredt volna föl, úgy lépett ki a sötét utcára. Sokáig nem birta beletalálni magát a közönséges életbe. Homályos sejtelem bizonyosodott lelkében tudattá: az életnek két arca van, egy szörnyű és egy bűbájos. A szörnyűt mindennap látjuk, megszoktuk; a bűvöst csak vasárnapi, ünnepi álmodozásaink hozzák el néhány futó pillanatra; de ha találkoztunk egyszer vele, kísér, folyton-folyvást, ébren és álomban. Örökké. Ma este újra látta, művészet képében; édes fájdalmat hintett már-már elfásuló szívére; óh, ha tanult volna tovább, ha fiúnak született volna, milyen más hullámzással ringana alatta az élet! Jobban értené, ami titokzatosság lappang a dolgok mélységében; s a művészet képletes, elburkolt igéje megnyilatkozása fényesülne előtte. Most? - csak színes köd az egész, alakul, változik, de igaz értelmét nem tudja kivenni, hiába akarná.

Ha most jönne az a nagy óra, mikor egy várt magasztos életnek meg kell fogannia, akkor talán ma készen találná.

Rápillantott urára - és megrémült. Egy cifra szürös paraszt ember haladt mellette, aki keveset szólt, nagyokat hallgatott, s az egész színházi estéből csak annak az ingujjra vetkőzött ittas urnak a képe maradt meg lelkében.

- Na, Zsuzsi, hát szép a színház? - kérdezi tőle, már a kapunál.

- Szép, nagyon szép, - mondja a fiatal asszony álmatag hangon.

- Máskor is elmegyünk.

*

Bakó Mihályné nem panaszkodott többet; sem a néniének, sem az isteniének. Csak várt.

Várta azt a kis fiút, akiből nagy ember lesz valaha.

Mikor szíve alatt nőni kezdett az új élet, elment minden vasárnap a templomba. A szépszavu káplán már rendes pap volt; az ő varázsa vonta össze egy koszoruba a város legszebb lányait és asszonyait. Fiatal, nőtlen ember, szőke, kékszemű, bársonyos szavu, hozzá még pap - mi kell még egyéb, hogy az egyszerűbb lelkek megbolonduljanak érte? Az asszonnyá komolyult kis Ács Zsuzsika is égi szerelemmel függesztette rá szemét, ha karcsu alakja feltűnt a katedraban.

Ennek az igénytelen kis asszonynak sajátságos hit lobogott a lelkében. Mint más ember a virágot, úgy akarta ő megnemesíteni a maga paraszt életének fáján kibimbózó rózsát, azt a

régen várt fiu-gyermekeket. Ugy gondolta, lelkét kell finomítani; azt nem érheti el másképpen, mintha mennél többet adja magát oda lelkileg annak az embernek, aki legnagyobb hatással volt rá életében. Az igazi férfinak, leányálmai tündér királyfiának, a szőke, szépszavu papnak. Ezért ült szent áhitattal minden vasárnap reggel abban a templomban, ahol ő prédikált. Ha nem volt soros: várt, míg újra szolgálatba lép. Temetéseket sem mulasztott volna el, ha megtudta, hogy az ő papja mond bucsuztatót. Kitérte előtte dobogó, szelid rémületben és boldogságban remegő szívét, lelke Jeruzsálemének bibor kapuját, kitérte sarkig, hogy bevonuljon rajta szebbik életének, annak a rejtett, másik életének királya.

Zápolya János nem imádkozhatta égvivőbb reménységgel, mint ő:

- Add meg Istenem, hogy fiamat a trónon lássam!

A hirnek, a dicsőségnek aranyos trónján.

11. Jött egy kis ember.

Tavasza kelvén, elköltöztek abból a házból, ahol együtt laktak Bakó Istvánékkal. Elsodródtak a város másik végére, a temető alá. Ott, a holtak szomszédságában, keserves adósságra, szakadatlan töredelemre, vettek egy nádas kunyhót, egy pici telket, amely sár és sár és sár volt, reménytelen utvesztő minden őszi esőzésekor.

De kellett az új lakás, mert Bakó Mihály talyigát vett és egy rossz lovat ragasztott elébe. Gőzmalmi fuvarosnak csapott fel a bátyjával együtt. Irtózatos erejével csak úgy hányt a két-kerekű kordéjára a mázsás zsákokat, mintha levegővel lettek volna felfujva. Szörnyű munkadüh fogta el; le nem vezetett energiája földalatti csatornát vájt magának, ette, marta maga előtt és maga alatt a talajt, örölte a fáradságokat, a nehézségeket, hogy eleven erejét lekösse valamivel. Ez az ember semmit nem tudott középszerűen vagy közömbösen csinálni. Ha evett: a teremtő pusztítás diadala volt az; iszonyatos fogai csattogtak, mint a kovács kalapácsa az üllőn, megrágták a hust, az inakat, a porcogókat, sőt a kemény csontot is; félelmetes élő malom volt az egész ember, akinek bármit öntöttek a garatjára, megörölte istenesen, de nem mást hizlalt vele, hanem saját magát dalmahította.

Ha dolgozott: maga volt a saját gőzétől megmámorosodott gép, aki borzalmas tüdejével fujtatva, rohant neki az ellenálló akadálynak, s ledöntötte, szétrombolta, vagy összehalmozta, felrakta a csillagos égig aszerint, ahogy bontó vagy építő cselekvést diktált neki fő gépésze, az élet. Ha szerelmi hajrá fogta el, izekre szedte és szinte megette azt a boldogtalan asszonyt, akit a sors szenvedélye játékszerűen hajított karjai közé. Ha dühbe borult, ha lelkébe vágta karmait a harag: ekeket leszaggató káromkodások lelkesítő riadójával korbácsolta föl szenvedélye vad oroszlánját, s ez a fenevad vakon ugrott neki a világnak is, ha az állott előtte. Ha véletlenül, ritkán, jókedve kerekedett: leszedte a ház tetejét, hordót vitt föl a kéménybe, tele borral, s lovagolva felülvén a gerinc-gerendára, messzeható ordítózással adta hirül a világnak, hogy piros betűs nap van: Bakó Mihály mulat!

Addig furt-faragott, míg házat nem sikerített magának.

A kakas is ur a maga szemétdombján. Minek legyünk más kutyája, mikor a magunk ura is lehetünk? A lónak istálló, a talyigának szin, a szénának hászija kellett. Azután, maholnap itt az első gyerek, annak a bölcsője is szabadabban ring a magunk hajlékában, mint ha idegenek fülébe visittatjuk.

Neki vágott, kölcsönt vett föl a felesége bátyjától, Ács László molnártól, és beköltözött a nádas kuriára.

De mikor megkezdődtek a tavaszi esőzések: a mennyei lé gyönyörűen csorgott befelé a padlásra. Bakó megharagudott, káromkodott egy kilométer hosszat s elment a vásárba, vett egy szekér nádat, azt saját lábával taposta rá a korhatag tetőre. A kémény félre dőlt, egy nagy szél ledöntheti a szomszéd udvarra: azt is megreparálta. A ház fala vályogból volt, rugdosta a komisz idő, egyre omlott: a gazda félrecepta kalapját, fohászodott egyet s feleségével nekiállott házat tapasztani, mint a vályogvető cigányok. A cigánysor ott volt tőlük egy hajításnyira s Ruha Jóska, meg Csömör Jani, a két fő tapasztó, nagyon kárpálódott, hogy egy „házi ur” így rontja az ő iparját.

- A szél verje össze a bokátokat, - tisztelte őket Bakó, - miért nem álltok bandába? Ott többet ragaszthattok, mint vályoggal.

A pitvar és a szoba szintje majd félméterrel esett lejjebb az udvar szintjénél. Most már, hirtelen zápor alkalmával a megrekedt víz egyenesen a pitvar küszöbén ugrált befelé a konyhába s onnan a belső szobába. Egy éjszaka, mikor vihar vonult el a város fölött, azt veszik észre Bakóék, hogy valami szeliden csörgedezik az ajtó alatt befelé; lámpát gyujtanak - hát már akkor az ágy is tóban állott. Ugy kellett teknővel, vederral kimeregetni s kihordani, mint a léket kapott hajóból.

Bakó Mihály törte-marta az öklét, összeházasította a menybelieket a földiekkal, de az elemek viharának nem birtak ellenállani. Úgy fogtak ki az alázatos vizen (mindig a legalacsonyabb sorba törekszik ez a furcsa elem!), úgy fogtak ki rajta, hogy a küszöbön gátat emeltek, ha már sötéten borult az ég alja; eltorlaszolták homokkal, fűrészpórral; de a záporosó azokon át is csak bebujt a házbeliekhez.

A tűzvész is folyton fenyegette ezt a városvégi ház-sort. Minden épület száraz nád és deszka; ha itt egyszer beleharap valamelyikbe az éhes láng, végigeszí az egész utcát, különösen ha az anyja, az a förtelmes táborszájú szél is biztatja, lovalja. Az udvaron nem volt kút, csak kint az utcán, a házzal szemközt; Bakónénak kellett egy hatalmas kádat telehordani vízzel, hogy legyen mivel oltani, ha tűz ütne ki.

Nehezen esett neki a munka, mert közeledett idejéhez, nagyon elnehezült.

Egy szép májusi reggelen azután megérkezett a várva várt kis idegen.

Fiú!

A szegény anya remegő örömmel tudta meg, hogy: fia van!

Kis, sovány, nyivászta poronty, alaktalan, vörösbőrű jószág. Mindegy! Csak ebből lesz az a nagy ember, ha az Isten úgy akarja.

Istvánnak keresztelték. A legelső magyar királynak, Szent Istvánnak hadd hordja a nevét. Ki tudja, hátha -?

Mária nem nézett szentebb érzéssel a világ Megváltójára, mint Ács Zsuzsika első magzatára. Lesz hát mégis, aki beváltja a nagyszerű jóslatot, Szabó János tekintetes ur jóslatát.

Féltő remegéssel kísérte a hatalmas bába minden mozdulatát, amellyel a kis embert kezelte. Jaj, csak óvatosan, csak vigyázva, el ne ficamodjék aranyos csöpp tagja, feje lágýára ne essék valami, makulátlan épen kerüljön ki az élet piacára, hadd ragyogtassa föl a bárdolatlan Bakó nevet.

Köblösné, a kétméteres tomporu tudós asszony, dökögő nevetéssel gunyolta a rebengő anyát:

- Ugyan, ecsémasszony, mit köszköpülködik annyira?

És kedvtelve csapkodta meg tenyerével a kis ember fenekét.

Zsuzsika babonás félelmet rejtegetett a szívében: sok rosszat hallott, sok futó mendemondát bakafántos bábákról, akik bosszúból vagy miből, megrontották az újszülött csecsemőt. Neki is lehet odakinn az életben valaki haragosa, az most összeszűrheti a levét Köblösnével s mire talpraállhat gyerekágyából, vagy a szemét fordítja kancsira a kis Pistának, vagy púpot növeszt a hátán, vagy hülyeség átkával verheti meg. Édesanyja sokat regélt egy ilyen gonosz javasszonyról, aki vaddisznó alakját tudta magára öltetni s éjfélként förtelmesen megnyergelte a legviálisabb embereket is.

Hátha Köblösnének is van ilyenre hatalma?

Bakó Mihály nem kisebb gyönyörűséggel legeltette szemét a „kis kölykőn”, mint a felesége. Csakhogy ő nem a jövő nagy embert látta benne, hanem segítő társát, jobb kezét, akit maga mellé kapat s együtt birkóznak a keserves étellel, ha majd eléri a tizenötödik évét.

- Hej, te kis betyár, nagyot nőjj, aki felmarkolt! Olyan rogyós szárú csizmát veszek neked az őszi vásáron, hogy Hatvan-utca, meg a Tizenhárom-Város megfordul utánad. Kis sárga sarkantyút üttetek rá, hadd pengjen, mint a Barcza Dani komiszárosé, mikor Szabó Julinak eldefelérozott az ablaka alatt.

- Hogy is ne már - aggodalmaskodott a fiatal anya -, nem csizma kell Pistukának a lábára, hanem cipő. Úr lesz ebből a gyermekből, aki visszaemeli a familiánkat a régi nemesi rendbe.

Bakó Mihály nagyot kacagott:

- Ne te, ne! Hát még mit nem? Kanásznak a fiából is kanász lesz, ostoros embernek kocsis a gyermeke.

- Csakhogy ez a fiú más csillag alatt született. Ez el van jegyezve a jó Isten nagy könyvében. Ennek a születését jelek is előzhették volna meg, ha - magának egy kicsit több lelke volna.

Bakó Mihály nem értette meg ezt a ködös beszédet; ránézett fehér arcú feleségére, akinek bar-na szeme fekete csillag gyanánt ragyogott; olvasni próbált ebből a különös fényből, de megsédült a hosszú ránézéstől; elfordult, a levegőbe csapott vas karjával s magában mormogta:

- Bolond lyukból bolond szél fú.

Azzal kiment a lova mellé.

Zsuzsika, fanatikus képzelődésében, untalan vizsgálta a kis fia ujjacskáit: nem hat, vagy hét ujjal született-e világra? Pici szájacskáját is sokszor fölnyitotta, megnézte: nincs-e kész foga? Hátha táltosfiunak született? Azok kész foggal és hat vagy hét ujjal érkeznek haza. De nem vett észre semmi különöst. A bábát is faggatta: nincs-e Pistukán valami jel, ami azt mutatná, hogy rendkívüli ember lesz belőle? Köblösné döcögve kacagott:

- Ha sárkánytejet szopna, ha tűzön füstöltük volna meg, tán meglátná péntek éjjel a rejtett kincset. Így, aligha lesz belőle más, mint - talyigás.

Úgy vágódott ez a csufolódás Zsuzsika lelkére, mint valami bárdolatlan kő. Nem szólt többé a tudós asszonynak, magába temette nagyságos reményeit.

Ő rendületlenül hitt a csodákban.

Lassanként cseperedő fiacskáját babonás szerelemmel ölelte keblére. Mikor szopott a kis legény, mindig azt a rejtelmes gondolatot szuggerálta magába: szívjad a véremmel benned vetett hitemet, hadd tápláljalak reménységemmel, hogy nem közönséges embernek szültelek, hanem híresnek, országra szólónak, aki büszkesége leszel édesanyádnak.

A kis emberállat csámcsogva, szuszogva dőzsölt az élet kútfejen. Néha, mintha értené, anyjára mosolygott.

Ács Zsuzsika ezidőtájt különösen a magyarok történetét olvasgatta. Édes ámulattal tántorgott végig lelke ezer esztendő vad viharán és fényes diadalmain. Mikor Mátyás király históriájához ért, hevesebben kezdett dobogni a szíve: hátha -? Corvin János különös alakja úgy rémlett elébe, mintha az ő kis fiának volna régi, régi mása... Pistuka is, bár az apja törvényes gyermeke, mégis nagy, rejtelmes gondolatoknak, királyi érzéseknek köszönheti a lételet. Csakhogy, ki tudja: hol lappang az ő koronája?

Vallásos áhitata másik irányba sodorta. Egy jóságos úriasszony, Bartáné, akivel minden vasárnap találkozott a templomban, megismerte a lelkét, megtudta: mennyire szereti a szép

könyveket. Odaadta neki a *Mártirok Oszlopát*, ezt a vérrel, kinnal és örök hittel, isteni szerelemmel teljes könyvet, amelyből, mint az égő nap, sugárzott ki a Jézusért szenvedés mámor. Ács Zsuzsikában újra fölbredt a régi gyermek, aki gyönyörűségnek érezte a szenvedést, aki készakarva kinozta magát, hogy diadalt vegyen a testen; most, ez a mártirok lázától izzó könyv újra beleszédítette a lefojtott vallásos rajongás szakadékába s a semmiségbe hulló lélek feloszló mámorával érezte, hogy hiszen ő is azok közül való, akik máglyára készek menni az Üdvözítő szerelméért. S minthogy nem tudott hirtelenében martirhalált halni az édes Jézusért, nagy fogadalmat tett lelkében: elsőszülött fiát az Úrnak áldozza, pappá nevelteti, hadd zengje mind a sirig az Örökkévaló dicséretét.

Most tehát papi palástot álmodott a kis Pistuka vállára, rajongás tüzeit szürkekék szemébe, bársonyos hangot szájacskájába, és nagy dicsőség arany koronáját homlokára.

Ez tartott egy darabig. Akkor új utak merültek föl az ismeretlen jövő ködéből.

Nagyon szerette olvasgatni a verseket, de még jobban a híres költők életrajzát. Ezek a különös emberek, mint a Szépség eljegyzett papjai, új varázssal vonták be képzelődését: talán ezek a leghiresebb férfiak? (Érdekes, hogy nő egy sincs köztük.) Egy szó ragadta meg a figyelmét, ez: *lángész*; ezek a nagy költők lángeszű emberek voltak. Nem értette tisztán, mit jelent ez a szó, de csodálatos fényesség lobbant föl vele képzeletében. A *Király*, a *Szent*, a *Lángész*, a *Költő*: körülbelül eggyé olvadt az ő naiv lelkében; ez mind a nagyság, a híresség, a világra szóló dicsőség jelképe volt.

Éppen ebben az esztendőben emeltek szobrot a város nagy költőjének, Csokonai Vitéz Mihálynak. A fiatal asszony, ahányszor csak tehetett, arra vette útját. Megállt az ércember előtt, babonás tisztelettel és a lelki rokonság valami homályos érzésével tekintett föl reá. Magas márvány talapzaton áll a nagy „lunátikus”, az ördögös hirű „mágyikás”, aki sokféle jóslattal tett bizonyosságot arról, hogy a jövőbe lát. Különös mondák keringettek róla; néha összezavarták a tudós Hatvanival; temetőben, éjféle órán, sokszor idéztették vele az ördögöt és ordító szolgálzellemeit; rebesgették nagy időt élt öregek, hogy szerződést is kötött volna a Sátánnal; hogy szarvakat tudott növeszteni olyan emberek homlokára, akikre megharagudott; ha bűvös pálcájával kört kanyarított maga körül, nem volt ember, aki be tudott volna törni rajta. Édes, mustizú verseit nem ismerték, csak bevált jóslatait adogatták szájról-szájra. Ő mondta meg előre, hogy 1870 táján kutya sem szeretne lenni; rittig: csakugyan ebben az évben szervezte a nemes város a kutyasintérek mezitlábos rendjét, akik dróthurokkal fogdosták össze a csatangoló kutyákat. Üstökös jövetelét, éhínséget, nagy tüzeket és háborút szintén pontosan megjósolt a nagy mágyikás; megállapította minden hónap jó- és bal napjait. Maga Ács Zsuzsika is a bibliájában őrizte egy ilyen „Szerencsétlen Napok” katalogusát.

Mindez új ópium volt a nagyszerű jövőt áhító asszony lelkének.

Most már költőnek, lángésznek, jósnak álmodta fiát. Hiszen ő maga is sokszor gondolt már ki verseket; elmondta magában és jó volt. Mióta a Szabó János tanító ur ajándék-könyvét olvasgatja, nagyon rájár az esze is, a nyelve is a rigmusra. Ni ni, hátha itt rejlik a Pistuka igazi jövője? Hátha csakugyan híres költőnek született? Hátha szobrot emelnek valaha neki is?

Óh, édes jó Istenem, te tudod, hogy a Megváltók jászolban születnek; ha Bakó Pistuka nem épen istállóban született is, de istálló mellett, egy rongyos kis nádas viskóban, amelybe minden záporosó alkalmával bebugyog a víz; - ha egyéb nem: már ez az egy mutatja, vagy mutathatja, hogy nem közönséges embernek küldöttek az angyalok erre a földre.

Igy váltogatta, így válogatta nagy reményű csemetéjének az utjait.

Pistuka pedig visitott, nyugólódott, betegeskedett, mint minden közönséges gyermek, aki rossz levegőjű, egészségtelen szobában éli élete első éveit. Különös, hogy igen vékonypénzü, gyöngedongájú gyermeknek ígérkezett; apja vaskos pusztithatatlanságából semmi nem volt benne.

- Nem Herkulesnek született, - vigasztalta magát anyja, - hanem nagy léleknek. A nagy lélek kicsi testben is elfér.

Klára nénye örökösen csufolta majomszeretetéért:

- Ugy tutujgatod ezt a kis prunkót, mintha nem jönne több utána. Megállj! Még lehet tizenkettő is. Akkor mit csinálsz?

Zsuzsika kerekre nyílt szemmel bámult rá: tizenkettő? Talán csak nem?

Nagy emberek nem olyan szaporán jönnek világra.

12. Szaporodik a család.

Sok buzát betengelyeztek az István-gőzmalomba, sok lisztet kitengelyeztek már belőle a Bakó testvérek, mikor egyszer csak hire jár, hogy a nemes város bérkocsis-társulatot alapít, és ötven darab fogatra ad iparengedélyt. Akinek van kedve és egy kis megtakarított pénze: jelentkezék.

Nosza, Bakó Mihályéknak sem kellett kétszer mondani. Mindaketten kiváltották az iparengedélyt, fiákeresek lettek. Egy fokkal feljebb léptek az élet ranglétráján: talyigás rendből bérkocsis társulatba.

Bakó István anélkül sem birt ellenni lovak nélkül; suttyó kölyök kora óta mindig állatokkal bánik, katonának is Nádasdi-huszárvolt; talyigás sem lett volna, ha nem ló huzza a kordéját; most tornyosodó örömmel ragasztott egy sárga kocsi elé két lovat.

Mihály szintén.

István volt a negyvenkilences, Mihály az ötvenes számu.

Bakó Mihály ostoros gyerek korában is szerette már a szépet, akár ló volt az, akár lány, akár szür, akár csizma. A katonaságnál, a nagy faragó műhelyben, még jobban bele edződött a csin, a rend, a szépség kedvelése. Szép szőke bajusza mindig kisodorva vágott jobbra és balra; a ruhája, ha szegényes volt is, mindig csinos, mindig testhez álló. 1863-ban Öry gazda vette neki az első pár rámás csizmát; akkoriban dalolták azt a nótát: „De szeretnék rámás csizmát viselni, ha a kovács jól megtudná vasalni; vasald kovács, sej haj, tiz-husz pengő nem ára; majd megisszuk a Csingilingi, Lengetegi csárdába...” Azóta mindig rámás csizmát viselt, kisubickolva, de úgy, hogy meglátta benne magát, és nem egyszer a fényes csizmaszár volt a borotválkozó tüköre.

Hát most, mikor a városnak lett a kocsissa! Nagyot rikkantott benne a régi legény-kedv: úgy kinyaljuk magunkat, hogy az öreg Isten is mosolyogva néz le ránk.

Lefőzöm István bátyámat, - gondolta magában.

Nem sárga, hanem fekete kocsit rendelt. A kerékagyat, a küllőket aranyos cirádákkal festtette be; az 50-es szám szinte beszélt a kocsi hátulján és a két lámpáson; a sárhányó felhágója recés vasból volt, hogy a sár ne fagyjon rá hideg időben; a kocsi oldalára öt águ koronát pingáltatott a szatlerrel, azért, hogy a nagy urak jobb kedvvel üljenek fel rá. A kocsi ülésárnája bordó bársonnyal volt behuzva, még az első ülésen is; sötétkékszinü lábszőnyeget terített a vendégek talpa alá; a kocsija belső világa olyan szép volt, mint egy kis szoba. Még ovális tükröt is akasztott belé, hogy a pasasok nézegethessék magukat.

Két lovat a huszároktól vette. Kicsit le voltak csigázva a kincstári párák, de Mihály gazda nem sajnálta tőlük az abrakot: hamarosan nekigömbölyödtek. Minden reggel két óra hosszáig csutakolta, vakarta, kefélt a kényeskedve nyihogó állatokat; olyan fényes lett a szőrük, hogy a napsugár hanyatt esett rajta. A sörényüket befonta sárga pántlikával; kipillangózta gyönyörűen, hogy ügetéskor szinte levegőben repültek. A szerszámjukat ragyogó fényesre vikszolta; sárga réz pitykéjüket katonás tökéletességgel surolta szikrázóra; a kantár homlokzójára piros bőrből pillangókat rakatott, hadd röpkedjenek a szélben. A bak ülés párnáját színes pokróccal takarta le; hajtó ostora cifrább volt, mint a lakodalomra menő grófi kocsisé.

Maga is pompásan tudott feszíteni a bakon; nem nézett hajtás közben se jobbra, se balra, csak előre, a két kedves ló füle közzé.

Hamarosan megismerték a kocsin járó urak. Első fiákerese lett a városnak.

A bátyja, Bakó István, eleinte csak nevette. Azután elkomolyodott. Mikor pedig minden fuvart elkaparintott az orra elől: elkezdte halálosan irigyelni. Az irigységből harag, a haragból idők folyamán gyűlölet nőtt. Meggyűlölte tulságosan nyalka öccsét, mert a pengők veszedelmes szaporasággal hullottak a zsebébe.

Bakó Mihály újra munka-sodorba került. Valahányszor új kanyarodóba jutott pályája, mindig örületes élet-hajrá fogta el a lelkét. Szinte reszketett a pénzkeresés, a vagyon-gözülés lázától. Irtózatossága ilyenkor lángot fogott, vad lobogással harsogta végig futó napjait.

Mindig lesben állott, mint a róka; bravuros ugrással kapta el társai elől a kínálkozó alkalmat. A közlegő vendéget már kilométernyire kinézte a tolongó sokadalomból. Soha nem latolgatott hosszasan semmit: nekivágott merészen a vállalatnak, és rendesen sikerült. A nagy urak szobalányait, szakácsnőit megszedítette, ha kellett: tüzes szerelemmel is; azok, mint a mámoros pillangók, egyedül csak az ő bordó bársonyos kocsijába szédültek. Tudta, kinek kell lassan hajtani, ki szereti a vad vágatást. Ismerte a titkos szerelmeseiket; s nyáron is egy-kettőre batárba fogott, hogy a lefüggönyözött ablakok mögött szabadon boldogithassák egymást azok, akik nyiltan nem lehettek egymáséi. Komolyan vette a foglalkozását, s ösztönösen művészetté emelte az ipart.

Társai csak zugtak, csak morogtak a háta mögött. Egyszer valamelyik nagyon rá tátotta a száját, irigységből: erre-arra, a keserves mindenét mégse járja, hogy ötven ember kenyere egy kaparintsa meg naponta! Bakó Mihály hallgatta, míg hallgathatta; mikor több volt kettőnél, leugrott a bakról, s egy-kettő: oly hirtelen pofon vágta a méltatlankodó szaktársat, hogy az hanyatt esett a lovai közzé. Majd agyontaposták. Persze, a rendőr meglátta a drámai jelenetet, föllirta az 50-es számút; el is ítelték tizenkét forintra; Bakó Mihály szívesen leszurta, mert jó hatása volt a példamutatásnak: ezután nem merték szembe pocskondiázni. Csak a háta mögött susárolt, morgott az éhes irigység.

Míg ő odakint vivta az étellel csatáját, felesége otthon dagasztotta a jó foszlós kenyereket. Két csapon csorgott házukba az áldás. De kellett is a pénz, mert még mindig kölcsönben állt fejük felett a tető. Mihály a placcon állott vad versenyt a bátyjával, Zsuzsika a kenyérpiacon néniével. Az emberek összerugták a patkót, az asszonyok is megforgatták egymásban nyelvük két élű jatagánját; igazában véve csak Klára, mert Zsuzsika némán szokott kitérni szóvihara elől.

A kis „egyszázbélű” Pista legyűrte életének első esztendőjét. Anyja riadozó reménységgel nézett rá: vajon csakugyan te volnál az, akit oly várva vártam? Vajon ott lappang-e hunyorgó szemecskédben az a tűz, amely a lángész földi lámpása? Ki tudja, ki tudja?

Az apja már kis ostorkát vett a gyerekeknek:

- Nesze fiam, csápolj, hajtsad a lovakat. Ha felnősz, te leszel az én kocsisom.

Zsuzsika ilyenkor ijedten kapta szemét a fiuról az apára, az apáról a fiura: Isten őrizzen, hogy sárba tapossuk az igaz gyöngyöt!

A kis „igaz gyöngy” pedig sirt, sivalkodott, egyre folyt a víz minden csatornáján. Nagyon vizenyős gyerek volt. Valaki azt mondta rá: na, ez is sirva fogamzott. (Volt benne sok igazság.) Kényes kis portéka minden apró jószág, de a kétlábu különösen.

Anyja már dalokat dalolt és zsoltárokat énekelt Pistukának. A virágnak napsugár, a nagy léleknek szívbeli melegség kell. Csitulj, ne vess, pici trónörökös, te hordod majd fejedén édes anyád álmainak koronáját.

Legalább Bakóné így gondolta.

A napok teltek, hónapok multak... Virágok pattantak, virágok hulltak.

Két esztendőre megérkezett a második csemete. Leány volt, erős, vaskos, barna hajú, barnaszemű kis jószág.

Köblösné, a széle-hossza egy bába, meglóbálta a levegőben:

- Na, ecsém asszony, lesz már a putina mellé rokolya is. A paszuly mellé kis kanta. Így a jó, kivan egy pár.

Ács Zsuzsika haloványan mosolygott: ha leány jött, az se baj; de Pistuka mégis csak fiu!

Bakó Mihály egyet sodort a bajuszán:

- Nem bántam volna, ha még egy fiu pottyant volna be a kéményen. Egyik a lovakat vakarná, másik a kocsit mosná. Sebaj. Ami késik, nem mulik.

Ezt az első leányt a magyar királynéről Erzsébetnek keresztelték. Ennek is olyan barna haja, barna szeme van, mint a felséges asszonynak.

Kezdett a kis ház népesedni. Két nagy ember, két kis ember, két ló, egy macska, három tyuk, no meg egy kalapálja egér volt a törvényes lakója. A fiatal asszonynak lehetett miben rendezkedni.

Esténként, halovány lámpafénynél, míg jobb lábával az Erzsike teknő-bölcsőjét ringatta, Pistukát az ölébe ültette: apró ruhácskákat varrt színes szövetekből kis cselédeinek. Szaporán bujkált a fényes tü a kockás kanavászon, frissen huzta maga után görcsbe kötött farkát: a suhogó cérnát. A kis Bakóné dalolt. Vékony, ezüstszinű, leánykori hangja megmaradt, époly bársonyosan simogatta végig a vályogból vert szobát, mint hajdan az Őryék tágas kötornácát. Homályos sejtelmek, bontakozó remények andalogtak a drága dalokban; beszédes melódiái a szebb jövő fényes ábrándképeit színezgették; a homályos, fakó házacska ezer álom kiröpitő fészke volt.

Erzsike halkán szuszogott, Pistuka céltalanul pityergett, pompás kísérő futamokkal cifrázva édes anyjuk vezérdallamát. A lámpa sárga láng-pillangója meg-megrebbentette szárnyát, mintha ki akarna repülni a szűk csövé üvegen, de a rézkupak árka keményen fogta: nem eresztette. A parányi, szinte a földszinten guggoló ablakokra firhangul akasztott kendők meg-meglebbentek az esteli csöndben, mintha szellemek motoznának mögöttük. A fiatal asszony oda-odapillantott, az ének megszakadt ajakán, szívdobogva várta, nem kopog-e be hirtelen valaki hozzá?

Mert sokszor megtörtént, hogy dévaj inasok, vagy ittas emberek rázörgették a kis sikoltó ablaktáblákat, s ilyenkor halálra rémulten várta: mikor ugrik be valami gyilkos. A szó megfagyott a torkában, mint télen a víz a kut csövében; csak sokára tudott fölengedni.

Nem lakott a kis udvarban senki. Még egy kutya sem volt a háznál. A babonás esték, itt, a temető szomszédságában, mindig szorongó sejtelemmel abroncsolták körül a szívét, összébb-összébb szoritották, hogy csak nehezen lihegett. Ilyenkor imádkozóra kulcsolta fehér ujjait s félhangon a Miatyánkot rebegette el.

Panaszkodott urának: mennyire fél, különösen téli estéken. Jó volna legalább egy peszrát fogadni.

- Ugyan mit félsz? Kinek kellenél te? Az ördög sem visz el, hiszen annyi gazdag van még a világon.

Hanem, mikor a gólya harmadizben szállott a házukra, mégis csak cselédet kellett állítani a házba.

A harmadik kis ember megint leány volt. Sovány, vörös-bőrű, mint a trónörökös, Pista. Igen csöndes gyermek; ahová tették, ott maradt, mint a sőtartó; a hangokat sem gyakorolta, úgy látszik, spórolta erejét jobb időkre. Máriának keresztelték, szelidségéről.

Köblösné azt mondta rá:

- Nagyon szükön eresztett a posztó, mikor ezt a kis katulyát szabták. Na, sebj, annál kisebb helyen elfér.

Bakó Mihály nem szólt, csak mormogott. Talán sok is a lánybeli jóból? Mikor jön már az a második kocsis, akire neki olyan égető szüksége van?

Zsuzsika, sorsába törődve, halványan mosolygott. Egy kicsit elgyengült; három gyermek egymásután: nagyon sok vérébe került.

Zsófi, a peszra, ez a jámbor házi állat, odaadó hűséggel mosogatta, tisztogatta a csemetéket, ha összekeverték magukat. Óvta kis urnójét a dologtól, nem engedte fölkelni, úgy, hogy Bakónénak sokszor kigördült a könny a szeméből; meghatotta a leány jósága. Ilyenforma lehetett ő is cselédkorában.

Eszébe ötlött Samuka, a Csicsóék segédje, a jó fiu; eszébe jutott a zsémbes Csicsóné, a tutyimutyi Csicsó ur, azután az utálatos pesti Farkas. Még most is összeborzongott a régi rossz emlékektől.

Bakó Mihály még rövidebbre fogta a gyepőlőszárat, mióta öt szájba, magát is számítva: hat szájba kellett keresnie. Különösen a falusi fuvarokra vetette magát, mert azok egy nap alatt többet jövedelmeztek, mint az itthoni rövid szolgálatok egy hét alatt. Megismerte a bőrkabátos vidéki urakat s nem röstellt be-betekinteni a *Fehér Ló* szállóba, mikor vásáros hetek következtek. Éhes volt a pénzre, mint a csikas farkas a vérre. Társai dühöngöttek, de csak úgy a kalap alatt, mikor feltűnt a nagy templom táján rettenetes alakja. Korán reggel, öt óra-kor, már ott állott kocsija az *Arany Bika* előtt, öt perc mulva Czegléd-utcán látták, tíz perc mulva az állomás körül kanyargott. Mintha három lelke volna, egy időben három helyen volt jelen. Este, mikor már valamennyi szaktársa haza takarodott, ő még mindig ott leste prédáját a kis templom alatt, mint a pók a legyet. Sokszor egész éjszakákat egybeolvasztott a napokkal, ha a szükséges pénzt nem bírta kicsikarni napfényen. Falusi fuvarok alkalmával harmadik lovat bérelt lógósnak, úgy vágott neki két napos utaknak. Egyszer, ötszáz pengőért, majd Budapestig tengelyezett el egy megszorult zsidó kupecet. Nem kimélte se magát, sem a lovait, ha szapora jövedelemről volt szó. Szaktársai maguk közt úgy hitták: „égő tűz”; ahol fellobbant, ott mindent megemésztett.

Egy forró nyári délben ép egymásután állott a két Bakó testvér kocsija az *Arany Bika* szálló előtt. Az Istváné elől, utána a Mihályé. István a hűvösön az épület árnyékában beszélgetett valakivel, Mihály a perzselő hőségben is fenn ült a bakon.

Egyszer csak jön egy ur sietve. Az István kocsiját éri előbb, felpeccen rá s kiált: bérkocsis, gyerünk! Mihály homlokán keresztül villan egy pillanatban: hohó, ez az ur siet, ez az ur nem igen számolgatja majd a pénzt, kövér fuvar! - odakiált neki:

- Nagyságos ur, tessék ide ülni az én kocsimra, úgy sincs annak itt a gazdája.

Már akkor odasodorult kocsijával az Istváné mellé, s egykettőre átveszi a kevés idejű vendéget. Mire Bakó István észbe kap: Mihály már messze röpi a pasast.

- Megállj, te bitang, - ordítja utána kiveresedve a hajdani Nádasdy-huszár, - elvitted a fuvaromat, ezért leszámolunk!

Csak ketten állottak a standon; szabály szerint az előbb álló a legközelebbi fuvar. István állott elől, ezért esett lelkére ez a testvérietlen kapzsiság. Viszont: Mihály készenlétben állott,

István pedig ott hagyta a kocsiját és a hüvösön fecsegett. A vendégnek az utja sietős volt; első a közérdek.

Bakó Mihály csakugyan szerencsét fogott a hirtelen fuvarral, mert estefelé került vissza az állomásra; lovait kiverte a hab és a tajték. Kövér bankók biggyeszkedtek a bugyellárisában.

A bátyja már úgy várt reá, mint a vendettát álló korzikai az ellenfelére. Ma kettőnk közül nem megy haza valaki.

Odaáll a Mihály kocsija mellé s azt mondja:

- Te! Van pofád elkapni kezemről az én fuvaromat? Disznó.

Hü, rettentő Bakó Mihálynak fülébe szökken a vér; más is hallja ezt a betyár szót, ezt nem lehet lenyelni. Mint a veszett kan, ugrik le a bakról s elfojtott üvöltéssel rohan a bátyjának. Az készen várja. Pusztá kézzel ölelik át egymást, de úgy, hogy a bordák csikorognak s az inak ropognak belé. Mihály, szilaj dühe sodró rohamával neki gördíti testvérét az *Arany Bika* falának, s mintha hozzá akarná szegezni, vagy mintha keresztre akarná feszíteni: odanyomja istenesen, úgy, hogy Bakó István csak veresedik, biborodik, azután kékül, zöldül belé.

- Te mersz engemet... te... bitang... a megváltó istenét...

Vas karjaival fojtja, szorítja belőle, vagy belé, az életet. Szegény Bakó István csak tátog, hörög; kék szemei szörnyen kidagadnak, a verejték gőzölögve ömlik az arcáról.

Ha ki nem veszik megbomlott öccse kezéből: megfojtja.

Az összecsődült utca szörnyűködve nézte végig tusájukat.

- A Bakó testvérek ezek - mondja valaki -; farkasbordában szótték ezeket.

Hja, ez a létért való küzdelem! Itt nincs rokon, itt nincs testvér. Aki bírja, marja.

Bakó Mihály dühében tántorogva ment haza. Ilyenkor jaj volt annak, aki elébe került. Először megkinozta a lovait, amiért lassu tempóban, nyámmogva ették a lucernát. Azután hozzávágta a srófkulcsot a szomszédék macskájához, amelyik a berena tetejéről nyávogott rá a sötétben. Mit macerálja az embert! Menetközben megbotlott a létrában, káromkodva markolta két kézre és vágta földhöz, hogy három foka kiesett. Ahogy belép a pitvarajtó küszöbén, ráhág a saját macskájának a farkára; iszonyatosat visít a jámbor állat, Mihály gazda felrugja, mondván: „Még neki áll feljebb!” Felesége már reszketve irtózik felé a szoba sarkából, látja: megint kiesett a löcsszeg; ilyenkor Mihálynak irtózatos, zavaros fényben égnek a szemei. Elébe teszi a vacsorát; az ember piszkálja, kavargatja, fanyalogva kóstol belé. Akkor kiköpi a husdarabot: phi, olyan, mint a csizmám talpa, nem lehet megrágni. Levágja a kést, villát, lesodorja a tányért is az asztalról, égrontó káromkodással vágja be maga után az ajtót s megy, föl a hászijára. Ott hál, öltözetestül, a lucernában.

Szegény Zsuzsika álmatlanul sirdogálja át az egész éjszakát.

Ilyen méregbe mártott éjszakán foganhatott meg a negyedik kis gyerek, aki leány alakban jött a világra.

Három leány egymásután! Sok.

Bakó Mihály, amint meglátta az ordító csemetét, elbusultába nagyot ütött a saját fejére:

- Hij, aki istenelte, hát ez már végig így megyen?

Kocsisnak valót várt és megint lyukas Katit kapott. Mintha ez az alamuszi asszony is truccolni akarna vele.

Pedig szegény asszony ártatlan volt a dologban.

Köblösné alig bírta összefogni a kis poronty kaszáló négy végét, oly elkeseredett dühvel tiltakozott az élet ellen; úgy látszik, nem akart, vagy nem így akart világra jönni.

- Hó, te szilaj, hó! Nézze meg az ember, még kimászik a teknőből. Nagyon sok paprikát ehetett akkortáiban ecsémuram - intett ravasz mosolygással a dulva fuló gazda felé.

Ezt a mérges kis jószágot Julinak keresztelték. Nem érdemel szebb nevet.

Csodálatos, hogy Bakóék ezt a gyermeküket sohasem szerették. Már a megjelenése is béke-rontó volt a háznál, élete pedig szakadatlan villongások között folyt. Nem valami jó képpel bocsátották el a hatalmak, az egyik szeme korai hályogtól hibás maradt; a szája tulnagyra nyílt, az igaz, hogy hangot azután tudott is adni, becsületest. Makacs volt már a bölcsőjében (t. i. a teknőjében), ez a makacssága vele nőtt.

Pista, a trónörökös, folyton szipákolt, mindig fényes volt az orra alja, többet sirt, mint nevetett. Erzsike komoly, vaskos kis egyénisége tiszteletet parancsolt. Mari szeliden bámult halvány, dinnye-zöld szemével a tarka világba. Juli mindig forrongásban volt, rotyogott, mint a forró kása a tűzön.

Ott mászkáltak a sulykolt földü szoba hideg mezőjén, kis szurtos állatok; s folyton kenyérért jajgatott a sipjuk. Filigrán, fehér arcu édes anyjuk minden percét lefoglalták; szegény kis Ács Zsuzsika nem is igen hitte már, hogy megszülte azt a fiugyermeket, akiből nagy ember lesz valaha.

13. Lakodalom.

Az élet zúgott tovább.

Ritkán volt vasárnapjuk ezeknek az embereknek. Egy-egy lakodalom, egy-egy kézfogó, szüret, vagy disznótor aranyozta meg napjaik fakó szövetét. Hanem az ilyen kilángolások aztán bevilágították egész életük sötétjét; elkérőztek emlékükön, mint a jámbor tehének a leharapott szénán, sokáig.

Augusztus végén, vérforraló nyáron, lakodalomba hívták Bakó Mihályékat. Az asszonynak egy rokona esküdött hűséget Jóna Jánossal, fiatal parasztgazdával.

Bakó Mihálynak épen jó hete volt, legényes kedvvel öltötte magára vőlegénykori bársony derékravalóját, fekete nadrágját, zsinóros kabátját.

- Csipjük ki magunkat, hé - mondta feleségének - hátha megakad rajtunk valakinek a szeme.

- Hogy is ne - mosolygott szégyellősen a fiatalasszony.

Kába volt a feje, mert valami különös könyvet olvasott ebben az időben. Félig babona, félig csodáság, csupa rejtelem és elbűvölő szépség volt a meséje. Egy régi csodadoktorról szólt, akinek hatalma, tudománya ki tudta cserélni az emberek lelkét. Pásztorfiuét átvitte királyfiba, a királyfiét koldusba és így tovább. Összezavarta az életet. Érthetetlen csodák, kalandok, megható szerelmek nőttek kísérleteinek babonás zürzavarából.

A kis álmodozó asszony úgy érezte magát, mintha levegőben járna. Annyira belemerült a furcsa könyv olvasásába, hogy álmait összezavarta az étellel. Talán tulságosan erős méreg volt ez az izgató szer az idegeinek, nem birt menekülni hatása alól.

A lakodalomba is csak immel-ámmal ment el. Az ura kedvéért.

De mikor az esküvőn fölemelkedik a szép szőke pap régen látott alakja: egy fénybe fut előtte a világ, s mintha éber álom varázsa szállana rá, akaratvesztetten huzódik, mint az árnyék, lelke titokzatos szerelme után.

A lélekidéző, a lélekcserélő kiszállt az ódon könyv vaskapcsai közül, árnyalakja testet öltve, itt kísért, itt bűvöl a fényes napon. Igen, igen, ez a babonás szavu ember mindig a lelkekre vadászott; egyik emberét kilopta s másikat tette helyébe. Az ő kis paraszt, cselédlányi lelkét ez az ember csalta el egy karácsony reggelen, ott, a nagy templom misztikus, orgonaszótól zengő homályában; s egy idő múlva idegen szellem vette birtokába ámuló testét: valami bujdosó királyleányé, vagy szent asszonyé, aki belé ültette örökölt hitét, hogy a világnak egyik nagy emberét, egyik lángeszét, vagy szentjét, vagy királyát ő szüli meg valaha. Ez a fényes átok ül kicserélt lelkén azóta; érezte, de nem tudta, miért oly nehéz az ő szive? Az elhivatás szomoruan felséges gondja ez, amely ma, ebben a nyári pillanatban, lett előtte tudatossá. Édes jó Istenem, hát csak edények vagyunk a nagy világ konyháján, soha nem tudjuk előre, mivel tölt szinig bennünket egy ismeretlen hatalom.

Rémülő, és mégis ámuló mosollyal fonta vágyait a messze föltünő, csodás férfi alakjára.

Este, a lakodalmi torra is eljött a pap.

A szelid kis Ács Zsuzsika mámoros szédülésben ült a hatalmas asztal mellett, amelyre a pap is rá könyökölt s így delejes hatalmának szinte a kezén keresztül érezte varázsát.

Szines papirlámpák égtek a hosszú udvaron; zöld lombgírlándok futottak végig a fölébe emelt mennyezői sátor oldalán, tetején; néhol arany-papírszalagok csillantak elő mesebeli ragyogással. Muzsika szólott; a vezérhegedük csiklandó zümmögését mámorosan mosta el a mélyhangu bőgő mormolása. Csengett a pohár, mintha aranyból volna üvegje; mert az aranyszínű bor megaranyozta. Jó illatu szivarfüst huzódott a levegőben, ráült, mint édes felhő, az ember agyára, és különös bódulást, de jóleső izgalmat is okozott.

- Igyék, kis Bakóné, hadd piruljon ki az orcája! - köszöntötte rá valaki a poharát.

Zsuzsika zavartan pillantott rá, nem tudta kicsoda, de a hangja olyan gunyolódó volt, mint a kisértő Sátáné. Nem mert inni; az urára nézett kérdő tekintettel.

- Igyál! - mondta neki félig dévaján, félig parancsolóan az ura. Akkor belemártotta ajkát az aranyos borba.

Először égette a száját, megborzongott tőle. Nem kell, nem jó. Akkor valaki föláll az asztalfőről, odamegy hozzá egy üveggel s azt mondja:

- Ebből igyék, kedves, ez a jó.

Piros borral töltötték tele a poharát. Fölnéz: a pap mosolygó kék szeme ragyog rá, mint a megnyíló égboltozat.

Lágy, csalogató hangja még mindig zsongja fülébe ezt a szokatlan, drága szót: „kedves”... (ezt neki soha nem mondta még senki... talán Samuka, régen, gyermekkorában...) Szivarjának édes füstje rászáll, beborítja, mint valami illatos fátyol... Nem gondolkozik, csak megfogja a piros borral tölt poharat és hősies elszántsággal egy hajtásra kiissza.

A körülte állók elismerő zajjal köszöntik; brávó, éljen, még tapsok is hangzanak. Zűrzarvos összevisszasággal keresztezik egymást a megjegyzések:

- Ez az! - konty alá való! - Borban a szerelem! - Ezzel kell öntözni a bánatot. - Menyecskeknek biztatója, vén asszonyok megrontója! - Igyunk, míg ránk süt a nap!

Most már dagad a jókedv árja, szinte nyakig ér. Az ezerféle jó, a tultengő lakoma szinte kiáltja a bort. Isznak az asszonyok, szürcsölgetnek a lányok, kalap alá öntenek a gyerekek is.

Zsuzsika mosolyog. Egyszerre, mintha fölemelkedett volna a székéből, úgy érzi. Pedig rajta ül. De egy picikét lebeg, lebeg. Olyan jó ez a mámor. Fényes kezd lenni körülte minden, fényes.

Ahogy a tánc forgotaga megindul, őt is magával rántja. Valaki megáll előtte, rá mosolyog, felé nyújtja a karját, átfonja derekát és viszi a zendülő zene ütemére, lebegni, repülni. Először föl sem mer nézni táncosára, csak átfonó karja melegségét érzi, csak ismeretlen hatalmának kénytelen engedelmeskedni. Drága jó szivarfüst illata száll rá fekete kabátjáról, drága bársonyos szavak suhannak el ajkáról. Istenem, Istenem, úgy szégyelli magát és mégis olyan boldog. Csak ne látnák az emberek; mert bizonyosan mindenki őket nézi. Lassan mégis fölebb emeli piruló arcát; már az inggombjáiig elért a pillantása; azután tovább merészkedik: már a nyakkendőjét is látja; még tovább - aranyos kis szája mosolyog reá; s mikor még annál is fölebb bátorkodik: beleszédül égszínű szemébe. Először kék, azután fényes-fehér, végül piros, piros lesz előtte az egész világ. Egy időre mintha elvesztené öntudatát: ismeretlen vizeken lebeg lelke hajója.

Bakó Mihály egy kicsattanó képű menyecskevel rakja a csárdást. Mert itt egy a tánc estétől kivilágos virradatig: a rátarti, hegyke, ringató, soha meg nem unható csárdás. Szilaj kedve nem fér a lakodalmi sátorban, kipergeti táncospárját az udvarra, ahol senki nem lökdösi, senkinek nem hág a lábára s ott gyújt rá igazán a maga multságára. Messziről rémlik felé kis feleségének libegő alakja; csak a fejét látja, szemben vele a nagy tiszteletű ur szőke feje

hullámszik, mintha mozgással beszélne egymáshoz. Ej haj, de felvitte Isten az én társam dolgát, - gondolja magában, s olyat kanyarít a lihegő menyecskén, hogy puffadó haranggá bodorodik a szoknyája s bizony, még a combja is kivillan, hamis legények nagy gyönyörűségére.

- Huzd rá cigány, bankót adok; neked rinak a malacok! - rikkant a kunkori jókedv a fekete legények felé. És Zámbo, a primás, nekifekszik angyaloktól kapott hegedűjének, hogy a csillagok közül is sokan leszédülnek hangjára; a banda izzadó igyekezettel kergeti mesterét. Cicáznak a hangok, táncolnak a dallamok, nagyokat ugranak a cifrázó figurák; igazán, ki lehet érezni, hogy maga a muzikaszó is járja a csárdást, rakja a kufercest, a szédülésig. Keringel a virágos sátor, bokáznak a ragyogó lámpák s odafenn a kerek ég minden csillagával mámorosan keringel.

Óh szép a tánc! Ilyenkor a néma test kibeszéli magát, ujong, pajkoskodik, humorizál, lelkesedik, lángol, ölel és felmagasztosul. Hogy megfiatalodik a lélek ilyenkor! S milyen más arccal néz ránk az élet!

A nagytiszteletű ur nem akar leszakadni a rózsafájáról; úgy rákötözte magát az Ács Zsuzsika hajladozó, finom természetére, hogy tán reggelig sem oldódik le róla. Dalol a muzikaszóhoz, halkán, lágyan, hogy a hangok szinte lábujjhegyen lopóznak be az üdvösségéhez ért asszony szívébe: „Mikor mentem hazafelé, megnyilt az ég kelet felé; ragyogtak rám a csillagok, mert látták, hogy boldog vagyok...” Ács Zsuzsika fölött csakugyan megnyilt egy pillanatra az ég.

A tánc kéje oly szinessé fokozta mámorát, hogy kicserélődő lelke egész életét, társadalmi viszonyait átalakította mássá: tündérivé, királyivá. Szakadozott villanásai voltak lelkének, amikor egy-egy pillanatra megszűnt paraszt léte és átragyogott sorsa fakó ködén a másik, álmodott élet gyönyörű, uri világa.

Szünet közben újra piros bort öntött szikrázó poharába a kék csillagszemű királyfi. Elragadtatásában vérnek látta a bort. Krisztus piros vérenek, amelyet Urvacsora felköszöntőjéül kell kiüríteni, hogy átszálljon bele élete, lelke. „Ez az én testem és ez az én vérem, mely érettetek megtörik és kiontatik”. Sajátságos vallásos láz csapott be világi mámorába, a szent és a profán egymással harcolva, viadalmas kettővé szakította kedves egyéniségét, mintha saját magában bukkant volna élete legnagyobb csodájára.

Az izgatóan lüktető zeneszó, agyára szálló bibor köde a bormámornak, a tánc régen megálmodott üdvössége: elmosta előtte a való világot és ettől fogva, egész éjen keresztül, a spiritiszta médiumok trance-állapotához hasonló révület este meg a lelkét. Egészen különös, szakadozott képekben csapódott öntudatába a lét, sokszor nem találta meg az összekötő hidat s az álom partjáról integetett a messze tűnő valóság felé.

Most is, ime, ahogy ott ül a sátor félhomályos zugában, egy asztal mellett, egyszerre csak ismeretlen arc bukkan föl előtte a levegőből. Kaján, kövéres, zsiros arc, amelyhez eleinte nem látja a hozzá tartozó testet. Ez az imbolygó, ormótlan fej vigyorog; sokszor csupa száj az egész, sokszor csupa szem. Reá vigyorog, hozzá beszél:

- Szép asszony, fiatal asszony, filigrán kis asszonyka, honnan jött maga ide? Honnan tévedt ebbe a sáros, piszkos világba? Magának aranyos a cipője, selyemfátyol a ruhája, habfehér a karja, termete édes piskóta. Drágakövet is hord, kettőt, a szemében. Maga királynő... királykisasszony volt valamikor... megrontották, elbűvölték, koldus ruhába öltöztették, elaltatták és kidobták az élet országutjára. Jön egy talyigás, annak a lova meghorkan az utban fekvő tetemtől, megáll... a paraszt felveszi, hazaviszi, fölébreszti, feleségévé teszi. Hohó! Itt valami baj van. Hogyan születik meg a királyfi? A kis trónörökös? Csak nem áldozod föl gyönyörű, megszentelt ifjúságodat egy talyigásnak? Várni kellett volna, várni, várni... míg megérkezik az igazi, a királyfi. Most már összezavartad a természet számadását, nem jön ki a végső nagy

összeg... Csupa nulla, nulla, nulla; egyetlen egy értéket mutató szám nincs előtte... Boldogtalan kis királyleány, mit cselekedtél?

Mondja ezt csakugyan valaki? Vagy az ő gondolatában rohan át?

Egy pillanatra a valóság szele szétcsapja a mámor ködét, s látja, hogy szemben vele, az asztal tulsó oldalán, csakugyan ül valaki.

Nagy, lomha, irdatlan ember, aki először kínálta borral; az ő bora savanyu, csipős volt. Rámosolyog alattomosan és rekedten szól:

- Jó a bor, kis asszonyka? Mi? Ugy-e jó? Igyunk - a maga egészségére...

Koccintottak. De a bora most még keserűbb. A kis asszony feje oly nehéz, mintha vaskondérral borítottak volna reá.

Hazamegyek, - gondolja magában. Fel akar állani, de, különös: az egész sátor mozog; a talaj megindul a lába alatt és rohan, rohan, mint a sebes gőzös. Szédül. Vajon Mihály merre lehet? (Odakinn táncol az udvar hátulján, ahol senki nem látja. A kicsattanó képü menyecske már lankad, lankad, egészen odaborul a vállára. Hej, ez a tánc, ez a tánc!)

Mégsem megyek haza. Lefekszem itt a házban, valamelyik szobában. Reggelre kialszom magamat. Soha még életemben nem ittam bort; úgy látszik, megártott. A nagytiszteletű ur piros bora... valami csodálatos! Édes mérget önthettek bele, mert ég tőle a fejem, az egész testem. Jaj, de szépen szól ez a muzsika! Arany, minden arany. Fényes felleg jár ma éjjel, nagyon mélyen ereszkedik alá, egészen elborit bennünket... egészen...

De kibukkan a fényes ködből két csillag. Ibolya-csillag. Kék csillag. Az ám, épen Zsuzsikára néz mindakettő. Lélek az, tudja jól, a jó Isten megbízásából szállottak le a földre. Lágyan zöngő szavak is hullanak alá, magasságos magasságból:

- Nem tudom, mi a bűn. De ha látom magát, édes bűnre szomjas a lelkem. Magdolna szerette a királyok királyát, pedig a bűnök leánya volt; és a fejedelmek fejedelme fölemelte magához a megvetett, lenézett, utcák leányát, mert a lelkében gyémánt ragyogott. Az vessen rá követ, aki büntelen...

Hol vagyok én? - révedezik a kis asszony kétfelé szakadó lelke. A nagy templomban zeng az ének? az orgona is szól? Jaj, hova beszélek... hiszen Jónáéknál vagyunk, a lakodalomban. Helyén van még az én eszem, azért, hogy egy kicsit ittam. Szégyellem magamat, rettentően szégyellem. Az uram agyonvág, ha majd hazamegyünk.

Ujra táncba viszi valaki. Ujra érzi a drága szivarfüst illatát. Ujra lelkébe dalol az a halk, édes hang. Óh be boldog a kis Bakóné! Bárcsak ez az éjszaka tizenhárom éjjel tartana... tizenhárom éjjel meg egy nap... Milyen csókolni valóan huzza ez a cigány: Három piros kendőt veszek, rám teritem: piros leszek, piros leszek mint a, mint a rózsza... rám illik a babám csókja... Óh be drága ajándék az élet! Az öröm, az öröm...

Most úgy rémlik neki, mintha a táncolók hullámozó tömegéből kiragadná valami áram... nem lehet tudni: mi? Csak sodorja, mint áradás a rózsalevelet. Különös: úgy érzi, kék vizeken repül; vagy inkább fekszik a hullámokon s azok ringatják tovább, egyre tovább... Hallga, már milyen messziről hallik a muzsikaszó... milyen távolról csillognak a lámpák... vagy kis csillagok azok?... Ki tudja... Nem lehet most tisztán látni semmit... Micsoda belső zene bizserg a fülében? A vére zsong, annak hallja bűvös muzsikáját. Szárnya nőtt talán, hogy ilyen pompásan emelkedik fölebb, mindig fölebb... már ott alatt, mélyen zsiabong a tömeg, mintha valamit össze-vissza kiabálnának... énekelnek, kacagnak... talán gyermekek? Valami forró kapocs van rácsatolva derekára... éget, éget... de azért le nem kell venni, mert jó, nagyon jó... Sárga csengő csilingel valahol, mintha kis fehér bárányok járnának a mezőn... Furulya,

furulya... nagyon messziről kolompol a gulya... a tanyán... odakint Öryéknél... Csak ne volna olyan vad ez a Bakó Mihály.

Valaki erősen hozzáütődik - magához tér. Az ám, ni, itt vagyunk az udvaron, táncolunk, a nagytiszteletű ur a párom... Egyszerre rikoltóan csap be fölébredt öntudatába a lakodalmi lárma: a férfiak huj-huj sikkantása, az asszonyok csiklandós fel-felkacagása. Őrjöng a tánc; már tul vagyunk éjfélen. Zámbó, a primás, olyan, mint a megveszekedett Sátán: babonás nótákkal vadítja az izzadó embereket; nem lehet megállani, tombolni kell rogyásig, mert benne vagyunk az ördög malmában. Keringelünk, keringelünk, míg csak össze nem rogyunk...

Összecsap öntudata fölött a fényes áradat. Már megint elszakadt önmagától. Valaki viszi, ragadja; egy másik pedig üldözi. Aki rohan vele: az a királyfi; aki utána vágtat: az a boszorkány. Ez a rém a kövér, kaján kupec képét ölti magára; a zsiros, gazdag kupecét, aki vastag száját nyaldosva kínálta meg az este legelőszőr borral. Álombeli aggodalom fogja el a kis asszonykát: sebesen, még sebesebben! Már itt csattog a rém foga, már-már a sarkamba mar... gyorsan, gyorsan... amott az a vár, nagy kapuja tárva... hiszen szárnya van a lovunknak - repüljön be rajta! Egy nagyot lélezkzik: bent vannak, a roppant kapu becsapódik utánuk...

Egy idő múlva mintha gyönyörű nyoszolyán heverne... csupa selyem itt minden... messziről trombiták aranyos zengése... Egyedül van, ring vele a nagy terem, mint óriás bölcső; benne talán ő a gyermek, akit láthatatlan dajkája ringat... Nem, nem! Ez a király palotája! Ez a királyleány aluvó szobája... óh Istenem, csak föl ne ébredne... hadd tartana még ez az álom... De hallga! Valaki kopog, valaki dobog. Szétlebben a halványkék függöny - és egy iszonyatos fej vigyorog be rajta. Hogy jött ide az a zsiros arca, kupec ember? Aranyakat csörget piszkos zacskóban - azon akarja megvenni magának. Mert mit ér a királyság, ha nincs pénz? Az aranyak kerítő álnoksággal dalolnak, dudolásznak: gyere hozzánk, te kis asszony, hadd aranyozzuk be napjaidat... Fel akarna ugrani ágyából, de nem bír moccanni sem... Az iszonyu, kaján ember közeledik, közeledik... éhes vágy, gonosz vágy perzsel a szemében... Most lerántja róla takaróját; megbántott szemérme sikolt; félelme riadozva rimánkodik irgalomért, de a vad, barbár röhögve kapja karjába és utálatos vastag száját rányomja ajakára...

Segítség!

Mint a csillagfutás, hasit keresztül az éjszakán sikoltása. És ime: a palota fala megrendül, a talapzat kettéhasad, s a gyönyörű nyoszolya belezuhan a semmiségbe... A lefelé zuhanás szédületéből egy nagy, levegőt kapkodó lélekzéssel merül föl - s ott látja szemközt magával a szőke pap mosolygó kék szemét. Valami édes szót sug neki, valami biztató, drága ígét, égető karja ott a derekán, viszi tovább a tánc forgatagába...

Ujra elszedül. Ujra álomban éli tovább életét.

Mintha csodálatos himű virágok tengerében gázolna, valakivel. Kar karban, mennek dalolva, vidáman, előre. A nagy szemű virágok meghajolnak előttük, és álmodozón simulnak hozzájuk. Távolból üvegharangok csilingelnek, oly édesen, hogy a virágok szeme könnybe lábad. Most megindul ez az egész paradicsomi rét, a rózsáliget hullámokat vetve ring, fölemeli őket színes habjaira... csupa virág minden... rózsák nyoszolyáján pihennek... a királyleány, a királyfi... Megkondul valami láthatatlan toronyban, talán az Ég tornyában, az a nagy óra, amely az ősi vágy, a szent jóslat beteljesülését hozza meg. Most kell megfogannia annak a fiugyermeknek, akiből oly nagy ember lesz valaha, hogy az egész világot beragyogja lelke fényességével. És kimondhatatlan gyönyörűség önti el valóját... úgy tetszik neki: a kék csillag szemű ifjúval lassan-lassan egy testté válik, egészen összeolvadnak egymással... olyan mámor ez, amelyhez hasonló nincs a világon. Elég bele teste, lelke, hirtelen lánggá lobbanva; hogy özönlő hevében megcsillanjon az az új élet, akiért elküldték őt a földre... az angyalok... az angyalok...

Itt megszűnik a lét, csak az álom él.

Nagysokára fölriad élettelen álmából a kis Bakóné. Hol van? Ott fekszik öltözetestől egy vetetlen ágyon, bent, a leghátulsó kis szobában. Félhomály... Először távolról csap el öntudatáig valami különös lárma... lassan ráeszmél, hogy a lakodalmi vendégek hajnali davóriája zug. Odakinn az udvaron még megeresztett kantárszárral vágat a jókedv, bukfencet hány a mámor, birkózik saját magával a fiatalság...

Ács Zsuzsika, mintha most születnék, úgy érzi magát. Agyán még mindig valami biborszínű köd ül, amely időnként sivár fakóságba szakad szét. A homloka lüktet, vakszeme fáj. Egész teste fáradt, mintha napokon át gyalogolt volna. Nem érti, hogy került ide? Visszahanyatlik és emlékezni próbál. De az emlékei széttört tükör-üvegdarabok, sehogysen verik vissza a valóság egész képét.

Valami ismeretlen szorongás fogja el. Olyan jó volna még egyszer átálmodni azt, amit...

Kába félálomba szenderedik.

Bakó Mihály, három szaktársával, a megbolondulásig zavarja pusztíthatatlan kedve paripáját. Hajnalban már kalapkarimából isszák a bort és a szivárványos-kutból vedérszámra huzzák egymás gőzölgő fejére a vizet. Lehányták az ujjast, derékraivalót, úgy, egy ingben táncolják, körbe fogózva, a férfiak kan-táncát. Az asszonyok majd elájulnak jókedvükben, látva ezt a három bolond figurát. Bakó István, Bakó Mihály, meg Jóna János egyszer mulat egy esztendőben, de akkor aztán rogyásig. Szakad a víz róluk - sebjaj! kimossa belőlük a bánatot, meg a bajt. Bakó Mihály fölveszi Jónát a nyakába, úgy táncol vele. A hosszú bajuszu Bakó István négykézláb járja a medvetáncot, a fehérnép pruszliszakasztó gyönyörűségére. Ritkán vig a magyar ember, de ha vig: akkor bolond.

Már jól fenn ragyog az égen a nap, mikor eszébe jut Bakó Mihálynak a felesége.

- Merre vagy, te jószág? Kedves kis tehenem, hallod?

Keresi, kutatja, nem leli. Senkisémet látta éjfél óta.

Már meghökken, mikor valaki fölfedezi Zsuzsikát hátul, a kis szoba vetetlen ágyán.

Bakó Mihály csufondárosan köszönt be hozzá:

- Jó reggelt, kedves feleségem... hogy a kis kutyába kerültél ide? Ahá, tán megártott a bor? Nem is konty alá való az.

Durva tréfával csapott a tomporára.

Bakóné fölébred. Most már igazán fölébredt. Vége a szép hajnali álomnak, itt a valóság.

Tántorogva ül kocsiba urával, s mennek hazafelé. A vig cimborák vad hujjahója rivalg utánuk.

Bakóné rebengő szeme a papot kereste; de a szőke királyfi eltűnt. Csak a vastag szájú kupec orditozott még holt részegen egy összetört asztal mellett. Reá köszöntötte százegyedik poharát.

14. Megszületik a táltosfiu.

A kutyák szörnyen ugatnak az utcán. Valaki rosszban jár. A Csuriék Pincsije nőies szopránjával túl csaholja a Tótszegiek bariton hangú komondorát. Bakóné az udvaron mos; hallja az egyre közeledő zenekart. Az ő udvaruk néma: még nincs házőrző szolgájuk.

A kutyák egészen az ő kapujok elé kisérhettek valakit, mert ott harapdálják a levegőt, szinte sirásba feszült haraggal.

Nyilik az utca-ajtó, kivágódik sarkig. Ott áll a nagy irdatlan képű kupec, akit a Jóna János lakodalmán látott Zsuzsika először. A vicsorgó kutyákhoz beszél:

- Jól van, szolgám, nagyon jól van. Ugy is kell. Az idegen szőrűnek nem szabad hinni. Ha kutya volnék, én is minden kupecet megugatnék. Köszönöm, hogy elkisértetek a kapuig, itt már majd csak eligazodom. A szivességetekért: nesztek!

Egy darab szalonnát dobott az ebeknek.

A koncot a kis Pincsi kapta föl, mert elébe esett; szaladni kezd vele, a komondor utána; a kútnál foghegyre kapja az iszkoló szaktársát, el akarja venni tőle a ragadományt, de a nőcske nem engedi, összemarakodnak, hogy zeng belé az utca. S a porba esett szalonnát egy érdeklődő harmadik emeli vigan el. Ilyen az élet, még kutyáéknál is.

- Adjon Isten, kis menyecske! - köszönti a különös ember Bakónét. - Ne nézzen rám olyan ijedten, nem ekzekválni jöttem. Erre jártam, eltévedtem, olyan ismerősen integetett felém ez kis ház, betértem. Sóvágó Nagy Gábor vagyok különben, utazó kupec, Bakó Mihály jó pajtása; valamikor együtt katonáskodtunk, most meg falura, hova, ő szokott hordani. Hiszen tán emlékszik rám: a multkor, a lakodalomban ismerkedtünk össze. Aj, be jó kis mulatság volt. Ha nem kínál meg, akkor is leülök. (Leül a létra fokára.) Magának is ugyancsak ragyogott a szeme: piros borral itatta az alispán, vagy mi a macska: a nagytiszteletű úr. Jó ember, fáin ember, szereti az életet. Az ilyen papnak érdemes élni: megtéríti a város valamennyi fehér népét. Hát csak azt akarom mondani... nincs itthon Mihály?

- Nincs. Este szokott hazajönni.

- Vámospércsre akarok átrusszanni. Gyalog is megtehetném azt a kis utat, de kocsin hamarabb. Gyalog unalmas; nincs kihez szólani az embernek; én olyankor rendszeren magammal beszélgetek. Nem vagyok egészen bolond, de szeretek magamban beszélgetni. Jó társaság, hehehe. Az ember magát nem únja meg, soha.

Zsuzsika, mosás közben, félénken vetett rá egy-egy pillantást; úgy irtózott ettől az embertől, maga sem tudja: miért?

Sóvágó Nagy Gábornak zsiros volt a kalapja, zsiros az arca, zsiros az ujjasa, zsiros a nadrágja, csak a csizmája siralmasan száraz. Ugy látszik, minden hájjal magát kente, a lábbelijének nem jutott. Kalapja mellett, ahova más rózsát szokott tüzni, egy sárgaréz pipaszurkáló biggyeszkedett; a hozzá való pipa a bal csizmaszárba volt leeresztve, nyéllel.

Hirtelen hátrakap, az ujjasa alá nyul, s egy félkilós vasgolyót ránt elő, amely horgával a nadrágszíjjára volt akasztva. Mázsálóra szoktak ilyen függő súlyokat rakni. Megforgatja kaján vigyorgással a vas almát:

- Tudja, mi ez?

- Nem.

- Jóra igazító. Néha megesik, útközben valami erdőben ér utól az éjszaka. Sohsem tudja az ember, kivel bukkan össze. Akit evvel megkólintok, nem nyul többet a zsebembe.

Sátáni, alattomos mosollyal tette utána:

- Mert a zsebem rendesen tele van.

Azzal benyult a belső zsebébe s egy szétfeszülő, nagy bőrtárcát rántott elő. Rácsapott zsiros kezével a zsiros bőrre:

- Itt van az én királyságom.

Kinyitotta, s csak úgy dőltek belőle a százások, az ezresek. Ki hitte volna, hogy ilyen ütött-kopott embernek vagyon hallgat piszkos zsebében?

- Ezért ugatnak engem a kutyák - mondta rejtelmesen.

A tömérdék pénzt ott tartotta egy darabig tenyerében, s ravaszul nézett a Bakóné szemébe; de az a szem lebecsátotta pilláját, nem láthatott bele.

- Nem jó ennyi pénzt magával hordani - szólt Zsuzsika nagysokára. - Valaki megneszeli, baj lehet belőle.

- Azért akasztom a derékszijra ezt a nyeletlen buzogányt.

A gyerekek odasereglettek a hangos szóra. Pista, aki már elemibe járt, végighuzta jobb keze-fejét az orrán s ami az orra hegyén volt, az ujjasa ujjára jutott; mindig szipákolt, szivta az orrát; nagyon vizenyős gyerek, bár trónörökös. A kis vaskos, összekovácsolt Erzsike durcásan oldalgott a szomszédház udvarhatároló falánál; ezer szóra ha ejt egyet. A jámbor Mari nagy, világos kék szemét ráfüggesztette az idegen bácsira, úgy bámult a szájába, mintha a fogát akarná kiolvasni. Juli, a pukkancs Juli, dult-fult mérgében, mintha valami nagy igazságtalanság esett volna rajta. De egyre szűkülő körben keringelték körül a bácsit, aki leguggolt hozzájuk, parolát csapott velük és nagy, fényes pénzeket csusztatott a markukba.

- Gyertek ide, apró szentek, eszem a kis sziveteket. Ne féljetek Nagy Gábor bácsitól, jó ember, szereti az ilyen furcsa kis tökfilkókat. Nesze, te nagy legény, vegyél rajta cigarettát, gyújts rá, ha majd nem lát anyád...

- Majd adok én neki! - szólt rá fenyegetően Bakóné.

- Hát ennek a nagy lánynak mit vegyek? Pántlikát? Ejnye, épen találkoztam a mádi zsidóval, még volt nála egy rózsaszínű. Ehol van ni!

Szép, rózsaszín selyempántlikát halászott ki zsiros zsebéből s odaillesztette a kis Mari nyakába. Mari el volt bájolva; angyalnak érezte magát. Ennivaló, fenséges göggel járt-kelt az udvaron, büszkén viselte a Nagy Gábor-rend szalagját. A dacos Erzsi parányi bika-szemével nézett rá; az irigy Juli pedig lekapta a nyakából és elszaladt vele az udvar hátuljára, a színbe. A szelid Marinak eltört a mécsese, csöndesen szipogni kezdett és megfogta dolgozó anyja ruháját, de nem szólt egy szót sem. Hja, ilyen az élet: szemesnek áll benne a világ.

Sóvágó Nagy Gábor, mikor így leszerelte az apróságot, az anyjuk körül kezdett bűvös kört vonni. Már a Jónáék lakodalmán megtetszett neki a kis fehérarcu asszony, s mikor látta, hogy a nagytiszteletű ur milyen legényesen forgolódik körülte: lángot fogott az ő parazsa is. Bakó Mihály ugyan kemény fiu, de hát a legélesebb szemü ló kantárján is ellenző van, előre lát, jobbra és balra nem, hátra még ugysem; s ő bizony a hátulsó kapun jutott el eddig rendesen a céljához.

Eleinte duruzsoló hangon próbálta zsongítani a munkálkodó kis asszony idegeit; közben furcsa tréfák piros-tarka sárkányait eregette a levegőbe: hadd mozogjon a jókedve, mert a jó-

kedvü ember mindenre rávehető. Azután, egész lényének megfelelő zsiros adomákat teregett Zsuzsika elébe. Nem feledkezett el arról sem, hogy időnként megcsöngesse fülébe fényes, ezüst tallérait, megzizegtesse kékhasu bankóit. Mellé-mellé sündörgőzött Bakónénak, végig-végighuzta kezét meztelen karján és valami torz, ocsmány kakas berzenkedésével kotorta a port az egészen más régiókban járó gyöngytyúk körül.

- Jaj Istenem, csak menne már... vagy az uram jönne már - sóhajtott magában a megkisértett asszony.

Be-beszökött előle a pitvarba, mintha ott volna valami dolga; Sóvágó ur utána szemtelenkedett. Leültette a szobában, hogy várjon a gazdára, jön már nemsoká; Nagy Gábor le is ült egy pillanatra, de nem fogta a hely: rossz árnyék gyanánt húzódott az asszony után. Senki nem volt az udvarban, még egy kórsa kutya sem, akinek intsen a gonosz gyűrűbe kerített áldozat, ha már nagyon nyakára fonódik a hurok.

Egyszer, mikor a gyerek-had a hátulsó szinben eltűnt, Sóvágó Gábor zsiros vakmerőséggel csak átkarolta hátulról az asszonyt és vad csókot harapott a nyakába. Zsuzsika sikoltásba fojtotta haragját és szégyenét, s hirtelen, visszakézzel, pompás kis pofont mért a dürrögő fajdkakas pofájára. A kupec egy milliméternyire sem volt meglepődve; sőt kacagva fogadta tiszteletdíját, azt nyerítve mellé: „Kancarugás nem számít”.

A szomszéd udvar berenájának a hasitékán két égő szem vigyázta, leste a Bakóné vergődését; Tótszegi néni volt az, aki átkiáltott szomszédjának:

- Kaparja ki a szemét, öcsémasszony, a gyalázatosnak...

A kupec felütötte zsiros fejét, szimatolt a levegőben: honnan jönnek ezek a feddő hangok? Közben a gyerekek is előre zsidongottak s így ostroma folytatását jobb időkre halasztotta.

Végre a megváltó este hazahozta a gazdát.

Sóvágó Nagy Gábor mindent elborító jókedvvel kanyarította körül a vaskos fiákerest; szóhoz, gondolathoz sem hagyta jutni, mert attól tartott: észrevesz valamit az asszony felemás kedvéből. Alig engedte megvacsorázni, hajrázó tempóval fogatott be vele: menjünk, menjünk, még az éjjel Vámospércsen akarok lenni.

Bakó Mihály tudta, hogy ilyenkor kutya ugat, pénz beszél, alig nyelte le a falatot, újra kantárba huzta a két fáradt pára fejét s aló, megindult tömött erszényü vendégével az epreskerti sorompó felé...

Ács Zsuzsika kettős életet élt ebben az időben.

Egyik alakja, a hajdani kis cseléd, ottan tett és vett a szűk udvaron, a nyers falu lakásban, családja körében: főzött, mosott, surolt, szénát hányt a lovaknak, és tisztogatta a szerszám sárgaréz pitykéit; foldozgatta a kis emberek kantusait, rokolyáit.

Másik alakja: az ábrándozások, az álmok keskeny pallóján andalgott, zugó vad ár fölött, a teljesülések partja felé. Vajjon csakugyan Pistukában szülte meg azt a nagy embert, aki vágyódásaiban oly régen megfogamzott? Vagy jöhet még másik kis ismeretlen is, aki rámosolyog a kényeztetett trónörökösre: nem te vagy az igazi; te csak bitorlod az én jogomat; én hordom fejemen a koronát...

Olyan bizonytalan itt a földön minden.

Két kezébe fogta Pista sovány kis fejét, alacsony homlokára hulló haját félresimitotta, kékvíz-szinü szemében nézte, csak nézte a lappangó szent tüzet, amely a lángész isteni jele volna... ha volna. De nem látott bizonyosnak semmit.

Lehetetlen, hogy Szabó tekintetes ur csalódott volna.

Egy reggel bement a Kis templomba. A piacon vásárolt; onnan huzta be valami, talán a kiszűrődő édes énekhang. Amint ott ül, egy oszlop homályában, tiszta csengő hangját ódon zoltárokon élesítve - egyszerre csak ütést érez a testében, a szíve alatt megmozdul valami. Babonás izgalom fogja el: szent Isten, ez az új élet, amely most adott jelt először magáról, épen az Ur házában villant meg, a Mindenható dicsőségét zengő ének közben! Ez jelent valamit. A Megváltó születését új, szokatlan csillag hirdette a vak világnak; az ő kis messiása a templom szentséges félhomályában, e beszélő némaságban szólalt meg először. És ott, az oszlop árnyában, boldog sejtelem könnyei perdültek arcára; nem merte letörölni, mert félt, hogy új örömét törli ki velük az életéből.

Ment az utcákon, mintha álomban tébolyogna; vitte szent és nagy titkát, mint egy drága edény, magában.

Gondolatok, őszi felhőtáborok futó rajaképen, huzódtak át a lelkén. Különös, kékes ködök hullámozó fátyolán át rémlett emlékezetébe az a nyári éjszaka, mikor kettős mámorában oly kimondhatatlan gyönyörüségeket élt át. Az emlékek halk muzsikaszója zsongott-bongott a fülében; bibor poharak aranyos zengése, mintha szent hajnalok ébresztő harangszava volna, tündéri módon csilingelt a multak távolából. Lelke soha nem volt oly vágyakkal áldott, mint akkor; ha lehet lelki fogamzás: akkor kellett a sovárgások misztikus khaoszából kicsillannia egy rendkívüli szellem csillagának... azon az éjszakán egy nagy Lélek születhetett... Ő nem tudta ezt ilyen világosan elgondolni, de ösztönösen finom kehelynek érezte magát, aki a Szépség, a Nagyság, vagy a Szentség, vagy akár a Jóság mennyei rózsáját hordozta magában láthatatlan illatképen, s ez az édes illat majd egyszer látható testet ölt, a Szellem anyagi ruhába öltözik: egy gyönyörű Gyermeke fog születni az idők teljességében.

Áldott terhességének ebben a szakában látott egy különös, szép álmot. Ez az álom, mint a gyémánt Nap, ragyogott egész további életére, tündökölt egészen koporsóba lépése napjáig. Mintha a magasságos Ég, mint egy vakító kapu, megnyílt volna előtte és látta - óh, ez kimondhatatlan szép, félelmesen megrázó volt, - látta a trónusán ülő Atya Istent. Látta, mint ezüstös hajú, felséges aggastyánt, akinek arcára nem lehetett igazán ránézni, csak olyan volt, mintha sötét éjben nagyot villámlott volna előtte s belevakult volna a hirtelen fénybe. És csodás hang kongott át a mérhetetlenség távolán, hozzá, szegény álmodó cselédhez, amely ezt mondta királyi, megváltozhatatlan törvényszerűséggel: „Légy boldog, asszony, mert jó gyermekeket nevelsz”.

Május volt, gyönyörű május, mikor ötödik gyermeke megszületett.

- Fiu! - kiáltott harsányan Köblösné, a kiskezű, de nagy csipőjű bába.

- Fiu... - rebegte a fehér asszony, az elhivatásnak boldog sejtelmével.

- Fiu! - rikkantott vidáman a gazda, mikor este hazatértek egy új kis Bakót nyomtak a kezébe.

- Fiu, - motyogták a kis testvér-lányok, apró irigységgel; mert a rokolya mindig eredendő bánattal néz a nadrágra. Ez még a paradicsomból huzódik fekete fátyolként a nők lelke után.

Fiu, fiu, füttyölte odakinn a temető akácosában valami kis madár, mintha már ő is értesült volna a nagy örömről. Fiu, fiu, füttyörészett a tavaszi szél a domboldalon, ott, ahol azok a sárga vadvirágok nyílnak. Fiu, fiu, turbékoltak a mélyhangu galambok, odaát, a Tótszegiek ducában. Tudta az egész utca, hogy Bakóéknak fia született. Májusi fiu.

Harmadik napon, ahogy fűröszi a parányi legényt a gömbölyű Köblösné, csak elkiáltja magát:

- Jézusom! Krisztusom!

Az ágyban fekvő anya úgy megijedt erre a vészfüttyre, hogy szólani sem birt egy ideig.

- Mi... mi az? - kérdezte sokára.

Köblösné, mint valami pogány alirumna, büvölő-bájoló, babonás, rejtelmes hangon, lefojtott ámulattal mormogta:

- Öcsémasszony... ennek a gyermeknek mindakét kezén hat ujja van. Esküszöm az élő Istenre.

Azzal odatartotta a kis ember pirinkó kezecskéjét az anyja elé. A hüvelyk és a mutató ujj között egy kis rózsaszínű ujjhegy bujt ki hatodiknak, mintha mosolyogva kérdezné: „Szabad nekem is nagyobbra nőni?”

Ha a ház padlása megnyílt volna és aranyeső hullott volna az égből, Bakóné nem zuhant volna mélyebb ámulatba. Csak rebegett az ajka, de nem bírta kimondani, amit elgondolt:

- Hát mégis -?

Hát mégis igazak voltak a jelek? Hát mégis csak megszületett a várva-várt fiu? Óh, csodák világa!

Köblösné most már másképen fogta meg a csöppséget; bizonyos tisztelettel kezelte:

- Táltos fiu ez, galambom! Vigyázni kell, valami bajt ne hozzon a házra.

Bakóné halványan mosolygott: mit tudod te azt, jó asszony, kit tartasz a kezében? Neked nem volt látomásod, de nekem előre jelentette valami hatalom, hogy rendkívüli gyermekem születik. Táltos? Hát jó, legyen táltos. Valamikor majd másképen hívják, ha kibontja szárnnyait. Nem az elnevezés fontos, hanem a lélek. Ennek a csöpp fiunak hatalmas lelke van.

Mint a tűz, futott végig az utcán: Bakónénak táltosfia született!

Hü, hogy összeröfentek a vén asszonyok! A szakálas nénik! Rostát vetettek minden harmadik udvaron. Ráolvastak, hogy rontás ne támadjon tündéri szeméből; mert megesett már akárhányszor, hogy táltos-fiu ránézésétől elfordult az arca, elcsufult a szája tisztos embereknek. Mindenkinek a jobb füle csengett ezen a napon: biztos rosszat jelent. Köblösnének jó tanácsokat osztogattak tizenhárom próbás vén funerátorok: ne fogja meg kezével azt a csodakölyköt, mert lehull a körme, mint annak, aki vak, pocus macskafiuhoz nyul. Csuriné, a tót kupec felesége, harmadik ház-ellen lakik Bakóékhoz, kioldotta egyetlen tehenét az istállóból és elhajtotta a legelőre, mert félni lehet, hogy a táltos Bakó-fiu véresre rontja a tejét. Sokan bezörgettek Láda Sándorhoz, a városi rendőrhöz, a Bakóék másik tószomszédjához, hogy jelentse föl a hatóságnak ezt a borzasztó esetet, mert baj háramlik belőle az egész utca sorra. Láda Sándor átment Bakóékhoz, hivatalosan megvizsgálta a táltos gyermeket, de semmi kihágás-szamba menőt nem talált rajta s így föl sem jelentette. Bezzeg három nagy lánya annál jobban sipitozott, fujta a kigyókövet minden becsületes keresztyén asszonnal.

Hetednap új mennykő csap a házba; Köblösné, mikor épen a szájacskáját mossa a kis csecsemőnek, nagyot sikolt:

- Jaj, teremő szent Atyám! Ez a gyerek megharapta az ujjamat...

Fölpeckelik a táltos-fiu száját: hát Uristen, csakugyan ott a szemfog az innyében! Ez a táltosfog! Aki még eddig kételkedett a bűbájosságában, most már mérget vehet rá.

Uj szélroham zug át Köteles-utcán, amelynek szomorú kiváltsága, hogy benne táltos-fiu született. Lelkemadta, már ennek fele sem tréfa! Megharapta a bába ujját! Mérgező annak a harapása, mint a csörgő kigyóé. Alattomos rajban huzódnak meglátására; de csak tisztos távolból, vagy ablakon át rémüldöznek rajta, mert - nem lehet tudni semmit. Az ilyen csodagyermek

meg tudja némitani még Gálnét is, már pedig annál felvágottabb nyelvű asszonya nincs a hajduságnak.

Szegény Ács Zsuzsika, nem is hitte, milyen nagy kő esett ezzel a kis fiúval a polgártársai fejére.

De a csodáknak még nem volt vége.

Kilencedik nap történt a következő. Bakóné elszenderült az ágyon, a kis gyermek pólyában ott feküdt mellette. Szép, sugaras délután kukucskált be az ablakon: a napnak is le kellett hajolnia, hogy Bakóékhoz belásson. Tótszeginé, a szomszédasszony, minden nap átnézett egyszer-kétszer a beteghez, nem kíván-e valamit. Most is, amint halkán belép a pitvarba, megáll a küszöbön, beköszön és szokás szerint kérdezi:

- Mit kíván öcsémasszony?

Ekkor történt a csoda.

Bakóné aludt, ez az egy szentbizonyos. Ellenben megszólal az ágyon valami csodálatos, különös, fiús hang:

- Bivaly-tejet adjanak nekem.

Tótszeginé, maga bevallása szerint, majd sóbálvánnyá változott:

- Öcsémasszony szólt? - kérdezi torkába szoruló szívvél; de Bakóné nem válaszol. Közelebb megy: alszik csendesen, mély lélekzéssel. Hanem a pólyás legény tágra nyílt szemmel bámul rá, de olyan különösen, hogy Tótszeginében megfagy a vér (noha meleg májusi délután volt). Mintha csufondárossan intene néki: nem hallottad, mit mondtam? A jámbor nő egy hang nélkül kifordul a babonás hajlékból, eszezavartan szalad haza; az utca-ajtónál úgy hátba lökte valami láthatatlan kéz, hogy csöpp hija: orra nem bukott. Estére kilelte a hideg.

Hamarosan hire szalad ennek az esetnek is a temető alján. Most már félni kezdenek az emberek: itt a Sátán kísért. Minden jó lélek dicséri az Istent. Már be sem mernek szagolni a Bakóék udvarára; még a házuk elejét is kikerülik: inkább a szekéru-ton mennek, mint a két kis babonás ablak alatt. Uristen, hogy mik nem történnek ebben a zegernyés világban!

Tapasztalt öreg asszonyok megnyugtadják a félénkebbeket:

- Ugysem sokáig él. Az ilyen táltos-fiukat hét hetes korukban el szokta vinni az ördög. Egyszer csak nyoma vész.

Ettől fogva sokan számlálni kezdték a napokat.

De a kis legény, világra jöttének tizenharmadik napján, új csodával vágta főbe a Köteles-utcai némbereket.

Köblösné, épen utolsó látogatásakor, még egy bucsufüröszttel akart pontot tenni hivatalos tevékenységére. Megfürösztí a kis embert (aki roppant nyugodt, komoly jellem), bepólyálja és leteszi az ágyra. Bakóné már fenn járt; a pitvarban motoszkált épen. Köblösné, ahogy térül-fordul, egyszerre csak égre meredő hajjal látja a következőt: a pólyás csecsemő hirtelen fel-emelkedik, úgy, bekötözve, föláll az ágyon és hármat tapsol tenyerecskéjével, egy, kettő, három... azzal, mint a kivágott fácska, végigdől újra a paplanon. Egy paraszt szempillantás alatt történt az egész, Köblösné a tükörből látta, mert épen a kontyát igazította meg. Magyarán mondvá: nem tudott se köpni, se nyelni, a keze ott ragadt a kontyán, jó ideig csak tátogott, mint a csuka szárazon.

- Jézusom... Jézus Máriám... - tört ki végre belőle az ámulás.

Bakóné meghallotta, befordult a szobába: mi baj?

- Ne legyen nekem az Isten Istenem, ha ez a fiu fel nem állott pólyástul és hármát nem tapsolt!
- Hiszen le van kötve a kezecskéje, - szólt az édesanyja félig nevetve, félig bosszúsan. - Mindent ráfognak már erre a kis boldogtalanra.

Fölvette és szívéhez szoritotta.

De Köblösné kantározott, felcsatolta az istrángot és ment. Tudós asszonyi működése alatt sok csodát látott, de még ilyet nem. Teleharangozta a félvárost a kis Bakó-gyerek ördögösségével. Hivők, de csak az asszonyi rendből, akadtak feles számmal.

Két hetes korában megkeresztelték a táltos fiut. László lett a neve.

- Már kis gubó-korában csodákat tett, mint Szent László királyunk, - mondta az édesanyja; - hadd viselje hát a nagy király nevét.

Magában még azt is hozzágondolta: hátha nagyobb lesz egy fejjel minden embernél?

László bátyjának a második felesége, egy kis fürge, okos asszony tartotta keresztviz alá. Azt mondja, mikor a pap csorgatta kis fejecskéjére a templomi vizet, a gyermek mintha mormogott volna magában:

- Urak a papok, urak a papok.

15. Mi történt a halápi erdőben...

Eltelt a hetedik hét, de bizony Lacikát nem vitte el az ördög. Itt maradt Köteles-utcán. Gyarapodni kezdett testben és lélekben. Hatalmas, kerek feje volt, széles mellecskéje, gömbölyű feneké és vaskos kis lába; két csöpp karja a liliputiaknál vasgyuró Herkules-kar lehetett volna. Szóval hatalmas gyermek kerekedett belőle; ilyen volt Toldi Miklós kicsi korában.

Nem igen szeretett sirni, csak nézelődött. Félnapokig elbámulta a rozoga padlás mestergerendáját, később a saját kis böngyöli kezeit. Nagyon jó, csendes emberke volt; nem hencegett vele, hogy táltos-fiúnak született.

A kis Bakóné úgy érezte: beteljesítette hivatását, mikor ennek a gyermeknek életet adott. Mindenki azért jön a világra, hogy valami megbizatást elvégezzen idelent; a csira lehull a földre, kisarjad életté; a felhőkből zápor hull a porba, a záporból újra felhő lesz; a méhecskék behajtják a virágok adóját, az ember elveszi a méhek takarékméztári betétjét; a jó Isten pedig megszámloltatja a sáfárkodó embereket.

Mig el nem végeztük a ránk bízott parancsot, addig nem lehet elmennünk, nem szabad pihennünk. Ács Zsuzsika édes lelki szédülettel gondolt az öreg Szabó tekintetes ur jóslatára; igaza volt, betelt, legalább is már betelőben. Szabó János, egyszerű tanító létére, a nagy Isten parancsának tovább adója volt; ő nyitotta föl a kis leány lelke szemét, hogy mit kell tennie.

Hajnaltól alkonyatig zengett a ház énekétől. „A nagy király, jön: hozsánna, hozsánna, zeng e kiáltás előtte, utána...” Rá-rámosolygott különös sorsu gyermekére s a parányi ember visszamosolyogta.

- Aranyos kis Lacikám, te benned biztam eleitől fogva; meg ne csalj, el ne ámits, mert akkor elveszett az életem.

A kis táltosfiu úgy tett röpködő kezecskéjével, mintha azt intené: nem, nem!

Bakó Mihály odavolt örömeben: második kocsisa született! Most már nem fél, lesz kire hagyni kocsit, lovat, szerszámot. Ugy okoskodott, hogy Pistának sikerit majd egyfogatu kiállítást, az úgy is gyámoltalanabb; Lacira pedig rátestálja a kétlovas kocsiját. Ha jól ereszt a posztó, még magának is ragaszt egy harmadik számot; hárman keresik a pénzt, a Bakó név dicsőségére. Neki is megvolt a maga élete célja: saját házat rakatni kőből, saját szőlőben szürni a mustot, saját földön kaszálni a lucernát; míg ezt ki nem csikarja az élet kezéből, addig nincs megállás.

Vidáman füttyölte be a hajnalokat, míg a Rabló meg a Gidrán ropogtatták az illatos szénát, s az ő fáradhatatlan két keze csillogó fényesre vakarta, kefélte kényes szőrüket. Pistát már kapatta az istállóbeli munkára; jókor reggel fölkelte, kivitte magával a lovakhoz, mutogatta neki: hogyan kell fogni a vakarót, meg a kefét, hogyan kell a keféből a port a vakaróba átkefélni s hogyan kell a kivert porból szép magyar koronát pingálni a hidláson, vagy a gazda nevének kezdő betűit: B. M.-et kirakni. Pista urfi álmosan szipákolott (mindig nedves volt az orra), olyan szomorkásan csüngött az orra, mintha nagy csalódások érték volna; de, az igazat megvallva, nem sok kedvet mutatott a bérkocsis ipar művészetéhez; sokszor ott álltőhelyében elaludt, míg az apja föl nem riasztotta.

Sóvágó Nagy Gábor, a gazdag kupec, gyakran bevetődött ezidőtájt a Bakóék udvarába; rendesen olyankor, mikor nem volt otthon a gazda. Soha nem jött üres kézzel, üres zsebbel; a gyerekeknek is hozott valamit, Bakónéről sem felejtkezett el. Zsuzsika eleinte fázott ettől a

különös embertől, nem tartotta épeszünek; később megszokta; föl sem vette furcsa tréfáit vagy illetlen célozgatásait; lepergett róla, mint a falra hányt borsó. Jól tudta, hogy urának nincs bőségebb fuvar és pénzforrása, mint a Nagy Gábor zsiros bugyellárisa, azért hát sok bolondságát eltűrte; ártani ugysem árthatott neki, erősebb volt akaratánál az ő vértete. Utoljára már csak mulatott rajta, komolyan sem vette.

Hanem a szomszéd asszony, Tótszeginé, keresztyéni kötelességből, elmondott egyet-mást Klára asszonynak, a Bakó István feleségének: így lelkem, úgy galambom, nem azért mintha nem biznám a Mihályné állhatatosságában, Isten ments!, de bizony, minden férfi nagy kutya, ez a Sóvágó is mindenféle hájjal meg van kenve, folyton folyvást ott lebzsel a kis Bakóné körül; óhatatlan, hogy aki üvegcserepek közt jár, egyszer meg ne sebezze a lábát.

Klára asszony megcsóválta a fejét, nem tetszett a dolog neki. Elmondta aggodalmait az urának; István gazda pedig tovább adta Mihály öccsének. Bakó Mihály ümgetett, ámgatott, rázta a fejét, mintha ki akarná rázni füléből a bolond szavakat - nem olyan ember Nagy Gábor, de még ha olyan volna is, Zsuzsi más asszony.

Ez ebben maradt.

Hogy, hogy nem, Bakó Mihály lelkében a Deák István képe merült föl egy este... ez magához szivta a vörösszőke haju Róza kisasszony alakját, ott, a Két golyó-ban... azután a gyilkos Zsutai deák is megjelent. Ez a régi három árnyék - hiszen már mind halott - igen furcsákat beszélt Mihály gazdának, mikor hosszú utakról üresen jött hazafelé, s órákhosszán át csak két fáradt lovának a hullámzó hátát látta, a kerekek zörgését, a hám nyiszorgását hallotta. A zömök Deák István azt mondogatta: az asszony senkié, az asszony mindenkié, ott ragadd meg, ahol találsz... A szőke Róza kacér mosollyal hintegette csókjait jobbra is, balra is, jutott belőle Deák Istvánnak, jutott Zsutai deáknak: nem csorbul el a szánk, ha eggyel többet csókolunk... A hosszú diák pedig, törös botját megforgatva, ködbe boruló szemmel lihegte: öld meg az asszonyt, ha hütlenné lett hozzád, vagy öld meg azt a férfit, akiért hütlenné lett hozzád...

- Ejh! kiáltott nagyot Mihály, s közzé csapott poroszkáló lovainak, azok ügetésbe mentek át egy darabon, azután újra lépésbe csendesültek.

A kerekek nyikorogtak, csikorogtak; a hám melledzője, meg a rudtartó szíjj különös hangon zakatolt. Ez az ütemes zaj, a lovak elszóródó kopogásával, mintha tisztán kihalló szavakat sugdosna a bakon ülő fülébe: „megcsaltalak... kijátszalak... balgatag ember... ingatag asszony...”

Mihály egészen belezavarodott. Mi lelt ma engemet? Soha, mióta együtt élünk, eszemágába sem jutott, hogy valamit gondoljak. Ha eddig nem bántott ez a gondolat, bizonyosan nem is volt rá okom. Ha most bánt, bizonyosan van rá ok. Hij, - mormogott vad morgással, mint a szikár Óry Tamás hajdanán, - nem szeretném, ha valami bolond dologba keveredném.

Olyat vágott ostorával a Rabló fülére, hogy az egykori huszárló büszkeségében vérig sértve, megbokrosodott hajrával kezdte ragadni a könnyü nyári kocsit: a Gidrán kénytelen volt vele nyargalni. Bakónak kellett ez a vágatás, hüsebb levegő legyezte forró fejét s zuhogó vére megkivánta a sodró rohanást.

Hátha elkéstem valahonnan? - dörömbölt agyában a fészkelődő gyanu.

Nem jó ilyen hosszú fuvarokra menni; azalatt kigyuladhat otthon a ház, beleéghet mindene a világon. Mindene. Az ilyen tüzet aztán nem lehet eloltani.

Amit eddig soha nem tett: elkezdte fürkészni a gyermekek arcát: nincs valami áruló vonás valamelyikén? Különösen a kis Lacikát nézte el sokáig... A táltosfiunak épolyan kerek feje

volt, mint az apjának; csak a szeme barna, nem a Bakóék szürke oroszlánszeme. S tudja Isten, olyan megvetéssel nézett a rá hajoló emberre, mintha kicsinylené.

Bakó Mihály egyet vágott öklével a levegőbe: eh, micsoda szemérmesség; az almafának sem egyforma minden almája.

Hanem azért bentört lelkében a gyanu tövisse.

Feleségét is vigyázta félszemmel, Nagy Gábor összevissza karatyolását is fel-felszórta lelke szérűjében a levegőbe: hadd vágódjék ki belőle a konkoly. Szerette volna rajtacsipni, valamelyik meggondolatlan szavában, de nem sikerült.

Ellenben a besugók egyre hullongatták a balhíreket: a pénzes kupec megint ólálkodott az akol körül. Most már a Láda lányok is felültek a szapulás sürgönydrótjára s ugyancsak adták lefelé a vészjeleket.

Bakó dult-fult levegőt nem találó mérgében. Odabent emésztődött, sustorgott a lelke, mint a nyers fa a tűzön. Először a lovait fincoltatta meg pogányul, azután Pista alumusziságában akadt meg a lába; végül nekítámadott a feleségének. De nem egyenesen, hanem kanyarogva. Nyári ujjasáról lepattogtak a gombok, mondta az asszonynak, varrja fel; Zsuzsika felvarrta, de valahogyan beljebb, mint voltak, úgy, hogy az ember nem tudta összegombolni hatalmas domb mellén; ekkor aztán kifakadt a mérge: erre, arra a keserves mindenét, hát már arra sem vagyok méltó, hogy tisztességes ruhában mehessek emberek közzé? Begyuladt indulata hamarosan lángot vetett, a tűzből feszítő gőz tolult a kazánba, a kazán felrobbant - Bakó Mihály a nadrágszíjjával háromszor keményen rásujtott a kis fehér asszony hátára; az utolsó ütés az arcát is érte: vörös szalag maradt utána a sápadt bőrön.

- A megváltó istenét! hát mi vagyok én? Kutyád? Nekem kell imádkoznom az árnyékom előtt?

Szegény Zsuzsika olyan lett, mint akiből kivették a lelket.

- Miért bánt engemet...? - kérdezte és zokogásba fult a szava.

De Bakó nem mondta meg haragja igazi okát. Bevágta maga után a kis ajtót, hogy a mész, meg a vakolat nagy darabon leomlott a falról.

Ács Zsuzsika nem volt se holt, se eleven. Soha meg nem ütötte még eddig. És most...

Nagyon fáj ez a megalázás, ez a méltatlan szenvedés a szívének. Egész napon át sirdogált. Kis cselédei vele szipogtak.

Az emberek sorsának kártyáját kavaró véletlen Sóvágó Nagy Gábort ép ezen a napon zavarta megint Bakó Mihály elébe. A kocsik állomásán kereste föl; egy kicsit be volt csipve, szokatlan fényben ragyogott a szeme:

- Szervusz, komám, Bakó Miska! Be jó, hogy talállak. Ma éjszaka elgördítesz engemet Vámospércsre. Gyönyörű kocákra akadtam. Lefoglalom.

Gördítsen gyehennára a pokolbeli sátán, - füstölgött Mihály, de csak úgy magában. Fenhargon ennyit mondott:

- Ma nem megyek.

- Nem mégy? Dehogy nem jössz. Én másnak fel nem ülök a talyigájára. Uri módon akarok utazni. Pénz nem számít. Nesze, foglaló.

Kivett a bugyellárisából egy százas bankót, a Mihály zsebébe nyomta.

Bakónak égette zsebét ez a nagy pénz, égette lelkét a bizonytalan szégyen; de mit volt mit tenni? Odahaza hét száj vár a kenyérré, a kenyeret pénzen adják, még ha felesége süti is - nem lehet okoskodni. Nagy Gábor különben már fenn is ült a bordóbársony ülésen, egy ujdonatuj ásót maga mellé biggyesztve, kiadta a parancsot:

- Először kimegyünk a tócos kertbe, egy pár gyümölcsfát kiásunk; este leszálltával, a jó hüvösben, indulunk. Forverc! Mars!

Bakó fölugrott a bakra, szó nélkül közzé vágott a lónak.

Már kigyultak az első kis égi lámpák, mikor kikanyarodtak az epreskerti utra. A hold egészen elfogyott, csak a csillagok világoltak. Nagy Gábor a hátsó ülésen tétlenkedett, lába alatt egy fiatal gyümölcsfa volt keresztbefektetve, mellette az ásó. Mindig bolond munkákon köszörülte a lelkét, most épen ilyen habókja támadt. Sokszor kecskét ültetett maga mellé a kocsiba azt leitatta s a mámoros bak olyan figurázást vitt végbe, hogy maga Bakó majd kettérepedt a nevetésben. Egyszer a kecske leugrott, beszabadult a halápi erdőségbe, nyoma veszett; azóta másféle utitársakat választ a kupec: most körtefával és uj ásóval utazik. Hogy miért? Azt csak a hetedik ördög nagyanyja tudná megmondani. Célja nincs vele, mert bizonyos, hogy utközben leszórja, vagy eladogatja.

Bakónak megakadt a szeme a jó kis áson. Egyszer hátraszól:

- Adja nekem ezt a kis ásót. (Ő mindig magázta Sóvágót, az mindig tegezte.) Disznóolat csinálók otthon, jó lesz a gerendákat beásni.

- Nem adom! - herdült rá Nagy Gábor.

No, hogy a sirodat ásd meg vele, - sustorgott magában a rettentő fiákeres.

Ettől fogva Bakó nem szólt egy árva hangot sem, pedig a kupec ugyancsak beszédes kedvében volt. Félbolond esze az erős bortól egészen összezavarodott, fecsegett tücsköt-bogarat. Megszólította az országút két oldalán susogó fákat: szervusz öreg komám, hogy löttyen a fittyen? Szóba ereszkedett a Mihály két lovával: ismertem már a nagyapátokat is, hé! azok is ilyen keszegen rázták mindig a farukat, ha terhet huztak. Azután felállott a kocsiban, rátérdelt az első ülésre és úgy döngette öklével a Bakó széles hátát: Bakó komám, murujj meg, mért nem szólsz hozzám egy veszekedett ígét sem? megbántottalak? ne busulj, kenyeres, befoldom a jókedved hasadékát, nesze, száz böggő... Azzal egy százas bankót gyürt hátulról a makacs bakonülő zsebébe.

Mikor beértek a halápi erdőbe, az éjszaka babonás rejtelemmel feküdt elébük. Az óriás tölgyek régi gyilkosságokról beszélgettek egymás közt; benn a mélyben határozatlan nessel rémitgetett a sűrű. A kis csillagok félve pillogtak ki a lombok közül. Távolság, nagyon távol, elnyújtott kiáltás hasította ketté a csendet. Aha, koppasztanak valakit.

A kupec egyre darált, gajdolt, füttyölt, mint a félfő gyermek a sötétben. Egyszer csak nagyot kiált:

- Hó, megálljunk!

A kocsi megállott. Sóvágó leugrik, a körtefát bal hóna alá kapja, az ásót jobb kezébe s megindul a sűrűbe, befelé.

- Hova megy? - riad rá Bakó.

A kupec oda se hajt; kimér tizenhárom lépést az országuttól, ott levágja ásóját a földbe, lelöki a körtefát, leveti ujjását, megköpi markát és elkezd ásni a földet.

Bakó az országút homályából nézi, mit művel ez a háborodott. Jó kis fészket kanyarít a fának és beleülteti; betemeti, feldombolja, elegyengeti.

- Így ni - mondja megelegülten - a halápi erdőnek lesz egy körtefája is. Valahányszor erre járok nyaranta, mindig szakítok róla. Mert ez nekem terem.

Vigyorog hozzá kacsintó szemmel; s az ásót bedobja a kocsiba, maga is utána mászik.

Marha - gondolja magában Mihály. És mennek tovább.

Már jó benn járnak az erdő mélyében. Se kutyaugatás, se távoli kiáltások, semmi élő nesz. Csak az egymáshoz surlódó lombok álmodó zizegése hallik.

Nagy Gábor megint föltérdel az első ülésre, úgy beszél:

- Hé, Mihály, boldog ember vagy; van házad, van feleséged, van gyermeked, van lovad. Nekem se Istenem, se hazám. Még hajlékom sincs. Ha Böszörménybe hazakerülök (odavaló volt), mint a kóbor kutya, kullogok egyik tűzhelytől a másikig. Sebaj. Azért csak „nemzetes úr” az én nevem. Nagy Gábornak, ha egyebe nincs, van esze, van pénze. Hé, komám, nem adnám én az eszemet a te kocsidért, sem a pénzemet a feleségedért... vagy mit mondok... pedig betyár kis asszony; úgy áll a szeme, mint a göncölcskillag az égen... Hej, Miska, nagy kutya vagy te.

Jól hátba vágta a fiákerest.

Bakó, akit a kocsi ritmikus rengése kezdett elálmosítani, egyszerre felébredt. A feleségéről beszélt valaki. Épen az, aki farkasmódra keringel bárány-akla körül. Hirtelen csupa füllé vált.

- Tavaly nyáron, a lakodalomban, láttam a menyecskét, hogy lobogott a nagytiszteletű úr karján. Hehehe, szépen táncoltak, meg kell adni. Te nem láttad? Én láttam. Te, marha, valaki mással ráztad a rongyot, az asszony megint mással. Ott ült, szemben velem, bort ivott; haj, hogy ragyogott a szeme. Olyan szépen tudott rám mosolyogni. Mert mosolygott, egész éjszaka csak mosolygott. Nem illesz te ahhoz az asszonyhoz, vad paraszt! Jól tenné valaki, ha elütné a kezdről...

Bakó vadul megrántotta a gyeplőt, a két ló fölágaskodott és megállott. Az ember hátrafordult a fecsegő bolondhoz:

- Mit ugat itt össze-vissza -?

Nagy Gábor csufondárosan kacagott, szinte nyiritett az éjszakában:

- Na! Megcsipett a csalán? Nyálazd be a kezed, nem zsiborog úgy. Tán félted az asszonyt, Mihály? Lovat, meg menyecskét soha ne hagyj másra, mondja a közmondás.

Bakó felugrott, kirántotta az ostort a tartójából, mintha valakire fogná s ráordított egész váratlan a vendégére:

- Szálljon le a kocsimból! Rögtön!

A kupec csak hunyorgott, csak kacagott:

- Ne bolond, ne! Megfizettem, én parancsolok. Forverc! Előre!

Bakó kirántotta zsebéből az odagyürt bankót és arcába vágta a kupecnek:

- Itt a pénze. Le a kocsimról!

Nagy Gábor azonban, a bolondok és a részegek logikájával, nemhogy csendesítette volna a megvadult embert, hanem még lovalta:

- Kutya! Azt mondom, húzd be a farkad, mert keresztül lőlek...

Azzal hátra nyult, a kabátja alá.

Bakó egy szempillantás alatt rá ugrott a bakról és leteperte a hátsó ülésre:

- Kit lósz te keresztül, bitang kupec? Engem?

Öklével arcul vágta, hogy csak úgy loccsant belé.

A féleszü Sóvágó elordította magát és kifordította szennyes lelki valóját:

- A feleségedért esz ily a fene? Hiába eszen, annak már te utána vagy... hiszen *én is* megcsókoltam a szent kis asszonyt... hahaha...

Bakó csak egy fájdalmas üvöltéssel felelt a hazug, mocskos szavakra; borzalmas erejű marka kettős vaskapocsként szorította a kékülő, zöldülő kupec nyakát. Szorította, fogcsikorgató, megveszett rémülettel és nem emberi dühvel, úgy, hogy a kínlódó Nagy Gábor szeme már majd kiesett a gödréből; s mire magához tért volna, nagyon mélyre szorított párája megfúladt benn, a gégejében. Annyit se mondott: jaj. Vége volt.

Bakó, mint egy szennyes koloncot, vágta le a földre; olyat dübbent, hogy a lovak megriadtak tőle és elragadták a kocsit.

- Hó, hó! - ordította gazdájuk magánkívül. Alig birta megfékezni őket.

Visszakanyarodott a dulakodás helyére. Ott sötétlett valami a földön. Sóvágó Nagy Gábornak hívták ezelőtt egy perccel. Most már csak egy ronda húshalom, ruhába kötözve.

Megállt, leszállt, megnézte. Fölemelte a fejét, rázta, életre akarta rázni, de hiába. A kupec nem jött vissza.

Bakó homlokán most bomlott ki az első hideg verejték.

Leült a kocsi hágójára, lihegve szedte magába a lélekzetet, s összezavarodott eszét lassan rendbe terelte.

- Mit tettem, Uristen, mit tettem?

A reszkető lovak ijedve horkoltak a sötétségbe, mintha sejtenék: mi történt. A halápi erdő odabenn a mélyben riadalmasan zúgott. A csillagok ijesztően lobogtak. Csak az a sötét emberdomb nem akart mozdulni.

Bakó Mihály összecsapta feje fölött a kezét és hátul a tarkójára szorította, mintha saját magába fogóznék, hogy valami mélységbe ne szédüljön. Esze megállt, mintha kiesett volna az agya, üres hidegség borzongott koponyájában.

Egyszerre, mintha *belülről* rákiáltott volna valaki, felugrik a bakra, kezére csavarja a gyeplőt és örült hajrában megindul visszafelé, hazafelé. A lovak horkolva rohannak a puha homokon; két oldalt az erdő minden rémsége babonáz. Ott, messze, távol, egy sötét halom. Hulla-halom.

- Az ásó! - üvölt egyszer fülébe valami hang. Hol van az ásó? Ott hagyta biztosan, a hulla mellett.

Nem tudni, miért, nagyon fontosnak találta, hogy azt az ásót elrejtse az országútról.

Visszafordul, elér a holt testig. Az ásó nem messze tőle ott az úton.

Az embertőlő leszáll, tántorog egy ideig, nem tudja, mihez kezdjen. Végre megtalálja a tettek igazi útját.

Rám hajnallik itt, ha sokáig tétovázom, - gondolja tűnő bizalommal. Ezt a fekete csomót is el kell takarítanom innen láb alól. Az első szekér belebotlik, megismerik, kutatják a gyilkosát, - rám esik a gyanú. Elfognak, bebörtönöznek, felakasztanak... Nem! Irgalmas Isten, nem lehet!

- Gyorsan, gyorsan!

Örülettel lázzal kezd dolgozni. Megfogja a hajdani kupec két lábát és jó mélyre behúzza az erdőbe. Akkor ásót feszít a porhanyó földnek és tüneményes gyorsasággal mély gödrot ás a halottnak. Fölemeli - óh, borzalmasan nehéz! - fölemeli, ölébe fogva és beleengedi a sirba. Tompán dobban Sívógó odalenn. Akkor, mint a riadozó kincstemető, kísérteties hamarsággal ráhúzza, rátapossa a földet. A friss hányásra lombot szór bőségesen, sőt még apró csemetefákat is van ideje gyökerestől kirángatni és átültetni ebbe az új talajba.

Mikor a húskolonc eltűnik a föld színéről, megkönnyebbülve sóhajt egy nagyot.

- Gazember volt... féleszű gonosz volt... minek járjon ilyen istenátka a tisztességes, ép emberek közt?

Vígasztalja magát, hogy jót cselekedett; gyomot szakított ki a nemes plánták közül.

Megtörli csorgó homlokát; az ásót fölteszi a bakra, felül és lépésben megindul hazafelé.

Utközben, a tanácsadó éjben, elgondolja: mi lesz ezután? Sívógónak soha nem volt rendes, állandó helye; folyton utazott, barangolt; ma itt látták, holnap a Mátra alján, egy hét múlva a Dunántul. Sokszor hónapokra eltűnt az emberek közül; senki sem kérdezte: hova lett? Most is kiesik majd az ismerősök tudatából; minthogy nem hiányzik majd senkinek: nem is jut eszébe jótét léleknek, sokáig. Lassan-lassan betemeti emlékét az idő, mint gonosz testét a halápi erdő földje.

Mert gonosz ember volt.

Elönti agyát a vér, most is, amint utolsó mondására gondol. Igen? hát bitangolni akartad az asszonyomat? Nem hiszem kutya, hogy elértél volna hozzá... ezután még biztosabb, hogy nem harapsz belé. Megdöglöttél, mint a kócska farkas. Nem üvölt utánad senki.

Igy bátorította magát.

Hanem azért sokszor hátra-hátra kapta fejét - mintha ülne valaki mögötte, a kocsijában. De bizony nem ült ott senki, csak a nagy Csend, meg a Sötétség. Ezt a két vendéget vitte Bakó Mihály bordóbársonyos ülésű kocsiján; vitte a halápi erdő rémséges éjszakáján keresztül.

- Így öltük meg Atyimot is katonakoromban - gondolta révetegen. A világi bíróság ítélete olyan lomha, hogy nem lehet mindig bevárni. Az ember elintézi maga, sajátkezűleg. A jó emberek azért vannak, hogy a rosszakat eltegyék láb alól.

Nagy kerülővel kikanyarodott a hosszú-pályii országútra; az akasztófa-domb mellett suhant el, hogy a várud-cai sorompón lopózzék be az aluvó városba. Az akasztófa-domb sötét háta megborzongatta; mintha különös árnyak kísértettek volna halottas tetején, Odavágott a fáradó lovaknak, sietett a kövek közé, ahol egy picivel nagyobb a lárma.

Végigzörömbölt könnyű kocsija a fő utcán. Visszhangosan kongott a házsorok között a patkók csattogása. Kihalt volt a város; csak a *Fehér Ló* udvari kertjéből üvöltött néha föl a késői mulatózok hajnali riongása. Ide be akart térni egy pohár borra, de meggondolta a dolgot: ment tovább. Csapó-utcán bekanyarodott, hogy ha látna valaki, igazolhassa: merre járt akkor éjszaka. A tüzoltó kaszárnya előtt meg is szólított egy rendőrt: hány óra? Hajnali három. Mindjárt virrad. Lépésben indul tovább. De ott, a *Két golyó* kávéház irányában, mint a rakéta, szikrázik föl emlékezetében a Deák István esete...

Szinte látja, hogy lép ki a magas küszöbön, hogy tér át Vár-utcára, hogy ugrik utána egy sötét kapu alól Zsutai diák, hogy szurja lapockájába hosszú törjét, hogy menekül a bosszuálló a sikátorok zeg-zugán, s Deák István hogy tántorog a fal mentén előre, míg valaki át nem karolja, hogy el ne essék... Szive úgy elszorult, hogy szinte fuladva kapott levegő után. Ujra füle közzé vágott a lónak, most már szinte vágatva ment hazáig.

Eh, mit! Deák István is nagy kutya volt; ha megütötte lábát a szalmában: maga kereste magának. Sóvágó? Sóvágó közönséges rongy ember volt, a földnek gyász terhe; odalenn a gödörben, ha feloszlik, legalább megtermékenyíti zsirjával a talajt: szebben nő a fü, meg a vadvirág.

Bekocogott a kis alacsony ablakon. Éberalvó felesége rögtön ugrott föl és nyitotta előtte a kaput.

Bakóné úgy volt kaptva, hogy sohasem kérdezte urától: hol járt? Az ember pedig nem szokta feleségének orrára kötni minden ügyét-baját. Egy hang nélkül fogott ki. Mikor Zsuzsika segíteni akart neki, rászólt csöndesen:

- Eredj. Feküdj le.

Az asszony engedelmesen bement.

Bakó szokás szerint végigverte a kocsi párnaüléseit és lesöpörte a lábszőnyeget. Ezzel a söprő mozdulatával nehézkes tárgyat sodort le a földre. Fölveszi - a Nagy Gábor tömött pénzes tárcája. Érzi, hogy tele bankóval.

Jéghideg fuvallat borzongatta végig a maga árnyékától meg nem ijedő embert.

Uristen, hogy került ez ide?

Bizonyosan a dulakodáskor esett ki a zsebéből, s ott maradt a kocsi szőnyegén. A halápi erdő sötét mélyéből hozta magával, a gyilkosság színhelyétől hazáig: ott guggolt a háta mögött ez a Sátán-tarisznya; talán ezt érezte néha-néha, mikor idegesen hátrafordult, mert úgy rémlett, mintha valaki még ülne a kocsijában.

Ült is. Ezer meg ezer bankó.

Most már mit csináljon? Hova tegye? Ha fölviszi a rendőrségre, kikérdezik, hazudnia kell, még el találja szólni magát. Megtartsa? De hiszen akkor lopott jószág; bár a kis ujját sem nyújtotta ki érte. Eldobja valahol? Akkor mást gazdagít vele, talán épen olyat, akinek még többje van.

Szörnyü vakutcába jutott; sem előre, se hátra.

Ezen még gondolkozni kell. Van idő.

Fogta a tömött bugyellárist, becsavarta egy szarvasbőrbe s bedugta a kocsiládájába. Ott nem kotorászik rajta kívül senki.

Bement, lefeküdt. Hamarosan mély álomba merült.

16. Az átkozott pénz.

Alig állott be a tél, négy kis gyermekük megkapta a skárláthimlőt. Laci kimaradt a bajból, úgy látszik, táltos fiun nem fog a gyermek-betegség.

Ott feküdt a három leány egy ágyon; a fiu, Pista, másikon. Bakóné rémülten szaladt orvosért; Isten bünéül ne vegye: Lacikát féltette különösen.

Az öreg Ujházy káromkodva, morogva dörrentett be a nyomoruságos kis lakásba. Az idő már hátba vágta, nyaka meghajolt mégis beleütötte homlokát a szemöldökfába.

Megállott és elkezdett kárpálódni:

- Ejnye, a keze száradjon el annak a marhának, aki ilyen alacsonyra szabta ezt az ajtót. Tán nem is emberek számára fabrikálta, hanem rőfögő malacoknak. Isten vakítsa meg a bolondját.

A kis Bakóné remegett a szörnyü nagy ember előtt. Ujházy ráförmedt:

- Na, mi a baja? Kinek van baja? Mi?

- A gyermekek... doktor ur kérem szépen...

A két ágyra mutatott.

Az öreg medve odament és megvizsgálta a kis szenvedőket. Már akkor ki is ütött testükön a vörös folt. Himlősök, persze, hogy himlősök. Mind megkapta? Nem; az az egy kis fiu még tiszta. El kell különíteni. És tisztaság, tisztaság mindenütt, a teremtésit, mert máskülönben halomra hullanak! A szegénység és a piszok ugyan együtt jár, de el lehet őket vágni egymástól. Csak tejet szabad itatni a betegekkel; hadd legyenek jó melegben; ha meghülnek: kampec, akkor aztán meg lehet rendelni a négy kis koporsót.

Bevágta maga után az ajtót, ment. Odakinn még összeszidta a kocsisát, amiért távol állott a gyalogjárótól:

- A sárban mászkáljak érted, te félbolond? Essen hasra veled a fene...

Bakóné éjet-napot eggyé tett, hogy kiragadja gyermekeit a fekete angyal kezéből. Fájdalmas önvád verte sziven; azért szenved ez a négy kis ártatlan, mert egyszer azt találta mondani oktalán göggyében: nem adnám Lacikát valamennyiért!

Most az Isten szaván fogja, elveszi mind a négyet, hogy az az egy megmaradjon.

Sirt a kis fehér asszony:

- Hiszen szeretem én mind, egyformán szeretem! Ne büntess meg rosszaságomért, édes jó Istenem.

Mikor Ujházy tekintetes ur megint benézett, látta, hogy a gondos ápolás megmentette a kis embereket. Dűnyögött, dödörgött magában; rá-ránézett a sápadt asszonykára, aki a szeme moccanásából is kiolvasta szándékát. Tetszett neki, hogy megfogadta és teljesítette parancsát.

- Lássá? Lássá kis marhácska - (nagyon kedvesen akart hozzá szólani) - megmondtam, hogy talpra állítom őket. Hopp, kis ember, hopp! (Megfogta az Erzsi kezecskéit és talpra állította.) Nincs már ezeknek semmi bajuk. Csak még egy hétig ki ne engedje őket a szobából. Ravasz ez a kutya betegség, nem kell neki mindjárt hinni. Na.

Gyöngéden hátba ütögette a kis asszonyt. Azután orrára tette fekete pápaszemét és ment, még mindig szidva azt a „marhát”, aki malacólnak nézte az emberi lakást, mert csak négykézláb lehet ki- s bemászni az ajtóján.

A gyerekek szépen felgyógyultak.

Bakó Mihály, csodálatosképen, szörnyen kétségbeesett, bármily csekély baj köszöntött be családjába. Most is törte-marta az öklét, míg a kis betegek ott feküdtek az ágyon. Jaj, jaj, hogy mindig ver engemet az Isten! Egy hang megszólalt rá odabenn: talán nem tudod, miért ver? Elfelejtetted a halápi erdőt? Meg azt a simára taposott sirdombot, ott benn a fák közt? Hahaj, nadrága van a kutyának, maga kereste magának.

Sóvágó Nagy Gábor eltűnt a városból. Eltűnt a környékről. El az országból. El a világból. És Bakó Mihály jól számított: a kis kutya sem vette észre. Hazátlan csavargó volt világéletében, senkinek nem volt rá szüksége, most senkinek nem hiányzott. Böszörményben, hazájában, ismerősei várták egy darabig; találgatták: hova az ördögbe császkál megint? De mikor elmúlt egy félév, egy év, két év: utánvetették a gyeplőt, ott van, ahol van, a bolondnak bu járása, kár a társa. Majd előkerül, ha megéhezik. Örököse nem volt, örökséget nem hagyott, olyan szépen elmúlt, mint a porba irott betű, ha elfujja a szél.

A pénzzel bélelt bugyelláris ott hallgatott a kocsi ládájában, srófkulcs, harapófogó, mosórongy, réztisztító doboz, itató vedér és mindenféle gezemice társaságában. Bakó, valahányszor benyult ebbe a ládába, mindig úgy érezte, mintha onnan a sarokból, ahol a Nagy Gábor hagyatéka guzorgott, valami tűz sütné a kezét. Ijedten csapta rá az ajtót, izgatottan nézett szét: nem látta-é valaki?

Hova tovább, egyre jobban érezte, hogy nem jó helyen van ez az átkozott kincs. Se éjjele, se nappala tőle, míg itt hordja magával. Ezidőtájt sántult meg a Gidrán lova, ez a gyönyörű járásu jószág; valami vak törés támadta meg a csüdjét, soha nem jött többé magához. El kellett adni. Ugyancsak ekkoriban ütközött össze sötét éjszaka egy részeg, bitang talyigással, akinek a vasaltvégü rudja belefuródott a kedves, okos Rabló szügyébe. Ökölnyi mély seb nyílt a szegény állat elején; mennyi gondba, mennyi pénzébe került, míg begyógyította. Utoljára is potom áron adott tul rajta. Uj két lovat vett, ez is tetemes pénzébe fáj. Ezek a balesetek babonássá tették: bizonyosan a megölt kupec szelleme kísért utáiban, az áll bosszút rajta, tizediziglen.

Talán az átkozott pénz csalja ide a gonosz szellemet... El kell tüntetni valahová. Akárhová.

Fogta magát, kerített egy vas kondért, kövek közzé beleágyazta az átkos pénzestárcát, befedte levegőmentesen, és egy éjjel elásta a kocsiszin bal hátulso sarkában. Ott legalább nem bántja szemét unosuntalan.

Egyideig nem is kísértett a kupec szelleme.

Hanem, a következő nyáron, rekkenő hőségben, kigyulladt a tószomszédjuk istállója, amely épen az ő kocsiszinjének vetette a hátát. A feltámadt szél sodorta, élesztette, vitte a lángot, s hamarosan tűzbe borult a fél utca. Szegény Bakóné egyedül volt otthon; mikor észrevette az udvar hátulján felgomolyodó nehéz füstöt, vedret, dézsát, kondért kapott elő, kis cselédeivel rohant az utcai kútra, vizet, vizet a rohogó lángoknak! Pista, Mari, Erzsí, Juli sirva, ijedt orcával, de lankadatlan erővel hordta a vizet a szin, az istálló és a kis házacska megmentésére. Csurí, a harmadik házbéli szomszéd, egész családjával kirukkolt s tót ember létére igazán emberül megállta helyét; ha ő nincs, lángba borul a Bakóék nádas háza. Így csak a kocsiszin fedele égett le; igazán nagy szerencse a szerencsétlenségben. A nyefegő, pletykahordó Láda lányok, ezek a hír-kapitányok, bezzeg a kis ujjukat se mozdították, egy kancsó vizet sem loccsantottak az égő tetőre, csak sopánkodtak, jajveszékelték és szaladgáltak az udvarban a

kapuig meg vissza. Tótszegi néni, a harcias amazon, felgyürkőzve, derékban felakasztott ruhával bontotta a tüzet fogott berenát, iszonyu nagyokat sózva baltájával a szenesedő gerendákra.

- Mozogjunk, ecsém asszony! - lelkesítette a kis Bakónét; mozgott az szegény, mind a négy végével.

Közben megérkeznek a tüzoltó deákok; mert a nagy templom harangját ugyancsak veri félre a harangozó. Olyan borzalmas ez a félrevert harangszó. Tűz van, tűz van! A kollégium hátsó kapuja kivágódik s kirohan rajta egy sereg diák, középen a vörösre festett „masina”, a tüzoltógép, tetején ül a nagybotos diák, az kormányozza a lovak nélkül vágató tüzes szekeret. Rohannak le Csapó-utcán, mert arról gomolyog fel az égre a csunya sárgásfekete füst. Az utcák gyermeke, végetlen rajban, huzódik utánuk. Toronyiránt vágatnak, keresztül-kasul a tojás-áruló kofák és a kenyeresek sátorán. Feldöntött-boritott asszonyok, kosarak és szaladó kenyerek, sárgába pukkant tojások sirnak utánuk.

Mire a fél utca lángban, már meg is érkeznek a tetthelyre.

Aló, neki a még ép házaknak és tüzet nem fogott gerendáknak. Ami ég, annak már ugysis vége; azt kell megmenteni, ami még száraz. „Lokalizálják” a tüzet, olyanformán, hogy az utolsó égő ház előtt a sértetlen házakat, néha hármat is, lerombolják; legalább a tetőzetüket, a gyuladó részeket a földdel teszik egyenlővé, hogy lángba ne boruljanak. A bolond tűz meghökken ettől a vandalus munkától, s szégyenében kialuszik. A leégett emberek sirnak, a le nem égettek pedig káromkodnak, mert a diák még talán rosszabb, mint az égő tűz.

Alig hagyják helyben a félutcát a tüzoltó diákok, csak fölhasan Csapó-utca felől az ujdonatuj „polgári és önkéntes tüzoltók” sárgaréz sipja. Mert a dolog úgy áll, hogy a nemes város, a töméntelen panaszra, amely a diákok alapos munkáját kísérte, végül is elhatározta a polgári Tüzoltó-Egyesület megalakítását. Ez lett volna a legelső alkalom, hogy megmutassák az ércsisakos legények: mit tudnak diákok nélkül? Csakhogy a nagybotos vezér megelőzte őket fürge kétlábu csikóival; mire az önkéntes és Polgári Tüzérek (mert eleinte így hívták őket) befogták a két kincstári lovat, fölszerelték a „masinát”, felcsatolták a kis baltát és nyakba vetették a mentő kötelet: akkorára Diószegi meg Medgyaszay, a kis botos és nagy botos, megmentette Köteles-utcát a porrá égéstől. Igaz, hogy az álnok tűz most már Pacsirta-utcán ütötte föl veres taraját, de hát ez más kérdés, ezt külön kell megoldani.

A Polgári és Önkéntes Tüzoltók befordulnak hát Pacsirta-utcára, hogy mentsék a menthetőt. Észreveszi ezt az agyas-fejes Diószegi Mihály kis botos:

- Hé, fiuk, a farnézei Heraklesét, engedjük, hogy ezek a „civilék” a kezünk alá kaparásszanak?

- Nem! - ordít a lelkes tábor.

- Nahát akkor egyenest neki! Ad ugrándum!

Nem kellett kétszer mondani, a kormos és mérges diákság nekirohant a jámbor önkéntes Tüzéreknek.

Medgyaszay, nagy botját, a hires gerundiumot rázva, már messziről kiált a masina tetejéről a polgáriak felé:

- Tiltakozom a nemes tanuló ifjuság Tüzoltó Egyesülete nevében e jogtalan beavatkozás ellen!

A polgári tüzérek meghökkennek: az egész Kollégium rohan ellenük. Ennek fele sem tréfa. A szivattyúsok keze megáll, a csővezető csőve befagy, nem adja a vizet; a tüzmester ur előlép, hogy tisztázza a dolgot.

Hirtelen parázs vita kerekedik ott az égő utca során. A diákok a „jogfolytonosságra” hivatkoznak, a polgári tüzoltók a városi Tanács rendeletére. Mikor már nem győzik okkal, előugranak a botokkal. A nádasfedelű házak gyönyörűen égnek, már a másik oldalba is átcsapott a tűz; nincs, aki gátat vessen neki, mert a kétféle tűzmentő testület egymás tüzét igyekezik oltani, bottal, ököllel, baltával, kötéllel, néha sarokkal. A mulatság vége az lett, hogy az egész Pacsirta-utca leégett, de a diákok elverték a polgári tüzéreket, urak maradtak a csatatéren.

Ekkor oszlatta föl a nemes Kollégium a tüzoltó diákok híres társaságát, amelynek az volt a jeligeje: „Tüzet tüzzel!”...

Bakó Mihály a piacon hallja, délután, hogy ég a háza!

Mint a forgószél, úgy kavarodik be Cegléd-utcára. Vágtatva rohan hazáig. Pacsirta-utca füst-fellegbe borult, csúnya égettszag csavarja az ember orrát; a lovak is tüszkölnek tőle. A temető alatt huzódó nádas ház-sor, az ő kis utcája, már meg van mentve. Feláll a bakon, úgy nézi messziről: füstöl-e az ő kis tanyájuk?

Nem füstöl. Nagy kő esett le a szivéről.

- Hogy vagytok? - kérdezi kis cselédeitől. Az apró Bakók himje, nőténye, csuronvizesen bámészkodik a kapuban; még mindig várják a tüzet, hátha visszajön? Bakóné, felakasztott szoknyában, nekiperulva, hordja kifelé az udvarra a szobabeli bútorokat, ott ne égjenek, ha még egyszer felpattan az ól tetejére a vörös kakas.

- Ugyan mit gözölsz? - méltatlankodik az ura, - hiszen már elment a veszedelem.

- Megfordulhat a szél, visszajöhet.

Bakó Mihály, mikor megtudja, hogy a kocsiszin tőszomszédságában támadt a tűz, csak meghanyatlik, mintha valaki, láthatatlan mellbe lökte volna.

- Ott van elásva az az átkozott pénz, - hörghi magában.

Babonás félelem fogja el: hát a halott kupec lelke még mindig visszajár?

Leszáll az este. A két Istenverte utca virraszt, senki nem meri lehunyni szemét. Bakó Mihály is ébren viaskodik magával. Rettenetesen nyomja lelkét az a gazdátlan kincs, amelyet letaposott a szin sarkában. El kell innen vinni valahová, mert örökös szerencsétlenség jár vele. Hát ha betenné, más néven, a takarékpénztárba? Igen, de föltünhetik a sok pénz az uraknak, kérdőre vonhatják, akkor neki vége. Még azt sem tudja, hány ezer forint hallgat a bugyellárisban; nem volt lelke megolvasni. Minek is rejtegeti magánál? Hiszen akkor nyilván tolvaj! Nem azért szoritotta bele Nagy Gáborba a párát, hogy a vagyonához jusson; nem gazember ő. Csak a bitangságáért tette föld alá. Ki kell dobni innen ezt a megbabonázott pénzt, ki, az utcára! Bárcsak égett volna bele a tűzbe, hiszen ugyanis az támasztotta.

Megszólal egy másik hang is a lelkében: ha utcára hajítod azt a töméntelen bankót, csak nem támasztod fel vele Nagy Gábort; valaki ugyanis megtalálja, az boldogul. Te meg nyomorogsz tovább; tele vagy adóssággal, a gyermekeid éheznek és rongyoskodnak, a feleséged úgy él, mint az utolsó cseléd. Nem elkelve nálatok egy pár garas? Szép kocsit csináltathatnál rajta, lassacskán törlesztenéd le, hogy gyanút ne keltsen. Kifizetnéd ennek a rossz háznak az árát; talán ujat is vehetnél vagy földeket vásárolhatnál, szőlőt, lucernást; cserepes házat rakathatnál valahol a város másik szélén. Megérdemled, iparkodó ember vagy, nem magadért élsz: másokért! Hogy a feleséged gyalázóját elhallgattad: jól tetted; veszett kutyának árokban a helye. Különben is, ki tudja: hogyan szerezte ezt a pénzt? Lehet, hamis úton, csalással; lehet: kártyán. Becsületes munkának nem ilyen zsiros a jutalma. Aki hirtelen gazdagodik: az mind gyanús. Egy szó, mint száz: sohse fájjon a te fejed amiatt: hova dugjad azt a pénzt? Ereszd útjára, szórd a forgalomba; azért nyomatja az állam, hogy tartósabb dolgokra cseréld be; a

bankó: rongy papir, vízben szétázik, tűzben hamuvá ég; csak az emberek kezében ér valamit, nyöszörgött viaskodásában.

Szegény uram, rosszakat álmodik - gondolta a kis Bakóné.

Szakadt homlokáról a verejték; nehezeket sóhajtott és akinek szintén került szemét az álom.

Egy éjszaka, titokban, felásta a pénzt és bevarrta az ujjasa belső zsebébe. Lesz, ami lesz. Megkísérti a szerencsét.

Másnap, ahogy hajt, beledöccen valami vak gödörbe, a kocsija első kereke összetörik.

- Ez az átkozott pénz! - káromkodik dühében; s felszaggatja a bevarrott zsebet, ahol a Nagy Gábor emléke ég.

Egy gondolatvillanás - eldobja, le, a porba. Csúsztató fát köt a tengely alá, s megindul a kocsigyártó felé.

Alig megy tiz lépést, valaki utána szalad, kiált:

- Hé, fiákeres, kiesett a bugyellárisa!

Kezébe nyomja a halott kupec örökségét. Bakó meg sem bírta köszönni, csak igézetten meredt az emberre s gépiesen dugta zsebre a sátán papirosait.

Ez a kutya pénz nem akar tőle megválni.

Nem akar? Jó.

Vad elszánással megnyitotta a bugyellárist, kivette a bankókat, megolvasta. Ötezer forint volt és még valamennyi.

Ötezer forint nagy pénz. A kis ócska ház alig került kilencszázba; fele még mindig fenn van. Eh, a keserves szentségét, egyszer élünk, egyszer akad gonosz ember az utunkba, egyszer kínál aranytáliból a szerencse - mit nyavalyogjunk? Ha Isten nem akarta volna, nem jut kezünkbe ez a pénz. Vagy van Gondviselés, aki csakugyan gondunkat viseli, vagy - nincs. Ha van: rendben a dolog, Ő akarta. Ha nincs: még jobb, *én* akartam.

Babonásan megköpkökte a halom bankót; phi, phi, apád, anyád ide jöjjön!

Azzal kifizette belőle az új kocsikerék árát.

Amint kibuggyant az első forint, megnyílt a zsilip és omlott, omlott szépen, szakadatlan a pénz-forrás. Óvatosan, részletekben lefizette a ház árát. Csináltatott új kocsiszint és cserepes istállót. Azután, jó falusi fuvarok időszakában, alkudni kezdett az Ondód alatt egy darab földre, meg is vette. Ottantájon talyigázgatott ő ostoros gyerek korában, a szoboszlói országuton, mikor Öry Tamás tanyájáról hordta a marha-tököt hazafelé. Említette feleségének a dolgot; Zsuzsika multba merülő mosollyal, lehúnyt szemmel álmodta vissza első találkozásukat, azon a fehér téli reggelen... Istenem, be régen volt!

A kis Bakóné lelke repesett örömeiben, mikor először megálltak a pár holdnyi földecske szélén és rettenetes Bakó Mihály levett kalappal végignézett rajta, körülkanyarított karjával a levegőben s azt mondta:

- Ez a miénk!

A kis újföldi lucernás egyik évben tengerit hozott, másik évben répát és tököt. Aj, a lovak is, a gyerekek is akár sárgaságba eshettek, annyit ehtek belőle.

- Terem még itt búza is, ha jól megtrágyázzuk - magyarázta Bakó Mihály; s a feltámadt földművelő ember földéhségével vetette rá magát a parányi zöld abroszra, amelyet neki terített ki a gondviselő jó Isten, no meg a Sívágó Nagy Gábor gazdátlan pénzecskéje.

A nagy vállalat örömeire megszületett a harmadik kis Bakó-fiu is; eleven csöpp jószág, ürge, mint a csík, mintha higannyal töltötte volna tele Köblösné, a hatalmas bába. Ez nem is jött a világra, hanem egyenesen kiugrott. A tudós asszony kezéből majd a földre pottyant.

- Na, ecsémasszony, ezt a pötty embert jókedvükben teremtették. Nagyot nőjj te öklömnyi legény!

Feltartotta magasra, hogy a besütő napsugár sávja épen testecskéjére essék. Ősi pogány hagyomány kísértett az alacsony gerendás szobában, ahol már egy táltos-fiú megszületett.

- Ez lesz az én harmadik kocsisom - büszkélkedett Bakó. - Ez az én fiam, apja fia.

Ugy is keresztelték, az ő nevére, Mihálynak.

A hároméves kis Laci, a komoly táltos-fiú, csöndes megvetéssel nézte az új jövevényt. Nem igen tetszett neki.

Édes anyja rámosolygott nagy jövőjű fiára:

- Ne félj, Lacikám, csak te hordod az én koronámat.

17. Akasztás.

Egy este azzal jön haza Bakó:

- Holnap reggel akasztanak.

A Zsuzsika szeme csak elnyilik: akasztanak? Kit?

- Valami katona. Elszökött; megölt egy zsidó kocsmárost, ki is rabolta. Megérdemli. Ma este már megérkezett a hóhér, Kozarek. A *Fehér Ló*-ba szállt. De a közönség nem tudja, csak én... Mert... hehe, mit szólsz hozzá?... az én kocsimon jött be az állomástól.

A kis Bakóné elképedt. Jaj, ez nem jó. De az ura legénykedett:

- Szerencsét hoz, hékás! Aki hóhért visz, annak jó dolga lesz abban az esztendőben.

Többet nem szólt. Azt már nem árulta el, hogy a kivégzésre is az ő kocsija viszi ki reggel, az akasztófa-dombhoz.

Az ötven fiákeres között nem akadt egy lélek, aki vállalja a hóhért. Isten őrizzen! Annak a kocsinak befellegzett, abba nem ül többet becsületes vendég.

Bakó Mihály megvakarta a tarkóját:

- Eh, aki istenelte, lehetett a mi kocsinkban gyilkos is; ki az ördög tudja azt? A hóhér hivatalos személy, gonosz emberek eloltója; csak olyan, mint a biró; hiszen a biró mondja neki: öld meg azt az embert. Már pedig birót vittünk akárhányszor, olyat is, aki halálra ítélt valakit. Hóhér, nem hóhér, nekem mindegy; ha jól megfizetnek: elvállalom.

És elvállalta.

Valami névtelen szörnyűség ugyan megmozdult odalenn a lelke legmélyén; de nem engedte magán urrá lenni, csak azért is szembe nézünk a halállal. Dom Miguel baka voltam én, a Krisztusát; láttam halott embert eleget; akasztott katonát is vágtam már le a fáról, a szegény Barnát, valahol a stájer erdőben. Csak nem tör ki a nehézség most sem, ha kiviszem Kozareket az akasztó-dombig.

Hajnalban fölkelt, megvakarta a lovakat, befogott, s hat órakor már ott állott a „Fehér Ló” hátulso kapujánál.

Azonban Kozarek ur már nem volt otthon. Ugy látszik, gyalog sétált ki, vagy más kocsijára ült.

Ellenben két szuronyos katona előáll s azt mondja Bakónak: menjünk gyorsan a stockház elé, ki, a Ghillányiba.

Bakó ráütött a fejével: menjünk. A két katona felült és vágtattak ki, a nagy sárga kaszárnyába, amelynek a fogházában várja végét Nagy András, közkatona.

Benn, a rideg épület ijesztő udvarán, már fennállott a kirendelt század „halálnégyszöge”. Épen most vezetik ki az elítéltet. Jól megtermett, parasztféjű legény; darócruhában, összeláncolt kézzel. A feje lecsüng; mindig a földet nézi, mintha a sirját keresné; már meg van ásva, odakinn a domb megett.

A rettentő Bakó hátán most szalad végig először a hideg. Mintha Atyimot látná, a nagy lomha oláh fiut, akit hajdanában halálra pokrócoztak... Nem, nem. Más ez, másvalakit juttat az eszébe... azt a nagy, zsiros embert, akinek a halápi erdőben...

Hirtelen fölrezen. Lovas huszárok veszik körül a kocsiját; csörömpölnek a kirántott kardok. Mellé, a bakra, egy szuronyos baka perdül föl. Alig van ideje szétnézni: már bent ül kocsijában a halálra ítélt; mellette két fegyveres őr, szemben a pap, aki elkiséri utolsó útjára.

Bakó Mihály szive elkezd dobogni, erősen, gyorsan, hevesen. Ej, a szent mindenét, ezt már elengedte volna - a gyilkost ültetik épen az ő kocsijába. Inkább Kozareket, mint Nagy Andrást.

De nincs idő tüsténkedni; kiadják a parancsot: indulni! A szuronyos baka, ott mellette a bakon, könyökével megdöfi, indits!

A halottas kocsi, fegyveres katonák fedezete mellett, elindul a vesztőhelyre.

A kaszárnnyában megszólal a halálharang. Halálcsengő. Giling, galang, csingilingi - viszik Nagy Andrást veszteni.

Nem messze van a haláldomb, egy jó kanyarodó; de Bakó még is izzad, mire odáig jut.

A dombon ott mered az irtóztató halálfa; fent a csigán vékony zsineg lóg, lengeti a reggeli szél. Az ágas mellett három civil áll: a hóhér, meg két legénye.

Nagy András, ahogy leszáll a kocsiból, felpillant - az akasztófa áll előtte. Megtántorodik; a sápadt pap karon ragadja, támogatja, hogy el ne essék, hogy el ne essenek, mert bizony a szegény Isten-emberének is remeg a térde.

Következik a hivatalos aktus. Felolvassák az ítéletet, Ófelsége, a Király nevében. Nagy András, harminckilences közbaka, (Dom Miguel! - riad föl Bakó), ekkor és ekkor éjjel megtámadta, megölte, kirabolta Klein Izsák kereskedőt, megszökött és bujkált. Rablógyilkosság és szökés büntetében bűnösnek találta és a katonai büntetőtörvénykönyv idézett paragrafusa értelmében: kötél általi halálra ítéltetik.

A vékony zsineg ijesztően leng a halálfán.

Kozarek ur fölhuzza fekete keztyűjét, a két legénye zsámolyt tesz az akasztófa alá, meghuzza lent a csigán átfeszülő kötelet, elkészülnek a vendég fogadására.

Bakó Mihály, valami bűvölet hatása alatt, leszáll a bakról és odamegy a haláldombhoz. Ha már kijött, végignézi ezt a keserves mulatságot. Vad hegykeségből, önmagát kinozó csakazértis - tempóból odaáll, szembe a gyilkos fával, szembe a halálraitélttel: hadd lássa, hogy mulik ki a világból; hadd lássa: milyen ügyesen tör ketté egy életet ez a kis Kozarek. Vajon reszket-é a keze?

Az ítélet végrehajtása gyors.

Amint a két legény megragadja az elalélt katonát, a nézők szemében összefoly a kinos és idegrázó jelenet. Bakó, bár kerekre feszíti szürke oroszlánszemét, csak annyit lát, hogy Nagy András lába alól kikapják a zsámolyt s a nehéz test ott függ a vékony zsinegen a levegőben. Kozarek ur egy intésére vérfagyasztó recsegés hangzik föl - mi történt?

A két legény teljes erővel megrántotta az elitelt lábára hurkolt kötelet, amely az alsó csigán volt átvetve; talán a csiga nyikorgott, talán a fa recsegett, talán az elitelt izmai szakadtak szélyel. Ugyanebben a pillanatban a főhóhér két kezével megragadva a gyilkos fejét hátulról: erősen előrerántja, megtöri; a kifeszülő nyak-csigolya eltörik, talán ez recsent oly borzalmasan.

Bakónak úgy tetszik: a fölakasztott ember minden ize szerteszélyel szakadt. Még rémlett felé elkékülő, eltorzuló arca, de Kozarek ur kendőt dobott reá és lefogta kezével a megfuladó ember szemét.

Ami ezután történt, arra csak úgy emlékezett később Bakó Mihály, mint valami ködös álomra.

Eleinte az volt az érzése, mintha messziről látná az egészet. Azután a haláldomb, akasztó-fájával és szomorú halottjával elkezd imbolyogni előtte, mintha vizen mozogna. Azután valami szürke felhő ereszkedik szemére, összemosódik ember, domb, fa, ég és föld... úgy érzi, rögtön le fog zuhanni valami mélységbe; kinyújtja két kezét, hogy belefogózzék a híg levegőbe - és hanyatt vágódik.

Mikor magához tér, a kocsiában fekszik, a hátulsó ülésre dőlve; de egészen más vidéken. Valaki hozzá hajol és barátságosan azt kérdi tőle:

- No barátom, hogy érzi magát?

Bakó révedezve néz rá: az orvos ur, aki annál a szörnyű dolognál segédkezett. Riadva veti föl a fejét - de se haláldomb, sem akasztófa. Valahol a vasuti állomás táján lehetnek. Megdörzsöli a homlokát, a feje rettentően fáj, a halántéka úgy lüktet, majd kiszakad. Végre meglátja két lovának a fülét és Hajdu bácsit, fiákeres szaktársát, a bakon. A kis Hajdu hátrafordul hozzá és szól:

- Hazamegyünk, Mihály ecsém?

- Haza, - mondja csendesen Bakó.

Az orvos még annyit tesz hozzá:

- Igyék meg egy félliter jó vörös bort. Ugy látom, gyöngö az idegzete.

Hajdu bácsi megindította a lovakat.

Mi történt énvelem? - kérdi magától Bakó Mihály. Egy rongy ember kivégzése ennyire föbe vágott, hogy elszédültem bele? Különös. Megfoghatatlan. Mi nekem Nagy András? Senkim. Sajnálni ép annyira nem sajnáltam, mint Kozarek. Hanem ez az akasztás... ez borzasztó. Nem annak, aki végigszenvedi, hanem annak, aki végignézi. Ámbár, azt csak Nagy András tudná megmondani, mit érzett, mikor olyan irtózatosan megrecsegett minden porcikája. Megfuladt? Biztosan megfuladt. Jaj, de borzalmas lehet a megfuladás... akár kötéllel, akár marokkal...

Egyszerre, mintha szétnyilna az agyveleje, vakító világosság csapódik koponyájába. A bitang kupec... ahá, a piszkos száju Sóvágó Nagy Gábor... az is így öltötte ki a nyelvét, mint ez a másik; biztosan így kékült, torzult el az arca, mint ennek a másinak, csak hogy azt a hóhér nem látta a sötétben... Hóhér? Bizony; Sóvágónak te vagy a hóhérja, Bakó Mihály! Hiszen a nevedben is benne van ez a diszes mesterség: Bakó, az anyyi, mint Hóhér. Hóhér Mihály! Hahaha. Hátha a név visszamutat a régi, ősfoglalkozásra? Hátha ilyen emberfojtogató pribékek lehettek az elei, mint Kozarek ur? Ki tudja? Tulajdonképpen az örökölt mesterség kartársi szolidaritásával kellett volna köszöntenie a halálos ítéletek állami végrehajtóját... hát akkor miért iszonyodott meg ennyire a munkájától? Lehet, azért, hogy más módszerrel segíti át a gonoszokat a tulsó partra. Lehet, az ő Bakó-elődei, nem kötéllel, hanem pallossal serénykedtek a régi századok verpadjain. Talán az nemesebb, katonásabb, férfiasabb volt. Vágni, nem fojtani... A kutyakölyköt, macskakölyköt szokás megfojtani; emberhez a fejvesztés illik, vagy a golyó-halál.

Igen ám, Mihály, de te is a Kozarek módszerével oltottad ki a silány kupec élete lángját. Akkor egy cseppet sem iszonyodtál tőle, pedig saját kezeddél szoritottál hurkot a nyaka köré, érezted fuldokló lihegését... azóta meggyávtál? Dom Miguel baka vagy te, te, aki egy gyilkos kivégzésére elájulsz, mint valami nyefegős dáma?

Egy itt a bökkenő... hátha ártatlan a kivégzett? Hátha ez a Nagy András nem is ölte meg azt a zsidót, csak rá ijesztett; vagy más szoritotta bele a páráját... A körülmények ellene vallottak, nem bírta magát tisztázni, hóhér kezébe esett. Megtörtént az ilyen tévedés már százszor, ha

nem ezerszer. Haj, sok halottat föl kellene támasztani, ha újra vizsgálnák a halálos birói ítéleteket. Az ártatlan halál megrendítő, vérfagyasztó és lázító. Vagy jó, mondjuk: Nagy András csakugyan gyilkolt és rabolt, megérdemelte a kötelet... de hát az a másik? Volt-e annak igazán büne? Óh, ez a kérdés a poklot nyitja meg újra. Hiszen a kupecet ki sem hallgatták, rajta sem kapták semmi bűnön; kósza pletyka ugatta latorkodását, de hiszen Szűz Máriát is gyanuba fogják ezek a mai piszkos emberek.

Hátha Sóvágó ártatlan? Micsoda gazság ölhetette meg szegényt ilyen embertelenül? Hiszen Atyimnak, a tolvaj és lomha oláh fiúnak volt büne, mindenki tudta a századnál; Deák Istvánt sem tévedésből szurta le Zsutai deák, hanem bosszúból, mert elszerette a babáját... ezeknek a halála rendben van, a bűn magában hordja büntetését... De a szerencsétlen Sóvágó mit vétett? Kinek vétett? Neki? Soha nem fizetett nála gavallérosabban senki! Megbecsülte, mindig az ő kocsiján utazott... Ah! A kutya. Hiszen épen ez, ez! Ez az árulója! Ha mással is vitette volna magát, akkor volna lehetőség, hogy nem érdekből ragaszkodott az 50-es számú fiákerhez. Igen, de az 50-es számú fiákeres feleségéről mondott olyan valamit, ami egyszerre bevilágított ocsmány lelke sötétjébe. Ha ugatott, benne szorult a pára... Csakhogy, vigyázzunk: amelyik kutya ugat, az nem harap. Hátha Sóvágónak csak eljárt a szája, csak hencegett? Hiszen féleszünek ismerte mindenki. Akkor mégis ártatlanul ölték meg...

Óh, bele lehet ebbe háborodni!

- Itthon vagyunk, - riasztotta fel egy hang. A kis Hajdu szólt reá. Ott álltak a nádas ház előtt...

Bakó Mihályon estére kitört a láz. Vadul vergődött az ágyon, és folyton félrebeszélt. Órületes zürzavarban vágatott át beteg agyán a rémitő képek özöne.

- Fel kell olvasni az ítéletet... nem szabad ártatlanul elítélni senkit... ez a katona kupec volt valamikor, azt mondják, egy ember feleségét csábitgatta... nem igaz! nem igaz!... ha gazember volt, fojtsák meg pusztá kézzel, minek az a sok készülődés... Az én kocsimba nem ülhet hóhér, mert akkor senki nem mer beleülni... a szuronyos katonákat... a szuronyos katonák... Dom Miguel baka, igenis, mind öltük meg Atyimot, mind! Ott van a teste elásva, a körtefa alatt... igen... maga ültette, ő szedi minden nyáron a gyümölcsét, ha az erdőn megyünk keresztül... nekem nem kell ez a tömérdek pénz, mondom, nem kell!... én nem azért... csak ez az igazság... aki bűnös, annak meg kell halnia... Óh, hát oltsátok el már ezt a tüzet, hiszen az egész házam beleég! Annak a kupecnek a lelke jár vissza... tudom... ott a kocsiszin sarkában, ott ül minden éjszaka... kergessétek el, kergessétek el...

Fel akart ugrani az ágyból, hogy elkergesse azt a láthatatlan rémet.

A kis Bakóné rémülve hallgatta ezt az eszeveszett tusakodást. Hajdu bácsi elmondta, mi történt reggel az akasztófa-dombnál; ott esett össze Mihály. Minek is vállal ilyen iszonyu fuvarokat? Hát érdemes azért a rongy pénzért betegé ölni magát?

Borzasztó éjszakát vergődött át viaskodó ura mellett.

Másnap elhivatta az öreg Ujházyt.

A vén sas ránéz a hánykolódó betegre s azt mondja:

- Na, mit csinált ez a marha? Elrontotta a gyomrát?

Bakó szörnyü szemével riadva fogózik valakibe, hogy meneküljön az öreg doktor elől; de nem lehet: megfogja balkezét, olvassa zakatoló érverését; megvizsgálja a szeme pupilláját; megtapogatja homlokát, megnyomkodja a tarkóját, úgy, hogy a beteg lázában talán a hóhérnak látja s kiabál:

- Nem!... Nem akarok megfuladni... vegyék le nyakamról ezt a hurkot!... eressenek...

A halál vén csatlósa nagyot néz: mi leli ezt a bolondot? Bakóné végre bevallja, minek lett az ura betege.

- Óh, a marha... - dörmögi Ujházy, hajlott nagy termetét összehuzva, hogy bele ne üsse megint fejét az alacsony mestergerendába. - Hát ez a baj? Agyhártya-gyulladást kapott a bolond. Jól van! Aki nem végzett hóhér-tanfolyamot, mi a nyavalyának megy akasztást bámulni? Majd mehet, mikor őt akasztják...

A kis Bakóné sirva fakadt.

Ujházy ráförmedt:

- Ne szipogjon itt, mint a taknyos gyerek, hanem hozasson jeget, jeges vízben áztatott kendőt kell kötni a fejére. Azonkívül be kell adni neki ezt a port... Marha...

Megirta a receptet. Menetközben megcirógatta a bámuló kis Bakókat, akik a télen skarlát-himlővel birkóztak:

- Na, kis kölykök, hogy vagytok? Jól? Vigyázni kell; szegény embernek egyebe sincs, mint az egészsége.

Még egyszer összeszidta azt a háborodott pallért, aki disznó ólat épít emberi lakás helyett, s azzal eldübörgött fekete kocsiján.

Bizony, Bakó Mihály jól megadta az akasztás árát; hetekig nyomta az ágyat. Elhervadt, mint a leforrázott levél. Ugy érezte, hogy a feje megnőtt roppant nagyra, a nyaka pedig összezsugorodott, mint a tök indája. Eleinte nem is mert fölülni az ágyban, attól félt: eltörik a nyaka, s a feje leesik. Félve kérdezgette feleségétől:

- Nagyon megdagadt a fejem? Nagyon vékony a nyakam?

Meg kellett mutatni a tükörben, hogy csak lesoványodott, egyéb változása nem történt.

Pedig történt.

Ettől a betegségtől fogva nem az az ember volt többé, aki addig. Mintha lelkének a tükrén finom repedés szaladt volna végig: bizonyos dolgokat, amelyek ebbe a hasadásba vetődtek, csak torzul birt látni. Képzelő lett; gyanakodás ült az agyára, mint ahogy fekete kutya ül néha babonásan egy-egy domb tetején. Ez a gyanu vonított sokszor, amit csak ő hallott; s olyankor nyugtalan zürzavarban tépte össze-vissza napjait. Attól félt: megmérgezik; a feleségének először meg kellett izlelnie az ételt, csak azután evett belőle.

Mikor talpra állott, észreveszi, hogy a kocsijára nem akar ráülni senki. Régi ismerősök, megszokott vendégek elkerülik. Fúj dühében, nem érti: mi ez? Végre bátyjának is elpanaszolja; az azután fölnyitja a szemét:

- Igen. Tudják, hogy a te kocsid vitte a hóhért, megirták az ujságok. Azért nem mer beleülni senki.

Bakó Mihály eget leszaggató káromkodással tisztelte meg az ujságírókat, amiért álnok módon csuffá tették a nemes város előtt.

Bizony, a kereset nagyon megcsappant. Most már ennek lett a betege.

Mit volt mit tennie? Eladta az átkozott kocsit, másikat, ujat vett, új felszereléssel állott ki a piacra, éles hangon hirdetve, hogy ez a kocsi most jött Pestről, még senki emberfia nem tette rá lábát a hágójára.

Igy édesgette vissza lassanként elszóródott vendégeit.

18. Gyönyörű gyermekkor.

A kis táltos fiu pedig nőtt, növekedett szépen.

Édes anyja féltő aggodalommal, babonás szeretettel övezte körül; ezen a bűvös körön nem léphetett be sem betegség, sem rossz akarat, sem szerencsétlenség. Az anyaszeretet olyan, mint a golyófogó páncél: viselője mosolyogva, sértetlenül megy át a halál mesgyéjén is.

Téli esteiken, mikor már közeledett havas bundájában Karácsony, mikor minden kis fiucskában új Messiást álmodik az anyja: Bakóné megrakta jól fával a kis duruzsoló kandallót, ráült nagyanyjától örökölt kis zsámolyszékére, maga köré gyűjtötte gyermekeit, és bűbajos tündérmesékkal ringatta be ámuló lelküket a szent éjszakába. Erzsi, Mari, Pista már iskolába járt, tudtak egy pár éneket. Édes anyjuk megtanította őket minden szép és híres zsoltárra, dicsőretre. „Nagy az Ur, ki fényes házát építette ott fenn, a számtalan egeknek fölötte...” Azután: „Imádandó Isten, e széles föld néked zsámolyod, és a menny fényes ülő széked...” És azt a tündöklőt: „A csillagos égnek seregei ott fent tündöklő fényükkel dicsérik az Istent...” Óh, hogy zengett a kis Ács Zsuzsika ezüst hangja, mikor az örökkévaló hatalmát hirdette parányi gyülekezetének: „Te fogod a zsenget tavasznak kezeit, mig kitergeti színes szőnyeget; aranszin ruhát adsz az ért gabonafőre, fűrtökből koronát fűzöl a szőlőtőre; a megfagyott földet hópelyhekbe pólyárod, lakosít élesztő örömmel kinárod...”

Laci, aki egy picit pöszén beszélt, mindig úgy mondta az Isten nevét: Iszten... A testvérei édesen nevettek rajta; anyja pedig szívéhez szoritva megcsókolta, ezt gondolván: te vagy az én szerelmetes fiam, kibem nekem kedvem telik.

Nem gyújtottak így esténként lámpát. Odakinn pustolva szaladt a hó háztetőről-háztetőre, kergette a mérges északi szél; fehér köntöse bevilágított a parányi ablakokon. Idebenn barátságos meleg terjengett; az okos kis kályha, régi dalt dudolva, sokáig megtartotta a meleget, mert tudta, hogy drága a tüzelőfa és szegény embereknek a fészket fűti. Az égő fák különös módon sirtak, jajgattak, néha daloltak. Lacika mindig kérdezte: mi az?

- Egy rossz ember lakott benn az erdőben, aki pusztította a kis éneklő madarakat, a jó Isten kis cselédeit. Egy tündér megharagudott rá, mert a fülemilének kiszaggatta a szárnyait; úgy sirt a szegény madár, hogy az öreg fák is könnyeket hullattak belé. Na te gonosz ember, mondja a tündér, megbüntetlek a szivtelenségedért. Azzal bűvös pálcájával ráütött a vállára, a gonosz ember rögtön csuszó-mászó féreggé zsugorodott. A tündér meghasított egy nagy fát: és bekergette a nyavalyás férget; mikor már benn volt, a hasadék összeforrt, a rossz ember benne szorult. Így lett belőle fába szorult féreg. Azóta mindig jajgat odabenn, mert nem tud kiszabadulni, mindaddig, mig valaki meg nem váltja. Ha egy ilyen fát kivágnak, felfűrészelik és tüzre teszik, a benne szorult féreg, az a gonosz ember jajgat, sir, mert nagyon fűtik alá a poklot, neki bizony ez a kis kályha a gyehennája, itt szenved meg a gonoszságáért.

A nagyobb gyerekek kacagtak a fába szorult féreg kinján: úgy kell neki, miért tépte ki a fülemüle madár szárnyát.

Csak a kis táltos fiu, a komoly Laci, lett szomorú.

- Nagyon fáj neki? - kérdezte sokára anyjától. És ráemelte szép barna szemét.

Bakóné lelke előtt hirtelen egy régi kép suhant el... Öreg iskolaterem, ott valahol Miklós-utca végén... ötvenhét kis ember, fiúk, lányok vegyesen... a tekintetes úr épen haragszik, egy vásott fiút vág tizenkettőig... a fiú keservesen jajgat... most egy parányi leányka, barnahajú, feláll a

második pad szélén, az ujjacskáját is nyújtja, jelezve, hogy szólani akar... a tanító úr megáll: na, mi bajod? - Ne tessék nagyon ütni, mert igen fáj neki...

Nem *ugyanaz* a hang szólalt most itt meg mellette?

Istenem, milyen sajátságos az élet... ami elmúlt: újra visszajön; régi emberek, régi hangok újra élnek... Mintha ő maga, Bakóné, most Ács Istvánné volna, ott kinn, a szikgáti cserépvető majorjában, ezek itt körülte gyermekei, ott ül köztük ő maga is, a régi kis Ács Zsuzsika, talán épen a kis sovány Mari személyében...

Különös. Érdekes.

Odakinn épen úgy füttyöl a szél, épen úgy hull a hó; távolról épugy ugatnak a kutyák... Hiszen ez a szél *ugyanaz* a szél; ez a hó a régi hó, azok a kutyák a tanyai régi kutyák... Az élet mindig egy. Csak az emberek ruhája változik. De a lelkek, az arcok, a hangok mindig visszatérnek.

Ölébe vette a kis sajnálkozó emberkét és megnyugtatta:

- Fáj neki, de az nem baj: így javul meg. Mikor elég a fa: a benne szorult féreg fehér füstté válik és huss! - kirepül a kürtön, kiszáll a kéményen... Hallod? Már nem is jajgat. Már biztosan kiszabadult. Ezóta már a kémény tetején repül. Száll, száll, messzire.

- Ugy-e, elrepült? - kérdezte vidáman a megnyugtattott Laci.

A kis szobában sötétség ült; csak a kandalló piros tüze világította meg az arcokat. Kint egyre dühösebben szitkozódik a szél; megzörgeti az ablakokat, be akarja taszítani az ajtót; a kéménykürtön besüvölt, a küszöbön érezni hideg csizmáját. De a duruzsoló kis kályha gúnyosan nevet rajta: hiába erőlködöl, ide be nem teszed a lábad. Akkor a szél megharagszik, felugrik a háztetőre, onnan leveti magát az utcára, végig nyargal a temető szélén, ordítva söpri maga előtt a riadt csoportba szóródó havat.

- Szegény apátok, merre jár most, ebben az ítélet-időben?

Bakó Mihály két lova az országuton viaskodik most is a szembe rohanó széllel. Lehajtott fővel, dideregve feszülnek a végetlen hómezőnek. Gazdájuk fennül a rideg bakon, sapkájára, köpönyegére ráfagyott a zúzvara, beeste a hó; mint egy óriás szobor, ül ott mozdulatlan; szembe vágja jeges ostorával a tél. Hiába. Csak megy előre; kell a pénz. Odahaza hét száj várja. Benn a batár kocsiban, bundák és prémek özönében, két öreg cseléd ül; azokat kell sértetlenül elszállítani Ujfaluba, mert a hófúvások miatt nem jár a vonat. Elakadt.

Felesége odahaza várja. Ilyenkor egész éjjel be nem hunyja a szemét.

Kint, az udvar hátulján, láncon, egy óriás fehér kutya tombol. A Vitéz. Egy falusi fuvar alkalomával szegődött Bakó Mihályhoz ez a roppant állat; nagyon le volt nyúve; éhség kinozhatta, mert az odadobott száraz kenyeret úgy falta, hogy a könny is kigördült szeméből. Hálából, vagy miből, a kocsinhoz szegődött, ment hűségesen utána, egészen hazáig, be az udvarra. Ott maradt. Mikor megszedte magát, visszatért rettentő ereje, nekiment a világnak is, nemcsak az embernek. Köteles-utca rettegett tőle jobban, mint a tűztől. Nem lehetett szabadon tartani, mert lehúzta az embert lábáról, ha nem ismerte. A kis Bakó gyerekekkel pedig úgy eljátszott, mint egy dajka. A pici Miskának megengedte, hogy szájába dugja pötty kezecskéjét; úgy tartotta ott a nagy bolond állat, óvatosan, hogy valami baja ne essék. Tótszeginé, ha a berenán meglátta, majd nyavalyatörőssé lett bele. De a Vitéz tudta, mi szabad, mi nem szabad.

Bakóné örült ennek a hatalmas házörzőnek. Most már nem kell félni rablóktól, tolvajoktól.

Odakinn az éjben valami neszel. A Vitéz rettentően ugat, valamit érez. Bakóné félrehajtja az ablaktakarót s kinéz. Átellenben, alig egy hajításnyira, a temető hallgat. Havas fejfáin babonásan reszket a téli holdvilág. Mintha szürke árnyak suhannának a dombokon, a lombtalan

ágak alatt; talán a nyugtalan halottak cserélnek sirt. Ott távolabb, a Cigánykút táján, valami sötét alak mozog; nem tudni: kutya-e, vagy farkas? Azt rebesgetik az utcabeliek, hogy a Csuri hentesek kiöntött disznóvére mérféldekről ide csalogatja a csikasz farkasokat, kivált ha erős szél fúj és csikorgó a hideg. Az a temető alatt ólálkodó rém is aligha kutya; a Vitéz bizonyosan ennek érzi a szagát, azért őrzöng odakint a láncon.

- Jaj, Istenem, farkasok... - rebegi Bakóné, s rögtön urára gondol: ha egyszer megtámadja egy falka kinn, az országúton, soha nem jön többet vissza!

Ránéz a kályha körül bóbiskoló gyermekekre s a szive elszorul.

- Énekeljünk, fiaim - mondja nekik szomorúan.

És lágyan, Istent idézően zeng az ének: „Az Isten a mi reménységünk, midőn reánk tör ellenségünk...”

Fényesen ivelnek át az édes dallamok a nádas viskóból a mérhetetlen messzeségek csillagáig; mint egy aranylépcső, kötik össze a földet az éggel. Ezen az arany lépcsőn öt ártatlan lélek halad fölfelé, a jó Isten trónusáig. Az elszálló lelkek sátorából már nem zeng a dicséret, csak az édes anyjuk fáradhatatlan ajka kíséri őket az álmok tündéri országába. Mire elhangzik az ének, Bakóné látja, hogy kis cselédei reáborulva alszanak...

Ő maga fent virraszt a végtelen éjszakában; nem mer, nem bír aludni, míg az ura odaszennved. Kinn az udvaron a hűséges kutya, benn a kályha mellett a hűséges asszony várja a gazdát. Boldog ember, akit két ilyen szolgál virraszt.

Hanem aztán nyáron, mikor kinyílik az élet, a gyerekek előtt is kitárul a világ kapuja. Milyen roppant nagy ez a világ: a Dobozi-temetőtől egészen a Cigánykútig terjed; benne van a végtelen utca, amely talán a tengerig nyúlik; benne van a temető akácós határa, az a nagy árok, amely földhányásos partjával elválasztja az élőket a halottaktól. A temető dombos udvara még bejárható; de már azon túl a sűrű fákkal beültetett sirhalmok országa kezdődik, amely titokzatos, babonás rengetege minden mesének, ahol éjente kísértetek járnak, tüzes vaddisznók nyargalásznak és láncot csörgetve rohannak a „szolgaszellemek”. Csincsér bácsi, a csósz, egy éjjelen megleste őket, akkor rájött a nehéz nyavalya, azóta nem ember, csak árnyéka önmagának.

A Bakó-gyerekek kalandjainak ez volt a színtere.

Itt hágott egyszer, az árokban, Pista egy kigyó farkára; ezer szerencse, hogy lábába nem harapott, csak sziszegve nyújtotta ki rá kétágú nyelvét és gyűrűzve hullámozott el a bozótba. Itt ültek verőfényes reggeleken, a sirkövek talapzatán, a zöld gyíkok, a pirosas tüzes gyíkok, sütkérezve a jó kis napocska melegében; ha jöttek a gyerekek: bátran szembenéztek velük s csak nehezen riadtak vissza földi barlangjukba. Itt, a dombok közt, itt ásták kacskaringós földalatti folyosóikat a fürge kis ürgék; a bolondos vakondok száz meg száz pici halmot turtak föl a zöld gyepen, mint parányi indiánok, akik földkunyhókat emelnek szanaszét a síkon. Itt röpködtek, mint csöpp repülő gépek, a zöld szárnyú szitakötők; Lacika rájött, hogy ezek elváltozott emberek, akiket egy tündér majd újra visszabüvöl régi alakjukba. Nem volt szabad bántani őket, mert sirtak; s bizony, a fába szorult féreg sorsa megborzongatta a kis kalandozók hátát.

De leggyönyörűbbek voltak a pillangók. Nem tudni, honnan jöttek, csak előzőnlötték a temetőt, mikor kizöldültek a sirok. Bizony, ezekre már vadásztak a kis mohikánok: kalappal fogták meg őket s vitték haza diadallal. Bakóné lehordta a kegyetlen vadászokat:

- Bocsátjátok el rögtön! Ugyis meghalnak szegénykék, ha egy napot éltek.

Akkor levegőbe dobták a foglyokat; amelyik tudott: csapongva szállott el a temető felé; amelyiknek összetört a szárnya; lehullt a porba, ott pihegett, ott vergődött.

A kis Laci nagyon sajnálta őket:

- Bizonyosan fáj neki.

A táltosfiú lelke lassan-lassan kibontakozott az öntudatlanság ős ködéből. Első emlékei ezek az aranypárás, nyári reggelek voltak, amelyeknek hajnali ébresztője valami bűvös, bájos ének lehetett: a boldog álom partjairól ezek a messziről átrémlő dallamok hozták át lelkét a valóság partjára, s mikor nehezen fölnyiltak szempillái, látta édesanyját, ágya mellett, a kis lámpa világánál, ahogy előre hajolva énekelt és varrta az ő eltépett kabátocskájukat. Ez a lámpafény, ez az édes dallam, a meleg, puha ágy olyan jóleső érzéssel ölelgette a fiúcska testét, hogy még egyszer visszaszenderült az álmok elhagyott mennyországába.

De reggelre kelve, odakinn az udvaron, meg az utcán, tartott tovább az álom.

Ez a puha, meleg homok, olyan rejtelmes, olyan jó. Az ember eltemeti benne a két lábát, s úgy érzi, mintha messze-messze volna saját magától. Lehasal a földre s nézi közelről a pici hangyákat: hogy szaladnak, hogy görgetik a nagy terheket, milyen szorgalmas jó kis munkások. Innen már a homok is másforma: külön darabokból áll; ez a töméntelen pici porszem együtt dombbá nő. Amott, az eperfa alatt, sárgahomok-hegy; abból mindent lehet építeni a világon. Pista, a legnagyobb fiú, egész kis házat formál belőle, van kapuja, van ablaka, van kéménye; papirt dugnak bele, meggyújtják: füstöl a kéménye, mint az igazi házé! Ez olyan nagyszerű. (Igaz, hogy édes anyjuk megverte a Pista kezét, amiért tüzet gyújtott; de megérte azt a nagy gyönyörűséget.) Hát még, mikor szarvasbogarat kaptak a harmadik szomszéd fiától, Török Sándortól! Ez volt az ő tehenük, behajtották a homok-kapun a homok-udvarra, gyűszüt ástak el itató-kútnak, abból megittatták; gyufás skatulyából istállót csináltak neki, abba bekötötték, cérnát hurkoltak a szarvacskájára: aj, hogy öklelőzött, mint egy kis borjú. Igazán, az ember nem tudott betelni vele.

Később ki volt szabad menni az utcára is.

Istenem, ez a végtelen világ! Először csak a küszöbről merték bámulni: hogy hajtják amott, messze, a Cigánykut kerekét az asszonyok, vizet huznak belőle. A szekéru ton szekerek vágattak el; ez olyan borzasztó, olyan félelmetes volt: dübörgött, a föld, csörgött-csattogott a lánc, nyeritettek, lihegtek a lovak. A szekerektől nagyon félték; mert a kis Kovács fiut egy ilyen ütötte el, mikor át akart szaladni az utca másik oldalára; most is nyomorék szegény, az is lesz, míg él, elcsavarodott az egyik lába.

Sokszor katonák vonultak végig az utcán. Doboltak, trombitáltak; úgy dobogott a bakkancsuk, hogy rezegett belé a kis ablak. A trombitászó szép volt messziről, de közelről nagyon megriasztotta őket, mert az embernek majd beszakította a fülét, úgy harsogott. S ezek a katonák hogy állják!

Mikor dobszó hallott, édes anyjuk is kinézett az utcára.

- Lássátok, ilyen katona volt apátok. Dobos. Ő is dobolt.

Ez roppant tetszett a fiuknak. Akkor egy hétig mindig katonásdit játszottak. Szólt a trombita, pergett a dob, a három lány volt a hadsereg, Pista a vezér, Laci a trombitás és dobos; a kis Misike csak úgy önkénytes markotányosnak totyogott utánuk.

Mikor huszárokat láttak, megtetszett nekik a lovaglás. Attól fogva volt kinja a hatalmas kutyának, a Vitéznek. Pista felültette rá Misit és úgy vezetgette; Laci trombitált hozzá, a nagy bolondos Vitéz pedig ugatott. Tótszegi nénit odaát lelte a halálos hideg.

Tavaszi nyílással sárkányokat eregettek a levegőbe. Pista hat krajcárért vett madzagot Csömpli zsidónál (ki a nyavalya tudja kimondani a nevét, ahogy le van írva: Schönpflug!); hat krajcárnyi madzagon a fellegekbe repült a szép piros sárkány. Gyönyörű alkonyatokon, mikor idelelni a kölyök szelek már elültek s odafenn egyenletesen fujt az öreg, higgadt apa-szél: úgy állott a föleresztett sárkány a levegőben, mintha csak oda volna szegezve. Pista sokszor bevitte a tartó pecket az udvarra, kikötötte az öreg eperfához, ők maguk kiszaladtak az utcára, úgy nézték az engedelmes papir-madarat. Máskor „postákat” eregettek a pompásan feszülő fonalon fel, a magasságba; a jólelkű csöndes szél fölvitte a gyűrűbe vágott papir-üzenetet egészen a kantárig; mikor lehúzták a sárkányt, olvasgatták a fent összegyűlt választ, ki-ki a maga hite szerint.

Bizony az is megtörtént, hogy a gonosz Gál fiúk elvágták a fennálló sárkány madzagát. „Hadd lám, hogy huz” - mondták ravaszon a mit sem sejtő Pistának, s élesre nőtt körmükkel elpeccentették a madzagot. Meghanyatlott odafenn a délcegen táncoló sárkány, elkezdett bolondos nagy feje jobbra-balra bólingatni, teste behanyatlott hosszú farkába és hullt, hullt, szállt, szállt lefelé, valahol a Dobozy-temető sirdombjai között földet ért. Három utca visitó gyermek-serege vágtatott utána.

- Csiriz! - ordították a kis rablólovagok.

„Csiriz” alatt azt értették, hogy most már szabad a zsákmány: mindenki annyit „csermáljon” belőle, amennyit tud. Egyiknek a madzag fele jutott, másoknak a körfarok, harmadiknak a hosszufarok; magát a sárkányt rendesen rongyokká szaggatták.

Pista úgy sirt ilyenkor, mintha a házuk égett volna le. Vele bömbölt a három lány; Lacika csak szípigott, csak Misikének tetszett roppantul a dolog, nagyokat kaccantott a bátyja tragédiáján.

- Megállj, nyavalyás, többet nem fogod az én sárkányomat.

A kicsi emberke elkomolyodott; mert az ám nagy kitüntetés volt: fogni a sárkányt saját két kezével.

A temető dombhullámokat vető rengetegében teltek el a nyári napok. Mikor édes anyjuk elment a kenyérpiacra árulni, az apjuk is odavolt, csak Zsófi cseléd és a Vitéz kutya parancsolt az udvaron. A Vitéz láncon volt, mióta egy postást megharapott (ki nem állhatta az egyenruhát!) ő nem számított, csak ugatott; Zsófinak meg elég baja volt a mosogatással, nem tarthatta szemét örökké a gyermek-csapaton. Pista ilyenkor indulót fujt és szép lassan kikövetkeztek a temetőbe. Először leültek kinn az utcaüszöbre; azután a száraz-kutig rukkoltak elébb; onnan a temető árokig, onnan azután, mikor eltakarta őket a határoló akác, szabad volt az út egész az Olajütőig. Így lökődtek el, fokónként, a temető mélyébe.

Laci már ekkor külön vált a többtől; rendesen lehevert a határoló nagy dombra, ahonnan belátta az egész hullámozó mezőt, a Csincser bácsi ingyen lucernását. (Ezeket az elhorpadt és fejfátalan sirokat a csösz szokta lekaszálni, magának; a halottak is jövedelmeznek.)

A többi fiú, Bakó Pista, a gonosz Gál Imre, a figurás Szilágyi Jankó, a kis élestorku Török Sándor, indián-kiáltással vette hatalmába a holtak csöndes birodalmát. Sokszor csatákat vittak a szemközti dombokról; feszültek a gummi-puskák, a „sliccek”, repült a kavics-golyó, ezer szerencse, hogy csak a koponyán koppant s nem ütötte ki a szemet. Itt szoktak, lenni a mély völgyben, tüzet gyújtani száraz gályákból, hogy keresztülugrálják, valami ősi ösztöntől hajtva; mert a pogány magyarok is így ugráltak át a lángon Szent Iván-éjszakáján. A sötétlelkű Gál fiú egyszer ürgét fogott, összekötötte a lábait és úgy sütötte meg szegénykét elevenen, a temetői tűzön. Ettől fogva az egész Köteles-utca elismerte vezérének. Máskor valahonnan puskaport kerítettek és felrobbantották a vakondak-turásokat. Végre flóbert-puskát loptak Csömpli zsidó boltjából és vidáman lövöldöztek a verebekre, más madarakra.

De valaki besughatta őket Láda Sándor rendőr urnak; s a törvény embere elfogta Gál Imrét és keményen elnadrágolta, épen a Nagy Imre költő sirján; a flóbert-puskát persze elzsákmányolta tőle, s állítólag visszaadta Csömplii zsidónak; de a kis sánta Kovács Feri, akit a szekér elütött, saját szemével látta, mikor a rendőr tisztogatta és próbálgatta a szobájában. Megtartotta magának. Hja, a kis legyecskék fönnakadnak a pók hálójában, a nagy dugó bogarak átszakítják, átrepülnek rajta.

Mig a nagyobb fiúk odabarangoltak a temető hátulján, Bakó Laci, a határdombon heverészve, egy furcsa képű kis lánnyal nézett farkasszemet. Egyszer, ahogy ott hasal Lacika, a domb tulsó oldalán egy mosolygó leány-arc bukkan fel és kuncogva nevet reá. Hamarosan megismerkednek és elhatározzák, hogy az a domb a kettőjüké. A kis lány, Török Zsuzsika, a harmadik ház ellen lakó Török disznóhizlalónak a gyermeke, szabadjára bocsátva csatangolt egész nyáron, őszön át az utcákon, a temetőben; anyja (ezt a nagyobbak tudják) mindig csinosítgatja magát és fiatal emberekkel találkozik esténként, néha nappal is; nem ér rá két gyermekére vigyázni. Török Zsuzsika így a fiuk közt nevelkedik. A nagyobb fiuk nem veszik magukhoz, de Bakó Laci önzetlenül pajtáságot kötött vele. A gyermeksziv öntudatlan megmozdulása hozhatta össze őket, mert a kis fiu órák hosszán át el tudta nézni az előtte játszó, nagyon szép kis leányt. Tetszett neki az arcocskája, egész fehér testecskéje, bája; mert bizony Zsuzsika még nem ismert szemérmességet és szégyent. A kis fiut izgatta a leány másforma teste; mintha nagy titokra bukkant volna, kihevülten leste, bámulta annak hirtelen elárult másformaságát.

Alig volt öt éves, mikor először mozdult meg benne a Szerelem.

A többiek a cigarettázás tiltott gyönyörűségével hizlalták lelküket, vagy a temető meglopásával izgatták vérüket. Neki nem izlett a dohány, pici is volt még hozzá; a rablókalandoktól pedig rettegett. Egyetlen gyönyörűsége a kis Török Zsuzsika volt. Elhúzódtak, be, mélyen, a takaró bokrok alá; a csöpp Romeo ravaszul biztatta pici Juliáját, hogy csak játszik; adott neki gyöngyszemeket, márványgolyókat, színes építőköveket, hogy elfoglalja magát, - csak azért, hogy addig ő zavartalanul bámulja a kis pajtás szokatlan formáju testecskéjét. Ez ragadta meg eddig legjobban a világon; mert azt a nagy titkot, hogy a lányok másformák, mint a fiuk, maga fedezte fel, nem mástól tudta meg.

A tikkasztó nyári napok sokszor elbágyasztották; és elaludt ott a domboldalon. Lelke hirtelen átrepült az álmok kapuján; aranyos tájak, tündérek tünedeztek előtte föl a sejtelem délibáb-jában; oly kimondhatatlan érzés omlott reá, hogy mikor fölserkent, nem tudta: ébren van-e, vagy most álmodik? A kis leány ott ült előtte; halkán dudolt, és papsajt-füvekből láncot kötözött, hogy a homlokára kösse diadémnak. Távolról madárszó füttyentett a levegőbe; szekér zörgött valahol; ugattak messze a kutyák; az ablakos tót méla kiáltása váltakozott a kékvizes zsidó elnyujtott énekével: „Kékvizet vegyenek, kékvizeet...” „Ablakóóót csinyáltatni, asszonyom, ablakóóót...”

Szép volt ez a nyár; tündéri volt ez a nap. Az angyalok fent kikönyököltek az égből a bárány-felhőkre, úgy mosolyogtak le a kis Bakó Lacira meg Török Zsuzsikára...

Tavasszal, ősszel, mikor sok kutya megveszett, kutyasintérek látogatták meg Köteles-utcát. Jaj, micsoda izgalom futott végig a kis nádas ház-soron, mikor reggel föltűnt az utca végén két mezitlábás cigánylegény, ijesztő fegyverével: a dróthurokkal; utánuk messzebb a zöld kocsi döcögött, amelynek rostélyos ablakán megszelidült, vagy elbódult kutyák pislogtak ki a szabad világra s a még földön járó kutyákra: ők már rabok. A kocsi után hivatalos komorsággal egy rendőr ballagott.

Egy ilyen sintérjáráskor a hatalmas Vitéz kutya kiosont a nyitva hagyott ajtón: hónapok óta lesett erre az alkalomra.

Vidáman körülvágatott a nagy téren, amely a Cigánykuttól az utcaszélig terjed; s a szabad levegőtől mámorosan, megugatta a saját, vele futó árnyékát.

A két hurkos cigány most bukkan föl az utca végén.

- Hivják be a kutyát, jönnek a sintérek! - kiált be Bakóék udvarára valaki. Jóakaró.

- Jaj, te, kinn a Vitéz! - rémüldözik Bakóné; szalad az utcára, csalja a figurázó kutyát: „Ne, Vitéz, ne! Gyer ide, kutyus, ne!”

De bizony a Vitéznek eszeágában sem volt bemenni. Pedig a két dróthurkos már észrevette; az egyik előreszaladt a temető mentén, beugrott az árokba, hogy hátulról kerítse be, a másik pedig, sintéreszközét hátradugva, óvatosan közeledett a száraz kut felé. A Vitéz ezt a szárazkutat nyargalásztta körül.

Az egész utca szivdobogva várja: mi lesz most?

A zajra Bakó Mihály is kijön az istállóból, kiáll a kapuba. Hamarosan megérti a helyzetet. Na Vitéz, most mutasd meg, kinek hívnak.

- Nem féltem én azt a jószágot, - mondja hegykén.

A bekerítő sintér épen kiugrik az árokból, gyors inakkal a mit sem sejtő kutya felé rohan. Ordítás hangzik fel az utcán; minden kétlábu a kutya pártján van. Az ordításra felfülem a Vitéz, hátrapillant: meglátja a reá futó cigányt. Elkomorodik vidám pofája; zászlóként fenn lobogtatott farkát leengedi, nyaka előreszegül. Morog. Mintha távolról dörögne az ég. Szembe fordul a sintérre és nyugodt haraggal várja. A cigánylegény nem igen lehetett tisztában a Vitéz jellemével és fajával, mert félreértette magatartását; azt gondolta: ez olyan buta kutya, maga dugja be nyakát a hurkomba. Volt már dolga ilyen kániszokkal. Vidáman pettyingetve az ujjával, közeledett felé, a dróthurkot készen tartva minden pillanatban a dobásra. A Vitéz pompás négy lába megfeszült, a farkát idegesen meglóbálta, inyét fölhozta a fogairól, mintha mosolyogna. A cigányon most jutott át valami hidegség. Megtántorodott biztosságában, megzavarta a gyönyörű állat rászégező szeme. Elszalasztotta a dobás pillanatát - s a következő lélekzetvételnél a roppant kutya ráugrott. Egy emberordítás, egy kutyavakkantás; a cigány ordított, a Vitéz vakkantott. Ugy bekapta a sintér szabadkezét, hogy azt a nyavalya majd kitörte. „Jáj!” - kiáltotta rémulten, eldobta a hurkot és inalni kezdett. A Vitéz utánna, bösz harsogással. Az utca őrzöngve ordít az egyszerű és váratlan jelenetre, tombolva biztatja a szerepet cserélt cigányt: „More, ne hagyj magad!” És hajrázza a serkentésre nem szorult Vitézt: „Fogd meg, Vitéz, harapd meg, utcu, hajrá!”

A másik sintér segíteni rohan társán, ráveti a hurkot a Vitéz nyakára; a kutya feje bele is akad, de szörnyű rohamában magával rántja a dobó sintért és a dróthurkot. A sintér hasra vágódik, egy darabot csuszik a porban, nem engedi a hurok nyelét, azért hát a drót okosabb: elszakad. A szörnyű kutya a nyakában maradt hurokkal rohan tovább, egyenest a Bakóház kapujának. Bakó sarkig nyitja előtte az ajtót, a Vitéz beugrik, meg van mentve. Az utcára kitódult gyereksereg sivít, ordít, megéljenzi a hős kutyát. A két sintér káromkodik, vágat Bakó Mihálynak: „hova tette a hurkomat?” A rendőr kilép hivatalos méltóságából és futó lépésben közeledik a kutya gazdája felé.

- Ide azst a kániszt! - ordít nekiveresedve az elesett sintér.

- Gyere, fogd meg! - biztatja Bakó.

De az udvaron már megszűnik a törvényes hatalom. A Vitéz otthon van.

Persze, a rendőr felírja a Bakó Mihály nevét, a büntetés biztos. A dróthurkot meg kell fizetni. Sebaj, megérte ezt a mulatságot. Megveregette a morgó Vitéz nyakát:

- Derék ember vagy, kutyám!

Ez a két sintér aligha be nem adja lemondását; legalább erre a tájra nem vetődik mostanában.

Köteles-utca egy hétig lelkesedett a Vitéz hősi tettén.

A pici Misike is kedveskedve ütögette parányi öklöcskéjével a roppant állat orrát, egyre hajtogatva:

- Etéz! Etéz! (Igy mondta ki a nevét.)

S a nagy bolond állat hizelegve csókolta, nyalogatta az ütögető pici öklöket. (Ha Tótszeginé látja ezt a berenán, a nehézség kerülgeti.)

Egy zivataros éjszakán különös dolog történt.

Reggelre virradva Bakó csak hült helyét találja a Vitéz kutyának. Erős vas lánc, amely egy ágashoz kötötte éjszakára, el volt szakítva; egy darabja eltűnt. Világos, hogy a szörnyü erejü állat eltépte és kapun, kerítésen keresztül elszökött a nagy világba. Nem bírta már ezt a zárt életet, ezt a sinylődő rabságot; a tavaszi szelek üzenetet hoztak neki éjenként a messze pusztákról, a szabad komondorok hazájából, s nem birt ellenállani a csalogatásnak. Megszökött.

Ettől fogva a sintérek újra vidáman hurkoltak végig Köteles-utcán; nem volt többé kitől rettegni.

A kis Misike pedig hiába pettyengetett pici ujjával, s hiába szólongatta nagy barátját: „Etéz! Etéz!” - a Vitéz kutya nem jött többet vissza.

19.

A pillangó bontogatja szárnyait.

Egyszer véletlenül azt mondja Bakóné az urának:

- Nagy Gábor nemzeti urat régen láttam. Tán nem is hordozza mostanában?

Rettentő Bakó Mihály oroszlánszeme csak elfordul, mint a haldoklóé; ijesztő köd ereszkedik le rá, s olyan zavarba merül világa, mint mikor a holdat bizarr éji felhők álcázzák. Rávillan az asszonyra, kutatóan, alattomosan. Idő múltán megszólal:

- Nem vagyok én összekötve Nagy Gáborral...

Pedig már akkor össze volt.

Ez a váratlan kérdés fölborította lassan megülő nyugalmát. Ujra elviharzott lelkében a gyilkosság éjszakája, újra fölremlett beteges képzeletében a haláldomb akasztófája, amelyen valami sötét tömeget lenget a szél. Hirtelen szédület fogta el mint a Nagy András kivégzésekor; egy nehezet lélekzett és kifordult a szobából. Hátratántorgott a kocsiszinbe, ott leült a tőkére, hogy összeszedje magát.

Mikor ura lett magának, gonosz gondolat ütődik agyába, mintha kövel vágnák föbe. Mit kérdezősködik ez az asszony az után a lator után? Bizonyosan várta, várja; nagyon nehezen viseli elmaradását. Hahá! Megfogtalak Zsuzsi. Neked valami közöd van ahhoz az emberhez... Óh, hátha igazat mondott a halála előtt egy perccel? Hátha csakugyan... irtózatoss Isten, ne vigy kísértetbe! Már ezt a dolgot egyszer elintéztük, most megint rám mered, mint a... mint a felakasztott katona eltorzult arca...

Felugrott és bedübörgött a szobába. Megáll a küszöbön:

- Te! Adott neked valaha... de igazat mondj, mert baj lesz! Adott neked valaha pénzt az a - kupec?

Zsuzsikának csak elnyilik a szeme:

- Pénzt? Nekem? Hogy adott volna?

- Azt hallottam... ugatta valaki... Nagy Gábor sokat járt ide, mikor én nem voltam itthon. Potyára nem járt az ide. Valami oka lehetett. Sok pénze volt, pénzen minden megvehető...

Ács Zsuzsika fehér arca pirosba borult:

- Azt gondolja -? Hát föl meri tenni rólam ezt a...

- Eh! Mit forogtad a szemedet? Te is asszony vagy, olyan, mint a többi. A kutyák nem ugatnak hiába, tolvaj jár olyankor az udvaron.

Szinte ráugrott és összefogta mellén a ruhát; csikorgott a foga, mint rendszeren, ha indulat forgatta ki magából; megrázta a kis, ártatlan asszonyt és úgy ordította:

- Megvásárolt, he? Téged is? Mennyit adott? A megváltó istenét, ahol egy ilyen álnok terem...

Nekivágta az asszonyt a fölvetett ágynak. Az ág beomlott a rá zuhanó teher alatt. Szegény kis asszony nem volt se holt, sem eleven.

- Most kérdezősködik utána, mert már régen találkoztak. Már megint jó volna egy kis pénz; a pizok kupec ontotta a bankót; pénzes zsák kell az ifiasszonyoknak, nem becsületes ember! Hát ezért hoztalak ki a cselédsorból, ezért adtam nevet, becsületet, hogy ilyen mocskosan

besározzad? Phi, förtelem... Ez az asszony hat gyermek anyja, maholnap jön a hetedik... Melyik az enyém a hat közül, te? Gyere, mutasd meg. Hogy az ég szakadt volna rád, mikor a nyakamba vettelek...

Ács Zsuzsika szemében az utálat és megvetés tüze villogott. Most nem ejtett egy csepp könnyet sem; halkán csak annyit vetett oda a felbőszült, ormótlan embernek:

- Maga örült.

Bakó bevágta maga után az ajtót; a felakasztott tányérok összecsendültek, egy le is esett, darabokra tört.

Fájdalmasan érezte a vad lélek, hogy felesége igazat mondott: csakugyan örült. Azóta, mióta a halápi erdőn... Felriadt lelkiismeretét akarta túlordítani, azért kiabált az asszonyra. Borzongató félelmét akarta felostorozott haragjával összegázoltatni, hogy el ne árulja rettenetes titkát, mert akkor vége a világnak. Gőzölgő agyvelejében meggyuladt valami; égett az agya, tüzelt, mintha izzó vasat dugtak volna bele, s ez a kín hajtotta, üzte, kergette, elvette szemevilágát; nekiment az oktalan baromnak, ráhuzta az eget minden istenével arra, akit legjobban szeretett a világon; utjába került gyermekeit fölrugta, mint a veszett kutyákat; s fékeszakadt indulatában pusztá ökölrel verte, verte az istálló falát, míg le nem omlott a vakolata s vér nem serkedt a keze éléből.

Örült volt ilyenkor csakugyan.

Hetekig rá sem nézett a feleségére; fönn hált a hásziján, a szénában; ha Zsófi ebédet vitt neki a piacra, bevitte a *Fehér Ló*-ba, odaadta valakinek, maga pedig pénzért rendelt magának. Félt, hogy megéti az asszony.

Meggyűlölte kis fiát, Lacit, a táltos gyermeket, mert épen annak a születésekor fészkelte undok gyanú a lelkébe, hogy felesége nem hű hozzá. Az a pizsok kupec a szőke papról is ugatott valamit, vele táncolt az asszony egész éjszaka a Jóna János lakodalmán... eh, ki tudja? Lator városnak lator a papja is. És borzasztó, hogy az ember nem lát be a másik szívébe, nem tudja: mi lakik ott? Ha már teremtett bennünket az Isten, adott volna olyan hatalmat, hogy ne csak irott betűkből tudnánk olvasni. Ez a vak bizonytalanság irtózatossabb, mint a megsemmisülés.

Ekkor valami fonák bosszú lobogott föl a lelkében. Megcsalom az asszonyt, százszorosan! Meg, a legutolsó bestiával; meg, a legtenyerebb-talpasabb szolgálóval; meg, az egész várossal, az egész világgal! Én vagyok a férfi, úgy kell járni a táncot, ahogy én fúvom! Ács Zsuzsi, te, porcellán asszony, megemlegeted még azt az órát, amelyben hűséget esküdtél Bakó Mihálynak!

És szabadjára eresztett indulata nagy rendeket vágott a világ virágos mezőjén. Hullottak a némberek vad kénye alá, mint suhogó kasza alá a levágott rendek.

Felesége hallott valamit róla... vállat rándított: azt teszi, amit akar. Nekem mindegy.

Neki mindegy volt már, mert megszülte azt a fiut, aki eltévesztett sorsának jóra igazítója lesz.

Bakó Laci hatodik ujjá visszánőtt, alig lehetett észrevenni. Az a babonás félelem, amellyel az emberek születését fogadták, lassanként szertefoszlott. Nem tett semmi csodát, nem rontott meg senkit, nem veszedelmes jószág. Megszokták, keresztül léptek rajta, ez is csak olyan, mint a többi. Az utcafiuk néha csufolták: „te táltos, mikor nyeresz már?” - de csúfneve mindenkinek volt Köteles-utcán. Lacika nem is értette, mit nevetnek rajta.

Édes anyja nem bánta, hogy az emberek figyelme lehullott fiáról. Az ő lelkében annál hevesebben lobogott az eljövő csodák hite. Drága szerelmével, mint selyem fátyollal, ölelte körül legkedvesebb fiát, s remegő örömmel érezte: mint nyílik ki lassanként bimbózó öntudata.

Lacika csöndes, magánosságot kedvelő gyermekké lett. Órákhosszat elüldögélt az öreg asztal lábánál, egy böte kis széken s nézte a szögletben hálót feszítő pókot. Ha szóltak hozzá, sokszor nem is hallotta; ha meghallotta: fölrezzent, mintha álomból riadna föl. Az apja azt mondta rá: „lunátikus”.

- Min tűnődöl, kis fiam, mikor olyan csöndes vagy? - kérdezte édes anyja.

Laci ránézett komoly, nagy, nyílt szemével:

- Azon gondolkozom: miért nincs az embernek szárnya?

Bakóné magához ölelte és gyönyörű gondolatokat gondolt. Az én kis fiam szárnyakról ábrándozik, kinek van szárnya? az angyalnak. Az én Lacikám angyal akar lenni... óh, Istenem, félre ne értsd gondolatomat - nem olyan angyal, nem, nem, nem a koporsóból kitámadó kis angyal, hanem nagy Ember, szárnyas lélek, mint a nagytiszteletű úr mondta Petőfiről a minap.

Vasárnap délutánonként kivitte a temetőbe. Bebarangolták egész az Olajütőig; átmentek a hadházi vonat vasutján is. Édesbúsan zúgtak a falombok, mintha a halottak beszélgetnének egymással. Valami rejtelem bújdosott a virágos, zöld dombok között; a mulandóság osont a riadozó élet után.

Két besüppedt sirhalomnál megálltak.

- Látod, fiam, itt aluszik nagyapád meg nagyanyád, az én édes atyám, az én édes jó anyám.

- Meghaltak? - kérdezte a gyermek.

- Meg. Te már nem ismerhetted őket.

- Mindenki meghal?

- Mindenki. Csakhogy föltámadunk!

- Hogy támadunk fel?

- Mikor eljön a végső ítélet, az Isten angyala megfújja arany trombitáját, s akkor ezek a sírok mind felhasadnak, és akik lenni pihennek, szárnyat öltenek, fölrepülnek a mennyországba, a jó Isten trónusának zsámolyára ülnek, ott élnek örök boldogságban, örök dicsőségben.

Laci szeme megvillant:

- Lesz az embereknek szárnya?

- Akkor lesz...

A gyermek elszomorodott:

- Csak akkor lesz? Milyen jó volna hamarabb.

A kis emberben megszólalt a vágy, a levegőbe szálló ember vágya. Ez a sóvárgás ebben az időben hatalmas erővel mozdult meg az egész világon; megrezdült a kis táltos fiúban is, mint élő csöpp felvevő állomásán az emberi lélek nagy üzeneteinek. Valahol, kint, nyugaton, a nagy nemzetek sorában, már valaki töpreng azon a gépen, amely szárnya lesz a huszadik század emberiségének, amelyen a felhők fölé emelkedik...

Most egy hófehér márvány sirkőnél állottak meg, amelyre szomorú fűz borult.

- Nézd, Laci, itt egy híres ember alszik, Nagy Imre, aki költő volt.

És elolvasta félhangosan a sirkő feliratát: „Néma, zárt az elhalónak ajka, szemfedője gyászba hullt remény...” Könny futott alá szempilláján. Milyen szép, milyen szomorú. Nem tudta, hogy az a sor a költő két verssora; nem ismerte a korán elhalt fiatal poéta szomorú életét; de megérezte a vers szépségében a szomorúságot, és a szomorúságban a szépséget.

- Mi az a költő? - kérdezi Laci.

- Nagy ember. Szép verseket ír. Olyanokat, mint amilyeneket a múltkor mondtam nektek: „Játék van Budában, fényes harci játék, sok magyar kidőlt már, de egy nagy cseh áll még”. A költők híres emberek, mindenki ismeri őket; mikor meghalnak, szobrot emelnek emlékezetükre. Majd egyszer megmutatom neked a Csokonai-szobrát, meg a Petőfiét a kollégiumban. Azok voltak ám az igazi költők. Azok nem halnak meg soha. Ott állnak, mint vasemberek, vagy márványemberek, örökké, a nagy városokban. Mindenki meghal, új emberek születnek, azok is sirba mennek, sok száz esztendő elmúlik, de azok a szobor-költők csak állnak, állnak, és nézik a századok futását, az emberek múlását. És énekelnek.

- A vas szobrok énekelnek?

- A szobornak a lelke énekel.

- Hát mi a szobornak a lelke?

Itt egy kicsit megakadt Ács Zsuzsika, nem tudta hirtelen megmondani: mi is az a lélek? Pedig a kis táltosnak szüksége volt rá.

- A lélek, fiam, az, ami a halálunk után felrepül a jó Istenhez.

- Igen? Akkor hát a vasszobrok lelke idelelni maradt.

- Idelelni... egy darabig... míg az emberek... míg dalolni kell az embereknek.

- Miért dalol a szobor az embereknek?

- Hogy megjavítsa őket. Hogy örüljenek. Hogy boldogok lehessenek.

A kis ember eltűnődött. Komolyan mondta:

- Az ének szomorú. Én hallottam, mikor egy kis fiút temettek. Akkor az emberek nem örültek, hanem sírtak.

- Óh, Lacikám, de a költők nem olyan dalokat énekelnek, amelyekre csak sirni lehet. Majd mondok neked egy verset, olyat kacagsz rajta, meglátod, hogy a könnyed is kicsordul.

S elmondta a Petőfi versét: „Szent Kleófás, milyen karaván!”

Lacika nem kacagott rajta. Az ő lelke valahogy a sötét sugarakat verte vissza; a ragyogókat nem. Legalább még nem. Anyja elcsodálkozott rajta:

- Hát nem tetszik neked? Nem furcsa?

A fiucska vállat vont:

- Tudom is én. A cigányokat nem szeretem. Hanem - (s fölillant a szeme) azokat a vas szobrokat szeretném látni!

- Jó. A jövő vasárnap elviszlek.

A vas szobron elámult a kis ember. Ez már nagyon izgatta a képzeletét. Ezer kérdéssel rohanta meg anyját: hát az nem fárad el, hogy odafent áll örökké? Nem esik az onnan le? Mi az a kezében? Lant? Mi az a lant? Pengeti? De a hangját nem lehet hallani... vagy lehet? Mikor nagy a csend... jó, majd egyszer meghallgatom. Csokonai itt van, ebben a nagy kőben? Nem? A temetőben? Hát egy ember két helyen is lehet?

A Petőfi szobra, ott benn, a kollégium lépcsőházának félhomályában, megijesztette. Félelmes hatással volt rá a roppant alak, aki fenyegetve emeli föl a kezét mintha fejünkhöz akarna vágni valamit. A feje is csodálatos, ijesztő fej; ez a Petőfi csakugyan hatalmas ember lehetett.

- Táltos volt! - mondta ragyogó arccal Bakóné. - Táltosfiu volt, mint te vagy...

Lacika fejébe új álmok hullottak. Ábrándozásában repülő embereket, éneklő vas szobrokat és meginduló márvány alakokat látott. Egy ideig zavartan bámult a világba: mintha a ketyegő faló óra is beszélne, mintha a tükörben különös alakok jelennének meg. De durva apjának egy-egy kiáltása hirtelen fölébresztette s szinte fővel esett a valóság kemény földjére.

Apja nem jó szemmel nézte a gyerek komoly félrehuzódását. Több eleveiséget, szilajságot, lármásabb tempót, gyerekbetyárságot várt tőle. Pista ugyis örökké szipog, olyan, mint a vén asszony, abból nehezen lesz talpraesett fiákeres. Ez a Laci jó nagy hájfejű kölyök, vállas, combos legény, ez meg tud fogni, ha akar, valamit. Csakhogy az anyja már is elrontotta; mindenféle zöld mesével, babonával megmaszlagolta a fejét. Még alig bujt ki a tojásból, máris olyan kótyagos, félkótya, kalótya, lutánikus vagy mi a fene. Ki kell verni belőle ezt az uri betegséget. Szegény ember kölyke nem báró urfinak született. A kis gyereket befogta: szénát dugni a zsákba, szíjjat tartani karikájánál fogva, mikor a szerszámot újra festette. Laci engedelmeskedett, mert minden érdekelte; s a leánytestvérei mindahárman inaskodtak rettentő apjuk mellett. Ő pedig fiu volt.

Édes anyja Szabó János tekintetes ur elé akarta feladni első elemistának; de mikor bekopogott a Miklós-utcai kis kapun, új arc bukkant reá.

- Bocsánat... hát nem Szabó tekintetes ur?...

- Szabó tanító ur nyugalomba ment.

Igen? Ejnye, ejnye. Így hát nem szól többé öreg hegedűje; nem énekelte a kis nebulókkal: „Hamar követje a tavasznak, himes pillangó idvez légy...” Istenem, hogy elmulik minden.

Másik iskolába kellett vinni a gyereket.

Mikor hazamegy délfelé, egyszer csak zuhan be az ajtón Klára nénye, a Bakó István felesége:

- Jaj, te, Zsuzsi, rettentő dolog történt az urammal... ma reggel... kint a katolikus temető mellett... a vonat elgázolta a kocsiját... mindakét lovat agyonvágta, a szép kocsi izzé-porrá tört a gyönyörű hám szerteszélyel szakadt... minden oda van, minden oda van! Ez az ember az örülésig bánkodik; félek, hogy valami kárt tesz magában. Mondd meg Mihálynak, ha hazajön, nézzen el hozzánk... vagy jaj, mit is beszélek, hiszen az urad már tudja. Na, bennünket tönkre gázolt az a rettenetes gőzös...

Ez már nagy szerencsétlenség volt.

Bakó Mihály, amint meghallotta a bajt, rögtön vágatott ki a véres eset színhelyére. Már akkor nagy tömeg csődült össze. Ott hevert szanaszét vágva az István drága kocsija, két szép lova. Csupa vér volt a sin, hosszú vonalon, ameddig a vágató vonat elsodorta magával az elgázolt tetemet. Egyik ló lezuhant a töltés mellé; annak mind a négy lába le volt vágva tőből és hiányzott a feje; a másik ott maradt a sinek közt, összegöngyölődve, vérrel-porról beszennyezve, alaktalanul, mint egy hushalom.

A szerencsétlen Bakó István a temető kapujánál ült, egy tőkén, halálos sápadtan; a homlokát szorongatta két kezével és sokszor görcsösen fel-felzokogott. Egy élet munkája odavan!

Mihály nagyon megsajnálta a bátyját. Eddig örökös villongásban rágták-marták egymás becsületét, az élet vad versenye ellenségekké tette őket, most megilletődve nyujtott kezet neki, vállára ütögetett és vigasztalta:

- Azért nem kell kétségbeesni. Ami megtörtént, annak már utána vagyunk. Most azon kell lennünk, hogy új fogatot teremtsünk elő. Vannak még jó emberek. Én is megteszek mindent, amit tehetek.

Kölcsön adott ezer pengőt abból a pénzből, amelyet Nagy Gábor hagyott a kocsijában.

Bakó István elfakadt sirva és megölelte az öccsét:

- Soha, Mihály... soha mig élek...

Azt akarta mondani: soha mig élek, el nem felejttem.

És szép lassan, jó emberek segítségével, talpra állott az elesett fiákeres; új kocsit, új lovakat, új szerszámot, csak a numerus maradt a régi. 49. Még a régi humora is visszatért a kacskaringós bajuszu, kék szemű Nádasdy-huszárnak; azt mondja:

- Nem hiába negyvenkilencben vertek le bennünket, de szerencsétlen is ez a 49-es szám, a fene egye meg. Na, sebaj. Hátha ezután megfordul. Hétszer-hét negyvenkilenc! Hét darab hetes van benne. Meg lehetne tenni lutriban is.

Az asszony megtette - és nyert ötven forintot. Ilyen az élet.

Ács Zsuzsika ebben az időben újra nagyon elnehezedett. Épen az elgázolás napján, nagy izgalmában, mikor szénát lökött le a hárszjáról, megcsuszott a lába és a nyíláson lecsuszó szénával ő is a szénatartóba zuhant. Súlyos terhével együtt. Nagyon megijedett szegény. Ebből valami baj lesz.

Csakugyan, hamarabb jött el az órája, mint kellett volna.

Iker-fiukat szült.

Míg ő lázában vergődött, az egyik kis emberke nyolc napos korában meghalt. Pici koporsóját ki sem kísérhette a temetőbe. Odatemették az ártatlan halottat nagyapja, nagyanyja mellé.

Laci most látott közről temetést. Olyan gyorsan zuhogtak lelkére az események, a váratlan dolgok, hogy egészen összezavarodott előtte a világ. Az iskola szokatlan, zajos, csoportos élete, édes anyjának hirtelen betegsége, pici öcsikéje korai halála, a szívfájdító halotti éneklés, az István bácsi kocsijának elgázolása - nagyon sok volt egyszerre. Szinte elszédült belé.

Nagyon megkomolyodott. Még csendesebb lett, mint eddig. Már a kis Török Zsuzsika is hiába hívta játszani a temetőbe, a régi dombra: nem ment. A betűk tündérvilága csalta... azoknak esküdött hűséget, és azok elvitték olyan országba, ahova az emberek csak szárnyakon tudnak elrepülni. A lélek szárnyain.

A kis Bakó Laci előtt két hatalmas kapu nyílt meg egyszerre. Egyik komor, sötét; másik fényes, ragyogó. Egyik az Életé volt, másik az Álmoké. Mindakettő vonzotta magához; mindakettőn be akart lépni, egyszerre. De nem lehetett. Választania kellett.

És ő az Álmok fényes kapuját választotta.

20. Egy kis baleset.

Bakóné szerette volna, ha Pistából is tanult ember cseperedik, de az örökké szipogó legénynek nehezebb esett az iskola, különösen a számtannal állt hadi lábon. Mikor betette a hatodik elemi ajtóját maga után, megkérdezte tőle az apja is:

- Na Pista, mi akarsz lenni? Fiákeres, vagy deák?

Pista szivott egy nagyot az orrán, balkeze fejét végighuzta a bajusza helyén, pislogott és nyilatkozott:

- Szürszabó szeretnék lenni.

Gyerekebb korában látott valakin valami cifra szürt, annyira belehabarodott, hogy megesküdt: vagy szürszabó lesz, vagy semmi. Ez az emlék bukkant föl most a lelkében, mikor pályaválasztásról volt szó - és döntött.

Bakó csak csóválta fejét, csak dűnnyögött magában. Okosabbnak képzelte legelső gyermekét. De nem akarta kedvét szegni, hadd legyen szabó, ugyis olyan egyszálszerű. A tüt, cernát elbirja, de kemény lovakkal már nem tudna bánni.

És a nagyreményű trónörökös elszegődött inasnak.

Bakó így okoskodott: van még két, sőt három fiam: ezekből faragok magamnak utódot. Laci nagy agyafejes kölyök, Miska eleven, mint a csik, a fél-iker Jóska is kifejlődhetik még, mire bakra kerül. Nem vesztek semmit.

Csak hogy a kis Bakóné hallatlan szivósággal feküdt neki álmai megvalósításának. Nem, a táltosfiú nem engedi parlagon veszni; a drágakövet ki kell csiszolni, hogy ragyogóbb, nemesebb legyen. Lacinak a sorsa más csillagba van írva, mint a többié.

Kiverekedte, hogy fölverték fiát a kollégiumba. Ugy gondolta, abban a hatalmas iskolában a tudományt is nagyobb cseberrel öntik a diákok fejébe.

Laci előtt új világ nyílt meg. Anyja boldog volt. Apja káromkodott.

A rettenetes ember idejét és gondját más kötötte le ekkoriban. A város tulsó szélén, azon az utcán, ahol István bátyja lakott, egy becsületesebb képű nádas ház volt eladó. A kutya mindenét, ezt meg kell venni, ha a fene fenét eszik is. Nagy Gábor örökségéből még mindig volt annyi, hogy fedezhette belőle a vételárat. Belevágott, megkötötte a szerződést, kiolvasta a kétezer pengőt, és egy tavaszi reggelen beköltözött új lakásába.

Itt már téresebb az udvar, több a lakószoba, van elég nagy istálló. Elöl is kapu, hátul is bejárat, kut az udvaron kettő: gémes, és „szivárványos”. Épen a hátulsó kapun bámul befelé az a nagy vitorlás szélmalom, amelyről Ács Zsuzsika úgy borzongott leány korában. A Bakó Istvánék háza negyedik hozzá; át lehet az udvar hátuljáról kiáltani.

Ez az új elhelyezkedés jó időre lekötötte a Bakó Mihály figyelmét is, erejét is. Nagy hévvel-lobbal vetette magát az új tanya rendbehozására, szebbtételére. Zsuzsika is vidámabban zengedezte reggelenként az ó zsoltárokat, mert itt már nem zubogott be a küszöbön a víz, ha hirtelen zápor kerekedett. A leányok is fölcseperedtek, Erzsike meg Mari már másnál szolgál; hadd izleljék meg az idegen kenyeret, úgy lesz belőlük magyar asszony. Lányoknak a szolgálat az igazi iskolájuk, ott tanulnak meg engedelmeskedni és számítani.

Bakó Mihály lelkében lenyomta a felóriásodó rémet az új gondok és tervek ráomló hegye. Beteges képzelődése egyidőre elnémult; hiába is suttogott volna borzongató dolgokat: nem hallgatott rá. A munka hajrája áldás volt megszakadt életére; nem engedte magára eszmélni. Mióta István bátyját is talpra állította, szentül hitte, hogy nincs nála nemesebb és jobb embere a világnak.

Bakó Laci ebben az időben jutott nagy sorsának, elhivatásának tudatára.

Most értette meg, micsoda reménységet fűzött életéhez édes anyja. Most tudta meg, hogy ő „táltosfiu”-nak született. Ugy érezte, csillag ég a homlokán, amely emberfölötti emberré emeli.

Különös ábrándok usztak át lelkén; aranyos csolnakok, bibor vitorlás gályák a nagy vizeken, amelyek hulláma a halhatatlanság partjait mossa.

Valahogy elszigetelődött a testvéreitől. Más régiókban szállt a lelke, gondolata. Szinekről álmodozott, gyönyörű tájak merültek föl képzeletében, márványpalotákat látott a remegő levegőben, és csodálatos: ő maga, mint egy kis herceg, fekete bársony ruhában, ott jött épen lefelé a színes lépcsőkön.

Körülte fakó volt a világ, mozdulatlan, sőt mozdíthatatlan. Ő már gyerek fővel ragyogóvá álmolta, s minden darab kövének életet adott, minden bokrához mesét szőtt. Parányi szellemekkel, tündérekkel, koboldokkal népesítette meg a messzeség ködébe vesző tájat; s odakint, a Köntösgát álló vizében órákig elbámulta a vízi emberek, pici meselények mozgalmas világát. Mikor pedig a nagyerdőt fölfedezte, valami bűvölet szállotta meg; elvesztette emberi voltát s mint valami regebeli kőszel szellem bujdosott napokon át az óriási tölgyek rejtelmes rengetegében.

Ez a tündéri erdő homályos vágyakat és szívfájdító álmokat lopott a lelkébe. Ettől fogva valami ismeretlen ígézetnek lett a rabja... Mintha aranyfonál volna szívére kötve s annál fogva huzná, vinné Valaki, a nagy ismeretlenbe. Látta a fűszálak élő társadalmát; az apró bogarak milliommával telehintett államok rendszeres története megnyílt előtte; a pillangók a Természet átváltozó művészei voltak, akik a halhatatlanság csodáját is bemutatták magukon minden esztendőben. A magas jegenyék óriási őrkatonák, akiket ilyen merev alakba bűvölt valami hatalom. Arcokat, kinlódó vagy kacagó arcokat látott az öreg, bütykös fák sudarán, mintha a Dante poklának eleven ligete jött volna elébe.

Az éjszakák komor üstje alatt még fantasztikusabb képekben kísértette az ismeretlen Élet és testvére, a Halál. A sötétség mintha rémekkel volna tele: szorongó érzésekkel verte meg. Félt, hiába, félt az éjszakától. Apáinak babonásága, valahogy művészibb formában, kivirágzott képzeletében is. Ő már nem csak a halottak visszajáró lelkét látta a temetők kapujában, hanem az elmúlt idők rettentő népözönét is megszimatolta a szálló idő halk hullámverésében, csak-hogy nem tudott látomásainak nevet adni. De viszont ez a félelemérzés nagyszerű tervekben építette föl a védekező lélek elzárkózó kastélyait, várait, felvonós hidjait, tenger közepén magános szirten álló vas erődítményeit, ahová nem törhet be semmiféle rém, semmi titokzatos hatalom. Rendesen két érzés vett rajta erőt: a nappal tündöklő fényében a mindent átölelés, mindent magába olvasztás művészi ösztöne; az éjék börtönös gyászában pedig a magára hagyottság, mindenkivel szembeszállás szorongató tudata. Ebből a két alapérzésből épült föl később emberi valója; a nappalok Napóleonja volt, s az éjszakák Slemil-je, aki még árnyékát is eladja valakinek, hogy teljesen egyedül maradjon.

Bakó Laci nem volt közönséges gyermek. Talán soha nem is volt igazán gyermek.

Tizenhárom éves korában érte az első szerencsétlenség. (Óh, ez a babonás tizenhárom szám!)

Év végén „elégségest” kapott a latinból. Ez hallatlan szégyen volt az apja szemében.

- Igen? Hát ezért taníttatlak én, hogy hármasszámokat írjanak a paksusodba? Nem, barátom, így nem játszunk. Ha mindenképp 1-esed volna, még hagyjád. De ezt a szégyent nem veszem magamra. Nem megy többet iskolába. Különben sem szegény embernek való az a fertelmes nagy okosság; nem nevellek henyélő urat egy kölykömből sem; vagy fiákeres maradsz, vagy inasnak adlak.

Bakónak mindig csavarta az orrát, hogy az asszony papot, doktort, vagy mi a nyavalyát akar nevelni a „lunátikusból”. Minek az? Én sem tanultam hat hónapnál tovább, mégis alá tudom kanyarítani a nevemet minden szerződésnek. Olvasni is elolvasom még a Bibliát is. A lóhajtáshoz nem kell „latiny”.

A kis Laci dacosan szügyébe vágta fejét és azt mondta: ő bizony nem lesz fiákeres. A Krisztusnak sem.

Édes anyja megijedt. Ha most kiveszik az iskolából, elvágják a jövőjét, megölik a lelkét, s a nagyszerű jóslat füstbe ment! Haragudott a gyerekekre, amiért nem bírta megtartani tavalyi jó bizonyítványát; de sajnálta is, mert látta: kettétört a jókedve.

Urával nem lehetett okoskodni. Amit az egyszer kieresztett a száján, annak meg kellett történnie, vagy pokollá vált vele az élet.

Urísten, mitévő legyen hát? - Sirt, és imádkozott.

Laci nagyon szeretett rajzolgatni. Még kis elemista korában lepingálta az épülő templom tornyát, ahogy az állványon apró hangya emberek jönnek, mennek, tesznek-vesznek. Lovakat is papírra tudott varázsolni. Ezen szörnyen bámultak a Köteles-utcai magyarok: csakugyan táltos ez a fiú, ilyen kölyök-fővel már miket nem tud! Akkoriban azt hajtogatta: „festő leszek”.

Ez jutott eszébe most az édes anyjának.

Hátha festőnek adnánk a gyereket?

A nagy vakáció két hónapja most nem a gyönyörű álmódosítások kora, hanem a gyötrelmek hosszú nagypénteke volt. Új pályát kellett Lacinak választani. A fiú ragaszkodott a kollégiumhoz, majd kivágja ő magát, ha több ideje jut tanulásra. Bizony eddig már hajnalban fölzarvarta édes álmából az apja: aló, ki, az istállóba, lovat vakarni! A gimnázista úrfi csak úgy nyelte két órahosszat a savanyú port, mint rettentő gazdája. Azután a sáros kocsit kellett Julival lemosni, ne egyék a kenyeret hiába! Csak úgy hét óra tájban jutott könyveihez; akkor, mint a gőzgép, szedte befelé a betűk végefogyhatatlan kalászeit, hogy a magvakat kiverje belőlük és megtartsa magának. Egy darab kenyeret úgy kutyafuttában bekapott, aztán rohant az iskolába. Már kongatták a nyolcat.

Mégis szép volt ez az élet.

Most mindennek vége.

- Nem szeretnél festő lenni? - kérdezte az anyja.

Laci vállat rándított: nekem már mindegy, akár festő, akár kutyagórázó. (Ezt az utóbbi pályát az apja emlegette, mint a hasznavehetetlen alakok végső menedékét.) Hátrahúzódt, a kocsiszin hüvösében álmódosított bizonytalan jövőjéről. Apró versekkel firkálta tele a szín deszkafalát: „Nem veszem hasznát tudományomnak, a sors inasnak szánt; majd húzom a festékes szekeret buta gebe gyanánt...”

Tudniillik, naiv lelkű jó anyja „festő” alatt csakis szobafestőt értett, mert a városban másfajta mázólok még akkor nem éltek.

Hiába mondogatta Laci sirva: költő akar lenni, mint Csokonai, meg Petőfi Sándor, hiszen másképpen nem lehet szobra; már pedig ő úgy akar élni, hogy vas emberré váljék a halála után... rettentő Bakó Mihályt nem lehetett a sarkából kifordítani. Nem nevel urat egy kölykéből sem; menjen mindenki arra, amerre lát!

Augusztus elején beszélgetett Bakó Laci szobafestő inasnak, Thieszen úr mellé.

Két hónapi próbaidőre vették föl. Akkoriban épen az *Arany Bika* disztermét festette újra Thieszen úr gárdája; mert ő maga csak vállalt, de nem dolgozott; nagy úr volt. Lacinak kellett hordozni a festéket Darabos-utcáról a *Biká*-ba; a kétfelé nyíló nagy létrákat is ő szállította egyik helyről a másikra; alábújt és beleakasztotta kétfelől két karját, úgy vitte, hogy messziről nagy A betűnek látszott. Hm, gondolta szomorun, ez még csak az A; mikor jutok el a Z-ig? Mikor lesz ennek a kinlódásnak vége?

Mert szörnyű mesterség a szobafestés, különösen inasnak. A plafon alá állványt emelnek, azon hanyattfekve kell szappanos vízzel mosni, mosni a régi festésű falat, míg csak be nem issza magába a zsiros mesterséget és új máz felvevéséig nem puhul. A szappanos lé gyönyörűen csorog befelé az inas kabátja ujján, fel, egészen a hóna aljáig, ottan befordul a mellére, átkanyarodik a hátára, végigmászik az oldalán, betekint a nadrágjába és csöndes andalgással kigyózik alá a két lábaszárán, úgy, hogy mikor feláll, pont a cipőjébe csordul. Nem csak a fal, hanem az inas is be van szappanozva, istenesen. Ez a lucok egész nap meg nem szárad; úgy érzi magát, mintha pocsolyában feküdnék. Az arcát becsapdossa a víz és a máz; kabátja, nadrágja százféle festék színes egyvelege, mert a kezét nincs mibe törlenie. A nehéz festékes vedrek hozzádörgölöznek a nadrágjához s kétfelől egészen olajos vászonná keményedik, hogy csak úgy zörög, mikor megy. Estétől reggelig állnia kell, folyton az égfelé fordított arccal, úgy, hogy a nyaka megmerevedik és alig bírja másfelé fordítani. (Mindig a magasba vágytál, huncut; hát most megtanulod: milyen keserves kin untalan *fölfelé* nézni!) Minden percben kiált valaki: ezt add ide, azt vidd oda, siess, szaladj, rohanj! Nincs egy pillanatnyi nyugalma. Óh, ez a legborzalmasabb. Neki, aki örök álmodozásra született! Igazán, állati sorba zuhant... Csak akkor jut egy-egy percre magához, mikor a nagy létrát szállítja hazafelé, vagy festékes vedreket cipel. De ilyenkor ismerősök jönnek rá szembe; micsoda megalázás, milyen égető szégyen kiállani tekintetüket: hát te, nem vagy már diák? hát inas lett belőled?... Utja ott visz el mindennap az öreg kollégium mellett; úgy fáj a lelke, ha ránéz; úgy sirhatnék, ha gömbölyű képű diákokat lát a kapujában. Szegény Adám, mikor kitiltották a paradicsomból, így érezhetett... Azután ott áll a Csokonai vas szobra... óh, istenem, hasztalan csalogatja már, hiába lelkesíti már, a vágyak nagy fehér lépcsője leomlott, soha nem jut el álmai mennyországába.

Sirt ilyenkor a kis szurtos inas. Forró könnyei felolvasztották az arcára száradt festéket és piros-barna csíkok hullottak alá képén. Az utcai sihederek kikacagták, gúnyolták; a kormos-képű kovácsinasok meg is górálták.

Lesóványodott, meghalványodott. Egészen eltorzult az arca. S véghetetlen szomorúság bánkódott a szemében.

- Eltévesztettem az életet...

Anyja látta ezt; s mintha kést ütöttek volna szívébe, úgy fájt neki. Laci nem panaszkodott, ha hazament; csak leült és ült hallgatagon, fáradtan, szomorún. Ács Zsuzsika fájdalmas vádat érzett a lelkében: ezt a gyereket mi tesszük tönkre, a szülei.

- Hát nem vagy boldog, fiam? Hiszen azt mondtad: festő szeretnél lenni...

Laci ránézett; mosolyogni akart, de a könny kibuggyant szeméből:

- Édes anyám, nem ilyen festő akartam én lenni... Művész festő, aki embereket és tájakat fest, nem szobák falát...

Nagyot sóhajtott és csöndesen tette hozzá:

- Szobafestőnek nem emelnek szobrot, soha...

A kis Bakóné elfakadt sirva:

- Istenem, Istenem... hát mondd, mit tegyünk?

- Szeretnék visszamenni az iskolába...

Akkor nap este a kis Bakóné szokatlan bátorsággal támadt az urának (galamb a keselyűnek):

- Én nem bánom, akármit tesz velem, de ezt a szegény fiút nem kínozzom tovább. Visszaviszem a kollégiumba -

Bakó Mihály fölcsett az egekig:

- Nem kínozzod? Hát neki a rendes munka kin? A selyemből varrott istenét - hát én hogy nevelkedtem? Lovak közt, istállóban! Az eső vert, a tél fagyasztott, a szél megszáritott, mégis ember lett belőlem! Ennek már elindul az orra vére, ha vedret kell vinnie tíz lépésre? Mért nem született a Ferenc Jóska fiának, vagy Eszterházy grófnak, a megváltó istenét, ahol egy rongy kölyök terem! Visszaviszed a kollégiumba? Vigyed - de az én küszöbömet nem lépi többet át! Én ingyen nem adok szállást, kenyeret egy kopcihérnek sem! Menjete az égbe, bánom én! De egy garast, egy falat kenyeret sem az enyémből! Nem! Ha úr akar lenni, menjen urak közzé, vagy legyen kutyagóráló, a hájfejű istenét a nyomorult kölykének -

Épen vetkőzött, a derékrealóját olyan bősziült lendülettel vágta a lócára, hogy a fal ór ingája meglassult és megállott. Nem mutatott több időt.

De Bakóné másnap kivette Lacit a szolgálatból. Lesz, ahogy lesz, mindegy; inkább maga keresi meg neki a ruháját, kenyerét, könyvét, de mégsem öli meg a lelkét.

Jön ám a hír, egy fiákeres posta hozza, Laci hajdani tanítójától, a hatalmas erejű szeniortól, Somogyi úrtól; azt üzeni: hallotta, hogy Bakó Lacit kivették az iskolából és inasnak adták; akármi volt az oka, szeptember elején rögtön irassák be a gimnázium harmadik osztályába; tandíjjal, könyvekkel ne törődjenek, ő, Somogyi Zoltán, fizeti, míg csak érettségit nem tesz a fiú. Keményen meghagyja Bakó Mihálynak, hogy gyermekével ne bánjon mostohán, mert Laciból még nagy ember lesz valamikor...

Igy.

A kis Bakóné úgy érezte, mintha szárnya nőne és emelkednék a levegőbe. Mit, hát Somogyi tekintetes ur látja a jövőt? Hiszen szóról-szóra azt mondja, amit Szabó tanító ur órála mondott, ha fiúnak születik... Óh, drága ember! Mikor legnagyobb a veszély, akkor van legközelebb az Isten. Ezt a Somogyit a jó Isten küldötte, a tizenkettedik órában.

Elment a szenior urhoz és meg akarta csókolni a kezét; nem birt szóhoz jutni, csak sirt örömeben, mint a gyermek.

Az atléta termetű Somogyit meghatotta ez a könnyé olvadó jóság; öreg édes anyjára gondolt - és ő csókolta kezét a paraszt asszonynak.

- Emberek vagyunk mindnyájan; segitenünk kell egymáson. - Ennyivel háritotta el magától a köszönetet.

A kis Bakóné boldogan repült haza; rettentő ura le volt győzve! Le volt győzve, de nem meggyőzve.

Bakó Mihály morgott, mint az orrba vágott oroszlán a ketrecében; szeretett volna ráugrani a megfenyítőjére, de nem lehetett.

Egyáltalán nem hatotta meg a Somogyi nemes lelküége; sőt, még hencegett: mit kaparász idegen az ő keze alá? Azt teszi a kölykével, amit jónak lát. A megváltó isten...

Háttal forgott a visszakerült fiura. Csavarta az orrát, szurta a szemét, bántotta lelkét a Laci egész lénye. A táltosfiu nem akar kötélnek állani, a maga nagy buta feje után megy. Lenézi az apja mesterségét, nagyra vágyik, urhatnámság bujt belé... hm... megállj, legény, bukhatol még te az emeletről is a földszintre, majd jó lenne a megutált fiákeresség, csakhogy - orrod tőle fokhagymás! Kétszer nem sütünk meg egy kenyeret. Ha te elhajítod magadtól a mi iparunkat, én is elhajítalak magamtól. Eredj, légy úr, kolduld össze anyáddal, amire szükséged van. Tőlem egy garast se várj.

Nem is adott a fiunak soha könyvre, vagy ruhára egy lyukas fillért sem.

Valami homályos gyanu gyötörte a táltosfiu miatt... Ennek az ügye nem egészen tiszta... Az álnok kupec ugatott valamit... ki tudja?... Semmit sem lehet tudni.

Bevágta rájuk az ajtót. Ment az istállóba, s összegyűlt mérgét a szegény lovakon töltötte ki. Megkinozta őket úgy, hogy zengett belé az istálló, az udvar, az egész utca.

De Bakó Laci szeptemberben azt írta a füzeteire: „Bakó László, gimn. III. b. oszt. tanuló.”

21. Óh, régi álmok!

Bakó Mihály magánál tartotta a pénzt. Ugy lökött nagy kegyesen az asszonynak napi bért, mintha fogadott cselédje volna. Pénzt, paripát, asszonyt soha se bizz másra, mondja a példaszó. Ur akart lenni halálig a maga garadján.

Zsuzsika, keservesen, beletörődött. Nem az fájt neki, hogy lerongyolódott a ruha róla, hanem az, hogy fiának nem birt egy kalapot, egy pár cipőt venni az ura keresményéből. Bakó, mióta megvadult, kegyetlen következetességgel viszi keresztül akarátát. Lacival például egészen úgy bánik egy idő óta, mintha nem is az ő fia volna. Nyakába vágta a gyeplőt: eredj, amerre látsz, majd meglátom, mire tudsz menni nélkülem. Ha urnak készülsz, tessék; de nem az én pénzemen!

Laci negyedik gimnazista koráig minden nap hajnalban kelt, hogy segítsen apjának a ló tisztogatásában, kocsimosásban, szerszám rendbehozásában. De mikor az ötödikbe lépett, mikor tanárai elkezdtek magázni, mikor a kedves öreg Tóth Jóska, mathéseós professor, azzal nyitotta meg az esztendőt: „Mától fogva nem azt mondom: te kis csacsi, hanem azt, hogy: maga nagy számár!” -: megbicsaklott, és kijelentette, hogy ő bizony nem vakarja többet a lovakat, legföljebb a maga fejét. Az apja úgy sem segíti, mit törje magát? Kenyérrel tartozik ellátni, míg nagykoru nem lesz, erre törvény van; a többit majd kiharancsolja a jó Isten.

Hiszen, kiharancsolja, szó sincs róla; csak a pénztárnokai, meg az ellenőrei roppant lusta emberek; sokszor ötven év mulva folyósítják a megszavazott összeget, nem annak, akinek szólt, hanem akit épen nyakon csipnek. Bakó Laci is ilyenformán járt. A jó Isten nagy számlakönyvében oda volt írva neve után jókora kis összeg; de bizony a hivatalnokai nem értek rá vele piszmogni, előkelőbb kliensek mosolyogtak a pénztár előtt, azoké az elsőség.

Bakóné, aki remegő lélekkel kísérte drága fia minden léptét, (mint a komédiás a magasban kifeszített kötélén meginduló gyermeke mutatványait): gondolt egy nagyot. Ha az „ember” összeszorítja pénzes markát, magam fogok Lacinak pénzt gyűjteni. De mégis nagy ember lesz belőle, megmutatom.

Törekény kis testében milyen hatalmas lélek lángolt!

Még Köteles-utcán barátkozott össze a kis Szücsnével, özvegy asszonnyal, aki épolyan csendes, jó lélek volt, mint ő maga. Megitták a komaság poharát és az egymásra talált emberek pusztithatatlan összetartásával mentek előre az élet országutján. Amit Szücsné kitervelt, Bakóné elfogadta; amire Bakóné sóvárgott, Szücsné valósággá varázsolta. Két test, egy lélek voltak.

Ezzel a jó asszonnyal határozták el, hogy libatöltésre adják magukat. A tavaszi keléskor megvesznek egy csomó pici libát, felnövelik, meghizlalják és jó pénzen tudnak rajta. Vagy pedig a fiatal sovány gunárokat és tojókat hozzák rendbe és adogatják el a zsidóasszonyoknak, mert azok minden pénzt megadnak értük. A zsidók ma is libasziron hiznak.

A tervet tett követte.

Ugy nyár kezdete táján nyakukba vették a vármegyét és bekilincseltek a falvakat; paraszt gazdák udvarán nőnek a legszebb és legolcsóbb növendék libák. Alkudoztak, tréfálkoztak, ügyeskedtek, ravaszkodtak; csupa passzió volt ez a kereskedés.

Gyültek, gyülekeztek a gyönyörű szárnyasok a Hortobágy-utcai kis udvaron. Külön deszakerítés választotta el őket a malacoktól (igy is bekapták egynehánynak a fejét); szép piros-

sárga tengerivel gyömösölték őket, hadd hizzanak. Félreálló roppant beggyel döcögtek, beszélgettek, kádároztak a sárga-piros csizmás libák; nagyokat éljeneztek, mikor a gazdasszony tengeris kosarát megpillantották. A büszke kakast, Miskát is megcsipkedték egy párszor, ha föl akarta kapkodni előlük a tengeriszemeket. A kis Fitying kutyára nyujtott nyakkal rásziszegtek, mert a négy lábut ellenségnek sugta ösztönük (a róka, meg a görény, sőt a patkány is négy lábon jár és torkukba harap). Jóska, a legkisebb Bakó-gyerek, az ikerfiuk itt maradt fele, nagyon iszkolt, ha a gunárok ráijesztettek, mert egyszer bizony a putinájába csipett a vezér, de úgy, hogy a hust is odafogta.

Bakó félszemmel pislogott az ötven-hatvan fehér tollu jószágra. Hahá, gondolta, gözül az asszony. Na, csak hadd gözüljön. Legalább kevesebb pénzt sir ki a bugyellárisából. Valami ugyan megmozdult a baloldala táján, de odavágott öklével: csend! Egy volt Don Miguel-bakának nem lehet érzékenykedni.

És bizony, szépecskén hullottak a tallérok Bakóné vászonzacskójába. A fehér libákból kékhasu bankók kerekedtek, a bankók ruhára, cipőre, kalapra, ingre változtak. Felöltöztette nagyra hivatott fiát, egy szárnyas lélek ne járjon kopottan. Csak nyakkendő nem tudott Lacinak az inge elejére diktálni, mert a fiu iszonyodott tőle. Petőfi soha nem viselt! Azzal áltatta magát: a nyakkendő asszonyos disz.

Multak a napok gyönyörűen.

Bakó Lacinak már nagy hire volt a kollégiumban, ötödik osztályos létére elnyerte a szabad tárgyú költemény díját. Aranyat kapott érte. Ez nagy szó volt a diáktársadalomban. Hatszáz fiu becsülése, huszonöt tanár elismerése járt vele.

Hát az édes anyja! Álmainak első beteljesülését rajongotta át. Igen, már rálépett Laci arra az utra, amely a csillagokig vezet. Sirt örömeiben.

Ekkortájt indult mozgalom az asszonyok között, hogy az aranyszáju pap tíz éves lelkészi működését meg kell ünnepelni. Bartháné, a jólelkű, vallásos urinő, állott a mozgalom élén. Gyűjtést kezdték a hivek között, s maga mellé vette gyűjtőnek régi ismerősét, a kis Bakónét is. Zsuzsika sajtószerű elragadtatással vetette magát ebbe az ünneplésbe; mintha arany ködön keresztül törtetett volna valami nagyszerű cél felé. Fiala lelkének tiszta szerelme kapott szárnyat újra, hogy még egyszer becsattogja azokat a magas régiókat, ahová neki csak ábrándjában volt szabad felszállania.

Asszonytársai megbízták: írjon üdvözlő beszédet a nagy ember tiszteletére, és mondja is el.

Bakóné újra Ács Zsuzsika lett. A régi, nebántsvirág lelkű kis leány, akinek gyönyörű gondolatjai jöttek, szálltak, tünedeztek, mint báránnyelűk a tavaszi égen. Még ugyan soha nem próbált nekik nevet és hangot adni; most le kellett őket a magasból büvölnie, hogy mások is lássák és gyönyörködjenek bennük.

Óh, ez nem olyan könnyű volt ám!

Verseken írta meg a köszöntőt. Ahogy kibuggyant a lelkéből, úgy ömlesztette érzését sorokba. Valamikor, titokban, gondolt már el költeményeket, de le nem írta soha. Ugy zengtek, bongtak a lelkében, mint kis arany csengők, amelyeket az emlékezet és a vágy csönget... de azután a mult ködébe vészett a hangjuk. Most ki kellett nyitnia lelke templomát idegeneknek is; úgy szégyelte magát, de olyan jól esett.

Megmutatta versét a fiának; javítsa ki, ahol nem jó.

Laci nagyot nézett: hát édes anyám is...? Nem is álmodta volna eddig. Megölelte a piruló asszonyt és elkiáltotta magát:

- Innen örököltem hát én!

Elofvasta a verset. A ritmus dőcögött, a rimek el-elmaradoztak, vagy nem is találkoztak egymással; de a szavakban titkos lámpa égett, amely kiragyogott rajtuk, mint messze házak világos ablakai a mély éjszakába. Nemcsak a leirt betűk remegtek, hanem az érzés, az eltitkolt szentséges imádat is. Bájós és megható volt, mint egy gyermek szerelmi vallomása a jó Istenéhez..

Laci eltűnődött; lassan könnyből ereszkedett fátyol a szemére.

- Édes anyám, édes anyám... nem ilyen embert érdemelt volna férjének, mint a mi apánk.

Nehéz, súlyos mondás volt, Bakóné meg is rettent tőle. De a fia komoly bánattal ingatta fejét igenre: nem ilyen embert érdemelt volna...

Késő bánat, eltemetett vágy, elérhetetlen álmok... ezek minden ember drága halottai; ott fekszenek szívünkben, a kis bibor koporsóban: sokszor úgy tetszik, mintha mozdulnának, mintha ébrednének, - talán a feltámadás angyalának a kürtje szól?... Óh, ne ébresszétek föl a halottakat, jobb nekik odalenn...

A kis Bakóné egy szép reggelen megállt a szőkehaju, kékszemű, aranyzavú pap előtt, ifjú álmainak tündérkirályfia előtt és remegve, és bájosan, és meghatóan elmondotta neki verses köszöntőjét. A nagytiszteletű úr, de az ünneplő asszonyok is, mind úgy érezték: kedves fehér galamb kopog az ablakon, bocsássatok be, üzenetet hoztam... Ki kell most nyitni minden ajtót, minden ablakot, hadd szálljon be a messze üzenet: „csak egy igazi boldogság van a világon, mikor úgy szeretnek bennünket, hogy mi nem is tudunk róla”.

Szép volt az emlék-ajándék, ragyogott az ezüst írókészet; mosolyogtak és illatoztak az üde rózsák... de nem ragyogott úgy semmiféle arany, mint az Ács Zsuzsika barna szeme, és nem mosolygott úgy semmi rózsa, mint az ő halovány orcája. Fehér homlokán valami szent tűz lobogott.

A nagytiszteletű úr elfakadt sirva. Ezt nem várta. Ennyit nem érdemelt. Hiszen a nép hozta el hozzá szívét! Hol van ennél királyibb ajándék? Bartháné asszonynak csak a kezét csókolta meg, de a kis Bakónénak a homlokát; hófehér homlokát...

- Soha nem felejtem el - mondotta arany zengésű hangján.

Bakóné, mintha álmodna, szorongó szívvel lépett ki a paróchiáról. Olyan különös, olyan fényes volt minden. Csak föl ne ébredne belőle hamar...

Mikor hazaért, vette észre, hogy egy virágot szorongat a kezében. A nagytiszteletű úr adta neki; ő bizony észre sem vette. Fehér volt a virág, tiszta fehér, és olyan illat szállott belőle, hogy az embernek a lelke szédült el...

A kis Bakóné leült az asztal mellé. Egyedül volt, nem látta, nem hallotta senki... leborult a két kezére és sirt, sirt keservesen.

22. Rém.

Konyár és Derecske felé már fölszítottak minden liba-állományt, most megindultak Vámospércs határára. Vonaton mentek ki, gyalog jöttek vissza; mert hatvan-hetven, néha százhusz libát tereltek maguk előtt. A kis Bakóné, meg komája, Szücsné.

Rendesen napszállat táján indultak visszafelé, mikor már hanyatlott a hőség; mert bizony huszonhárom kilométer nagyon kiszedte lábukból az erőt s a csapatot, ha meleg volt, minden félórán pihentetni kellett.

A falu alján, mikor megnyílt előttük a szabad határ, a pihent libák harsány riadót fújtak, megindultak, verdestek a szárnyukkal és néha föl is emelkedtek a levegőbe: repültek! Az ősi ösztön bontott ilyenkor bennük szárnyat, a vadludak elházasodott testvérei utánozták a magasban eltűnő rokonokat.

A két szegény asszonynak nem volt szárnya; bizony csak úgy két lábon kellett törtetni utánuk. Míg elérték, rendbe terelték az izgága csapatot, keservesen megizzadtak, kimerültek, pihettek. Hanem azután a ludak kezdtek tikkadni; el-elmaradoztak a gyöngébbek, le-leültek az országút szélén, azokat biztatni, ölbe kellett venni.

Mire beértek a halápi erdőbe, már leszállt az éjszaka. Meggyújtotta lámpását, a tele holdat, azzal világított a két szegény asszonynak.

A sötét lombok közül babonás arccal sandított ki ezer láthatatlan rém; ott suhantak el a fák sudara mögött, néha hátba kerültek a magános ballagókat, de mire megneszelték őket, fellobbantak a sötét levegőbe. Halk, muló morajlás dongott a távolban; olykor-olykor zörren a haraszt, megrecsegett a bozót, talán róka osont éji vadászatra.

- Énekeljünk - mondta Bakóné. Nem félt, csak gyermekkori káprázatai lidérckedtek képzeletében.

És fölzendült a dicséret: „A nap immár elenyészett, az ég besötétedik, nyugvóra szállt a természet és minden csendesedik...”

A fáradó libák halk lihegéssel, csöndes kotyogással marsoltak előre. Az énekszó tetszett nekik; azt beszéltek meg egymás közt. Ez egészen más dallamú volt, mint a falusi libapásztorok egyhangú nótája.

Az erdő is elhallgatott egy-egy pillanatra; valahol, távol, egy kis madár trillázott a női hangokra: testvéreire ismert bennük. A kicsi csillagok kíváncsian pislogtak; édes anyjuk, a nyájas hold, megállott közöttük andalgásában.

Egyszer csak, észre sem veszik az éneklésben, valaki kullog a hátuk mögött. Szücsné hátrapillant: egy magas férfialak imbolyog a félárnyékos úton. Követi őket, ki tudja, már mióta.

Odasug halkan Bakónénak:

- Nézze csak, komámasszony, valaki jön a hátunk megett.

Bizony, megijedtek. Sötét erdő, éjszaka, senki élő rajtuk kívül; még a csárda is messze van. Sem fegyver, sem bot. Csak a libahajtó kendős vessző. Ha valami gonosz szándék lappang abban az emberben, úgy elolthatja őket, mint a gyertyalángot.

Ottantájon jártak, ahol egyszer titkos gyilkosság történt.

- Álljunk meg - sugta Bakóné - talán elhagy bennünket.

Elébekerültek a libacsapatnak, megálltak. Az eltikkadt állatok rögtön lehullottak a földre.

A két asszony is leült az út szélén.

Jön a magas alak, csöndesen, rejtelmesen, mintha félelmetes üzenetet hozna. Először szó nélkül elsétál a pihenők mellett; jó darabot előre megy, akkor visszafordul. Jön újra feléjük. Két szív rettenetesen zakatol. Valaki fohászkodik.

A magas ember megáll. Jó ideig nem szól, csak néz. Rettenetes percek. Egyszer azt kérdi mély, sötét hangon:

- Hova mennek maguk?

- A városba... akarná mondani Bakóné, de a fürge és okos Szücsné megelőzi:

- Ide, a halápi csárdába.

- Kié ez a liba?

- A csárdásgazdáé. Vámospércsen vette; mi csak behajtuk neki. Elfáradtak szegény állatok, pihenünk egyet.

Hosszú csend.

A magas ember tétovázva jön-megy; látszik, határozatlan. Nem tudja, mit tegyen.

Megszólal:

- Nem félnek így éjszaka? Erdőben?

Szücsné hangosan nevet:

- Óh, sokszor megjártuk már ezt az utat, még sötétebb éjszakában. De a jó Isten vigyáz ránk...

- Hozzátette: Meg a jó emberek.

A magas alak újra hallgat egy időt.

- Nazarénusok maguk?

- Nem vagyunk mi. Igazhitű kálvinisták volnánk.

- Hát akkor miért énekeltek?

- Csak énekelünk. Jobban telik az idő. A libák is szívesen hallgatják.

Az ismeretlen csikorgósan kacag.

Távolról kutyaugatás. Mintha szekér közelednék az országúton. Valaki nagyot sóhajt, mintha kő esett volna le a szivéről.

A magas ember egyet gondol, köszön: jó éjszakát. Megindul előre, a város felé: megy, homályosodik, lassan eltűnik a ködben, mint a rossz álom.

Csakugyan szekér zörög arra, valahol. Nem is egy. Az éjszaka félelmetes csöndje megszakad. Az álmodó libák csöndesen gagyognak. A két asszony rövid szavakat vált; Isten szellemét idézik.

Szekerek vágatnak el mellettük. Vidám kocsisok tréfásan kiabálnak rájuk. A borzalom csattja lehull, szabadon lélekeznek.

De a fáradt libák sehogysem akarnak tovább menni. Hasztalan verik őket talpra, csak lepihennek. A drága éj csöndes nyugalma álmot parancsol rájuk.

- Hadd pihenjenek még egy darabig - mondja Bakóné. - De húzódjunk félre az országútról, elgázolhat valami szekér.

Beterelik a libákat az út mellé, egy tisztásra, amelynek közepén hatalmas tölgyfa álmodozik.

A libák, mint kitergetett fehér vásznak, elterülnek a sötét mezőn. A pásztorok is lepihennek a nagy fa sudaránál, nekivette hátukat széles törzsének.

Az álmok tündére ott szállong körülük, felettük; hiába hessentik el, csak rájuk borítja édes fátyolát. Meg-megrezzenek, ha öntudatuk el-elmerül egy-egy percre; azután újra félrebillen a fejük.

Nem alszom el - gondolja a kis Bakóné -, hiába húz úgy lefelé valami. Hátha visszatér az a magas ember... hetven liba... nagy kár volna... nem is számítva a mi életünket...

Néz, néz merően a félsötétbe...

Egyszer csak úgy rémlik neki, mintha amonnan, a bokrok közül, fölkelne valaki. Nagy, magas ember. Megindul feléjük. Jön, jön; a babonás holdvilág foltozva hullatja rá kisérteti fényét. Megáll a félúton, vár. A fény épen ráesik arcára: sápadt, halott ez az arc... és olyan ismerős. Ugyan, kire emlékeztet ez a rém? Hol látta ezt a magas alakot? Lába gyökeret ver, nyelve megbénul, nem tud mozdulni, nem bír szólni... Most lehajlik az az ember a földre, fölvesz valamit és nyújtja felé. Mi van a kezében? Nem látja tisztán... Most kétfelé nyitja azt a valamit és papirdarabok hullanak a földre. Ah, ah - nem papirdarabok azok, hanem bankók, százasok, ezresek! Hirtelen ráismer: Nagy Gábor ez, a kóbor kupec. Az ám. Hogy rá nem ismert eddig! Most meg egy ásó került a kezébe, elkezd ásni a bokrok alatt. Ás, ás, neki-feszülten, fáradhatatlanul. És, csodálatos, ahogy az ásott gödör mélyül, úgy merül lassanként el a földbe. Mintha saját magát ásná el, elevenen.

Ni, már derékgig eltűnt. Már csak a feje látszik. Most ideint, kacag, valamit mond, de nem lehet megérteni. Már a feje is lemerült; de két karja még ki-kivillan, ahogy a földet kivetí az ásóval. Egy lapos domb marad utána; néha mintha meg-megmozdulna, mintha élne az a halom. Most egy kocsi tűnik föl, mélyen, bent a sötétben, de azért lehet látni. A kocsit két ló huzza, a bakon nem ül senki, úgy megy a fogat magától. Mintha nem a földön, hanem a levegőben usznék. Jaj - ni, most a lapos dombból csak kiugrik egy fehér alak, szellem, kisértet, és beveti magát a vágató kocsiba. Repül a fekete fogat, az a fehér kisértet ott áll a közepén. A sötétség riadozva zeng utána... hahó, hahó! Mintha a fák megindulnának, mintha emberekké válnának, és sodró forgatagban kavarnak a messze rohanó fogat után... Szárnyas alakokkal telik meg az éj, fölemelkednek és repülnek, repülnek, a magasba, a holdig, a csillagokig, ahonnan...

Bakóné felriad. Saját szive dobogása ébreszti föl. Szive félrever, mint tüzvészkor a nagytemplom harangja.

Rémülten néz szét. Körülte csupa csönd, csupa nyugalom. A libák fehéren pihennek a sötét mezőn; mellette Szücsné szabályos lélekezése hallik. Ránéz. Most tér egészen magához. Elaludt egy percre és álmodott. Föláll és kitekint az országutra - vajon nem tért-e vissza az az ismeretlen? Homályos gondolattal gondolja el: nem Nagy Gábor kupec lehetett az a magas ember? Nem... hiszen csak ráismert volna.

Az uton senki. Csak a fentjáró hold teríti rá ezüstös fátyolát.

Szücsné is fölserken. Ejhaj, elaludtam, mint a libák.

Találgatják: hány óra lehet? A hold már nyugatra hajlik, bizonyosan elmúlt éjfél.

Szücsné valami különös dolgot vesz észre a holdfényben. Egy kis fa áll közel hozzá, az vonta figyelmét magára.

- Nézze csak, komám asszony, körtefa! Körtefa, a halápi erdő közepén. Nem furcsa?

Megnézik, körüljárják. Az biz' a, körtefa. Hogy kerülhetett ez ide?

- Valami kósza madár körtemagvat vitt a szájában; Itt repült el, itt szállhatott le, kiejtette és megfakadt. Körtefa nőtt belőle.

Bakónénak eszébe jutott, hogy az ura sokszor járt erre kocsijával... a kupeccel... majd otthon elmondja neki ezt a fölfedezést.

Talpra keltették a libákat és megindultak hazafelé...

Otthon, aznap este, kinn vacsoráztak az udvaron. Bakónak jó kedve volt, mert pompás fuvarok szapora bankót fiaztak zsebébe. Ócsárolta a vándor asszonyt, hogy olyan haszontalan-ságokért nem röstelli a fáradságot. Egyszer majd megbakkantja őket valaki éjnek idején, akkor aztán többel köti be.

- Hetven liba, - mondta Bakóné, - nem olyan kismiska. Ha meghizlaljuk háromszorosan, ötszörösen fizet. Kell a pénz, sokan vagyunk. Maga pedig nem vesz nekem egy rokolyát sem.

- Dehogy nem, - csattant fel Mihály, - hát még mit nem? Kilenc szájba keresek kenyeret, két lovat abrakolok, két kocsit kell jókarban tartanom; csak az eget nem kanyaríthatom le a nyakadba!

- Nem is nekem kellene, - szólt a kis Bakóné elszomorodva, s odanézett a pitvarba, ahol sápadt lámpafénynél a táltos fiu görnyedt valami könyv felé. Két tenyerével befogta a fülét, hogy semmi hang ne zavarja. Tanult.

Zsuzsika nagyot sóhajtott. A jövő, a drága... fényes jövő szállt el képzeletében, mint üstökös csillag az égen... Egyszer csak eszébe jut a halápi körtefa:

- Még olyat sem láttam ám, mint tegnap éjjel a halápi erdőben. Egy magános körtefa áll az országut mellett... vajjon kicsoda ültethette azt oda?

Rettentő Bakó Mihálynak torkán akadt a falat. A halápi erdő megemlítésére egyszerre csak elborult előtte a holdfényes udvar. Amint a magános körtefát hallja - pokoli rémület hasítja keresztül a szívét. Mit! Hát ez az asszony ott járt, éppen ott járt az éjszaka? A kupec magános fája... amelynek a gyümölcsét soha nem szakaszthatja le... az a borzalmas éj... a halálos viaskodás a kocsiban... a hóhérmunka... a földdel egyenlővé taposott sirhalom... Ez az asszony talán azt a földet taposta, amelyet ő vert rá ásójával, hogy soha hirt ne mondjon senkinek. Már eltemette, régen, ott is, bent a lelkében is, hát akkor miért jár vissza kéretlen hivatlan, mint a fenyegető halál? Irtózatos.

Zavarodó lélekkel kémlelt a felesége szemébe: vajjon nem sejt valamit ez a tettető asszony? Hátha már mindent tud, csak nem akarja megmondani? Álnok az asszonyember, mindig más színt mutat. Borzasztó lenne, ha épen ő juttatná törvény kezére.

Fölugrott az asztal mellől. Kiköpte szájából a falatot, és elkezdett álnokoskodni:

- Phi! Micsoda gyalázatos egy hus... mint a csizmatalp... nem bírom megrágni. Hát mindig ilyen moslékot teszel te én elébem? Hát meg akarsz étetni? Meg akarsz ölni? Azt a megváltó istenét, ahol egy álnok asszony terem...

Fölkapta a husos tálat és hozzávágta a szomszéd ház falához. Darabokra tört.

A kis Bakóné, mintha a padlásról esett volna le, csak ámult:

- Nincs annak a husnak a világon semmi baja... hát miért -?

Bakót tovább lökte félelmét lefojtó dühe. Hátrarohant, égszagató káromkodással ordítva tul lelkiismerete kiáltását:

- Nem is törődöl már te énvelem annyit sem, mint a kutyáddal! Elkóborolsz, falvakra, napokon át... ki a szent Isten tudja, hol jársz, mit csinálsz? Én rághatom itthon az öklömet. Nem ilyen voltál te ezelőtt, Ács Zsuzsanna. Valami történt teveled... rosszat sejtek én... de nem tudom kikaparni az igazságot, azt az égzengető Istent a csillagos égből...

Az útjába akadt vasvedret fölrugta, hogy az majd átrepült a szomszédék udvarára. Akkor bevágódott az istállóba, a nyugodtan abrakoló lovakat összeverte, hogy az istálló majd összeomlott. Keze vérezett, belevágta a jászol szegébe; homlokáról szakadt a víz, haja csapzottan lógott a szemébe. Szemefehérje kifordult; szája habot turt, örült volt. Rettenetes.

A családja reszketve huzódott egy zugba. Várta, mikor csap le a villám.

23. Venus és Adonis.

A nyár, mintha tüzeső záporozna, égeti az ember testét, lelkét. Az öregeknek a testét, a fiataloknak a lelkét. Az öreg mathézis tanár, akit becéző néven csak Tóth Jóskának nevez a diákság, már tizenhetedszer törli meg izzadó homlokát s az egyszerű egyenlet megoldása még sem sikerül. A tábla előtt álló diák nekiveresedve ötöl-hatol, az osztály felé fordult fülét sarkig kinyitja, hogy a Sugás parányi szelleme besurranhasson rajta. Az egész osztály álmos; a délutáni órák tikkasztó unalma üli meg a fiukat; csak az érdekes tanár furcsa közbeszólásai legyeznek meg olykor hüs fuvalomként a tüzbemártott arcokat.

- Né donogj! - hangzik a mathézeósz professzor ódon, de kedves hangja. $A+b...$ mi hát, fiam? (És énekelve diktálja) $a+b...$ Az osztály hátsó fele halk khorusban dümmögi utána: $a+b...$ Szentelen legyek keringenek az osztályban, azok is azt dongják: $a+b...$ Grósz Zoltán, a jeles zsidó diák, megfog egy legyet, papírvitorlát dug a hátuljába és elereszti a levegőbe, mint pici kis repülőgépet. Nehézkesen száll, zümmög a katedra felé s egyenesen belezuhan a tanár tintatartójába, amelynek a mélyén már egy ifju cserebogár nyugszik. (A gonosz Peleskei lopta bele, még órá előtt.) A beavatottak feszülten várják a kifejlést.

A negyedik padsorban, fejét két kezébe hajtva, Bakó Laci elmerülve olvas valamit. Lelkét egészen kiveszi a könyv, elragadja, viszi valahová Paphos szigetére; csak a teste maradt az osztályban. Véletlenül hozzájutott Shakespeare *Venus és Adonis* c. elbeszélő költeményéhez; a forró nyár, a színes szavak zápora, az érzéki szerelem izgató mámorával omlik agyára; lángol a koponyája, mintha tüzzel volna tele; nagy sötét szeme kinyílik, mint két fekete viola s pirosba csattanó ajka halkán remeg. Semmit nem hall az osztályterem zsongásából, csak Venus dallamos csábítása és tündöklő panasza zeng fülébe, vérébe. Az ismeretlen Isten, a Szerelem, misztériumának távoli moraja csap felé a fekete betűkből, hirtelen szinessé elevenül minden sor: látja a regebeli rengeteg üde zöldjét, kék ködös mélyét, lombokon átsepegő nehéz aransugarát a Napnak, a görögök Napjának: látja Adonis fiús szépségét, tiltakozó dacosságát, éretlen gyermekes makrancát; látja, óh ezt legjobban látja: a Venus titokzatos báját, női szépségének csak sejtett, de még nem ismert rejtelmét. Izzó fantáziája ezerszeres bűbájjal jeleníti meg az istennőt, elképzelt meztelenségében. Szíve a torkában dobog, vére szinte robbanásszerűen lüktet az agyában. Villamosságot sugárzik egész valója; úgy, hogy a mellette ülő fiúk nem tudnak hova lenni a hőségűtől.

- Né kaffogj! - inti le hangutánzó igéjével a tanár valamelyik zörömbölő diákját. Hátról, a leghátulsó padsorban, az istentelen Miklóssy elkezd énekelni a „Veres kutya románcot”. Egy lánghaju zsidó fiúról költötték a cétus csontvágó eszű diákjai. A magános dallamot átveszi az egész padsor s már jól kivehetően döng a szövege is. Az öreg mathézis tanár hallja ezt, de nem tudja eldönteni: az utcáról szűrődik-e be valami gajdolás, (nyitva az ablak), vagy talán az udvaron kornyikál valaki. Idegesen fülel, honnan jön a hang? Mérgében jól rávág somfa botjának a végével a fekete táblán apró számokat pingáló diák kezére:

- Ne írj olyan légy-edd-meg betűket, huncut!...

Fölakasztja fülére pápaszemét, előveszi ceruzáját, megzizegteti a „series”-t, hogy beírja a nebulónak szekundáját.

- Herre mehetsz!

A fiu megjijed, méltatlankodva szól:

- Tudom én, tanár ur!

- Né fecsej. Herre mehetsz! (S már nyálazza is pici plajbászát.)

A diák még fölebb emeli hangját:

- A+b... emelve a második hatványra... tudom én tanár ur!

Tóth Jóska fenyegetően nyul a botjáért:

- Mingy' végighuzok rajtad!

Erre a fiu jobbnak látja az elvonulást. Bent a padban keserűen szidja pajtásait, miért nem sugtak?

Bakó Laci mindebből nem hall semmit. Vadászebek csaholásától visszhangzik az erdő; nyerítve vágat az Adonis elszabadult paripája, s vadkan rőfögés ijeszti a bokrokat. Adonis már rohan végzete felé. Már kibuggyan bibor vére, s ködbe borul szeme sugárzó csillaga. Messziről már sikong a kereső Venus jajja; már rátalál a hervadó tetemre, a szüzre, az érintetlenre, amelyet minden varázsával sem tudott megszerezni magának. És hull, pergő könnyek gyöngye özönével együtt, hull gyönyörű ajakáról a legszebb sirató, mellyel halott szerelme csak sirattak valaha. Az istennő gyászolja az embert. A Szerelem omlik le a megölt Szépség előtt. Olyan drága minden szó, olyan tündöklő minden kép, olyan forró minden gondolat, olyan zengő minden sor, hogy az olvasónak könny ül a szeme pillájára, és szive dobogása fönnakad... De újra visszalobban képzelete a rege csábító jelenetére; ez a buja, forrongó és forró szerelmi ostrom, mikor nő esdekel a fiu csókjáért, - ez bibor takarót borít minden rémületre, minden gyászra s királyi háttéréből a meztelen női testet emeli föl, mint egy ragyogó amforát, az istenek asztalára. A szüz fiu lihegve issza a szüz Adonis és a buja Venus szerelmi dulakodásának Shakespearei történetét; s megmagyarázhatatlan varázssal van reá a fiu maga-megnemadása. Igen, ő is így fog tenni, mint Adonis, ha a föld legbüvösebb leánya, ha maga a királynők királynője, ha maga Venus istennő száll alá, hogy elcsábítsa magának... Mert ez a szüzes dac, ez az éretlen érettség, ez a gyermekes makrancoskodás: ez olyan bájos, olyan gyönyörű...

Az öreg Tóth Jóska ezalatt kivégzett egy pár diákot. Mikor a hetediket is helyrekergeti, csak nyílik az osztályterem ajtaja, lassan, méltóságosan, mintha a tankerületi főfelügyelő ur előtt tárná ki az igazgató ur. Az ajtó már csaknem sarkig nyílt, s még senki sem látszik. Az első padbeli fiuk ösztönösen felállanak, példájuk maga után vonja a többieket: az egész osztály tisztelően feláll. Tóth Jóska, mathézeász professzor, fölpillant kérdő tekintettel, nem érti a haptákat; de a nyíló ajtó magára vonja figyelmét, szeliden elpirul, mint egy leány, az a gondolat villan át remek faragású koponyáján, hogy megint valami „tanfelügyelő” háborgatja. Megköszörüli torkát: öhe, hó, hl; szippant egyet szájpaddlásához érintett nyelve alatt és somfobotját fölemeli, hogy a „grádust” leintse: „üljenek le!”

Mindez egy lélekvétel alatt történik.

Ellenben a kinyílt ajtó keretében végre megjelenik a kép. Nem a tanfelügyelő ur, nem az igazgató ur, hanem a Gacsal Jani elmázolt képe.

Már kinn, a küszöbön megkezdí mondókáját:

- Tanár ur kérem, bejöttek a rokonok...

Belép az osztályba, igen ingatag egyensúllyal. Látszik, hogy Törő bácsi kocsmájában eltörődött egy kicsit. Beteszi maga után az ajtót, odatántorog a katedra elébe s bizalmasan feladja a szót:

- Tanár ur kérem, bejöttek a rokonok...

Tóth Jóska néz és lát, lát és megért, megért és megbocsát.

- Öehe, - köhent befelé mosolyogva; - jó van, jó van, csak ki ne jöjjenek...

Gacsal Jani balanszírozva megy a helyére. Az osztály viharzó nevetéssel fogadja. Megérti az öreg „vágását”.

Hirtelen, mintha apró tündérek röppentek volna be az ablakon, felvillanyozódik az álmos grádus. Már nem csak a gonosz Miklóssy dalol odahátul, hanem Kukó, (polgári nevén Erdei Károly) a jeles tanuló, sőt a legjelesebb, Nagy Sándor is, vidám röhejjel döngeti a padot. Remek egy óra ez a mathézis, kivált ha Gacsal Janinak bejönnek a rokonai!

Az öreg tanár meglátja a viháncoló első padot; rászól a legjobb tanulóra fanyaron:

- Á Nassándor, már te is korpa közzé keveredtél!

Ebben a pillanatban egy bariton hangú borju elbődül az utcán, pont az ablak alatt. Az osztály megbolondul. Hahotázva üdvözi a szaktársat. Tóth Jóska irtózatossal komolyan áll a katedrán (a rekkenő melegben is két felöltő, patkós cipő van rajta s nyakába csavartan egy téli kendő), irtózatossal komolyan mondja, mikor a viharos kacagás elzúg:

- Similis simili gaudet. (A hasonló a hasonlóknak örül.)

Azzal leül, hogy beírja a végzett anyagot az osztálykönyvbe. Beleüti a tollat a vén kalamárisba. Ahogy kirántja: valami fekete állat evickél a penna hegyén. A vitorlás légy, amelyiket Grósz Zoltán eresztett a levegőbe, s amelyik bután belemászott a tintás üvegebe.

Hömpölygő röhej.

Az öreg Tóth Jóska nem jön zavarba, lefricskázza a megmártott legyet és még keményebb erővel üti tollát a kalamárisba. Kirántja - Jézus Isten! - most még nagyobb fekete állat rugkapál a tolla szuronyán. A cserebogár.

Harsogó hahota.

Az öreg fölmutatja a nyársára tűzött fekete cserebogarat, mint Toldi Miklós a cseh fejét:

- Hát ez melyikötöknek a bolond fejéből esett ki? Öehe...

A fiúk görögnek a kacagástól. A parányi Csapó annyira nevetett, hogy elájult. Úgy pofozták életre, szomszédai, a pad alatt.

Végre megszólal a csengő. Imádkozás. Az öreg Tóth Jóska nyakába kavarintja második felöltőjét, begöngyöli nyakát a kék-fekete gyapjúkendőbe, fölteszi kalapját, kezébe veszi híres somfabotját (ma ötven esztendő!), egy megvető pillantást vet a grádusra - „Pecegödör!” - mormogja a fogai közt, s néhányat köhentve, kivonul a teremből.

Az osztály fenekestől felfordulva tumbol utána.

Már mindenki hazat akarodott. Szabó Gyula, a kulcsos, be akarja zárni a termet, s akkor veszi észre, hogy valaki még mindig ott ül a negyedik padban: fejét kezére hajtva: olvas, olvas...

Odamegy. Fölemeli a fejét - Bakó László.

- Ébredj, komám. Eredj innen haza, mert rád zárom az ajtót. Akkor holnap reggelig szophatod itt az ujjadat.

Laci kábultan nézett a szemébe. Mintha még mindig odabarangolna a lelke.

Felállt, zsebébe csúsztatta Venust és Adonist, s félig öntudatlan ment ki az iskolából...

Ez a nyár, különösen a két hónapi nagy vakáció, kiforgatta magából. Valami ártatlan örületféle fogta el. Mozognia, rohannia kellett, mint a túlfűtött lokomotívna. Lángolt az agyveleje.

Rebegő szeme mindig tullátott a dolgokon és valami lappangó második képét is látta a tárgyaknak.

Tizenöt éves volt.

Egyszer egy könyvben teljesen meztelen nő képére bukkant. Hirtelen, bibor villanással, mintha az élet hasadt volna előtte ketté, s belátott volna, tűnő bizonytalansággal, rejtelmibe. Most újra fölmerült képzeletében gyerekkori játszótársa, a kis Török Zsuzsika. Látta fehér, finom, habos testecskéjét. Ezt a gyermeki, tiszta, üde képet nagyította meg, valahányszor meztelen nőre gondolt.

Nagy nyugtalanság rohanta meg.

Ez a leplezetlen női test összeolvadt a Shakespeare Venusával. Odaégett agyvelejének fényképező lemezére s bárhova nézett: azt vetítette ki, megnagyítva, plasztikus szépséggel.

Volt olyan idő, szakadatlan ez a Venus-alak remegett előtte.

Tilalmas sóvárgás fogta el. De félt a büntől. Mert ez a vágy bűn nevet visel a világban; különösen a diákok életében.

Nem szabad rá gondolni. Nem szabad.

Komoly könyveket vett a kezébe, hadd fárassza ki magát. De az első lapon már elvesztette értelme a logikai fonalat; izzó képzelete mintegy kiverte a hideg észet és urrá lett egész lényén. A tudományos szöveg szavai átcserélték értelmüket, megszinesedtek, izzó fénybe borultak, s lassan-lassan meztelen nő alakjává rendezkedtek el. A nyomtatott könyv betűinek fekete rácsozatán keresztül mosolygott az agyába égett női test fehér-rózsaszín, meleg fantoma.

Ment az utcán. Asszonyok, lányok jöttek vele szembe, ismerősök is; nem mert rájuk nézni, mert attól rettegett: hirtelen úgy látja őket, mint azt az egy alakot... s akkor vége. De ha előtte ringottak virágszerű, hamvas leányok, vagy érett asszonyok, leküzdhetetlen erő vonzotta utánuk; ment, követte őket, órákhosszán át, mint elszakíthatatlan árnyékuk... s édes, kéjes borzongással vette észre: hogy homályosodik el lassan-lassan a ruhájuk színe, vonala, anyaga, s hogy ring ott előtte anyaszülte meztelenül az a lány, az az asszony.

Ez a különös képessége megriasztotta először. Később ámulva fedezte föl titkos erejét: a szemének Röntgen hatalma van, ruhán keresztül is úgy látja a nőket, mintha semmi sem volna rajtuk. De csak a nőket.

Bizalmasan megkérdezte egy pár barátjától: megvan-é nekik is ez a hatalmuk? Azok nevettek rajta:

- Persze. Az ember sejti, mi van a külső alatt. De jobb azt úgy igazán leplezetlenül nézni.

Erre, maga sem tudja miért, nem volt kapható.

Mostanában a nagyerdő volt rejtő Bakonya. Befurakodott a járatlan, vad részekre, ahol nem látja senki, csak a zümmögő bogarak, meg az ég tetején lángoló Nap. Levetkőzött pőrére, s megmámorosodva saját teste fiatalságától, szépségétől, újongó riadozással zengett himnuszt az Embernek, a Természetnek s magának. Odaadta érintetlen testét a Nap égető csókjainak: hadd csattogja végig, hadd pirosítsa meg, hadd szívja oda forró vérét a pihegő bőr alá. Úgy képzelte, mintha ő volna Adonis, a Nap: Venus, s örök szerelmi harcban ingerkednék vele, s mindig kisurranna ölelő karjai közül, hogy beteljesülésig soha ne jusson viszonyuk. Bámulta a földre vetett árnyékát; elképzelte, hogy az: nő, leány; beteges sóvárgással kívánta: bárcsak oly mágikus ereje volna, hogy azt a testetlen árnyékot libegő, pihegő leánytestté tudná bűvölni.

Úgy érezte, mintha benne egy leány is el volna rejtve, akit magával hord, akivel szüntelen harcol, aki soha nem lehet az övé, mert valahogy mégis csak egy vele. Ezek a csodás rá-

bukkanások élete titkaira: kiforgatták a lelkét s valami művészi vallás egyre teljesedő babonájával töltötték el.

- Szeretnék örökké fiatal és szűz maradni. Mert az érintetlen ifjúság az a szépség, amelynek nincs halála. Talán nem is a föld a hazája, valamelyik más csillag, az Orion, a Sirius.

Hiába sóvárogta ébren, álmában a nőt: kerülte a leányokat, nem akart velük megismerkedni.

Valami önkínzás-féle érzés volt ez neki. Szerette. Művészi értelemben vett martirnak gondolta magát, aki jobb és több a hétköznapi embereknél.

Nem tudta, hogy valója félig asszonyi részből alakult; s ez a martiromság: csak bizonyos tekintetben elváltozott alakja az Ács Zsuzsika szenvedni tudásának, önfeláldozásának. Nála művészibb formában jelent meg ez az érzés.

Az a másik énje, amely vad viharzásokra akarta ragadni, amely sötét gondolatokat vert föl néha lelke titkos barlangjában; amely erőszakos és dacos volt: az a rettenetes apjától rászállott öröksége. Ez az ellentétes kettőség határozta meg egyéniségét. Ez az egymással örök harcban álló két szellem támasztott benne oly khaoszt, amelyből új csillagnak kell egykor születnie. Az elemek úgy vegyültek benne, hogy a Szépség fogott kezét az Erővel, Szelidség rimánkodott a Szilajság előtt; fény és árnyék viaskodott egymással, hogy a harmadik: a Hajnal, kitámadhasson harcukból. Valami harmadik, új Én is lappangott az örökölt részek mögött; ez volt a kitudhatatlan, a megismerhetetlen, amely eldönti sorsát, s megadja majd értékét életének.

24. A jaj-husár.

Pista, a legidősebb Bakó-fiú, ezalatt nagyot kanyarodott az élet útján.

Felszabadult, segéd lett, egy kis pénzmagra tett szert. Sunyi orra megszimatotha, milyen büvös szaga van a homoki bornak. Inni kezdett. Borral kenik a hurt a legjobb kántorok! Az ő hangja is ugyancsak megcsiszolódott, csengett, repült magasan, a céig: Mintha csak édes anyjától örökölte volna. Be is állott a Munkás Dalegyletbe s minden szombaton kancsó mellett dicsérte az Istent. Alamuszi élheterlensége legalább a kocsmában kibontakozott békójából, s kackiás táncokkal döngölte a csúrt a Balogh néni levert földes csapszékében. Ej haj, gyöngy ez az élet! Aranyos ez a bormámor! Ennivaló fiúk ezek a puszi-pajtások! Búsultunk eleget, búsuljon a ló, elég nagy a feje!

Pista fölfedezte az életet.

A munka: nyomorult, piszok valami; de a mulatozás: isteni! Hat napig teherhordó állatok vagyunk, illő, hogy a hetedik napon istenüljünk. Az Úristen is hat napon teremtette a világot, hetediken megnyugodott, szóval pihent. Bor mellett lehet csak igazán pihenni. Valami nagy, homályos érzés lappangott a lelke háta mögött, az bizgatta olyankor, mikor az ajtója nyitva maradt. Az édes felejtkezés tulajdonképpen Én-jének a legművészebb, legnemesebb elemét vetette föl, de ez soha nem lett benne tudatossá. Bizonyos, hogy művész halt meg benne. Hiszen valamikor ő volt a táltos-jelölt...

Édes anyjától örökölte a döntő részt.

Apja félfüllel hallott a dalidójáról; mormogott, csavarta az orrát ez a dolog. Hm, a kanistenét, kölyök korában megállani sem tudott a lábán, most meg a félvárost fölveri betyárkodásával. Megállj, Pista, minden hét bő esztendőnek eljön a hét szűk esztendeje.

Bakó Mihály bánta már, hogy nem fogta Pistát maga mellé, bérkocsisnak. Ezóta levette volna válláról a fele terhet. A „lunátikus” felé sem szagol már az ólnak, tüszköl a lóportól; csak a kis finánc fenekű Miska pereg-pattog a kocsi körül, abból lesz még ember. Az az ő fia.

Pistát azután berántották katonának. Még pedig honvédhusárnak! Megszédült, mikor ráhúzták a piros nadrágot. Az első kiképző hetek idején sirva ment haza édes anyjához, elpanaszolni: hogy gyötrik, hogy kinozzák, a kis Bakóné sajnálta, megkönnyezte, és teledugta a bluzát minden földi jóval. A rettentő Bakó? Mikor meghallotta fia nyavalygását, köpött egyet, nagyot sóhajtott és mély érzéssel mondta: „Jaj-husár”.

Ez a dísznév rajta is maradt Pistán.

Lovakkal nem sokat bajlódott katonakorában; mint szabólegényt, berendelték a műhelybe: rongyos husárnadrágokat foltozott. Megtanulta, hogy kell egyenesen járni, s mindig lecsüngő orrát most már fölfelé tartotta. Fennhordta.

Mikor a hétszázharminc kis nap lecsepegett, Bakó Pista úgy találta, hogy nem élet a szürszabó segéd élete! Ott görnyedni az asztal mellett hajnaltól estig, örökösen ég felé nyujtogatni azt a rongyos tüt: mennybe megyek... összerokkantani a gerinc-csontját, benyomni a tüdőjét, rongyossá szurkálni ujjahegyét a varrótüvel - aj, piszok mesterség ez! Másnak a rabja lenni, szobákba bezárva nap-nap után; semmi öröm, semmi változatosság! Mennyivel jobb dolga van Lacinak, a diáknak; gyönyörű könyveket olvas, okos ember, hét felől nyilik rá a világ. Nem piszkolja be a kezét aljas munkával, urak közt éli le az életet. Be kár, hogy nem tanult...

Megbánta, hogy iparos pályát választott. S itt kezdődik az ő szerencsétlensége.

A szürszabó céhek ezidőben munkafogytán voltak. A szép, virágos, tulipános szűrők kezdtek kimenni a divatból. Most már csak a falusi kocsisok hordják, ha hordják. A mesterek összehúzzák magukat, szélnek eregetik a segédekét. Pista is azon vette magát észre, hogy ki-cseppent a régi helyéből, Malatinszky urnak nem volt rá szüksége.

Mit tegyen? Huszonnégy éves, katonaviselt, embernyi ember; házasság előtt áll, s nincs betevő falatja! Olvasgatta az erős Toldi Miklós történetét; izgató hatással zudult a lelkére a feltörő fiu sorsa; elgondolta: hátha bujdosásnak adná ő is a fejét? anélkül, hogy valakit hókon kollintana... Hátha más vidéken más a levegő, más az élet, s valami nagy szerencse, nagy dicsőség vár rá valahol...

Mint Toldi Miklóstra Budán.

Megindult. Nem Budára, hanem Körösparti Nagyváradra. Édes anyja telerakta pogácsával a kufferét (mint Toldiné a Miklós tarisznyáját!), nagy könnyhullatások közt vett bucsut a szülei háztól.

A testvérei már egész regéket szóttek a vándorlásához. Hogy menti ki a sebes Körösből egy nagy urnak a leányát, a leány beleszeret, kirimánkodja gögös szüleitől a beleegyezést; Pista nagyságos urrá lép elő, lakkcipőben jár, havannát füstöl, piros bort iszik. Az apósa rátestálja nagyvárad gyárát és hatalmas birtokát. A jó fiu nem felejtkezik meg öregedő szüleitől, magához veszi őket, édes anyját selyemben járatja, morcos apjának pompás fogatot vesz, hadd kocsikázzék rajta, míg él. A testvéreinek házat szerez Váradon, mind oda költözködnek; az ám a szép hely, folyó is van, hegyek is vannak, nem úgy, mint ebben a Szahara-városban. Pötyögős Jóskát (az ikrek itt maradt felét) kimüvelteti; Lacinak pedig egy nyomdát vásárol: azon nyomtatja ki a verseit.

Uristen, de szép lesz, de jó lesz!

Harmadnap este, már kilenc óra után, megzörgetik erősen a Bakóék kapuját. Juli szalad, kinyitja.

A messze járó vándor kullog be rajta. Pista.

Nem lakkcipő van a lábán, csak a régi rongyos; nem havanna füstöl a szájában, csak a kis kuffer szomorkodik a kezében. (Üres!) Se pénz, se posztó. Elfogyott a vakaró, hazajött a vándorló. Nagyváradon még kietlenebb, még nehezebb az élet.

Jaj, milyet csalódott az egész család!

Laci humorosan jegyezte meg:

- Az egészben az a hiba, hogy annak a nagy urnak a leánya nem ugrott bele a Körösbe.

Pista szipogott, lecsüngött a csalódástól megnyult orra; épen olyan volt, mint kis fiu korában. Élhetetlen, gyámoltalan. Amint a piros huszárnadrágot levetette, nem maradt belőle más, csak az anyámasszony katonája.

Aj, hogy gunyolta az apja, csikorgó fogu Bakó Mihály! - Hm... hazajött a segéd ur? Nem izlik a várad koszt? Tán még a sült galamb sem repült a szájába István gazdának... Rongy. Rongy ember. Kapcának való. Egyéb semmi. Ez? Ez nem az én fiam. Ez a drága anyja gyermeke. A megváltó isten, ahol egy szipogós orru jaj-huszar terem... Ennek télen mindig nadrágjában a keze! Az orra mindig nedves, mint a taknyos kölyöknek. Ez akar nekimenni az életnek? Mire való az ilyen ember? Kutyagörálónak, semmi másnak... Pihá!

Magában pedig azt gondolta: ugysem lesz ebből a nyomorultból soha ember - magam mellé veszem, kocsira ültetem. Ehhez nem kell semmiféle tudomány, csak egy kis józanság, becsületesség.

Azt mondta Pistának egy reggel:

- Te. Én már ugyis eleget kinlódtam értetek, megettem a kenyerem javát; ülj fel erre a kocsira, viseld gondját ennek a két lónak, ne félj tőle, nem harap meg. (Micsoda arcucsapás ez egy kiszolgált huszárnak!)

Viseld magadat emberségesen: nem leszek adósod. Addig is, míg alapot nem vetsz a magad életének, az én kenyeremet eszed.

Azt ette Pista huszárkorában is, mert nem izlett neki a prófont.

Pista szivott egy nagyot az orrán, lesunyta a fejét, annak jeléül, hogy elfogadja az ajánlatot.

Igy hát fiákeres lett.

Nagyszerű, szabad élet nyílt meg előtte. Övé az egész világ, még a sorompón túl is. Ur; nem kell gyalog baktatnia, fenn ül örökké a bakon, lovak viszik előre, hátra. Ha jó vendég akad az útjába, ömlik a pénz, mint a forrásvíz. Az embernek le se kell hajolnia érte. Két zsebe van minden hajtó kocsisnak: egyik a gazdáé, másik a magáé. Ez az utóbbi a „lódulj-kassza”. Hogy az ember mennyit csusztat a lódulj-kasszába, ahhoz igazán senkinek semmi köze. Az öregnek is jut, a fiatalnak is marad. Minthogy pedig a zsebbeli pénz untalan macerálja, birizgálja az ember kebelét, legjobb, ha tulad rajta. Fiákeresre kétféle idő jár: vagy száraz, vagy lucskos. Ha száraz: mindig szomjas, tehát innia kell; ha lucskos: mindig fázik, tehát innia kell. Bakó Pista vagy szomjas volt, vagy fázott, de mindig ivott. Aki sokat iszik, rendesen nem józan; Pista rendesen ivott, nem sokat volt józan.

Óh, ez a mámor, ez a bormámor!

Hogy megcsillagosította fölötte az eget, hogy bevirágozta alatta a földet!

A jámbor, alamuszi Pistából a bor egy oroszánt ugratott ki. Ha kezdett veresedni a füle, óh hogy ragyogott világoskék szeme, hogy forgott hadari nyelve, hogy feszült égnek a nyaka, hogy öblösödött a hangja, hogy villámlottak a mondásai! A bor hőssé magasztosította. Ilyenkor annak érezte magát, aki lenni szeretett volna: Toldi Miklósna! Irtózatot erőtt sejtett a karjaiban. Ha megfogom ezt a mestergerendát - gondolta a Balogné kocsmájában - leszakítom, az egész házat. Jobb hát, ha hozzá sem nyulok. Ezt a két girhes lovat fel tudnám venni a vállamra és vinni harminc lépést... Egyszer csakugyan alábujt az egyik csidának: de annak igen csiklandós lehetett a hasa-alja, mert olyat rugott Pistán, hogy az ut közepén szedte fel magát. Egyéb baja nem történt. Máskor a kocsit akarta hátára venni; emelte megszakadásig, míg a lovak el nem indultak vele; akkor azt hitte: ő viszi vállán az egész istenséget.

Dalolt.

Kedve telijét nótákba öntötte ki. Csodálatos szép, ódon, ismeretlen nóták szivárogtak föl ilyenkor lelkéből, mint aranyos szőrű ürgék, akiket a töméntelen bor öntött ki barlangjukból. Hősiesen zengett a hangja, eleinte tiszta tenor, később leszállott bariton. Az öreg Rácz Károly primás egész bandája nem tudott ennyiféle szöveggel együtt. Hogy honnan vette, az Isten tudja. Néha mintha önmaga komponálná a verseket; de hamarosan kiviláglik, hogy a nagyapáink korában volt az új nóta. A drága dallamok, mint művészi fonódású zsinórok, színesen kanyarogtak a szavak fehér vagy fekete szövetén.

Bakó Pista ilyenkor művész volt. Csak valakinek föl kellett volna fedezni.

Apja eleinte nem tudta, milyen viális ember lett az ő jaj-huszárjából. Hanem, a drága besugók gondoskodtak róla, hogy minden a fülébe jusson. Pista mulat, Pista iszik, Pista elszalasztja a fuvarokat, Pistának a kocsija félnapokig ott áll a Nagy Pali kocsmája előtt.

Rettentő Bakó Mihályban felforrott a méreg. Megállj csak Pista, ha én egyszer megcsiplek, megemelegeted azt a napot.

És egy délután megcsipte.

A kocsija kinn állt a kocsmá előtt. Odabenn valakinek a hangja veszekedetten csengett-csattogott.

Bakó elsápadt, azután vérbe borult. Bevágta az ajtót, nyakon fogta a magas hangu dalárdistát és feltette maga mellé a bakra. De mire a bakig jutottak, hétszer úgy vágta fiát agyba-főbe, hogy Pistának az orrán kibuggyant a vér. Tajtékozva rágta magába haragját a vad oroszlán, de dühe tulcsapott rajta, nem bírta lefékezni. Közzé vágott a lovaknak, és borzalmas káromkodása pattogó ostorával hajtotta hazáig.

- Az én kocsimat... te bitang... a keresztre feszített Istent benned...

Egyik kezével a gyeplőt fogta, másikkal a gyámoltalan embert vágta, pörte, hogy csak úgy dübögött.

Megzendül orditozásától Hortobágy-utca. A házbeliek csak annyit látnak, hogy nyílik a nagy kapu és bebukik rajta egy véres arcú alak, akit Bakó Mihály vág, pofoz, Istent lehuzó káromkodások zenekisérete mellett.

Uramisten, hiszen ez Pista!

S a szerencsétlen alak csak szipog, csak hápog, de nincs egy emberhez illő férfias szava. Legálább orditana, vagy káromkodnék. Nem. Egészen odavan. Az apja előtt hamuvá omlott.

Laci pedig kezdte meggyülni az apját.

Bakó Mihály kocsist fogadott. Első volt a „Vak Bódé”, egy vörös képü, sunyi pofájú, szuszka szörnyeteg, aki a második napon összetörette a sárhányót; nekiment valami tókének. A gazda rogyaszthatta rá a csillagos eget minden istenével: nem ért semmit, a sárhányó vissza nem igazodott. Elkergette. Jött a másik: a „Golyó”; fürge, hamis legény, akinek jó szimata volt, ki tudta rimánkodni a borjut is az anyjából. Az első héten hozott valamit; a második héten nagy semmit; pedig - jelentették a besugók - egész nap zavarta a két párát. Hiszen látszott is a lovakon. Hova tette hát a keresményt? A „lódulj-kasszába”. Bakó ezt is káromkodta az udváról. Jött a harmadik: a nagy Murvai. Ez egyszerűen megitta, amit keresett. A gazda pofon vágta és betette utána a kaput.

Ejnye a keserves Istenét, hát ez már így megy örökkéig?

Fájó szemmel nézett a virgonc Miskára: csak ez volna már tizenöt éves! Mert addig nem engedti a főkapitány ur bakra ülni.

Önmaga már unta a mesterségét. Szeretett volna pihenni. A zötyögő kocsi kegyetlenül összerázta, különösen a feje sinylette meg. Mérget fujt az udvar hátulján magoló diákra, aki megundorodott az apja foglalkozásától. Szidta a véletlent, hogy a három leány nem fiunak született. Szegény embert még az ág is huzza.

És mi lett a nóta vége? Az, hogy kénytelen-kelletlen beengedte Pistát a kapun, bebocsátotta az istállóba; eltürte, hogy újra bakra üljön. Talán csak megjött az esze a marhának.

Bakó Pista vidáman fuvarozott tovább. Kisodorta huszárosan nagy szőke bajuszát, kék szeme ragyogott jobbra-balra, ha szakácsnő vagy szobalány tünt föl a határon. Kevesebbet ivott, több pénzt keresett. Az apja vágta pofonokat régen lemosta már arcáról az idő.

Sokat megfordult a régi kis utcájukon, a temető alatt. Egy szép piros pozsgás paraszt lány lakott arrafelé, ki-kiállt az ajtóba, rá mosolygott a délceg legényre, akit már huszárkorából ismert. Pistának emelkedett az ujjasa, szaporábban pillogott és ügetésbe kapatta lovait, valahányszor arra járt.

Ugy karácsony táján megkérte a Takács Juliska kezét.

25. A virágot leszakítják...

Erzsike volt a legszebbik Bakó gyermek. Szépsége lett épen a veszte.

A kis Bakóné nem sokat figurázott a leányaival; én is cseléd voltam már tizenkét éves koromban, próbáljátok meg ti is. Mari, a jámbor, csendes Mari elszegődött Györffy urékhoz; a barna haju, barna szemü, fehér arcu, dacos és szenvedélyes Erzsike pedig Dózsa gazdának lett a cselédje.

Dózsa Bálint tehetős ember volt. Az Elepen volt egy tanyája, Sámsonban gőzmalma örölte a buzát; bent a városban szép cserepes háza. Gyermekkel nem áldotta meg az Isten; felesége mindig gyöngé, beteges asszony volt; mikor Erzsike hozzájuk került, a nemzetes asszony már el sem hagyta az ágyat.

A kiéhezett gazda megkivánta a szemrevaló kis cselédet.

Erzsike akkor tizenhat évének minden büvösségével járt-kelt a világban; maga volt a szerelmes Élet. Csupa gömbölyűség, csupa teltség; szinte villanyszikrák pattogtak róla. A beteg asszony, mikor meglátta, nagyot sóhajtott; megérezte, hogy mire az ő koporsóját megácsolják, valahol már bölcsőről is kell gondoskodni.

Ott, a halálos ágy körül, ott, a haldokló asszony közelében, fejlődött ki a gazda és cselédleány vak szenvedélye.

Bakó Erzsike elbukott.

Dózsa gazda a csillagos eget is rá rakta volna; mert nincs iszonyubb szenvedély, mint az ötven éves ember szerelme.

- A feleségem halálán. Ha eltemetjük, rá hat hónapra feleségül veszek. Te leszel a házam asszonya. Fele minden vagyonomnak a tiéd.

Az eleinte szabadkozó, küszködő leányt az udvarbeli Sárkányné, Dózsa komaasszonya, vette munkába. Így lelkem, úgy lelkem, ragadd meg a ritka szerencsét két kézzel, nemzetes asszony lesz belőled, áldott jó ember az urad, csak egy kis melegségre, egy kis szeretetre van szükséged. Beköti a fejedet, arról légy nyugodt; nem olyan lator, mint az urak. Tanya föld néz rád, nagy ház, meg gőzmalom. Mit akarsz?

A fiatal lány elszédült.

Mikor Dózsáné nemzetes asszonyt kikisérték a temetőbe, a gyászoló közönség sorában már megindult a sesegés-susogás:

- Hallotta, szomszéd asszony? Hogy ez a kis cseléd... Igaz volna? Persze, hogy igaz. Akinek szeme van, láthatja, hogy domborodik a ház eleje... No lám, lám, ki hitte volna. Az bizony. Csakugyan. Azt mondják, ez a kis csitri ül bele a nagy vagyonba... Amilyen bolond ez a Dózsa, kitelhetik tőle. Micsoda ravasz kis csirke ez a Bakó-maradék; több esze van, mint kilenc vén tyuknak... Számár volna, ha elengedné az ölébe repülő szerencsét.

Az ilyen hír szárnyon jár. Szépen eljutott a Bakóék fülébe.

A kis Bakóné egyszer rémült meg életében: most. Vére leszaladt a szívébe, azután visszazubogott a fejébe, úgy érezte: lángol az orcája. Szégyen, szégyen, szégyen! Egész tiszta, tisztességes élete háborodott föl, mikor a hirhordók kerülgetve, példálózva, felnyitották a szemét, hogy lásson. Huszonöt éve, hogy házasok; Erzsikét most tette föl a koronát életükre.

Óh, ez gyalázat! Óh, ez fürtelem...

Futott a lányhoz. Elővette, sirva pirongatta, hova tette az eszét! Hogy borithatta gyalázatba az ő becsületes nevüket? Ha az apja megtudja, szétvágja, amilyen ember.

- Még két lányom van rajtad kívül, mi lesz azokkal, ha a világ szájára jut a te ballépésed? Azok is el vannak veszve; soha tisztességes ember kezét nem nyujt rájuk. Jaj, te boldogtalan, megöltél bennünket...

Erzsi dacosan rántott egyet a vállán. Ugyan mit nyavalyognak? Én Dózsának törvényes felesége leszek, csak a gyászidő leteltét kell megvárnom. Szavát adta, megesküdt, nem gazember.

Bakó Mihály fenn, a piacon tudta meg, mi történt Erzsivel.

Megzavart lelke most összezavarodott. Háborogva zuhant be a kapun; szörnyű oroszlán-szemét elfutotta a vér. Hörgött, mintha valaki fojtogatná; lerogyott a pitvarban egy székre és öklével verte a fejét.

- Az én nevemet... az én nevemet! - Untalan ezt ordította.

Gyalázatos szavak záporával rogyasztotta keserű dühét a feleségére. A te drága kölyköd, a te nevelésed, hogy a mennyben lakozó Isten... Hát ezért küszködtem én huszonöt keserves esztendő végig, éjet-napot, hideget meleget egyhuzamban, hogy egy bestia vágja be utánam az ajtót? Na Erzsi, nagyot léptél, a lelked száradjon el; csufot hoztál a fejemre, kipellengé-reztél, a sir szélére löktél, hogy az igazlátó Isten fizesse vissza neked ezt a jót százszorosán...

Sirva fakadt. Soha nem látták sirni életében, csak most.

Bakóné reszketve hallgatta. Remegett a szive is, - megsajnálta.

- Törvényes feleségül veszi... szavát adta... nem hagyja gyalázatban...

Bakó elferdült szemmel nézett rá:

- Eredj innen, te... eredj innen... mert nem tudom, nem állok jól magamért... eredj a szemem elől...

Ennek a rettenetes embernek szörnyű kényes volt a becsülete. Hogy Nagy Gábor kupecet eltette láb alól, az nem mérgezte meg talán annyira lelkét, mint a lánya bukása. Vagy azért vette ezt a szerencsétlenséget úgy a szívére, mert a gyilkosság már aláásta nyugalmát, egészségét? Lehet. Sokszor eszébe villant: azért veri az Uristen, mert egy ember életét kioltotta... talán, igazágtalanul. Az a kutya megérdemelte, ha igazat ugatott... de ki tudja, mi az igazság? Ebbe örül bele az ember. Már neki soha nem lesz egy percenynyi nyugta; a halott kupec szelleme visszajár és keresztet von minden számítására, és gáncsot vet minden igyekezetének.

- Az én életemnek vége...

Ekkor eltűnt. Három napig nem látták. Mikor visszakerült: rongyosan, éhesen, sápadtan, zavarodottan - alig ismertek rá. Haja a halántékán kétfelől megőszült. A szeme olyan volt, mintha fátyol, vagy köd ereszkedett volna rá. Leült a kis konyhába; ott ült, siralmas szótlanul; ha kérdezték, ha szóltak hozzá, fájdalmasan nyögött fel:

- Ne bántsatok... csak ne bántsatok.

A felesége később tudta meg, hogy az alatt a három nap alatt folyton ment, ment, mint a háborodott. Voltak, akik a macsi határban látták, hajadonfővel szaladt a barázdák mentén s valamit kiabált. Mások az Elepen találkoztak vele; kacagott, a kalapját rázta: „Meghivom magukat is a lányom lakodalmára!” Valaki a nagyerdőn látta, amint egy ledöntött fatörzsön ült és sirt.

Laci, a diák, csöndesen azt mondta rá.

- Olyanforma, mint Lear király a pusztában...

Dózsa Bálint állott a szavának: megesküdtött Bakó Erzsikével, törvényes feleségévé tette. Jó is volt sietniük, mert a mennyegző után nem sokára megtarthatták a keresztlőt is...

Hanem: a vagyona felét nem iratta a felesége nevére.

26. A kibontakozó lélek.

Bakó Laci rajongott a színházért.

Mióta a festett világ kapuja megnyilt előtte: azt gondolta, ez az igazi élet. Az a fakó, érthetetlen, vagy értelmetlen morajlás, amely körülte zajlott, micsoda sivár lármának tetszett a színpadon fölzengő, ritmikus élet-zene mellett! Ott éltek igazi férfiak, ott ragyogtak igazi nők, ott lobogtatta fátyolát az örök Szépség, ott borította üdvösségbe a szívet a Szerelem.

A színház csodálatos templom, amelynek láthatatlan Istene a saját lelkünk; azt imádjuk a szavak lüktető mámorában, a színek jóleső harmóniájában, a drága női testekből fölszálló, édes illatok tömjénezőnében.

Az a festett erdő szebb, mint az igazi. Az a káprázatos világitás, amely néha mesebeli kék ködbe, néha bengáli biborba borítja a sötétség keretébe metszett mozgó, élő képet: mennyivel álomszerűbb, mint a vakító Nap, vagy az ábrándos Hold. Hol járnak ilyen tündéri nők az élet poros útján, mint ezek az emberi beszédet éneklő ragyogó madarak, arany fácánok, aranykék pávák, ivelő nyaku hattyúk? És milyen hősök, milyen daliák ezek a délcegen lépő, bariton hangú férfiak! Mind az Élet remegő és hamvas pirosságát hordja az arcán (jól alkalmazott festékből!); mind nemes és önfeláldozó; aki rossz: az pedig félelmetesen nagyszerű.

A kamaszodó diák összetévesztette az élet árnyékát magával az élettel.

Rendesen elszökött hazulról, mert az apja vak gyűlölettel gyűlölte a színházat. Sodomának és Gomorának minden bűne benne ledérkedik; aki egyszer bekapott: elveszett, becstelen. Ő jól tudja, hiszen azok a fajtalan szerelmesek, akiket lefüggönyözött kocsiában - jó pénzért - hordozott, mind a színházból jöttek, vagy a színházba tüntek el. Féltette fiát a ragyogó büntől.

De Lacit vonzotta, csalta ez az ördög-barlang.

Mikor kábult fövel kilépett az ég alá a lezugott tragédiák vagy átlobogott szerelmek után, mindig az édes álomból ébredés bánata roskadt a lelkére. Ment a sötét utcákon, mint az alvajáró. Fülében még ott csengett az elmúlt szép szavak visszhangja, lehunytt szeme még káprázott a fényben uszó ruhák aranyától és hófehérségétől; szíve még izgatottan dobogott a rá hulló indulatok villanyáramától: és valami megfoghatatlanért sóvárgott. Ugy rémlett neki, most bukkant rá az Élet rejtelmére (mint édes anyja fiatal asszony korában, mikor először vitték el a színházba). Azért születünk, hogy szépeket lássunk, gyönyörű gondolatokat gondoljunk; a könnyekig ellágyuljunk édes érzések mámorában; és testünket oly szépség talapzatára emeljük élő szobornak, amely a halhatatlanság hitét ébreszti föl bennünk. Nem azért jöttünk erre a földre, hogy a sarat turjuk, porban fürödjünk és állati munkában izzadva durvuljunk; így az élet csak alacsony lelkek kikerülhetetlen börtöne: de a szabad, nagy szellemek a Művészet, az Elragadtatás, a Lelkesedés, az Istenülés pantheonját szentségesítik föl belőle és benne. Olyan ez a világ, milyennek akarjuk; és micsoda esztelenség: robotos fáradozások és örökké tartó kinok műhelyévé silányítani!

Egyszerre a Hortobágy-utcai deszka-kapu meredt föl előtte. Szinte beleütközött. Szállongó lelke is úgy csapódott az ébresztő valóság falának, mint a lepke az ablak üvegének. Fölébredt.

No, most már hogy lopózik be a szobába? Ha észreveszi az apja, lesz nemulass...

Szokása szerint leült az utcaküszöbre, s finoman lehuzta cipőjét. Hóna alá szoritotta, s ilyen terheléssel szépen fölmászott az alacsony kapu tetejére: onnan, mint a szellő, vagy mint az

árnyék, földre hullott. Ha az éber kis Fitying kutya elvakkantotta magát, ujjával pettyengetve szállította nevén: ne lármázzon, jó ember jár itt. A Fitying rendesen el is hallgatott.

A pitvar előtt, a feltámasztott létrának dőlve, lehuzta nadrágját is, ha nyáréjszaka volt, mert ez a művelet jár legnagyobb zajjal: a nadrág zizeg, sustorog, suhog, míg az ember lefejt magáról. Ha ezzel elkészült, tolvajléptekkel besuhant a konyhába; ott megállott, hallgatózott: nincs-e valaki ébren? Semmi éber nesz, csak az álom halk sóhajai. Ekkor aztán tüneményes zajtalansággal levetette kabátját, derékra valóját is, ágyához lopózott és ráereszkedett. Az utolsó pillanatban a nyomorult ágy megreccsent, mintha elszólt volna magát. A nyitott ajtón át valaki észrevette, fölhorkant, rákiáltott:

- Ki van ott?

Az apja félelmetes hangja. Mintha katona volna, őrt állana, feltüzött szuronnal, éles töltéssel, és rárivallana a közeledő sötét alakra: Állj! Ki vagy?

Laci szive hevesen dobogott. Nem szólt. Visszaszorította lélekzetét is. Hasztalan. Az apja megérezte, tudta, hogy ő.

- Hm... már megint éjfélkor jön haza a fiatal ur? Hát ez már mindig így megy? (Most történt harmadszor.) Színház? Igen? Mindenféle bestiákkal flangérozni? De aki istenelte, az én házam nem kocsma, hogy éjjel-nappal lehessen bele mászkálni. Aki kilenc óra után kint jár, maradjon is odakinn...

Morgott, hosszasan, félelmetesen, mint az álmából felzavart oroszlán.

A rettentő ember attól félt, hogy Erzsi után most már minden „kölyke” gyalázatot hoz a nevére. Pista már ugyanis megcsapta a peteket, most következik László ur.

Pedig, ha tudta volna, a diák milyen szentséges érzéssel lép a színházba, letörte volna oktalan haragját. De hát eddig az ő esze nem ért föl. Színház: komédia; megvan.

Laci lelkére keserves ütésekkel vágódtak a dorgáló szavak. Az igazságtalanság mindennél jobban fáj; a szülők igazságtalansága mindenkiénél.

A táltos fiúban megmozdult a művész.

Ez a szörnyű és szép terheltség ezerféle utat keresett magának, hogy levegőre jusson. Kis diák korában szobrászati hajlandósággal jelentkezett. Laci tapasztó földből mindenféle figurát kigyúrt: csillag alakú süteményeket, eperlevél erezzel díszített pogácsát; azután „szerves” lényeket; takaros kis honvéd katonák ugrottak ki teremtő kezéből; fejükön csákó, hátukon borjú, kardszíjjon kard csüngött az oldalukon; szabályszerű bakancs valamennyinek a lábán; atillájukon a gombok is szinte ragyogtak, már amennyire az agyag tud ragyogni. Édesanyja odavolt a bámulattól és büszkeségtől:

- Ez a fiu maga csinálja meg a saját szobrát!

Az egész Hortobágy-utca csodájára járt az érdekes gyermeknek.

Később, mikor gimnáziumba került, a vonalakat és a színeket kezdte imádni. Első tervezete a mohácsi csata volt; huj, hogy bömböltek a török ágyúk, hogy rohant a magyar lovasság, hogy omlott a piros vér! Két színes ceruzája, a kék és a piros, egészen elkopott az emésztő használatától, olyan tömegeket rajzolt a hatalmas papírra. Nagyon szeretett lóversenyeket pingálni, mert gyermekkorának legmegrázóbb emlékei a nagyerdei akadályversenyekhez fűződtek. Laci kimondhatatlan festői szépnék látta a májusi nap aranyában fürdő versenymezőt, a szinte haragos-zöld füvet, a határoló nagyerdő kékes-sötét ködbe merülő tölgyóriásait; s a zöld fűvön a sárga lovak, az ezer színben szikrázó selyem dresszek, kék, ibolya, narancssárga, piros, lila drágakövek gyanánt szórták be a síkot; mikor megindult a start,

repülő pillangók váltakozó színekprázatával bűvölték és vonták magukkal az ámuló szemeket. Távolról a katonazenekar melódiai hullámoztak a tiszta levegőben; s a morajló embertömeg éljen-riadása csodálatos izgalommal dobogtatta meg az ingyen helyen leskelődő fiu szívét. Sok szerencsétlenség történt az akadályoknál; felbukott és gerincetört lovak, szörnyű ívben kivágódó és agyarázkódást szenvedő úrlovasok, megsántult lovászok, kifolyt vér: festették alá gyásszal a színes, vidám, izgató futamokat. A diák mindent látott és mindent megrajzolt.

Kilenc éves korában, egy gyönyörű téli reggelen, elbűvölte a pazar gazdagsággal hulló hó. Valami tündéri volt ebben a fehér záporban: mintha az ég leszakadt volna a földre. Pici, hulló angyalokat látott a szállongó hópelyhekben. És verset írt róla. Kedvesen pendülő, naiv sorokat, amelyek épügy hullottak a hallgatók lelkére, mint a hó-csillagok az álmodó földre.

Fölébredt benne a szavak és gondolatok bűvésze.

Édesen reális költő volt a kis Bakó Laci, mert a körülte levő világot énekelte meg. A Fitying kutya hősi harcát a Cili cicával; a hászija galambducán bűgő galambok csókolózását: édesanyja hetven óriás libáját; Miska főkakast, huszonhárom tyúk gögös szultánját; az apja két lovát, különösen a figurázó humoros Bandit, aki a szuszmákoló Jóskának mindig kiharapta fejéből a kalapot vakarás közben. Elemi tanítója, az atléta Somogyi Zoltán ezekért a drága kis képekért szerette meg; ezért jósolt neki nagy jövőt, ezért nem engedte meg, hogy szülei kivegyék az iskolából, ezért fizette tandíját és vette meg a könyveit, míg csak le nem érettségizett.

Mióta a színház bűvös körébe jutott, a színjátszás rabja lett.

Nem tudta elválasztani a színészetet a drámai költészettől; parányi Shakespeare, picike Molière ébredt föl benne: darabokat akart írni és szerepeit is akarta játszani. Minden volt egy személyben: hős szerelmes és jellemkomikus, férfi és nő, drámaíró és díszlettervező, igazgató és rendező. Sőt közönség is. Eleinte a bámult színészeket utánozta, hanghordozásban, taglejtésben a megszólalásig híven. Azután kis színdarabokat írt, a diákéletből és a magyar történetből, s eljátszotta diáktársaival - görögtűz fény mellett, a pitvarban. Később, mikor a színházi festővel megismerkedett, föl járt a színház padlására, a műterembe, ahol a márvány paloták, rengeteg erdők, falusi házak és hegyek, felhők készültek; roppant megtetszett neki az összeállított miniatűr díszlet, egyet elrimánkodott Gyöngyösi mestertől s otthon azt utánozta. Majd ő maga tervezett díszleteket darabokhoz; papírból kinyirta, festékekkel megfestette, csirizzel összeragasztotta, egy rajztáblán fölállította a dekorációt, mellé hasalt és egész színdarabot játszott le. Látta a föllépő és eltűnő alakokat, hallotta a tömeg moraját, megtapsolta a sikerült jeleneteket; és hosszan elálmodozott az élet kicsinyített mássa mellett.

Anyja a nyílt ajtón át figyelte. Aggodalom árnyéka húzódott keresztül a lelkén... mintha fia *most* nem jó uton járna. Színészet... Komédia, itt nem teremnek szárnyas lelkek.

Bakóné, Isten tudja miért, arról álmodozott, hogy Laciból pap lesz valamikor. Hires, arany-szájú pap, akinek meghallgatására még a szomszéd városokból is sereglenek az emberek. Ő szentséges pályának gondolta az egyházi pályát, amely a csillagokhoz vezet. Talán a kékszemű, hires pap, fiatal álmainak tündérkirálya, izgatta fantáziáját. Reá az életben senkinek nem volt olyan hatása, mint annak a szép szavú embernek. Ha majd Laci is így meg tudja babonázni a lelkeket: elérte vágynak arany tetőjét.

De a táltos fiú nem akart jövőjéről beszélni. Ő látta lelkében azt a magasba vivő utat, amely könnyel és gyönggyel van kirakva, de még édesanyjának sem árulta el. Majd lesz valahogy.

Hatalmas ifjúvá fejlődött. Sugár termete volt és izmos. Lázongó energiáját óriási gyaloglásokba fojtotta. Diáktársaival vasárnap délelőttöként husz-huszonöt kilométert, örült hajrá-

ban, letalpalt. Szakadt róluk a víz, a vérük úgy lüktetett, majd kiütötte a koponyájukat. Mindegy. Mentek, örületes iramban, mint a mű-gyaloglók. A haladásnak, előretörésnek ez a fizikai érzése meglobogtatta a lelkét is: ez az élet, menni, rohanni, száguldani előre, kitűzött és ki nem tűzött célok felé. Milyen gyönyörű érzés, mikor az út szinte szalad visszafelé a lábunk alatt; az útszegő fák hogy úsznak el mellettünk, a mezők két oldalt hogy fordulnak és hogy ferdülnek el! A kilométer-oszlopok messziről fehér pontoknak látszanak, közelednek, elsuhanak, elmaradnak s újak bukkannak fel, mint a jövő-menő évek. Láz önti el az ember agyát, koponyája tüzel s csodálatos gondolatok bontanak benne szárnyat. Excelsior! Legyőztük a messzeséget!

Nyári holdas estéken kiment egy jó barátjával a Nyulas-pusztára, amelyik ott szaladt el a város nyugati határán, mint az óriás Hortobágy előreküldött kengyelfutója. Gyöngyszínű köd lebegett a barna mezőn, a Hold ezüst sugárszálain parányi tündérek himbálóztak; messziről furulyaszó sírt, a kilenc órai harang múltómódon kongott; távoli kiáltások húztak át a csend sötét vizén, mint szálló vadlúdak. A mélységes ég mintha lejjebb hullott volna, a szemhatár mintha a végtelenségbe olvadna. Mindennek bűvössége van. A csend szinte fölemeli az ember testét a levegőbe és ott lebegteteti; úgy érzi, csak a két karját kell lecsapnia s már repül a mezők fölött. Valami halk zsongás, az álmodó pusztá lélekzetvétele, harangoz be a lélek nyitvahagyott templomába. Mintha Isten lelke borulna álmoként a pihegő földre...

Egy magános domb állt a pusztá közepén. Mintha oltára volna a természet felséges dómjának. Bakó Laci föláll a halomra és elkezd szavalni *Árpád síri álmát*. „Miért rázkodik a sírhant fölöttem? Mi bömböl és bűg dúrva morajjal? Talán paripák tompa tombolása? Vagy a föld indult meg a magyarral...?” A zengő, dübörgő szavak, mint a távolból vágató lovak, gyorsabbodó iramban rohannak át az éjszakán; zászlók lobogása a légben, kardok villámlása az éjszakában, halálordítás és diadalmi hajrá! A magyar föld meghasadt, kürt riad és rá Hadúr fölébred, bárha dermedten aludt; „Egyik lábát a Mátrán megfeszíti, a másikkal Kriván ormára hág: tömérdek lelke bús haragra indul, sarka alatt megroppan a világ. Belemarkol a földnek üstökébe s rengeti a rengeteg ormaít: mély mennydörgés lesz harci indulója, az ég kettéhasad, midőn suhint”. Az ezeréves Magyarság, a világ minden vérebétől halálhajszába fogott árva nép, kétségbeesett elszánásában, szörnyű szuggesztív erejével lelkének, a porrá omlott vezért, hazátszerző Árpádot rimánkodja, esküszki ki a mély földből s az idézett vezér szelleme, félelmetes fantomként, kiszáll tusára, maroknyi nemzete élén megveri, megostorozza a ráomló vad csorda népeket. A tusa mintha fönn húzódnék, odafönn, a hold fényes ködétől fátyolos levegőben... „Lebeg a mente, rezege a kolcsag, lobog a lobogó, dobog a ló, cseng a csatakard, dübögő buzogány töri-rontja az ozmani pajzsot...” De nemcsak az ozmanit, hanem Európa minden fajáját.

A táltos fiút elragadja a nagyszerű látomás ereje, mint Illés prófétát a tüzes szekér; és szinte lángokban áll már a domb tetején. Hajadon fejére ráhull a holdfény, barna haja mintha villóznék, szikrák pattognak ki túlfeszített idegzetéből. Alakja megnő, fölhatalmasodik, mintha már nem is ember volna, hanem Rém; hangja különös döngéssel, öblös zuhogással verdesi a tompa csönd falát és az aluvó pusztá rejtelmesen nyög, sóhajtoz belé.

Az ámuló diák, Laci barátja, elködlő szemekkel néz a babonás jelenségre. Úgy rémlik neki, mintha a szavaló fiú mögött halvány ködalakok rebbennének át: talán Árpád vezér lovasainak árnyékcsapata. Valami mély, tompa zúgás kel a mezőn, felrémlő dobogás, mintha nehéz tetemek dübörögnének a távolban. Ez a kísérteties éjszaka leszegzi az ember lábát, nem bír mozdulni, nem tud hangot adni, rabja nem ismert rejtelennek.

A szavaló rémes alakja már a Holdig ér; kitért két karja Keletet Nyugathoz öleli. Tompa hangja úgy zúg, mint óriás harang. S föltartott ujjhegyén lidérces kék láng lobban el.

Ez nem földi anyától született lélek!

A másik már el akarja ordítani magát, hogy félelme nyüge fölszakadjon, mikor a szellemidéző szavak elnémulnak, a látomás elködlök a semmiségbe, Bakó Laci óriás fantomja rendes sugár alakká emberiesedik. Dévaján fölcattanó hangja odavág az elbűvölt pajtásra:

- Na öcsém! Mit szólsz ehhez?

Az, szegény, úgy érzi, mintha döbbsentő álomból ocsudna fel.

27. Rajongás.

Már vagy hetvenszer kerülték körül a nagy templom emelt terraszát s még mindig bugyogott belőlük a lelkesedés. Madarász Gyula, a hófehér arcú, ideges, szőke fiú, mint a teljes gőzzel nekieresztett vonat, száguldott eszméinek beláthatatlan mezején; Bakó Laci fantasztikus képeket álmodva, tartott vele lépést. Egymás mellett keringtek mint a Sirius és láthatatlan ikercsillaga; egymás mellett, sőt egyszerre beszéltek, mintha nem volna elég az örök idő gondolataik kifejtésére.

Természetesen jövőjükről lelkendeztek; a világ megváltásáról, az élet ujjá teremtéséről.

- Barátom! - kiáltott Laci szent hévvel - harminc éves koromra vagy meghódítom a világot, vagy por és hamu leszek. Hihetetlen akarat tombol bennem; olyan, mint a jégbe fagyott tenger: ha egyszer elolvad, özönvizbe borítja a földet. Olyan, mint az amerikai tüzhányó, ha egyszer igazán megbolondul: lángba fűrészt a mindenséget. Rohanó üstökös csillagnak érzem magamat - (csakugyan, úgy vágattak a hatalmas templom körül, mint az üstökösök a Nap körül, fogyó gyűrűbe vesző pályán) - valami távoli, vakító központi Csillag von, abba kell belezuhanom, hogy felrobbanó energiánkkal új tengelybe zökkentsük a világot...

Igy szikrázott tovább. De Madarász Gyula nem bírta végig hallgatni, az ő fátylaja talán még sistergőbben lobogott:

- Barátom! Egy új társadalmat akarok. Új eszmék, új hitek, új vallás, új Krisztus, új boldogság! Én itt lenn a földön váltom meg ezt a hitehagyott és elpuhult emberiséget. Gazdaggá teszem, hogy kimosakodva szegénysége szennyéből, igazán emberhez méltó testi-lelki harmóniában szálljon a Szépség nagy vizeire, hogy ujjonnan fedezze föl ezt a kimondhatatlan felséges világot. Biformálom az államot, reformálom az iskolát, új alapra fektetem a művészetet; a zenét fogom a nevelés tengelyévé tenni, mint az isteni görögök...

Ezalatt Bakó László is nagy utat tett meg:

- Óriási színházakat emelek, kint a szabad természet ölén, a Tátra alján, a Balaton mellett, a Bakonyságban, a Hortobágy-pusztá közepén, a Királyhágó tündéri völgyében - mindenütt, amerre csak magyar szó zeng. Égbetörő tragédiákat írok, amelyeknek a hősei istenné magasztosult emberek. Emberóriások. Valami új fölfogással játszatom ezeket a kolosszális fantomokat; óriás testű színészeket nevelek, ha tetszik: tenyészték, akik pusztá megjelenésükkel a félelem és a fölemelkedés kettős érzését rogyasztják a nézőkre. Olyan tündéri szépségű nőkkel játszatom a női szerepeket, hogy a jó Isten lelép arany trónusáról és azt mondja: Boldog vagyok, hogy embert teremtettem!

Az öreg harang méltósággal verte el fölöttük az éjeli tizenegyet. Rohantak, keringtek tovább, mint a bűgő csigák.

- Gazdag akarok lenni, - lihegte Madarász, - Krózus, Dáriusz! Midász király unokájának érzem magamat: amihez nyulok, arannyá válik. Aranyon minden megvehető. Aranyból az egekig lépcsőt lehet építeni. Király szeretnék lenni, igen, egy Nemzet feje, agyveleje, karja, kardja; egy szempillantásomra milliók állának talpra, egy intésemre milliók rohannának halálba, egy moccanásomra nemzedékek tűnnének el és nemzedékek merülnének föl! Óh, micsoda mámor - a hatalom, az erő, a Parancsolás mámore - te -!

Bakó László viszont:

- Shakespeare akarok lenni! Második Shakespeare. Világszellem! Fajoktól, nyelvektől nem korlátozott, egyetemes hatású költő. Szárnyas Ember! (Ez az édes anyja kedves szava volt.) Berepülni ezt a csillagot, beszállani minden szivbe s fölemelni magammal minden lelket az elragadtatás atmoszférájába, angyallá tenni az állati sorba roskadt emberiséget - óh micsoda cél, micsoda megváltó gondolat! Egy új nyelvet akarok teremteni, amely fenségesebb lesz, mint a spanyol dallamosabb, mint az olasz, erősebb, mint a magyar, gördülőbb, mint a görög, szabatosabb, mint a latin és könnyedébb, mint a francia; énekelni lehet rajta, mint a madárnak, s a puszta hanghullámvás lesz az értelem. Ezt dalolják Grönlandban, Alaskában, Jáva szigetén, az Azori-szigeteken, Afrika északi csucsán, a Szaharában, Amerika roppant folyamai mentén, a Himalaya alján, csak úgy, mint Londonban, Párisban, Rómában és Budapesten. Megteremtem az új nyelvű Emberiséget - és én leszek a Petőfije!

Madarász Gyula már szinte sirtulizgatottságában.

Tenyérével végig-végigsimitotta fölálló szőke haját, megfogta s megcsavarintotta az orra hegyét (mintha új gondolatok forrását akarná kibuggyantani), bőszerűen verte cipője sarkával az aszfaltot (az apja suszter volt!), kigombolta mellényét, inge elejét, nagy szőke-fehér fejét beledugta szinte a holdas éjszaka langyos tengerébe s megcsattanó, elrekedő hangon zihálta mondani valóját:

- Caesar! Igen! Körülkanyarítani a világot s egy óriási lendülettel markába szorítani az egészet! A hatalom, barátom, a hatalom! A Jézus-Máriáját neki: a hatalom! Iszonytató szomjuság gyötör érte. Ki akarom rántani magamat a fajtám sárbaragadt csizmaszárából, át akarok gázolni száraz lábbal a nyomorúság tengerén, ki akarok kötni a Boldogok Szigetén! Igen! (Elkezdte combját verni az öklével.) Aranyba mártom a kezemet, a fejemet, a lábamat; Aranyember leszek, vagy főbe lövöm magamat... Hó-hopp! Happaré...

Ezt az utolsó, fékező felkiáltást azért mondta, mert valakinek nekiment a fordulónál, lábára hágott és majd fölborította. Az illető savanyuan pillogott rá, fél lábát fölemelte, mint a gólya, azután bicegve ment tovább, egy csendes szót hullatva maga után a holdas éjszakába: marha...

Bakó László most hirtelen megállott, levette kalapját és jobb kezével a távoli nagyerdő felé mutatott:

- Ott áll a szobrom. Látom! Fehér márvány talapzaton bronz ember. Ott, az erdő rengeteg tölgyfái alatt. Körül minden csupa zöld, csak ez a márványfehérség ragyog ki belőle. Mithológiai alakok, istennők és kicsi tündérek fonják körül a talapzatot. Előtte szökőkút, amely márvány medencébe sirja örök dallamát. A vizen egy hattyu uszik, mint az élő emlékezet... Aranypillangók csaponganak körültem: elhalt nagy költők lelkei... Szárnyas Psychék. És a nemzedékek levett kalappal zárandokolnak ércalakomhoz; a szerelmes lányok és ábrándos fiúk virágokat hintenek lábam elé. Azt mondják. Dicsőség a Legnagyobb Magyaroknak. Dicsőség a Költőnek. Dicsőség a Világszellemnek. Az Istenség inkarnációjának...

A szőke Madarász is levette kalapját és úgy bámult a távolba, mintha látná a Bakó Laci szobra körül tolongó nemzedékeket...

Hirtelen üres lett a feje. László ellopott előle minden gondolatot. Kimondta a legnagyobbat: ott áll az én szobrom, a halhatatlanság szimbóluma képen.

Egy rendőrnek föltűnt a két őrjöngő alak. Már régóta figyelte őket: hogy keringelnek, hogy kiabálnak a templom körül. Vajon miféle népség lehet?... Aha, ni! Most megálltak, elbujtak az árnyékba, valamin tanakodnak. Ezek aligha jobban törnek a fejüket. Felöltötte arcára a hivatalos ridegséget; megtapintotta felcsatolt revolverét, hóna alá fogta kardját és méltóságosan lassu léptekkel megindult a gyanus egyének felé.

- Királynak lenni! - süvöltött Madarász lidérchangja.

- Istenné válni! - döngött a Bakó Laci baritonja, hogy a kis álmodó házak visszakongották.

A rendőr meghökkent:

- Isten... Király... Ezek vagy szocialisták, vagy - óh borzalom - anarchisták. Nem jó volna füttyenteni a kollégáknak? Egy kis segítség nem árt...

Élesen füttyentett füttyölőjével. Csakhamar feltűnt Csapó-utca sarkán, meg Péterfia táján egy-egy őrszem. Találkoztak. Az első előadta megfigyelését. Be kell őket keríteni.

Óvatosan megindultak.

A torony órája álmosan kongatta el a tizenkettőt. Éjfél.

Bakó Laci magához tért; mintha felébredt volna:

- Jaj barátom tizenkét óra. Menjünk haza.

Leugrottak a magas terrászról és eltűntek az Emlékkert bokrai közt.

A három rendőr taktikázva háromfelől nyomult előre, halkán, óvatosan. A templom háta mögött összetaláltak. De a két gyanús alak kisurrant művésziesen kivetett hálójukból. Ejnye, a kutya mindenét, ezek megléptek!

- Kár! Baj! - mormogott az első.

- Hátha valami jámbor pasasok lehettek? - kacagott egy hatalmas tizedes.

- Na, na Istenről meg királyról folyt szó. Nem lehet tudni semmit.

- Üldözzük őket? - kérdi a harmadik álmosan.

- Áh, nyavalyát. Még kelepcebe csalnának bennünket. Gyerünk vissza a helyünkre. Jó éjszaka...

Távolról már szólt egy éber kakas hajnalébresztője. Hűvös levegő kóborolt az utcán. A gázlángok sárgán pillogtak. A hideg Hold nyugatra hajolt.

28. Családi nyavalyák.

Bakónét nagy szerencsétlenség érte: száztíz libája közül hetven ledöglött. Valahonnan Pályi tájáról hozták magukkal a bajt, egyenként hullottak el a Hortobágy-utcai kis udvaron; nem volt mentség. Nehezen kiküzdött százasok rothadtak velük semmivé.

A kis Szücsné csak megnyugodott Isten akaratában, de Bakóné lelke összetört. Nem a pénz-vesztését sajnálta; az fájt neki, hogy az érettségihez közeledő Lacinak szánt új öltözet ruha vált hamuvá. Szegény fiu kinőtte gyermekkori ruháit, amelyeket ócskán szerzett neki anyja. Most lett volna, tizennyolc éves korában, legelőször tiszta új ruhája, ezt is elpuskázta az ördög.

A finom idegzetű kis asszony betege lett a csapásnak. Éjszakánként felriadozott, sirt, beszélt, mintha forró láz ömlenék homlokára. Elhervadt, mint a dérütött virág.

Rettentő Bakó Mihály eleinte kárörvendően gunyolta:

- Hahán, mondtam, hogy addig jár a korsó a kutra, míg el nem törik. Itt van, megvan. Persze, a teinsasszony azt gondolta: mindig hopp! Nem úgy verik a cigányt barátom. Egyszer hopp, kétszer kopp. Akinek nem elég az ma keresménye: nagyot markol, semmitse szorít. Nadrága van a kutyának, maga kereste magának.

Azután gondolkozóba esett... Nem a halott kupec jár még mindig itt az udvaron, láthatatlanul, és vet gáncsot minden igyekezetük elébe? Lehet. Meglehet. Régiektől hallotta, hogy az ilyen kóbor lélek nem nyugszik addig, míg bosszút nem állott, vagy amíg nagy áldozattal ki nem engesztelték. De hát mit áldozzon fel, kit áldozzon fel?... Borzalmas egy dolog ez... Valahol, lenn, a tudata alatt, szörnyű gondolat réme mozdult meg; arra vetett célt, akinek a léte homályos kapcsolatban van, legalább szerinte, a kupec halálával.

Keményen rászólt vergődő feleségére:

- Többet ebből a városból ki nem teszed a lábad. Majd másnak akasztunk vándortarisznyát a nyakába, hadd járja a világot, mint az a vad bolond, aki...

Elharapta gondolatát.

A sugár termetű táltos fiú ott suhant el a nyitott ablak alatt, a holdfényben. Most is oda-kóborolt éjnek idején valahol. A keresztrefeszített Isten... Ennek kell innen eltűnni. Ugy, hogy vissza se jöjjön többet. Kiverni a gyilkos nagy világba, magára hagyni, hadd pusztuljon el, mint aki láb alatt van.

A megzavart lelkű ember nem ilyen tisztán gondolta el ezt; csak olyan nyugtalanító ködök hömpölyögtek az agyában, s e ködök mélyén lappangott valami sötét mag, nem tudni: micsoda?

Ezidőben már két kocsit kereste Bakónak a pénzt. Pista megházasodott, elvette a pirosposzsgás Takács Juliskát, a szülei háznál raktak fészket. Pista most az egyszer kezét fogott a boldogsággal.

- Te, - mondta neki az apja, - ha már megházasodtál, ha már családot akarsz alapítani, odaadom ezt a két lovas kocsit ezerkétszáz pengőért. Hat esztendő alatt lefizeted. Rongy ember az, aki ezerkétszáz forintot hat esztendő alatt le nem törleszt. Akkor a tiéd lesz az egész. Ne mondja senki, hogy bitang ember vagyok.

A diákkal szerződést is iratott. Hat esztendeig az ő nevén a kocsi, ló; s ha kifizette István gazda az árát akkorára: viheti; ha nem: továbbra is az övé, t. i. a Bakóé marad.

Ez egészen tiszta munka. Pista szó nélkül belement.

Magának Bakónak egy másik, egy lovas fogat kereste a kenyeret. A fürge, ügyes talpraesett Miska betöltötte tizenötödik évét, a főkapitány ur kiadta neki a hajtási engedélyt, bakra ülhetett. Szívesen hagyta ott a (finánc fenekü) legény az iskolát, mert bolondja volt a lovaknak, szép kocsiknak. Hála Istennek, ez az egy kölyök fiákeresnek termett - gondolta Bakó sarjadozó reménnyel.

Az eleven Miska olyan pici volt, hogy alig látszott a bakon. A lába nem érte a földet ültében, úgy lógott a levegőben. Parányi keze alig birta marokra fogni a gyeplőt; az ostorhoz nem is nyult, mert ahhoz harmadik kéz kellett volna; de azért pompásan ügetett a simaszőrü Tündér, ha a gyerek csettintett a nyelvével és megrántotta a zabolát. A szaktársak kifigurázták, a vendégek mosolyogtak rá és szerették. Miska ügyesen kapott el a levegőben egy-egy fuvart, úgy, hogy pár hónap múlva már tekintélyre vergődött. Már irigyelték.

Az apja büszke volt rá: minden nap tetemes pénzt olvasott a markába. Takarékbba kezdték hordani az összegyűlt bankókat: majd jó lesz valamikor. A gazda fejében egy uj, cserepes ház képe motoszkált egy idő óta.

Csak a „lunátikus” eszi potyára az ő kenyerét. Egy gazszálat nem mozdit az apjának: uraskodva a nyakán él, a nyomorult. Drága anyjának a magzata! Na, nem sokáig pusztítja az övét.

Laci még mindig nem birta eldönteni: milyen pályát választ... Művész, költő akart lenni, mert annak született; csakhogy ebben a városban senki nem ismert „művészi” pályát. A művészek itten-tájon nagyon gyanus alakok: olyan vándor komédiás-félék, akik becsületes dologra nem valók. Ha ilyen szeretne lenni: kössön követ a nyakába és ugorjon bele a Tóció vizébe. Hogy verseket irsokál? Ah, az csak olyan vicc, mintha valaki visszafelé elmondja ezt az éneket: „Az erős Isten uraknak ura” - Aru kankaru netsi söre za. Disznótorokban, lakodalmakban lehet rigmusolni; Beke, a vőfély, háromórahosszáig fuja, ha rákezd; no, de hát ez csak nem kenyérkereseti pálya, azt belátja még a bolond is. Így dongtak az okosok.

Laci fitymálva nézett el a fejük fölött. Micsoda kis motoszkáló állatok ezek! A göröngyöt turják, nem látnak tul az orrukon, Isten gyönyörű világa nem ismert tartomány nekik.

Lesajnálta durva, örök békételen, félelmetes apját is; micsoda csámcsogással habzsolja a levest, hogy ropogtatja a csontot; még a szőlőszemeket is úgy eszi, hogy minden szem magvat külön összemorzsol szörnyű fogaival. Sokszor, futó rém gyanánt, az villant keresztül agyán: talán nem is az ő... Álmaiban márványlépcsők, korinthusi oszlopok, nehéz szőnyegektől tompított szobák és halk szavak merültek föl; álmaiban mindig urfi volt, becézett, nemes és finom, s a fakó valóságra ébredés sokszor rossz álomba hanyatlásnak tetszett; mintha álma volna az igazi élet és élete nehéz álmom.

Ugy élt egyszerű testvérei közt, mint egy távoli fejedelem elveszett fia, akit paraszt emberek találtak meg az erdőn és neveltek föl magukhoz hasonlónak. Valahogy élt benne az elhagyott szebb környezet tudata s mindig a várás édes-bus reménységében ringatózott, mint parthoz kötött csolnak a hullámokon. Édesanyja megvillantotta előtte a fényes jövőt: szárnyas embernek születettél, szobrod lesz valamikor. A Szent Lélek lovagjának érezte magát, akire nagy feladatok várnak.

Homályos sejtelmek egy nagy várost hoztak elébe, ahol nem ilyen álmos, nem ilyen állati az élet. Gondolatok és érzések tusája edzi a lelkeket s a lehetőségek égbe nyúló lépcsője feszül a küzdők lába alá. Szörnyű vaskaput érzett maga közt és ez uj világ között; kábultan hanyatlott vissza, valahányszor neki csapódva beleütötte fejét.

Óh milyen kárhozat szegénynek születni!

Apja mormogva keringett körülte, mint a komondor a farkasfiu körül: bele akart kapni, de nem mert. Lacinak a szemében volt valami igéző; nem mindenki birta ki. Rettentő apját is sokszor zavarba hozta s ilyenkor a kétfallábu, kétfalkezü Jóskán töltötte ki haragját.

Bakó Mihály már megbánta nagylelkűségét: fájt szívének, hogy odaadta a pompás kétlovas kocsit István gazdának - hat évre! Hat év! Rettentő hosszú idő. Mennyi tenger pénzt lehet összehalászni az alatt, s az mind az Istváné! Mennyi kárt lehet szenvedni az alatt, s az mind az övé! Hátha tönkre teszi kocsiját, lovát és majd rongy készséget ad neki vissza, ha letelt az idő. Mert azt nem vették bele a szerződésbe, hogy a kiállítást azon módon tartozik visszaadni, ahogy kézhez kapta. Hij, a keserves szentségét, ebből baj lesz. Nagy baj.

Forrongó nyugtalanságát egyre tüzelték a besugók. Pista megint elmérte a farkát, Pista megint iszik; a kocsi félnapokon ott áll a vén Balogné kocsmája előtt; áll a dalidó, fogy a kereset.

Rettentő Bakónak süvege alá szökkent a sűrű vér. Már ekkor tisztában volt vele, hogy ki-ragadja a kocsit silány fia kezéből.

Pista kis ujját megfogta az ördög s addig-meddig, hogy az egész karját elkapta, azután minde-
nestől magával rántotta. Épen egy éves fordulóját ünnepelte házasságának, mikor az adóssá-
gok áradata összecsapott feje fölött s nem birt sem előre, se hátra mozdulni. Elakadt, mint a
tót szekere a sárban. A felesége nyakán sirt, állapotos volt, uj bajok, uj gondok lebegtek a
levegőben. Szorult helyzete vakmerő tervet csiholt ki agyában:

- Eladom a kocsit, lovat. Az ára kiránt a bajból.

Meghallja ezt a résen álló Bakó Mihály. Mit! Eladod? Az én kocsimat? El az anyád lelkét.

Maga mellé vesz egy hajtó kocsist, feldübörög a piacra; ott, az egész társaság szemeláttára
lerántja Pistát a bakról, a hájfejü csavargót felülteti s rákiált:

- Haza ezt a kocsit!

Az ötvenes számú fogat kikanyarodik az állásból és eltűnik a nagy templom mögött. A
hoppon maradt Pista úgy néz utána, mint a gyermek a kutba esett aranyos pénz után.

Eszébe vágódik hajdani huszársága, kihuzza magát, fölveti fejét, nagyot káromkodik:

- Hát énvelem mi lesz most már?

Az apja, menet, visszafordul:

- Eredj az égbe!

- Igen? Az égbe? Jó volna, ugy-e, ha holnap itt hagynám kelmedet minden jónak a birtokában.
Csakhogy nem megyek ám az égbe; itt maradok a földön. Lesz még nekünk szavunk egy-
máshoz.

Olyanformán állott, s úgy mondta ezt, mint Göndör Sándortól látta a színházban.

Bakó Mihály - bocsánat - egy nagyot köpött és ment tovább.

Harmadnapra már eladta a kétlovas kocsit, igen jó áron. Pistának koppant a szeme.

- Hej, ez az ember csunyán kijátszott velem!

Most már se pénz, se posztó.

Felesége, Takács Julis, ekkortájt szülte meg neki első gyermekét, egy hamis szemü, pöszke
kis lányt. Na hiszen, ez is jókor jött.

A jaj-huszár úgy érezte magát, mint a kutya a karó közt. Se té, se tova... Elszakadt a madzag. A jó Isten ujabban nem igen szeret csodát tenni; ha valaki teljesen rá bizza magát: éhen hal. Bakó Pista is ezt kezdte érezni.

Mikor Takács Julis látta, hogy az ő emberének a szekere elakadt a sárban, azt mondta:

- Jaj, barátom, így nem táncolunk. Én nem azért mentem hozzád, hogy a szemétdombra kerüljek. Ha nem bírsz eltartani: ahol fényes, ott egyenes. Mehetsz.

Faképnél hagyta István gazdát, visszaköltözött kis babájával a szüleihez.

Bakó Pista felett beborult az ég.

Odavan a kenyérkereső eszköz, elhagyta a felesége, az apja kitagadta, a jó Isten is becsapta előtte kegyelme ajtóját. Elfakadt sirva, embernyi ember létére. Hova menjen? Mihez fogjon? A szürszabó mesterség meghalt; régi gazdája, Malatinszky ur is feloszlatta az üzletet. Máshoz nem ért, iskolát nem járt, mi legyen? Kutyaagórálló...?

Csavarogni kezdett a határban, mint a kiveret kutya. Napleszálltával belopózott Bakó István bátyjához s a mérges Klára néni adott neki kenyeret, truccból, mert összehorgolt Mihály gazdával. Szegény édes anyja hazulról lopott neki egyetmást, a két asszony táplálta, mint Illést a hollók.

A szerencsétlenség fölébresztette benne az aluvó művészt. Dalolt, gyönyörűen, szomorúan, hogy az eperfa lombja lehajlott hozzá s a fecskék elhallgattak. Nyakába vette a határt, kinn barangolt a mezőkön és verseket irt a fejfájára. Mert az öngyilkosság boldog réme is megkísértette. De szerencsére tudott könnyíteni a fájdalomán s így a halál elmaradt. Kósza tévelygése közben sokszor gondolt a hatalmas Toldi Miklósrá; az is így züllött el az apai házból, azt is így táplálta titkon az édes anyja. Megvigasztalódott. Hősi tettek is forogtak a fejében; de bizony manapság nehéz olyan csehet találni, aki a Duna szigetén öklelözve szidja a magyart. Föl-fölvillant előtte a messze Budapest képe; de hirtelen ki is aludt, mint a hajnali pásztortüz.

A szive csak huzta elhagyott feleségéhez, picit magzatához. Nem élet így az élet, hiába. Aki egyszer asszonyhoz kötötte sorsát, nem szakadhat el tőle. Azután meg, a becsület is valami.

Egy délután kisírta magát a Klára nénye konyhájában és visszatért a feleségéhez.

Kibékültek. A gyermek összekapcsolta őket.

A hajdani vidám szürszabó legény, a piros nadrágos jaj-huszár, az örök dalidóban tántorgó fiákeres: beszegődött közönséges munkásnak a vasúthoz. Előlkedte az egész életét, mint Amerikában szokták az emberek. Ott görnyedezett a tikkasztó terhek alatt, ott rendezgette a postai szállitmányokat a pályaudvaron. Lerongyosodott, összeesett; szőre bozontos csomókban tarkázta az arcát. Hajdani hires, kipödrött bajusza lekonyult, mint akinek bealkonyult. Árnyéka lett régi magának. Huszonnégy forintot keresett havonként; verejtékkel ette kenyerét, és igen gyakran bort ivott hozzá.

Mikor az apja meghallotta, mi lett a nagyreményü trónörököséből, félrekapta a fejét s annyit mondott:

- Ott egye meg a fene, ahol van...

29. Házavatás.

Hortobágy-utcára vörös, acélos téglákat hordanak a szekeresek a köntösgáti téglavetőből.

Bakó Mihály uj házat épített.

Hajnaltól estig talpon, lőt-fut, tárgyalt, veszekedik, káromkodik, kétségbeesik és jajgat. Minden darab téglát megszagol, minden kanál malterbe beleüti az orrát vagy legalább az ujját, minden gerendát újra mérsekél „collstokjával”. Nem elég mély neki a fundamentum árka, nem elég széles a fal, nem elég nagy az ablak, nem elég erős a tetőzet gerendája. Tizenkét órában százhuszszor vesz össze a vállalkozóval, a csöndesen dűnnyögő Szabó urral. Szabó ur mindent meghallgat, mindent helyesel, mindent megigér - és halad a maga feje után. Kiszámitotta, hogy a vállalt díjon felül mennyit lehet még keresnie ezen az épületen; azt a számot látja a falban, a cölöpökben, a malterben, a porban, az égen, azt ezer Bakó Mihály ravaszága sem beszélheti ki a fejéből.

A régi kis nádas ház eltűnt a föld színéről; három ablakos, L-es házat emeltek a helyébe; hatalmas tölgyfa-kapu néz az utcára, rakott szénás szekér könnyen járhat ki s be rajta.

Az akácfas kis utcának ez a legszebb épülete.

A lovacsák patkója nem hiába csattog egész nap a piac kövezetén, két kocsni nem hiába szállítja a pénzt a Kölcsönsegélyező Egyletbe: de van is látatja! Hja, Bakó Mihály kemény kötésű ember, Dom Miguel baka volt, részt vett a porosz-olasz háborúban (medáliát is kapott!), nem issza meg, amit keres, mint a kis szekeres, nagy szekeres.

Felesége, a kis Ács Zsuzsika, újra éled, mióta látja, hogy nem hasztalan iparkodnak harminc év óta. Jóságos arcára mosoly lopózik, mikor egy átölelő tekintettel végigsimogatja az uj házat.

Csak Laci bosszankodik, mert épen érettségi vizsga előtt áll, s épen most zavarják ki nyugalmából. Egész nap odavan a Gőzmalom-kertben, vagy a Honvéd-temetőben, vagy a Nagyerdőn; szédülésig tanulja a fizikai képleteket s a történet hemzsegő évszámait.

Bakó Mihály, alkonyatonként, mikor senki nem látja, bejárja a malterzagu friss szobákat, különös jelentőséggel kopogtat végig a szilárd falakon, meg-megzörgeti a felrakott és mésszel becsapott ablakokat, megnyikorogtatja az ajtókat a sarkukban és így suttog:

- Itt vagy... komisz ember... itt vagy, benne, a falban, a téglák közt, a malterben, a mésszben. Belerakattalak a házamba, hogy ne vándorolj tovább, sem a halápi erdőben, se máshol. Ez a gerenda a te bolond fejedből keményedett ide; ezt a mély árkot a te ásóddal ástuk... emlékszel? Ebben a malterben a zsírod van felolvasztva, hahaha, hájaddal kenettem végig a falakat - hogy nyalják majd nyaranta, forró időben, a kutyák! Hallod, kupec, hallod, mit beszélek? Most már nem félek tőled. A rám hagyott örökségedet az utolsó fillérig beleépítettem ebbe a házba. Megértetted? A többi ott van a kocsimban, meg az István bátyám pesti batárjában. Most már nem tartozunk egymásnak semmivel. Te megmartál, a lelkemen haraptál, én látod, megfizettem érte. Végét vetettem oktan kóborlásaidnak, átsegítettelek a másvilágra; hazajáró lelkednek palotát rakattam. Hát rossz ember vagyok én, hé? Nincs énbennem becsület-érzés, hé?

Végigdöngette a falakat, végigtaposta a szobák földjét, végigzörgette az ablakokat, hogy közölje üzenetét a kövek közzé szorított szellemmel. Valami pusztai babonából azt tartotta, hogy erős és boldog lesz az a ház, amelybe gonosz embert falaztak be. Már akár így, akár úgy.

Ő Nagy Gábornak huncut szellemét rakatta be a házába. Bizonyosan szilárdan áll, akár száz évig is.

Megfordított legendáját élte át a Kőmives Kelemen sorsának...

Az új ház piros cserepe messze virított a napragyogásban. Hófehér fala, mint a gyémánt, úgy szikrázott a verőfényben. A kétszer nyíló akácfák most hullatják rá első, halványrózsaszín virágaikat; édes, mély illat barangol estéenként a nyitva hagyott szobákon át. Óh, ez már nem a rossz kupec gonoszkodó lelke! Ez már idetévedt angyal suhogása.

Bakó Mihály úgy érezte, mintha újjá születnék.

Megtartották a házavatást. Matkó uramat, az első szomszédot, meg István bátyját hívta át. Az udvarbeli kis eperfa alatt ittak áldást az új lakásra és gazdájára.

Este leszálltával, mikor a bor mámoros ködöket ejtett agyára, jóleső ellágyulás fogta el; a vendégeket összeölelgette, házanépét maga köré gyűjtötte.

- Igyatok, fiaim, az egészségemre. A házunk boldogságára.

Ittak.

A fűrgő Miska messzecelegő tenorral énekelte: „Nincs cserepes tanyám...” Bakó Mihály ránézett az új házra, piros cserép tetejére s boldogan hümmögte: hm, de nekem van ám! A tohonya Jóska a szívvidámító bortól svungot kapott, földhöz vágta kalapját és ámulatra méltó táncba kezdett, olyan volt a tánca, mint mikor a meszelő házasodik a lapáttal. Még a kis Fitying kutya is csaholva nevette. Bakóné, boldog ábrándokba merülve, mosolygott...

- Hol van az a diák? - kapott egyszer észbe a gazda. - Hol van az a lunátikus? Gyere ki hé, tiszteld meg az apádat, a rozsféreg emésszen meg minden tintanyalót... Nem hallasz, hé?

Nagyot vágott öklével az asztalra; a poharak összececsendültek. A kis Bakóné hirtelen fölriadt merengéséből.

Laci odabenn görnyedt az asztalnál; vizsgára készült. Egy hét már csak a világ; azután szabad ember, érett férfi, szállhat ki az életbe..

Hallotta mámoros apja kiáltását, de nem mozdult. Fülét befogta, hogy ne zavarja a külső lárma. Ő is új házat épít, épen most rakja a fundamentumát; ilyenkor fáj minden kötekedés.

Rettentő apja nem értette, hogy lehet valaki ennyire marha. Hívják és nem jön! Hát az ő fia volna ez? Az érthetetlen Istent benne. De nagy urat játszik. Hiszen még az ő kenyereét eszi, hát miért nem mozdítja fülebotját sem a hívására?

Felállt az asztal mellől, kifeszítette iszonyatos mellét, bronzból öntött fejét hátravágta:

- Nem hallotta a fiatal úr, hogy hívom? Hogy az apja hívja? Mi?

A kis Bakóné, vihart sejtve, kérő mozdulattal esengett az ura felé:

- Ne bántsuk most, tanul szegény...

A Bakó oroszlánszeme villámlott:

- Tanul? Mit tanul? Hazugságot, huncutságot? Ha tanulni akar, itt vagyok én, tőlem csak becsületességet tanulhat. Én megjártam a világot, a porból küzdöttem fel magamat - tanítanak ilyet azok a nyálkás könyvek? Dugja ki már az ábrázatát, tekintetes úr! Mert annyit mondok, baj lesz -

Bakóné hirtelen besuhant a fiúhoz, fájt megháborítani nyugalalmát, de békességet akart:

- Gyere ki fiam, az apád kívánja.

- Nem! - kiáltott ingerülten a megzavart diák.

- Na jó, hát gyere ki az én kedvemért...

- Tudják édes anyámék, milyen nagy dolog előtt állok és mégis -

Bakóné tördelte a kezét, nem tudta: mitévő legyen, mind a két felé igazságos akart lenni!

Odakinn Bakó lovalta magát tovább:

- Hm... ilyenek ezek a mai legények. A fejére nőnek az embernek. Ha akarom, kimegyek, ha akarom, nem megyek. Őry Tamás szerette volna az ilyet hallani... úgy vágta volna vissza fonákul, hogy a vére buggyant volna ki a hetvenkedő kölykének...

Nagyot ordított:

- Na! Hiába ugatok? Én menjek be?

Már felgyürte bikadöntő karján az inget, hogy nekimenjen a lázadó fiúnak. A társaság némán meredt az izgága emberre; a kis hörszög Matkó gazda valamit mormogott, fejébe nyomta zsiros kalapját s indult a kapu felé.

Ekkor megjelent László a szobaajtóban, hajadonfővel. Mögötte az anyja.

Bakó egy fokkal lejjebb eresztette hangját; gúnyos alázattal szólt:

- Ha meg nem sértem a tekintetes urat, szálljon le hozzánk, szegény parasztokhoz, ürítsen velünk egy-két poharat -

László, indulatát fékezve, csöndesen annyit mondott:

- Isten áldja meg ezt a házat, minden lakójával együtt.

Bakó poharat ragadott, a fiúnak pedig tele kancsót nyújtott:

- Erre áldomást szokás inni. Fenékig!

László csöndesen megingatta fejét:

- Bort nem iszom.

Bakó Mihály kínáló karja úgy maradt, ahogy kinyújtotta felé; hirtelen kővé meredt az egész vad ember. Arca, szeme, karja, mintha ámulva kérdezte volna a rendbontó fiútól: Nem iszol? Hát miért nem iszol?

Ekkor valami gonosz gondolat nyilalt át forró koponyáján:

- Nem iszol? Igen? Utálsz a nyelved abba az italba mártani, amelyikből én ittam? Meg ezek a jó emberek ittak? Igen? Undorodol a mi szagunktól? Büdös neked a paraszt-szag? Nahát, az a finomszagú egyisten, ahol ilyen finnyásan nyálás úr terem - igya meg a fal!

Veszett erővel László felé vágta a tele kancsót. Bakóné rémült sikoltása szinte hullócsillag fénycsavart hasította a csöndes éjszakába. De a kancsó nem érte a fiút, mellette vágódott az új ház falának, szétrobbant, cserepeket röpített széllyel, a bor pedig föccsenő foltban ivódott át a friss meszelésen.

László hátralepett, jobb karját kissé fölemelte:

- Részeg. Bolond.

Azzal hirtelen eltűnt a szobába.

Bakó Mihály előtt vérbe borult a világ. Nagyon jól hallotta a sértő szavakat, elvesztette az eszét. Körülkanyarított karjával a levegőben s ami keze ügyébe akadt: pohár, kancsó, tál, kés,

villa, szék, vágta örült erővel a fiú után. A halálra rémült Bakóné berántotta fia és maga után az ajtót, belülről bezárta. Ezt a fedező ajtót érte minden dobás; dübörgött, recsegett, hasadozott a veszett ütésektől; valami súlyos tárgy beszakította az alsó kereszt-deszkáját.

A néhány szál vendég ijedten menekült a felavatott házból. Legelől szaladt a kis juhász, Matkó, akit hajdanában megugatott az akasztófa, de akkor sem rökönödött meg annyira, mint most. Bakó István, a Mihály bátyja, csöndesíteni próbálta a megháborodott embert, de Mihály mellbe vágta, úgy, hogy elszorult a lélekzete. Mikor szóhoz jutott, komolyan megfenyegette öklével az öccsét:

- Megállj, hékás. Lesz még ennek hátulütője is.

Elment. Bevágta maga után az új nagy kaput.

A veszedelmes ember dühöngött:

- Az anyád szoknyája mögé bujtál, te, gyönyörű? Nagyon jól értitek egymást, hogy az Isten forrassa egyé a lelketeket. Mindig áskálódtatok ellenem, mindig lenéztetek, mindig bántottatok, pedig általam van itt mind! Mind! Ezt érdemeltem én, te, hájfejű lunátikus? Az én vérem vagy te? Így tiszteled az apádat? Ezt tanítják a kollégyomban? - hogy szakadt volna rád, mikor legelőször beléptél a kapuján. Nem kellett a becsületes fiákeres pálya, ingyenélő akartál lenni, hazudozó huncut, mások ügyefogyottságából élő kopcihér! Rongyos úr! De mégis az én kenyereket rágod nyolc év óta! Mégsem kerestél magadra egy öltözet ruhát sem. Tőlem örökölted ezt az urhatnámságot? Örökölted - az anyádtól! Az is olyan álnok, mint te! Egy bordában szóttek benneteket. Soha nem ismertem el az „urat” fiamnak. Nekem nem kölykőm! Nem! Ha az Isten leszáll ide hozzám, annak is azt mondom: nem! Valami csúf dolgot sejtek én... de nem akarok rá gondolni... nem akarok... mert akkor megint... mint a halápi erdőben...

A hold odasütött a bezárt ajtóra és fehér fátyolt borított az ablakok üvegére. A magából kifordult embernek úgy rémlett, mintha egy emberi alak mozdult volna meg ott... mintha a falból lépett volna ki... mintha közelednék feléje... át lehet rajta látni, olyan, mint a ritka köd... de mégis mozog, él!

Mikor bevillan tudatába, hogy ez a rém a megölt kupec kísértő szelleme - úgy érzi, kivették testéből a csontjait. Hát nem falazhatta be mégsem az új „palotába”? Nem köthette le a kövek közzé örök időkre? Jaj! Ebből nagy bajok lesznek.

Hirtelen fölkapja az asztalt, vad ordítással zúdítja a közeledő árnyékhoz:

- Mégsem haltál meg egészen, te -?

Torkában fennakad a hang; mint egy darab fa: végig vágódik a földön. A rém hanyatt buktatta.

Felesége halálra válva látja ezt a zuhanást az ablakon keresztül és nem is álmodja: mi történik itt...

30. A szárnyas ember.

Bakó Laci ott hagyta a szülei házat; Madarász Gyula barátjánál huzódott meg a vizsgák idejére. Felzaklatott lelke nem volt ura magának: változó hangulatok árja sodorta.

Minthogy nem látott be rettentő apjának az agyvelejébe: közönséges durvaságnak, bárdolatlanságnak vette magaszaggató dühöngését. Nem bukkant rá a sejtelem egy-egy villámlásánál arra a rémre, amelyet apja tart lefojtva; azért csak az elmaradott lélek irigységét érezte a vad ember hánykolódásában. Szörnyen szívére zuhant megszegyenítése; akkor este kiszakította magából a fiúi tisztelet utolsó gyökerét is.

- Ez az ember nem az én apám. Semmi közünk többé egymáshoz.

Csak szegény jó édesanyját szánta: ott kell sorvadnia tovább az oroszlán barlangjában. Izenként, lassan szagatja szét sorsának hóhéra, mintha perverz gyönyörúsége telnék kínjában.

Óh, ha valamikor olyan nagy úr lesz, hogy kiragadhatja ezt a finom, édes kis lelket a fekete angyal karmai közül! Micsoda himnuszt fog énekelni a jó-sors Istenének!

Barátja, a szőke Madarász, ámulva nézett föl rá: milyen tragikus ember! Milyen érc akarat! Képzettársulással nagy művészek hosszú sora bukkant föl lelke előtt, akik ép így szakítottak zsarnok apjukkal, mint László. A naiv fiúnak szinte fájt, hogy az ő apja bárányszelídségű, jámbor csizmadia, aki mindakét életét odaadná egy fiáért, csak ember legyen belőle! Ilyen apával lehetetlen összeütközni.

A rázkódás nagyon összezilálta az érzékeny diák idegzetét. Halálos félelem fogta el az érettségi vizsga előtt, valami szörnyű hang zúgta be tudatába: elbukol, elbukol! Elkábuló agyában, mint örületes kaleidoszkop-alakzatok, forogtak, igazodtak, zavarogtak az emészthetetlen adatok; ezer és ezer név, szám, esemény, szó, gondolat, kép, fogalom. Nem bírt köztük rendet teremteni: elragadták, mint báró Münchhausent az összefogott madarak. Éjszakáit zürzavaros álmok törték kerékbe: a megelevenült Algebra egész udvarával, a plusz, mínusz, gyökjel, végtelenség ide, zárójelek és logaritmusok Sisera-hadával ott keringett, ott őrzöngött a koponyája körül. A latin auctorok, a pohos Horatius vezetése alatt, vidám hajrában nyargalásztak lekötözött testén végig, csipkedték, ingerelték, mint Gulivert a törpék. A fizika egyszerűen ráejtette a Holdat; látta, hogy zuhan a rideg égi test lefele, egyre óriásodva, míg palacsintává nem lapítja a nagy magyar Alföld kellős közepén. Sikoltott, kiáltozott, menekülni akart, míg bele nem vágta hadonászó kezét az ágyfőbe és fölébredt.

Szerencsésen kiállotta a szellemi torturát; öt órai kínzás után kimondotta a harsány szavú igazgató úr: Bakó László jól érett.

Hála a segítő szellemeknek!

Édesanyja ott várta az Emlékkert rácsozatánál. Boldogan szaladt felé:

- Jól érett vagyok! Magyarból és németből jeles.

Kimentek a nagyerdőre, a drága béke és édes nyugalom templomába. Június arany alkonyata égett a lombokon. A nyugatra hajoló Nap, mint egy bibortúzbe öltözött Isten, fenséges ragyogással búcsúzott a földtől, valami óriás opera díszlete függött a kifeszített ég zsinórpadlásán, mintha Wagner „Istenek alkonyá”-t játszaná a természet. A fehér és vörös útakon andalgó, vagy a zöld fűben heverő emberek színes pontocskák, festett kis bogarak gyanánt mozogtak, szintén mint a nagy opera dekoratív elemei. László csodálatosan újnak látta ma ezt

a megszokott képet; fáradt agyára frissítő záporként zuhogott a színek, formák és hangok szimfóniája.

Leültek a völgyben rejtőző antik kút mellé, a gyönyörű lombú szomorúfűz alá, amely betakarta őket, mint valami áttetsző haloványzöld függöny. Távolabb, fenn a domb peremén, fehér és piros ruhás gyermekek tábora csicsergett, hancurozott; hangjuk sokszor olyan volt, mint a madarak fütyje. Még messzebről zeneszó dongott álmatagon, el-elmerülve, föl-fölbukkanva a csend és a távolság ködében. Egy közeli fán serény harkály kopácsolt. Az erdőmélyből kakuk kiáltotta múlt módon valakinek az éveit számát.

László nem birt szóhoz jutni, oly hatalommal ölelte magához a természet. Csak az áldozó Nap bíbor és rubint aureolába merített gyémántja izgatta. Hirtelen a Shakespeare regés erdejében hitte magát; itt zajlott le valahol Vénus és Adonis édesbús szerelmi tragédiája. Eszébe jutott egy csonka verse, amelyet nemrég gondolt el, éppen ilyen festői alkonyaton: „Fantáziámnak bíbor templomában fehér márvány talapzaton szobor, a meztelen Szépség áll egymagában; s körül színek szimfóniája forr...”

Egészen megütődött, mikor édesanyja megszólalt mellette:

- Most aztán, hova mégy, fiam?

László ámulva nézett rá s majdnem azt mondta:

- A csillagom után.

De nem adott hangot gondolatának, mert a Szépség imént idézett szobra még mindig ott lángolt előtte, a nap bíborában. Abba veszett a lelke.

- Legjobban szeretném, - duruzsolt a kis Bakóné tovább - ha pap lenne belőled. (A kékszemű pap, fiatal álmai szőke királyfia, mint egy szép jelenés, átvonult lelkén.) Az a legszentebb pálya. Isten kibocsátott angyala. Igazán szárnyas ember. A lelkek vezére. Van-e gyönyörűbb cél, mint a népet jóra vezetni?

László gondolata messze járt, míg az ajka így beszélt..

- Igen... pap leszek... vezér... szárnyas ember...

Édesanyja barna szemében kis csillagok lobbantak fel; szent titkok éjele volt odabenn, óh, hát megértette a fia! Milyen boldogság. Kedvesen rátette kezét a fiú kezére és lágyan, mintha bársonyon tántorognának ujjai, megsimogatta.

- Beíratkozol az öreg kollégiumba, az akadémiára. Sok jó embered van, segítenek. Hány esztendő alatt lehet végezni?

A fiú felriadt:

- Végezni? Mit? Az életet -? Jaj, micsoda bolondot beszélek. Eltűnődtem, és nem figyeltem az édesanyám szavára...

Ajkához vonta a kis fehér kezét és megcsókolta.

Hm, - gondolta szomorú mosollyal az anyja, - már kezd az útunk kétfelé válni. Még itt ül mellettem, a lelke mégis, ki tudja, hol jár? Hátha majd egyszer egészen elszakadunk.

Olyan nehéz lett a szíve, hogy a szeme könnybe lábadt.

László valahogy összeszedte magát, és megpróbált okosan beszélni:

- A pályaválasztás olyan, mint a kockavetés: vagy hatot, vagy vakot vet az ember. Lehet számíthatni, tervezgetni; de sorsunkat valaki más igazgatja. Napoleon bizonyosan nem császári pályára készült tüzértiszt korában, de az idők ciklonja a felhőkbe sodorta. Petőfi

erőnek erejével színész akart lenni, pedig költőnek született. Az ember nem lát tisztán az út elején, a cél a messzeség ködében rejlik. Engemet izgat az orvosi pálya, pedig talán tanárnak születtem. Ha ránézek egy pompás épületre, megmozdul bennem a mérnök. Sokszor olyan elragadtatás-félet érzek, mint a próféták a kijelentés szent pillanatában; ilyenkor csak egy áramlat kellene, amely az érzés irányába sodor - és vallásalapító lenne belőlem. Egyébként minden pályában művészetet látok. Az ügyvéd: az érvelés, a rászedés művésze. Az orvos a kitalálás művésze. A mérnökben a számok és számítások mestere lappang. A tanár a lelki megfigyelések igénytelen szobrása. A hadvezér eleven figurákkal játszó sakk-művész. A pap? A legfinomabb elhithető, a fantázia szuggesztív mestere: új világot épít a semmibe, kétfelé szakítja lelkünket: rosszra és jóra, és rá tud birkózni bennünket, hogy egyik részünk örök harcban álljon a másikkal... Akármelyik pályára mennék, csak művész lennék benne vagy rajta kívül. Tehát egyszerűsíttem a dolgot: általában művész leszek, akiben ott rejlik a pap, a tanár, az orvos, a mérnök, a katona, a jogász: minden.

A kis Bakóné elrövedezett:

- Művész?... Ez olyan bizonytalan valami. Hogy keresed meg a kenyeret?

Az én édesanyám arany-asszony, gondolta László, és hozzá nagy realista.

- Kenyér, kenyér... Istenem. Aki a mezők liliomait felruházza, aki gondot visel az égi madárra, talán csak engemet sem hagy el?

A fiam vallásos, - tündött Bakóné, - de nem ismeri az életet.

László hirtelen felállott:

- Édesanyám. Megyek föl, Pestre!

A kis Bakóné megijedt, azonkívül örült is. Nem tudta hamarjában: jót mondott-e fia, vagy rosszat. Pest neve picit idegenül csendült be a lelkébe; a távolság és a bűn kettős köde borult rá. Ő maga soha nem járt a fővárosban; de sok rosszat hallott róla. S gyermekkorának leg-szomorúbb, legszényenletesebb emléke Pesttel volt összefűzve - az undok Farkas úr révén... Most ez a kellemetlen képzettársulás megzavarta örömet; hátha fiára is csak szomorúságot hoz ez a város?

- Megyek föl, Pestre. Ha a véletlen, vagy a gondviselés eljegyzett, akár dicsőségre, akár gyászra, kötelességem, hogy szembe nézzek sorsommal. A hír és a nagyság lépcsője Budapest. Onnan indul ki minden gondolat. Onnan látszik az ember legmagasabbnak; onnan hallik a hangunk legmesszebbre. Még nem tudom, milyen zászló alatt indulok csatámra; de azt érzem, hogy a feltörekvés lázában a főváros adhat emelő szárnyat. Úgy teszek, mint Toldi Miklós... (ez a név különös, szimbólikus hatalommal játszott a Bakóék életébe.) Elrejtetem egy időre, eltűnök, beleolvadok az emberek forgatagába; hogy majd egyszer csodálatos híreket halljanak felőlem. Soha nem éreztem tisztábbnak és erősebbnek magamat, mint ebben az elszánásomban. Gondoljon rá édesanyám, miket beszélünk, még gyerekkoromban, ott a Dobozy-temető alatt: úgy kell élnem, arra születtem, hogy testi halálommal ne semmisüljön meg a szellemem, éljen márványban, vagy bronz-alakba öltözötten; egy nemzet járjon oda lelkesülni, hitet meríteni és imádni. Szárnyas embernek jelölt ki a végzetem; az Ember meg van bennem, de a szárnyam még hiányzik, megyek oda, fel, ahol a szárnyak nőnek.

A kis Bakóné, most már megint Ács Zsuzsika, édes elragadtatással nézett szép, nagy fiára. Igen, ez az a lélek, akit a jó Szabó János tekintetes úr meglátott ő benne, pici gyerek korában. Az idő megszülte fiát, ép, jó, hatalmas; most már, mint a sárkányt, föl kell eresztetni a magasságba, hadd repüljön. Szédülés-formát érezett annak az elgondolására: hova fog szállani László, ha kedvező légáram sodrába kerül! Magasra, magasra, hogy az egész Ország, egy

Nemzet, vagy talán sok Nemzet, meglássa. Dicsőség a magasság Istenének, hogy nyomorult, szegény asszony léte megszülte az új idők fiát és saját erején tudta kiröpíteni fészkeből.

Kigördült a könny szeméből; nem talált szavakat, csak simogatta, lágyan, finoman, kimondhatatlan szeretettel, a fia ruháját.

László, a jövő felragyogó képeitől, lángot kapott. Nagy, széles gesztussal kanyarította körül a világot:

- Olyan szép az élet! Olyan felséges ez a világ! Olyan gyönyörű: embernek lenni! Édesanyám, érzem, hogy jó vagyok, nemesebb a többinél, erősebb és tisztább. És ezt egyedül anyámnak köszönhetem. Ki táplálta bennem elhivatásom hitét? Ki mutatott mindig a csillagokba? Ki figyelmeztetett királyságomra, amely megvan valahol, de még nem az enyém? Ki mondta olyan gyönyörűen, hogy szárnyakat kell szereznem, mert arra születtem, hogy magasan szálljak? Édesanyám, az én kis egyszerű, paraszt-leány édesanyám; aki mégis áldott az asszonyok között, mert prófétát, lelki vezért, költőt, szárnyas lelket, művészt adott a hazájának! Az én életem mától fogva nem az enyém - a nemzetemé; azért vigyázok rá, hogy tiszta, szent, felséges legyen; mert hogy néznék szembe Teremtőmmel a nagy napon, ha szennyesen és összetörve adnám vissza azt, amit tőle kaptam?

Megölelte a kis paraszt asszonyt, aki hangosan zokogott; mert fia oly szépen beszélt, hogy boldog napjai jutottak eszébe: mikor a Nagytemplom hatalmas boltozata alatt, a reggel beszűrődő arany sugarában megistenülő, szépszavú papot hallgatta, mámoros szívvel, szárnyakat öltő lélekkel...

Fejük fölött, a lombok sűrűjében, dalra gyűjtött egy láthatatlan kis madár. Talán az áldozó Nap felséges színjátéka ihlette meg pici szívet; de oly kimondhatatlan lágyan, annyi bájjal énekelt, hogy az álomra hajoló fűszálak még egyszer fölemelték lankadó fejüket: hallgatták.

A kis Bakóné, boldog elragadtatásában, azt hitte: angyal száll át a levegőben s az énekli ezt a bűvös éneket. Mintha távoli harangszót is hallana; üvegharangok álmodó melódiáját, amely a szárnyas lelkeket harangozza le az ígézet alatt álló világba. Nyugatra nézve: tűzőzönben látta az eget; édes remegéssel valami felséges Arc tekintett onnan le rá... már egyszer, álmaiban, fölrémlett neki ez a leirhatatlan Arc, mikor a megnyílt egeket látta s mikor az a távoli szó zengett felé: „Ne zúgolódjál, mert jó gyermeket nevelsz...” Énekszólamok repültek át lelkén; ajka töredezve suttozta: „Nagy az Úr, ki fényes házát építette ott fenn, a számtalan egeknek fölötte...”

László szintén nyugatra nézett. S a lebukó nap égő görögtüzében, e bengáli tűztengerben, egy fölmerülő álomvárost látott. Aranyos kupolák ragyogtak messze, a házrengeteg fölött királyi magasságban. Karcsú, fehér tornyok, mint kifeszült angyalszárnyak, suhogtak föl a levegőbe. Óriás hidak feküdtek át egy hatalmas folyam partjain; a folyó hullámai mintha megolvadt arany-áradat lettek volna. Beláthatatlan néptömeg hullámozott az álomváros útain és terein; s minden ember arca fölfelé szegült, mintha új csillagot várna az égen. De a mennybolt kékje a gyémánt Naptól remegett, csillagok nem voltak láthatók. Mégis, mintha repülő csillag volna, egy fényes pont tűnik föl keletről s szikrázó fenséggel futja pályáját a zenit felé. Ahogy emelkedik, egyre tündöklőbb; szinte második Napja az égnek. Lassan kiválik alakja a messzeség ezüst kódéből: Szárnyas Ember! Repül, fenn, fenn, a magasság szédületes ölében, alatta a tornyok, a kupolák, paloták, hidak, emberek, városok, az egész Ország. A repülő ember szárnya ezüstfehér, a napfényben vakító szikrázással suhog, szinte tündéri zenét dalol. A tömeg, úgy látszik, *érti* ezt a dallamot, mert újongva, lelkesedve, elragadtatással tombol föl, a szálló Lélek felé. Igen, ez a szárnyas ember: a fehér Lélek, a Daloló, a Magasbatörő Lélek. Mintha óriás Dóm volna a mennyboltozat, mely körben borul a fehér földre, gyémánt csillárja a nap, katedrái az angyalszárnyú tornyok; a hívők milliói zsibonganak benne éneket, - s az a

szálló tündöklő csillag: az Istenek követe, az új Grál-lovag, a Szent Lélek hordozója, aki, új idők tavaszán, valami kitudhatatlan üzenetet dalol az emberiség lelkébe, amelyet neki az Örökkévaló üzen...

Bakó László kitérte két karját és úgy állott, szemben e csodás és felséges jelenettel, mint Dante a Paradicsom legfelső körében, mikor színről-szinre látja az Örök Istent.

- Vége az első résznek. * -

* A táltos fiu történetének itt még nincs vége. További sorsát *A szárnyas ember* és az *Uj Evangelium* című regényben írta meg az író.